

ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԻ ԳՐԷՐԻ  
ՀԱՂ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ  
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Library  
of Armenian Commentaries  
on the Books of the Holy Bible



COMMENTARIES ON THE BOOKS OF THE OLD TESTAMENT

**15**

**ST. GRIGOR TATHEVACI**

(1346-1409)

COMMENTARY  
ON THE BOOK OF ISAIAH

PUBLISHING OFFICE OF MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN  
ST. ETCHMIADZIN - 2008

ՆԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳՐԹԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

**15**

**Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԲԱՅԻ**  
(1346-1409)

**ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ**  
**ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՆՆ ԵՍԱՅԵԱՅ**

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ  
Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ – 2008



ՀՐԱՄԱՆԱԻ

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ**

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ  
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ



By order

**of His Holiness KAREKIN II**

Supreme Patriarch and  
Catholicos of All Armenians

ՀՏԴ 23/28  
ԳՄԴ 86.37  
Գ - 885

Աշխատասիրությամբ՝ Հակոբ Քյոսեյանի

**Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԿԱՑԻ**

Գ - 885 ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՆՆ ԵՍԱՅԵԱՅ: Աշխատասիրությամբ՝ Հակոբ Քյոսեյանի: -Ս. Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2008, 216 էջ:

ԳՄԴ 86.37

ՄԱՏԵԱՆՇԱՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽԱՐԱԳԻՐ՝  
ԵԶՆԻԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ  
Chief editor of serial publication  
ARCHBISHOP YEZNIK PETROSYAN

Տպագրվում է մեկենասությամբ՝

## ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. Գրիգոր Տաթևացու վաստակը ոչ այլ բան է, քան հանրագումարը հայ միջնադարյան մտքի տարբեր մարզերում ձեռք բերված նվաճումների: Նրա բազմաժանր ու բազմաբնույթ մատենագրության մեջ արձանագրված ու համկարգված է աստվածաբանական–դավանաբանական, իմաստասիրական, մեկնաբանական, քարոզխոսական մարզերում հայ եկեղեցու կուտակած դարավոր փորձառությունը: Հատկապես նշանակալից է նրա բերած նպաստը դավանաբանական եւ մեկնաբանական աստվածաբանության մեջ: Եթե դավանական աստվածաբանությունը ներկայանում է Հարցմանց գրքով ու Ոսկեփորիկով, ապա մեկնաբանականը՝ սուրբգրային բազում մեկնություններով: Եթե առաջինին բնորոշ է հարցերի մշակվածությունն ու համակարգվածությունը, ապա երկրորդին՝ հանրագիտարանային ճոխությունը: Այս առանձնահատկությամբ աչքի են ընկնում Աստվածաշնչի նրա մեկնություններն ու լուծմունքները, որոնց գերակշիռ մասը տակավին անտիպ է<sup>1</sup>: Սրանց մեջ ուշագրավ է ծավալով փոքր, սակայն բովանդակությամբ հարուստ Եսայու մարգարեության մեկնությունը: Շնորհիվ իր բազմաշերտ աստվածաբանության, հայտնութենական թափանցումների Եսայու մարգարեությունն արդեն հնում իրավացիորեն նկատվել է Հին Կտակարանի Ավետարան: Եվ հիրավի, Քրիստոսի տնօրինության վերաբերյալ իր պարունակած ակնարկներով Եսայու մարգարեությունը բացառիկ կարևոր տեղ է զբաղեցնում Հին կտակարանում՝ թերևս իրեն մրցակից ունենալով միայն Սաղմոսները: Ուստի պատահական չէ, որ միջնադարի քրիստոնեական մատենագրության մեջ մասնահատուկ կարևորություն է տրվել այս

---

<sup>1</sup> Պրանց մատենագիտությունը տե՛ս Սուրբ Գրքի հայերեն մեկնությունների մատենագիտություն, պատրաստեցին Եզնիկ եպս. Պետրոսյան, Արմեն Տեր-Ստեփանյան, Հայաստանի Աստվածաշնչային ընկերություն, 2002, էջ 34, 40, 57, 85, 94: Առ այսօր հրատարակված են միայն «Մեկնութիւն Սանդնոսաց» (համառոտ տարբերակ) աշխատ. Արմենուհի Քյոշկերյանի (Եր., 1993), «Մեկնութիւն Սողմոնի Առակաց» (զուգադիր աշխարհ. թրգմ. Խաչիկ Գրիգորյանի (Եր., 2000), «Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանի», քննական բնագիր աշխատ. Ղուկաս արք. Զաքարյանի ( Ս. Էջմիածին, 2005), ինչպես նաև՝ առանց քննական բնագրի հրատ. Երզ երզոցի եւ Իմաստության գրքերի մեկնությունների Խաչիկ Գրիգորյանի իրականացրած աշխարհաբար թարգմանությունները. Եր., 2005:

գրքին: Հայտնի են Եսայու մարգարեության բազում մեկնություններ՝ շարադրված մասնավորաբար Արևելյան եկեղեցու հայրերի ու վարդապետների կողմից (Ռոտգինես, Եփրեմ Ասորի, Բարսեղ Կեսարացի, Հովհան Ոսկեբերան, Կյուրեղ Ալեքսանդրացի և ուրիշներ): Հայ մատենագիրները (Սարգիս Կունդ, Հովհաննես Մուշի որդի, Գևորգ Սկևռացի և ուրիշներ)՝ հետևելով Արևելաքրիստոնեական եկեղեցու մեկնաբանական հարուստ ավանդներին շարադրել են խմբագիր մեկնություններ<sup>1</sup>: Գրիգոր Տաթևացին ևս հենվել է անցյալի մեծանուն հեղինակությունների վրա: Սակայն առաջին անառարկելի հեղինակությունը նրա բազմերախտ ուսուցիչն է՝ Հովհան Ռոտմեցին: Ինչպես այս այնպես էլ Մուրբգրային մյուս մեկնությունները շարադրելիս նա առաջնորդվել է իր ուսուցչի դասախոսություններով, ժանրի պահանջած սկզբունքի համաձայն խմբագրել դրանք: Ինչպես մյուս մեկնությունները Եսայու մարգարեության մեկնությունը նմանապես աչքի է ընկնում հանրագիտարանային ճոխությամբ, բազմաբովանդակ տեղեկատվությամբ. այստեղ իրենց պատշաճ արտահայտությունն են գտել միջնադարյան մտքի և գիտության տարբեր մարզերին վերաբերող տվյալներ, ուշագրավ վերլուծումներ եւ ընդհանրացումներ, որոնք թույլ են տալիս արժանիորեն գնահատել Հովհան Ռոտմեցու եւ Գրիգոր Տաթևացու իրագեկության չափն ու խորքը, հարցերը լուսաբանելու կարողությունը: Այսպես, մեկնությունը պարունակում է Հվայոց եւ Հին Արեւելքի պատմության վերաբերյալ ուշագրավ տեղեկություններ: Մեկնաբանելով «Երկինք աբոռ իմ են եւ երկիրս պատուանդան ոտից իմոց» (ԿԶ 1) բառերը՝ Տաթևացին նշում է, թե հրեաները, անտեսելով դրանց հոգուր իմաստը, տառացիորեն են ընկալում և մեկնաբանում այդ բառերը, «վասն որոյ եւ հեռանան ի Քրիստոս»: Մինչդեռ հենվելով առաջնորդի՝ Հովհան Ռոտմեցու հաղորդած բանավոր տեղեկության վրա՝ Տաթևացին արձանագրում է, թե «մեծ վարդապետն Վարդան» (թերեւս Արեւելցին, 1201–71) Տփղիսում եղած ժամանակ «առաջի թագաւորին վրաց եւ մեծամեծաց նորա» ամոթահար անելով (հերքում է ոմն «տրամաբան» հրեայի տառապաշտ մեկնաբանությունը և ցույց տալիս խորհրդական մեկնաբանության անհրաժեշտությունը, որովհետեւ մարգարեական նման տեղիները (ինչպես օրինակ «Գայլք եւ գառինք ի միասին ճարակեսցին»)

<sup>1</sup> Տե՛ս **L. Տեր-Պետրոսյան**, «Եսայի մարգարեի հայ մեկնությունների մատենագիտություն» (ամտիպ):



հաճախ ակնարկում են ապագայում լինելիք բաները, քանզի պարզ տրամաբանությամբ անկարելի է դրանք ընկալել տառացիորեն:

Մեկնության մեջ բերվում են նաև տեղեկություններ, որոնք վերաբերում են Սուրբ գրոց հետ կապված Հին Արեւելքի պատմությանն ու աշխարհագրությանը: Մարգարեական տեղիի («Եւ եղիցի ի տեսիլ ամենայն մտեղեաց», ԿՁ 24) բացատրության համար պատշաճ նկատելով հեղինակը բերում է այն ժամանակ կենցաղավարող երկու կարգի լուսաբանումներ, որոնցից մեկի համաձայն մարգարեի այդ բառերը ակնարկում են ժողովուրդներին եւ բոլոր հեթանոսներին, իսկ մյուսի համաձայն՝ այն ազգերին, ովքեր Սելևկյան Անտիոքոս Գ Էպիփանես արքայի (Ն. Ք. 175–165) գլխավորությամբ ճնշում էին գործադրում հրեաների վրա՝ նրանց պարտադրելով հունական քաղաքակրթությունն ու կրոնական, վարչաքաղաքական կառույցը: Աստվածաշնչական պատմության ետնախորքի վրա հեղինակը ընդհանուր գնահատականն է տալիս Բաբելոնի Նաբուգոդոնոսոր (Ն. Ք. 604–562) և Աքեմենյան հարստության Կյուրոս Բ (Ն. Ք. 550–529) արքաների ռազմաքաղաքական գործունեության: Բնեռացնելով այս երկու արքաների քաղաքական ընթացքը ու բնորոշելով հրեաների ազգային ճակատագրում նրանց խաղացած դերը՝ հեղինակը պերճախոս կերպով նկատում է. «Նաբուգոդոնոսոր գերեաց գնոսս եւ Կիւրոս աշխարհակալ դարձոյց», որով Սուրբ գրոց պատմության հայեցակետից բացասական գնահատականն է տրվում առաջինի և դրական՝ երկրորդի:

Մեկնության մեջ տեղ են գտել նաև պատմաաշխարհագրական տեղեկություններ ու ճշգրտումներ: Բերելով տարբերակ կարծիքներ «Ասորիք», «Ասորեստան» և «Բաբելոն» տեղանունների վերաբերյալ՝ հեղինակը բացատրում է. «Ասորիք Գամասկոս է և շրջակայք նորին: Իսկ Ասորեստան Բաբելոն է, ասեն ոմանք: Այսէ ուղիղն, զի Ասորեստան Միջագետքն է, որ ի մէջ Գիլլաթա և Եփրատա է, որ է Ուռհա, Մօսլ<sup>1</sup> և այլքն: Իսկ թէ ուրէք Բաբելացին Ասորեստան կոչի. այն է պատճառ, զի բաբելացոց թագաւորն եւ ի վերայ Ասորեստանեայցն տիրէր: Եւ Ասորեստան այն եւ ի վերայ Բաբելոնի տիրէր, վասն այն միմեանց անուամբ կոչին»:  
Այսպիսով տեղանունների շփոթը Տաթևացին բացատրում է ռազմաքաղաքական իրավիճակով, երբ մերթ Ասորեստանն էր իր գերիշխանությունը տարածում Բաբելոնի վրա, մերթ վերջինս էր տիրում առաջինին, և տիրող երկրի անունով էլ կոչվում էր ենթակա երկիրը:

<sup>1</sup> Մինչդեռ իրականում Ուռհա = Եդեսիան, Մօսլ = Մոսուլը գտնվում են Ասորիքում:

Աշխատությունն օգտակար է Հայ միջնադարի աստվածաբանական մտքի հետազոտման համար: Ակներև է նրա կենդանի կապը Արևելաքրիստոնեական մտքի հարուստ ավանդների հետ: Այսպես, հետևելով այդ ավանդներին՝ հեղինակը բացառում է Աստծո էության ճանաչողությունը: Նա համեմատում է Հովհաննես Առաքյալի և Ավետարանչի «զԱստուած ոչ որ ետես երբէք» (Ա 18) և Եսայի մարգարեի «տեսի գՏէրն» (Ձ 1) խոսքերը, և գտնում, որ դրանք չեն հակասում իրար, քանզի Հովհաննեսի խոսքը նկատի ունի Աստծո բնության էությունը, որ, իբրև վերհայտնութեանական իրողություն, լինելով ինքն իր համար, ցույց է տալիս, թե՛ «Աստուած անբովանդակելի է բնութեամբ», այսինքն՝ իբրև բացարձակ ինքնիսկոյթ, անդրանցական է: Մինչդեռ «մարգարէս ետես, որքան կար է մարդոյ, այլ՝ կերպարանաւ եւ նմանութեամբ»: Այսինքն մարգարեին երևացածը Աստծո, ադամորդուն մատչելի, պայմանական դրսևորումն է, որ այստեղ արտահայտված է «նստել» բայով, որ ըստ էության խորթ և օտար է Աստվածության անպարագիծ ու ոգեղեն բնությանը: Այսուհանդերձ Աստծո հետ կարելի է հաղորդակցվել նրա գործերի շնորհիվ երեք եղանակով. «Նախ՝ ի լսելեաց, երկրորդ՝ յիմաստութեանց, երրորդ՝ ի տեսանելեաց»: Աստվածճանաչողության առաջին եղանակի համար վկայակոչվում է Եսայու մարգարեության «ո՞չ լուայք եւ ոչ պատմեցաւ ձեզ, թէ ո՞ հաստատեաց զհիմունս երկրի» (Խ 21), երկրորդի համար՝ ոչ իմանայք եւ ոչ զիտասցէք» (Խ 21), իսկ երրորդի համար՝ «Համբարձէք ի բարձունս զաչս ձեր եւ **տեսէք**...» (Խ 26): Սրանցից յուրաքանչյուրը մատնանիշ է անում Աստծո ճանաչողության առանձին եղանակ ու մակարդակ: Ջգայական և իմացական կարողությունների այսօրինակ հերթագայությունը որոշակիորեն ենթադրում է ճանաչողության վերընթաց զարգացում (լսելիք, զիտելիք, տեսանելիք): Իբրև խորհրդապաշտական գործընթաց դրանք իրարից հստակորեն զանազանվում են, բայց իբրև հոգևոր վիճակ դրանք պայմանավորում են իրար: Ուստի Աստծո ճանաչողության համար անհրաժեշտ է զգայական և մտային կարողությունների ներդաշն համագործակցում:

Հայրախոսական աստվածաբանության դասական ավանդներից է սնվում այն աներկբա համոզումը, թե Աստված չարի պատճառ չէ: Տերը մարդուն տվել է անձնիշխան կամք, որպեսզի նա հեռանա չարից և բարիք գործի, սակայն մարդը հոժար կամքով ընտրում է չարը: «Ձոր օրինակ թագաւոր որ տա զէն ծառայից ի փրկութիւն ինքեանց եւ ի սատակումն թշնամեաց, եւ թէ նոքա զինքեան սպանանեն, ինքեանք են մեղադրելիք...»: Չարը ծնվում է նաև աստվածային կամքի շեղ կիրարկու-

մից, երբ Աստծո տված հոգևոր շնորհը լուսաբանվում է ոչ թե հոգևոր հայացքով՝ այլ՝ աշխարհային «մտօք», որի հետևանքով մարդիկ «յիմարին»:

Մեկնության մեջ տեղ են գտել դավանական աստվածաբանության մաս կազմող երրորդաբանական և քրիստոսաբանական մտածումներ: Բացատրելով «սքանչելի խորհրդակից» (Թ՝ 6) բառերը՝ հեղինակը նկատում է, թե «այսու զհաւասարութիւն ընդ Հօր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ ծանուցանէ», քանզի Որդու խորհրդակից լինելն ինքնին նրան հաւասար է հռչակում Երրորդության մյուս անձանց հետ: Ս. Երրորդության անձինք ոչ միայն հավասար են, այլև միասնական: Այսու մարգարեի «Յառաջ քան զիս ոչ եղև այլ Աստուած» խոսքը (ԽԳ՝ 10) ամենևին էլ չի բացազատում Որդուն և Ս. Հոգուն, քանզի նրանք արարածներ չեն, «այլ բնութենակիցք Հօր, յէութենէ նորա ծնեալ եւ բխեալ»: Սրանից բնականորեն հետևում է, թե Որդին և Ս. Հոգին հավերժակից են Հորը: Սակայն շարունակելով կապաղովկյան հայրերի, մասնավորաբար Ս. Գրիգոր Նազիանզացու երրորդաբանական խոստովանությունը, ենթակայություն է նշմարում անձանց դիմային հարաբերության մեջ՝ Հորը պատճառը համարելով Որդու և Ս. Հոգու, «որպէս հուրն ոչ է յառաջ քան զլոյսն եւ ջերմութիւն իւր, **թեպէտ պատճառ է**»: Սակայն մյուս կողմից, իբրև առարկայական օրինակ վկայակոչելով մարդկային հոգու, մտքի և մարմնի պարագան, նկատում է, թեպէտ ադամորդին «երեք է ըստ յատկութեան եւ մի է մարդ, ըստ գոյացութեան», այդպես էլ Ս. Երրորդության անձինք բնությամբ մեկ են և անձնավորությամբ՝ երեք. «մի եւ երեք են, եւ երեք են եւ մի»: Ս. Երրորդությունը ոչ միայն ինքնաբացարձակ և ինքնակա իրողություն է, այլև տնօրինաբար արտահայտվող փաստ, որի օրինակները Տաթևացին մատնացույց է անում Եսայու մարգարեության մեջ: Հետևելով Վարդան Արևելցուն՝ Տաթևացին ցույց է տալիս, որ Ս. Երրորդության մասին վարդապետությունն արդեն առկա էր Հին Կտակարանում<sup>1</sup>: Այսպես, Ս. Երրորդության անձինք ակնարկվում են. «Այս է նոցա ուխտ, ասէ Տէր, Հոգին իմ, որ ի քեզ է եւ բանքն...» (ԾԹ՝ 1) խոսքում, ուր «Տէր»-ը Հայրն է «Հոգին»՝ Սուրբ Հոգին և «բանքն» (Բանը)՝ Որդին: Ս. Երրորդության դրսևորման վկայություն է նկատվում «Հոգի Տեառն ի

<sup>1</sup> Տե՛ս Վարդան Արևելցի, ճառք, Ներբողեանք, աշխատ. Հակոբ Քյոսեյանի, Եր., 2000, էջ 11: Այս վարդապետության ակունքը Ս. Իրինեոսի աստվածաբանությունն է, ըստ որի «Ս. Հոգին Լոգոսի հաջողության համար ներշնչում է մարգարեներին, հայրը տալիս է հրամաններ». տե՛ս Եզնիկ Ծ. վրդ. Պետրոսյան, Հայրաբանություն, Ա, Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 102:

վերայ իմ» (ԿԱ 1) խոսքը, որն ակնարկում է Բանի մարմնավորումը, «Հոգի», «Տեառն» և «Իմ» բառերը՝ Երրորդության հայտնությունը, իսկ «օժ իսկ զիս» բառերը՝ անճառելի միավորությունը, որով Երրորդության անձինք դառնում են մեկ: Ինչու<sup>1</sup>. որովհետև Հոգին առանձին և օտար մի բան չէ Հոր և Որդու համար, այլ էապես պատկանում է նրանց, ուստի և, ինչպես բացատրում է Տաթևացին, մարգարեն բառս (Հոգի) օգտագործում է առանց դիմորոշ հողի («Հոգի Տեառն», և ոչ թե՛ Հոգին Տեառն), որը շեշտում է նրա բնութենական պատկանելությունը Ս. Երրորդությանը: Մինչդեռ ն-ը որոշյալ հողի կիրարկումը նպատակ ունի շեշտել երևույթի կամ իրողության եզակիությունն ու բացառիկությունը: Այդպիսին է «Ահա կոյսն յղասցի» (Է 14) տեղիի «կոյսն» բառի բովանդակած իմաստը, որը պատշաճորեն մեկնաբանվում է հեղինակի կողմից: Ս. Երրորդության դրսևորման առավել ակներև օրինակ է Քրիստոսի մկրտության դրվագը, որն այդ խորհրդի նորկտակարանյան հայտնության սկիզբն է, իսկ «աւետարանել աղքատաց» խոսքը (ԿԱ 1)՝ տնօրինական գործը:

Հայ Եկեղեցու դավանած քրիստոսաբանական համոզումները ևս իրենց վայել արտահայտությունն են գտել մեկնության մեջ: Այսպես. Քրիստոսի աստվածմարդկային բնության անբաժանելի միությունը ցույց տալու նպատակով հեղինակն ընդգծում է, թե Խաչի վրա «նոյն Բանն Աստուած մարմնովն իւրովն մեռեալ էր, եւ նոյն մարմինն Աստուածութեամբն կենդանի էր»: Նմանապես չի կարելի տրոհել ներգործությունը՝ դրա բարձրագույն մասը վերագրելով Աստծուն, իսկ խոնարհագոյնը՝ մարդուն, այլ՝ «միաւոր միոյ դիմաց»:

Ինչպես մյուս մեկնություններում, այստեղ ևս առկա են հանրագիտարանային տարաբնույթ փաստեր, որոնք ոչ միայն ներկայացնում են Հովհան Որոտնեցու և Գրիգոր Տաթևացու փիլիսոփայական կարողությունն ու լայն իմացականությունը, այլև տաթևյան դպրոցի ընդհանուր մակարդակը: Այսպես, իբրև փիլիսոփա Որոտնեցին և Տաթևացին ոչ միայն զանազանում, այլև հակադրում են հավատն ու միտքը, քանզի դրանց առարկաներն էապես տարբեր են իրարից<sup>1</sup>: Հավատի առարկան կրոնն է, իսկ մտքի առարկան աշխարհային գիտությունն է: Հետևաբար եթե հավատը վերերկրային, աներևույթ իրողություններն է ընկալում, ապա միտքը քննում է տեսանելի, եղական իրողությունները, «յաղագս ո-

<sup>1</sup> Նրանց փիլիսոփայական հայացքների մասին տե՛ս **Ս. Ս. Արեւշատյան**, *Философские взгляды Григора Татевца*, Е., 1957; **Գ. Յ. Գրիգորյան**, *Հովհան Որոտնեցու փիլիսոփայական ուսմունքը*, Եր., 1980:

րոյ աստուածայինքն ամենայն հաւատով ճանաչի, մտօք ոչ քննի, զի տկարանան միտք»: Եթե եղական գիտելիքը կարիք ունի «նիւթական ապացուցի», ապա հոգևոր գիտելիքն, իբրև աքսիոմատիկ, ըստինքյան իրողություն, ընկալվում է հավատով, որը ապացուցման կարիք չունի: Ուստի սկզբունքորեն մերժելի է աշխարհային գիտութեամբ մոտենալ հոգևորին, օրինակ՝ «գերագոյ երրորդական անձանցն Աստուծոյ տնօրէնութեան խորհրդոյն»:

Հեղինակը քաջատեղյակ է սուրբգրային բանասիրությանն ու միջնադարում այնքան տարածված ստուգաբանական վերլուծումներին: Բնորոշ է «Ահա կոյսն յղասցի եւ ծնցի որդի» (Է 14) նշանավոր տեղիի բացատրությունը: Հենց սկզբից Տաթևացին ասում է, թե այս տեղին պարզիպարլո ակնարկում է կատարվելիքի գերբնական լինելը: Ուստի նա վիճարկում է այն թյուր կարծիքը, որ կյանքի է կոչվել որոշ (տվյալ դեպքում՝ Ակյուղասի և Սիմաքոսի) թարգմանություններում առկայող «Աղջիկն յղասցի եւ ծնցի» բառերի հիման վրա<sup>1</sup>: Վկայաբերելով այս տեղին ոմանք պնդում են, թե «ոչ վասն կուսի է բանս, այլ վասն ամենայն կանանց, որ յղանան եւ ծնանին»: Առարկելով այս պնդումը հեղինակը նկատում է, որ մարգարեի մոտ «կոյսի» առանց այր մարդու հիշատակվելը «յայտնապէս առանց առն զծնունդն նշանակէ»: Իր միտքը առավելագույնս հաստատելու նպատակով նա վկայակոչում է Ռեբեկայի համար եկած հարսնախոսներին ի պատասխան նրա եղբայրների խոսքը. «աղջիկն եկեսցէ եւ խօսեսցի» (Ծննդ. ԻԳ- 57): Մեկնիչը սրանից հետևանում է. ինչպես այնտեղ «կոյսը» «աղջիկ» է կոչվում, այնպես էլ՝ այստեղ: Մեկ այլ տեղ (Ը 13) նա բացատրում է «վիուկ», բառը՝ այն համարելով նույնանիշը «հարցող»-ի: Հարցողները կուռքերի պաշտոնյաներն էին, ովքեր նրանից հարցնում էին լինելիք բաների մասին: Սրանց պաշտոնակից են համարվում գետնակոչները, զրախոսները, որովայնակոչները: Հավանաբար նկատի ունենալով Յոթանասնից թարգմանությունից զանազանվող մյուս թարգմանությունները՝ նա ասում է, թե դրանցում «վիուկ»-ի փոխարեն գրված է «հաւագէտք», այսինքն՝ «որք զձայնս ձագուց եւ ագռաւուց եւ զայլոցն դիւթեն»: Բացատրելով «Լուսաւորեաց, լուսաւորեաց Երուսաղէմ...» (Կ 1) խոսքը՝ մեկնիչը վկայակոչում է մյուս թարգմանիչների «Արի եւ լուսաւորեաց...» թարգմանությունը: Թարգմանական այս երկու մոտեցումները նա արդարացնում է

<sup>1</sup> Տե՛ս Ստեփանոս Սյունեցի, Չորս Ավետարանների համառոտ մեկնությունը, թրգմ. Վիգեն դպր (այժմ Տեր Խաղ քին) Ղազարյան, Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 168–169, ծնթ. 7:

աստվածաբանական երկու մոտեցումով: «Երուսաղեմը»-ը նշանակն է հեթանոսաց եկեղեցիների, որոնք կաշկանդված էին մոլորություններով և կռապաշտությամբ, ուստի մարգարեն գոչում է. «Արի»: Մինչդեռ Յոթանասնից թարգմանության մեջ առկայող «Լուսաւորեաց, լուսաւորեաց»-ը ցույց է տալիս, որ շնորհներն ընդունելուց հետո ծուլության և ապերախտության պատճառով եկեղեցին զրկվում է «ի լուսոյ շնորհաց». այդ պատճառով էլ կրկնվում է, որպեսզի ընդունելով այդ շնորհները մեկընդմիջտ պահենք դրանք:

Սուրբգրային բանասիրության անբակտելի մասն է կազմում սուուգաբանությունը: «Տեսիլ արաբացոց» (ԺԳ- 20) արտահայտությունը բացատրելիս մեկնիչը իմաստաբանորեն զատորոշում է «տեսիլ», «պատգամ» և «առած» եզրերը: Առաջինն այն է, «պատգամ» և «առած» եզրերը: Առաջինն այն է, երբ մի պատկեր տպավորվում է մտքի և աչքի մեջ, կամ երևում է մարմնեղեն կերպարանքով: «Տեսիլ»-ը նաև մարգարեներին տրված տեսնելու շնորհն է, որը թույլ էր տալիս նրանց տեսնել ապագան: Մինչդեռ «պատգամ»-ի պարագային միայն ձայնն է լսվում, առանց տեսանելի պատկերի: Իսկ «առած»-ը ոչ տեսանելի կերպարանքով է երևում և ոչ էլ ձայնով լսվում. սա էապես տարբերվում է նախորդ երկուսից իր բովանդակությամբ. «առած»-ը ցույց է տալիս այն ներգործությունը, որ Ս. Հոգին ունենում է մարգարեների վրա:

Նվազ շահեկան չեն այն մտածումները, որոնցով հեղինակը արդարացնում և հիմնավորում է սրբազան պատկերագրությունն ու պատկերահարգությունը<sup>1</sup>: Ժխտելով հակառակորդների պատկերամարտական պնդումները (քանի որ պատկերները ստեղծվում են ապականության ենթակա իրերից, մինչդեռ Աստված անեղծ և անապական բնություն է, ուստի հարկ չէ կուռքերի նման պատկեպել Աստծուն), որոնք գալիս էին տակավին Ուշ անտիկ և վաղ Միջնադարից՝ Տաթևացին պատկերագրության անհրաժեշտությունը հաստատում է վեց հիմնական կետերով: Լռելով Հայր Աստծո պատկերագրության հնարավորության մասին՝ Տաթևացին խոսում է Ռոդո և Ս. Հոգու պատկերագրության կամ, ավելի ճիշտ, պատկերի աստվածաբանության վերաբերյալ: Ռոդին պատկերելի է, քանզի նա Հոր էության ճշմարիտ պատկերն ու նկարագիրն է (Եբր. Ա 3) որովհետև Ռոդին մարմնացել և մարդացել է ու ներկայացել է մարդու կերպարանքով, երկրորդ՝ որովհետև Աստված մարդուն արարել է իր

<sup>1</sup> Ս. Գրիգոր Տաթևացու գեղագիտական ընկալումների մասին տես՝ **Յր. Հակոբյան**, Գրիգոր Տաթևացին արվեստի մասին, ՊԲՀ, 1973, № 4:

պատկերով, ուստի մենք էլ նկարում ենք նրա պատկերի պատկերը, երրորդ՝ որովհետև Աստված Աբրահամին և Մովսեսին երևաց պատկերի (այն է՝ մարդու) նմանությամբ, Ս. Հոգին էլ երևաց աղավնու կերպարանքով: Չորրորդ և հինգերորդ կետերն ունեն ավելի բարոյաբանական բնույթ. տնօրինական դրվագների նպատակն է հիշեցնել Տիրոջ մասին, երախտագիտությամբ ու բարեպաշտությամբ համակել դիտողին, որպեսզի վերջինս հետևի նրանց օրինակին և, զարհուրելով դժոխքի տանջանքներից, հեռանա անօրինություններից: Վեցերորդ կետը հիմնավորվում է եկեղեցական ավանդության վկայակոչմամբ (Տիրոջ պատկերի դրոշմվելը դաստառակի վրա և Հովհաննես Ավետարանչի կողմից Տիրամոր պատկերի նկարակերտումը փայտին): Մեկնիչն ակնարկում է նաև պատկերների հորինվածքի մասին, եթե սրբերը պատկերվում են խաղաղ ու անդորրավետ վայրում, Աստծո շուրջը համախմբված, ապա չարերը՝ դժոխքի տանջանքներում:

Առավել բնորոշ է լույսի խորհրդաբանությունը: հետևելով լույսի խորհրդաբանության միջնադարում օրինակարգված արժեհամակարգին («զի դարձուցե գնուազ լոյս լուսնին ի պայծառութիւն արեգականն եւ զաղատացեալ լոյս արդարութեան արինացն ի լուսափայլ քարոզութիւն Աւետարանին, զի լոյս ի լուսոյ յաւելեալ՝ զբոլորն ի միջոյ բարձցեն զխաւարն մեղաց»)՝ Տաթևացին զատորոշում է լուսնի և արեգակի լույսը: Լուսնի լույսն իր տկարության պատճառով ակնարկում է օրենքն ու մարգարեությունները, որոնք անկատար էին արդարության արեգակից առաջ («Աղօտաբար իմն ծագէր լուսնատեսիլ նշոյլք արդարութեան օրինացն»)՝ մինչդեռ արեգակի լույսն իր պայծառության հետևանքով պարզիպարզ մատնացույց է անում Ավետարանը, որ յոթ անգամ գերազանցում է յոթնօրյա արարչության լույսին, այսինքն՝ Հին Կտակարանին:

Եսայու մարգարեության բովանդակությունն ինքը թելադրել է մեկնաբանական համապատասխան մոտեցում, որով առաջնորդվել է հեղինակը մեկնությունը շարադրելիս. դա բացատրության բարոյախորհրդաբանական եղանակն է, որ լայնորեն կիրառվել է Դ - Ե դդ դասական մեկնություններում: սակայն այստեղ, դարի պահանջին համապատասխան, այն մեկտեղված է դպրոցական (սքոլաստիկ) մեկնաբանության

<sup>1</sup> Յ. Քյոսեյան, Աստվածաբանական բնագրեր, ուսումնասիրություններ, Ա, Անանիա Սանահնեցի, Ս. Էջմիածին, 2000, էջ 167:

<sup>2</sup> ՏԵՍ ՆԲՅ, Ա, էջ 903 (լուսնատեսիլ):

եղանակին, ինչը բնորոշվում է երևույթների խատորոշ դասակարգումով և օրինաչափությունների թվարկումով:

\* \* \*

Ս. Գրիգոր Տաթևացու աշխատությունը հրապարակվում է ըստ Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի հետևյալ ձեռագրերի.

**A = 1131**

**Ժամանակ՝** ԺԵ դ.: **Գրիչ՝** Շահիկ: **Թերթ՝** 213: **Նյութ՝** թուղթ: **Մեծություն՝** 17, 8 × 13: **Գրություն՝** երկայուն: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 40 - 49: **Բնագիրը՝** թ. 2ա - 34բ:

**B = 5169**

**Ժամանակ՝** ԺԵ դ.: **Գրիչ՝** Մատթեոս վրդ.: **Մտացող՝** Յովհաննես վրդ.: **Թերթ՝** 420: **Նյութ՝** թուղթ: **Մեծություն՝** 19 × 15: **Գրություն՝** միասյուն, երկայուն: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 25, 26 - 31: **Բնագիրը՝** թ. 212ա - 285բ:

**C = 5871**

**Ժամանակ՝** ԺԳ, ԺԷ դդ.: **Գրիչ՝** Կարապետ աբղյ. (Ա): **Թերթ՝** 132: **Նյութ՝** թուղթ: **Մեծություն՝** 18 × 13,5: **Գրություն՝** միասյուն, երկայուն: **Գիր՝** բոլորգիր, նոտրգիր: **Տող՝** 34, 36, 33: **Բնագիրը՝** թ. 61ա - 63բ, 72ա - 118բ (բոլորգիր):

**D = 5598**

**Ժամանակ՝** ԺԵ դ.: **Թերթ՝** 148: **Նյութ՝** թուղթ: **Մեծություն՝** 17 × 13: **Գրություն՝** միասյուն: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 35: **Բնագիրը՝** թ. 2ա - 61բ:

*ՀԱԿՈՐ ՔՅՈՍԵՅԱՆ*



Ծաղկաքաղ մեկնութիւն ի լուսաւոր բանից  
արդիւնական վարդապետի Յոհաննու Որոտնեցոյ՝  
հաւաքեալ աշխատասիրութեամբ Գրիգորի աշակերտի  
նորին շնորհալից վարդապետի<sup>1</sup>

- Ա -

[Հարց] *Զի՞նչ է, որ ասէ Տեսիլ Եսայեայ.*

*Պատասխան. Զմարգարէութիւնն տեսիլ կոչէ, զի մարգարէն տեսանող<sup>2</sup> լսի ըստ եբրայեցոցն, զի զոր ինչ յետոյ առնելոց էր Աստուած, յոյժ պայծառութեամբ տեսանել տայր մարգարէական աչացն, վասն որոյ<sup>3</sup> տեսիլ<sup>4</sup> կոչէ, որպէս Միքիաս ասէ<sup>5</sup> ցԱքաաբ,<sup>6</sup> թէ՛ «Տեսի զամենայն Իսրայել ցրուեալ» (Գ. Թագ. ԻԲ 17): Եւ Դանիէլ ասէ.<sup>7</sup> «Տեսի, զի Աթոռք անկանէի՞՞ն՝ եւ Հիմաւորցն նստաւ» (Դան. Է 9-10): Դարձեալ տեսիլս կոչէ, զի առաքեսցէ<sup>9</sup> զլսողն<sup>10</sup> առ Աստուած, որ զտեսիլն ցուցանէր: Իսկ ասելն բան Տեառն – պատգամ՝ զլուրն<sup>11</sup> Աստուծոյ յայտնէր, որ լսէին՝ զինչ խօսէր ընդ նոսա Աստուած: Ըստ այնմ. «*խօսեցաւ Տէր ընդ Մովսիսի», (Ելք 2 10) եւ Եսայի թէ՛<sup>12</sup>. Լուայ զբարբառ Տեառն<sup>13</sup> (28): Իսկ այն որ առ Աստուած կոչեն զազդումն մարգարէութեան, որպէս Նաւուս առ Աստուած Նինուէի ասէ, այսինքն՝ զի զոր ինչ առնուին ի Հոգոյն սրբոյ՝ զայն խօսէին: Եւ Պօղոս զԱւետարանն<sup>14</sup>**

<sup>1</sup> **Խորագիր**՝ D Ծաղկաքաղ մեկնութիւն Եսայեայ լուսաւոր բանից արդիւնական վարդապետի Յոհաննու Որոտնեցոյ՝ հաւաքեալ աշխատասիրութեամբ Գրիգորի աշակերտի նորին բանից Եսայեայ մարգարի. Օգնեա, Գոգի Սուրբ:

<sup>2</sup> BCD տեսող:

<sup>3</sup> AB այսորիկ *փիս*. որոյ:

<sup>4</sup> A տեսիլս:

<sup>5</sup> B ասէր:

<sup>6</sup> A ցԱքայար:

<sup>7</sup> D *չիք* ասէ:

<sup>8</sup> B եդան *փիս*. անկանէին:

<sup>9</sup> B առեսցէ:

<sup>10</sup> B զլսողսն:

<sup>11</sup> B զքուր:

<sup>12</sup> B սոյն մարգարտ ասէ *փիս*. Եսայի թէ:

<sup>13</sup> B Տեառն, որ ասէր:

<sup>14</sup> B զԱւետարան:

ասէ. «Ոչ առի՛ ի մարդոյ, այլ՝ ի՞ Յիսուսէ Քրիստոսէ» (Գաղ. Ա 12-13): Վասն այն եւ առաքեալ զբէ զինքն յամենայն ի թուղթս<sup>3</sup>, զի ցուցցէ, թէ ոչ զիւր ինչ ասէ, այլ՝ զառաքողին<sup>4</sup>: Ըստ որում եւ Քրիստոս ասաց<sup>5</sup>. «Մի՛ կոչիցիք<sup>6</sup> վարդապետ, զի ուսուցիչն<sup>7</sup> ձեր Քրիստոս է (Մատթ. ԻԳ 8): Այլ տեսանելն կամ լսելն<sup>8</sup> մարգարէիցն չէ որպէս մերս, զի այլազգ տեսանէին եւ լսէին: Որպէս ասէ Եսայի. «Յաւել ինձ ունկն ի լսել եւ խրատ Տեսան բանայ զականջս իմ» (Մ 4): Եւ Դաւիթ ասէ<sup>9</sup>. «Բաց զաչս իմ եւ հայեցայց<sup>10</sup> ի սքանչելիս» (Սաղմ. ԾԺԸ 18): Այլ թէ որպէս՝ անգիտելի է մեզ, այլ փոքր ինչ օրինակաւ, որպէս յստակ ջուր զճառագայթ<sup>11</sup> արևու առեալ եւս<sup>12</sup> փայլատակէ, նոյնպէս եւ սիրտք մարգարէիցն զՀոգին Սուրբ ընկալեալ՝ յստակ տեսանէին զլինելոցն:

- Բ -

Հարց - Զի՞նչ է, որ ասէ. Լուր երկին եւ ունկն դիր երկիր (Ա, 2):

Պատասխան - Կերպարանք բանիցս<sup>13</sup> նախ՝ ցուցանէ զբարկու-  
թիւնն Աստուծոյ եւ զանարժանութիւն նոցա, զի թողեալ զմար-  
դիկ ընդ անբան տարերսդ<sup>14</sup> խօսի:

Երկրորդ՝ յամօթ<sup>15</sup> մարդկան: Զի քան զանզգայսն անզգայա-  
գոյնք<sup>16</sup> են, զի երկինք եւ երկիր լսեն Աստուծոյ<sup>17</sup> եւ նոքա՝ ոչ:  
Զայս եւ այլ մարգարէքն առնեն որպէս մարգարէն այն, որ յառ  
Յերբողամ ի Բեթէլ առաքեցաւ թողեալ զթագաւորն ընդ սե-  
ղանն խօսէր: Եւ Երեմիա<sup>18</sup> թէ. «Երկիր երկիր գրեա զայրոյ տարագիր» (Երեմ.  
ԻԲ 30):

<sup>1</sup> C չիք առի:

<sup>2</sup> B չիք ի:

<sup>3</sup> B թուղթսն:

<sup>4</sup> C զառաքողսն:

<sup>5</sup> B ասաց, թէ:

<sup>6</sup> A կոչիցէք:

<sup>7</sup> C ուսուցիչ:

<sup>8</sup> C լսեալն:

<sup>9</sup> C Դաւիթ *փխ*. Եւ Դաւիթ ասէ:

<sup>10</sup> B նայեցայց:

<sup>11</sup> AB ճառագայթս:

<sup>12</sup> B առաւել եւս *փխ*. առեալ եւս:

<sup>13</sup> AB բանիս:

<sup>14</sup> AB տարերս:

<sup>15</sup> C ի յամօթ:

<sup>16</sup> C անզգաագոյնք:

<sup>17</sup> C *չիք* Աստուծոյ:

<sup>18</sup> B Երեմիաս:

Երրորդ՝ զի առաջի երկնի եւ երկրի արար Իսրայէլի մեծ բարութիւնս փրկելով յԵգիպտոցոց, երկինք եւ երկիր մարտակիցք եղէն՝ երկինք՝ կարկուտ եւ երկիր՝ գորտ բխելով: Այժմ նոցա, այսինքն՝ երկնի եւ երկրի ցուցանէ զչարիս փրկելոցն, թէ ի զուր աշխատեցան:

Չորրորդ՝ զի սքանչելեօք քառասուն ամ յանապատին յերկնէ մանանայիւ եւ յերկրի<sup>1</sup> առանց աշխատութեան պահեաց զնոսս<sup>2</sup> վիմաբուլիս ջրովն եւ այլովն: Իսկ նոքա թողին զնոյն սքանչելարարն<sup>3</sup> Աստուած եւ անամօթաբար երկիր պագին զօրութեան երկնից՝ արեգականն եւ լուսնի, յանտառս՝ փայտից եւ քարանց, վասն այսորիկ<sup>4</sup> ի կշտամբանս չարեաց նոցա կոչէ գերկին եւ գերկիր:

Հինգերորդ՝ յերկինս հրեշտակաց եւ յերկրի մարդկան<sup>5</sup> վկայէ զչարիս նոցա, զի արժանիք էին բարկութեանն<sup>6</sup> Աստուծոյ եւ ամենայն պատուհասիցն, որ գայր<sup>7</sup> ի վերայ նոցա:

Վեցերորդ՝ ուխտեաց Աբրահամու, թէ՛ «Զաւակք քո լիցի՞ն, որպէս զաստեղս երկնի եւ զաւազ ծովո» (Ծճճ. ԺԳ. 16): Արդ, որպէս հռչակաւորս<sup>8</sup> արար զընդունելն նոցա, սոյնպէս հռչակաւոր առնէ եւ զմերժումն նոցա գերութեամբ այլազգեացն:

Եւթներորդ՝ բազումք էին հարք Իսրայէլացոցն յերկնի արդարքն Աբրահամ, Իսահակ, Յակոբ եւ այլքն, այլ որպէս<sup>9</sup> յերկրի հարք էին նոցա մարգարէքն եւ սուրբքն, որք ի բարէպաշտելն Իսրայէլի եւ ի բարէկրելն յԱստուծոյ զուարճանային, նոյնպէս եւ ի կռապաշտելն եւ ի պատուպասիլն դժուարանային: Զայս ոչ միայն յայնժամ հրէիցն, այլ եւ այժմ ի պատուհասելն եւ ի հանդերձելումն խայտառակէ զչարիսն մեր: Ի բանալ դպրութեանցն եւ ի ջանել երկնաւորացն ի յերկիր, յայնժամ յանդիմանեցէ զչարիս մեր: Ըստ այնմ. Արդ, յանդիմանեցից եւ կեցուցից զայս առաջի քո իմացարուք զայս ամենայն<sup>10</sup> առաջի քո»:

<sup>1</sup> BD յերկրէ:

<sup>2</sup> AB զնոսս պահեաց:

<sup>3</sup> AB սքանչելագործն:

<sup>4</sup> C չիք այսորիկ:

<sup>5</sup> B մարդիկ:

<sup>6</sup> AB բարկութեան:

<sup>7</sup> C տայր փիս. գայր:

<sup>8</sup> C հռչակաւոր:

<sup>9</sup> B սոյնպէս:

<sup>10</sup> B չիք զայս առաջի... ամենայն:

Հարց - Ամենայն գլուխ ի ցաւս եւ ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն (Ս, 5):

Պատասխան - Գլուխ զԵրուսաղէմ եւ զԹագաւորն ասէ:

Յոտից մինչեւ ցգլուխ չիք առողջութիւն (Ս, 6): Գլուխ եւն թագաւորքն եւ սիրտք՝ քահանայքն: Որ իբրև սիրտ զամենայն մարմնոյն հոգայ զկենդանութիւնն, զի շրթունք քահանային<sup>1</sup> պահեսցեն<sup>2</sup> զգիտութիւն օրինացն Աստուծոյ ասէ (Մաղաք. Բ 7), իսկ ոտք եւն ամենայն ժողովուրդքն զբոլոր աշխարհիս եւ զազգ<sup>3</sup> իբրեւ զմի մարմին առակէ եւ մատնէ ի գերութիւն:

Հարց - Եթէ ոչ Տեառն զարութեանց թողեալ էր<sup>4</sup> մեզ զաւակ<sup>5</sup> իբր զՍողոմ լինէաք եւ Գոմորոյ նմանէաք<sup>6</sup> (Ս, 9):

Պատասխան - Նախ զայն ասէ, զի յորժամ գերեցան ի Բաբելոն, բազում մնացորդք մնացին եւ փախեան յԵգիպտոս:

Երկրորդ՝ զի ելեալքն յԵգիպտոսէ դառնացուցին զՏէր, որոց երգուաւ չմտանել ի հանգիստ, բայց Յեսու եւ Քաղէբ անցին զՅորդանան եւ ժառանգեցին զերկիրն, յօրինակ հաւատացելոցս ի Քրիստոս, որ անցանեն ընդ սուրբ<sup>7</sup> աւագանն եւ ժառանգեն զարքայութիւնն երկնից:

Երրորդ՝ զի յետ Քրիստոսի յորժամ գերեցաւ Երուսաղէմ ի Տիտոսէ, առաքեալքն եւ բազումք ի հաւատացելոցն զերծան ի գերութենէն եւ<sup>8</sup> եղեն մնացորդք հրէիցն, զոր մարգարէս շնորհօք գոհանայ զԱստուծոյ:

Չորրորդ՝ զի թէպէտ եւ<sup>9</sup> տիրասպանք եղեն եւ կորեաւ ազգն Իսրայէլի, այլ ի<sup>10</sup> յետին ժամանակն դառնալոյ են առ Տէր ամենեքեան, ըստ Պօղոսի. «Յորժամ լրումն հեթանոսաց մտցէ, ապա ամենայն Իսրայէլ կեցցէ» (Հռոմ. ԺԱ, 25): Եւ այս լինի յաւուրս Նեոինն, որպէս ասէ Յո-

<sup>1</sup> C չիք քահանային:

<sup>2</sup> B զգուշացին փխ. պահեսցեն:

<sup>3</sup> C չիք եւ զազգ:

<sup>4</sup> C չիք էր:

<sup>5</sup> C չիք զաւակ:

<sup>6</sup> B չիք իբր... նմանէաք:

<sup>7</sup> A սուրբ:

<sup>8</sup> C չիք եւ:

<sup>9</sup> C թէ փխ. թէպէտ եւ:

<sup>10</sup> B չիք ի:

**Հանէս ի տեսիլն.** «Տեսի՛ յազգէն Իսրայէլի հարիւր քառասունչորս հազար կնքեալս (հմմտ. Յայտ Ի 2):

Հինգերորդ՝ զի վատթարելոցն ի մեղս ներողութիւնն Աստուծոյ երկայնամիտ լինի մինչեւ յետոյ զղջանա խղճիւ մտացն եւ ոչ մատնի անվախճան տանջանացն:

- Գ -

**Հարց- Լուացարուք, սրբեցարուք** զլ. Բ (Ա, 16ա): **Ասաց յառաջ քան զայս թէ՛**՝ «Ոչ ներեցից մեղաց ձերոց, յազեալ եմ ձեռք,<sup>2</sup> զպահս ձեր ատեցի, խունկ ձեր պիղծ եմ ինձ, զի ձեռք ձեր յի եմ արեամբ» (Հմմտ. Եսայի Ա 13-15), **իսկ այժմ զիա՞րդ խրատ տայ յուղղութեանն:**

Պատասխան - Այս է պատճառն, զի սովոր է Աստուած սպառնալ մարդկան, զի յուղղութեան ածէ եւ ապաշխարել տայ<sup>3</sup>, եւ յորժամ դառնան՝ զփրկութեան յոյսն առաջի դնէ, որպէս Նինուացւոցն արար: Զի յորժամ ի սպառնալեացն զարհուրեցան եւ ի լաւութիւն դարձան, յայնժամ վաղվաղակի անցոյց զբարկութիւնն: Նոյնպէս եւ աստ ասէ. լուացարուք սրբեցարուք, այսինքն՝ ի ձեռն ապաշխարութեան զղջման եւ արտասուաց խոստովանութեան եւ այլոցն: Դարձեալ բանս այս զհոգեւոր մկրտութիւնն գուշակէ, որ մկրտիմք ի Հոգին Սուրբ եւ ի հուր, զի մաքրէ զազտեղութիւնս մեղացն, որպէս ասէ Պետրոս<sup>4</sup>. «Ապաշխարեցէք եւ մկրտեցէք իւրաքանչիւր ոք ի՞նչ ձեռք յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ի թողութիւն մեղաց» (Գործք Բ 38):

Ընկեցէք զչարիս յանձանց ձերոց (Ա, 16բ): **Զի մի յորժամ լուիցեն<sup>6</sup> թէ՛**՝ «Լուացարուք, սրբեցարուք» կարծիցեն զհրէական լուացմունս, վասն որոյ յաւել թէ՛ ի բաց ընկեցէք զչարիս յանձանց. զդիւրութիւն առաքինութեան եւ զանձնիչխան ազատութիւնն ցուցանէ զի յոր կողմն եւ կամի՝ փոփոխի մարդ: Եւ զի յետ լուացման<sup>7</sup> մկրտութեանն՝ պարտ է զանձինս սուրբ պահել, ըստ կարողութեան: Վասն որոյ ասէ. Ընկեցէք զչարիս յանձանց եւ Սողոմոն ասէ. «Ամենայն պահպանութեամբ պահեալ զսիրտ քո» (Առակ. Դ 23):

<sup>1</sup> A Տեսիլն:

<sup>2</sup> C ձեռք:

<sup>3</sup> C յապաշխարութիւնն ատէ *փիս*. յուղղութիւն... տայ:

<sup>4</sup> A *չիք* Պետրոս:

<sup>5</sup> C *չիք* ոք:

<sup>6</sup> B լսիցեն:

<sup>7</sup> A լուացումն:

Առաջի աչաց իմոց (Ա, 16գ)<sup>1</sup>: Որպէս եւ Սողոմոնն ասէ, «Առաջի ամենատեսն աչացն Աստուծոյ լիցի<sup>2</sup> քո սրբութիւնդ եւ ոչ որպէս կեղծատրք, որ յաչս մարդկան ձեւանան եւ ի ներքոյ են գալլք յափշտակողք» (հմմտ. Ա, Կորնթ. Գ, 13, Մարկ Է, 15): Բերանով խօսին զխաղաղութիւն եւ սրտիւ նիւթեն զանգոտութիւն» (հմմտ. Սաղմ. Գ, 16 եւ Առակ 2, 18):

Հարց- Ձի՞նչ է որ ասէ<sup>3</sup>. Ուսարուք զբարիս գործել» (Ա, 17):

Պատասխան - Բազում ինչ հակառակ<sup>4</sup> կա բարեաց գործոց. նախ՝ բռնութիւն բնութեանս: Երկրորդ՝ ծուլութիւն անձնիշխանութեանս: Երրորդ՝ խաբէութիւն դիւաց:

Չորրորդ՝ ագահութիւն: Վասն որոյ թէ ոք կամեսցի զերծանել յայսցանէ պարտ է, զյօժարութիւն կամացն ուղղել առ<sup>5</sup> բարին եւ յԱստուծոյ խնդրել զօգնականութիւն, ըստ Դաւթի<sup>6</sup>. «Օգնութիւն ինձ ի Տեառնէ եկեսցէ, որ արար» (Սաղմ. ԺԻ 2):

Խնդրեցէք զիրաւունս (Ա, 17ա). Չորս իրք թիւրէ զիրաւունս<sup>7</sup> դատաստանին. Նախ՝ կաշառքն, երկրորդ՝ ակնառութիւն, երրորդ՝ երկիւղն, չորրորդ՝ տգիտութիւն: Արտաքոյ սոցայ ուղիղ լինի<sup>8</sup> դատաստանն: Բայց են ոմանք, որ զվճիռն ոչ հատանեն: Վասն այնորիկ<sup>9</sup> ի վերայ բերէ ասելով՝ փրկեցէք զգրկեալն (Ա, 17բ):

- Գ -

Հարց - Իշխանք ձեր գողակիցք են գողոց (Ա, 23):

Պատասխան - Նախ՝ զայն ասէ, զի որք<sup>10</sup> ընդ արծաթն պղինձ խառնեն եւ ընդ գինին՝ ջուր եւ այլք զչափ եւ զկշիռն<sup>11</sup> թիւրեն, եւ իշխանքն առնուն ի նոցանէ կաշառս եւ թոյլ տան՝ կցորդ լինին գողոց: Այս ամենեւին դժնդակ չար է իշխանացն, զի զոր կար-

<sup>1</sup> CD չիք եւ Սողոմոն... իմոց:

<sup>2</sup> B եղիցի:

<sup>3</sup> B չիք Ձի՞նչ է որ ասէ:

<sup>4</sup> C ինչ փիւ. ինչ հակառակ:

<sup>5</sup> B առ Աստուած (երկրորդ բառի վրա ուղղման նշան):

<sup>6</sup> B Դաւթայ:

<sup>7</sup> C զիրաւունքն:

<sup>8</sup> C լինին:

<sup>9</sup> CD այն:

<sup>10</sup> CD որքան:

<sup>11</sup> C զկշիռ:

ճել պարտ էր, այլ անեցուցանեն: Եւ զի յայսցանէ լինի զրկումն աղքատաց եւ կռիւ եւ կործանումն քաղաքաց եւ աթոռոց:

Երկրորդ՝ զի իշխանն թէ բարի է գործով եւ թէ չար իշխանացեալքն ամենայն զնոյն ուսանին, որպէս ասէ Առաւել, թէ՛ «Թագաւոր, որ հաւանի անօրէնութեան՝ ամենեքեան, որ ընդ նովա եւ՝ անօրէնք են»<sup>2</sup> (Առակ. ԻԹ՝ 12), զի թէ արմատ ծառոյն գօս է՝ ամենայն ճիւղքն եւ ստեղունքն նմանապէս գօսանան: Յիրաւի ապա մարգարէս կցորդ դնէ իշխանն մեղաց ժողովրդեանն, զի ի նմանէ ուսան եւ համարձակեցան:

Երրորդ՝ իշխանս<sup>3</sup> դարձեալ զքահանայս եւ զառաջնորդ հրէիցն ասէ, որք գողակիցք են գող աշակերտին Յուդայի եւ ի միասին խորհեցան զսպանումն Տեառն: Դարձեալ գիտելի է. զի իշխանք, որք են դատաւորք, վասն չորից մեղաց առաւել պատժին, զորս<sup>4</sup> աստ թուէ մարգարէս. Նախ՝ զի ոմանք դատաւորք, որք հրաւիրեն զմարդիկ ի վերայ անմեղաց զուր ասել եւ քարշել ի դատաստան, զոր<sup>5</sup> ի ժամանակիս բազումս տեսանեմք, վասն որոյ ասէ «գողակիցք են գողոց» Երկրորդ՝ զի են որ կաշառ առնուն, որպէս ասէ, սիրեն զկաշառս: Երրորդ՝ զի են որք նենգ եւ ոխ ունին առ մարդս եւ ի ժամ դատաստանին յայտնեն, վասն որոյ ասէ «վրիժագործք»: Չորրորդ՝ զի ոմանք աղաղակի ականջ ոչ դնեն եւ ոչ դատաստան առնեն: Վասն որոյ ասէ՝ որբոց եւ այրեաց ունկնն ոչ դնեն եւ իրաւունս ոչ առնեն:

Երեք են պատճառք շինութեան<sup>6</sup> քաղաքի.

Նախ՝ ազնիւ<sup>7</sup> բարէպաշտութիւնն իշխանին: Երկրորդ՝ բարէմիտ խորհրդականութիւնն խրատատուի<sup>8</sup> նորին: Երրորդ՝ ամենեւին հնազանդութիւն<sup>9</sup> իշխանեւոցն եւ ռամիկ ժողովրդեան, եւ սոքք կատարեալ շինութիւն է: Նոյնպէս եւ երիս իրս պիտոյ է յառողջութիւն հիւանդին. նախ՝ ճարտար բժիշկն: Երկրորդ՝ հնազանդութիւն<sup>10</sup> հիւանդին, որ զինչ գեղ տա՝ ըմպէ: Երրորդ՝ նիւթք

<sup>1</sup> C չիք թէ:

<sup>2</sup> D անօրէնութեանն *փիս*. անօրէնք են:

<sup>3</sup> C իշխանք:

<sup>4</sup> B գոր:

<sup>5</sup> C գոր այժմ:

<sup>6</sup> C չիք շինութեան:

<sup>7</sup> AB չիք ազնիւ:

<sup>8</sup> C խրատատուութիւն:

<sup>9</sup> B հեզութիւն *փիս*. հնազանդութիւն:

<sup>10</sup> B հեզութիւն *փիս*. հնազանդութիւն:

բժշկական դեղոցն, զի առ ձեռն իցէ: Ի սոցանէ թէ մինն պակաս լինի հիւանդ՝ ոչ առողջանա, նոյնպէս եւ զվերոյ ասացեալսդ<sup>1</sup> իմա: Եւ կոչես՝ թիւ քաղաք արդարութեան մայրաքաղաքաց հաւատարիմ Սիոն ասէ, (հմմտ. Կ 14) եւ ոչ երբէք կոչեցաւ Երուսաղէմ քաղաք արդարութեան: Ասէ սուրբն Յոհան Ոսկէբերան<sup>2</sup>. «Թէպէտ եւ<sup>3</sup> անուամբ ոչ կոչեցաւ, այլ գործով ճշմարտութեանն կոչեցաւ», այսինքն՝ զի փոխեցաւ ի մեղաց յարդարութիւն: Եւ զգուշութեամբ պահեա զբանդ, զի յորժամ հարցանէ հրէայն, թէ՛ Քրիստոսն<sup>4</sup> այն<sup>5</sup> է, որ ի Մարիամայ ծնաւ. իսկ նա էմանուէլ<sup>6</sup> ոչ կոչեցաւ<sup>7</sup>, զի ասէ Եսայի, թէ. Էմանուէլ կոչեսցի (Է, 14): Պատասխանեա նմա, որպէս զքաղաքն արդարութեան, թէպէտ անուամբ ոչ կոչեցաւ էմանուէլ, այլ ի յարդեանց գործոցն յայտնեցաւ էմանուէլ գոյն, այսինքն՝ «Բոլոր անօրէնութեամբն կատարեաց եւ արար զփրկութիւն եւ համբարձաւ առ Հայր» (Մարկ. ԺՁ 19):

**Հարց. Զի՞նչ է Քաջագաւտին կամ միագաւտին:**

Պատասխան. Որպէս ասեն ոմանք, կամ գուժգին արիութիւնն նշանակէ<sup>8</sup>:

**Հարց - Զի՞նչ է Դժոխք (Ե 14):**

Պատասխան - Դժոխք է տեղի դժուարին, թշուառացելոց ոգոյ տխուր կապարան<sup>9</sup>:

Եւ եղև յամին, յորում մեռաւ Ոգիա արքա տեսի (Զ 1): Ոգիա բարէպաշտ թագաւոր էր եւ բազում ողորմութիւնս<sup>10</sup> գործեաց, որպէս պատմէ Չորրորդ թագաւորութիւնքն<sup>11</sup> եւ զի համարձակեցաւ<sup>12</sup> խոնկ արկանել ի տաճարն, եւ բորոտացաւ եւ ժողովուրդն անփոյթ արար զնմանէ, վասն որոյ բարկացաւ Աստուած եւ արգել

<sup>1</sup> B ասացեալքդ:

<sup>2</sup> B Ոսկիաբանն *փխ*. սուրբն Յոհան Ոսկէբերան:

<sup>3</sup> C *չիք* եւ:

<sup>4</sup> D Քրիստոս:

<sup>5</sup> B է այն:

<sup>6</sup> B Մանուէլ:

<sup>7</sup> D *չիք* կոչեցաւ:

<sup>8</sup> A ասէ *փխ*. նշանակէ:

<sup>9</sup> BC կայարան *փխ*. կապարան:

<sup>10</sup> BC ուղղութիւնս *փխ*. ողորմութիւնս:

<sup>11</sup> A թագաւորութիւնք:

<sup>12</sup> A *չիք* համարձակեցաւ:



զտեսիլս<sup>1</sup> մարգարէիցն, եւ ոչ ումէք տայր<sup>2</sup> պատասխանի: Եւ յորժամ<sup>3</sup> մեռաւ Ողիա, ապա երեւեցաւ տեսիլս այս<sup>4</sup>:

Հարց - Զի՞նչ է որ ասէ Յոհաննէս<sup>5</sup>. «զԱստուած ոչ ոք ետես երբեք» (Յովհ. Ա. 18), իսկ մարգարէն Եսայի Տեսի գՏէրն ասէ (Զ 1):

Պատասխան - Չեն հակառակ միմեանց, զի ասէլն «զԱստուած ոչ ոք ետես», այսինքն՝ զէութիւն բնութեանն<sup>6</sup> Աստուծոյ: Զի ոչ ոք ի յեղականացս<sup>7</sup> տեսանել կարող է<sup>8</sup>, զի տեսութիւն մարգարէիցն<sup>9</sup> բովանդակելի է: Իսկ Աստուած անբովանդակելի է բնութեամբ<sup>10</sup>: Բայց<sup>11</sup> մարգարէս ետես, որքան կար է մարդոյ, այլ<sup>12</sup> կերպարանաւ եւ նմանութեամբ: Ուստի յայտ է, զի ասէ. Տեսի գՏէրն աստեալ (Զ, 1), զի Աստուծոյ ոչ է տեղի, զի անբովանդակելի է եւ ոչ ասի աստել նմա<sup>13</sup>:

- Ե -

Եւ զի՞նչ է աստելն<sup>14</sup>. Նախ՝ զխոնարհելն եւ զիջանելն առ մեզ նշանակէ: Երկրորդ՝ զհաստատ եւ զանեղծ եւ զանփոփոխ հոլութիւնն Աստուծոյ նշանակէ, որպէս ասէ Երեմիա. «Մէք կորնչիմք եւ Դու աստիս յարիտեսն» (հմմտ. Ողբ Ե 19): Երրորդ՝ «զհանգիստն» աստուածային կամացն նշանակէ ի սուրբս ըստ այնմ. Ես ո՞ հանգեաց, թէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս եւ այլն՝ (ԿԶ 2): Չորրորդ՝ նստիլն յաթոռն զգատելն եւ զպատժելն նշանակէ, ըստ այնմ՝ Նստար յաթոռ դատաւորդ արգարութեան» (Սաղմ. Թ 5): Հինգերորդ՝ նստելն յաթոռ բարձր եւ վերացեալ զանհաս եւ զգերամբարձեալ<sup>15</sup> թագաւորութիւնն նշանակէ ի վերայ ամենայն արարածոց, զոր յայտնէ սէ-

<sup>1</sup> A տեսիլն:

<sup>2</sup> B չիք տայր:

<sup>3</sup> D մինչեւ փիս. յորժամ:

<sup>4</sup> AB այս, որպէս գրեալ է ի Չորրորդ թագաւորութիւնքն:

<sup>5</sup> C յԱւետարանն Տէրն փիս. Յոհաննէս:

<sup>6</sup> B բնութեան:

<sup>7</sup> D յեղանակաց:

<sup>8</sup> D կա թէ:

<sup>9</sup> D Սոցա փիս. մարգարէիցն:

<sup>10</sup> D անբովանդակելի բնութիւն է:

<sup>11</sup> BD Իսկ փիս. Բայց:

<sup>12</sup> BD բայց փիս. այլ:

<sup>13</sup> AB չիք զի Աստուծոյ... նմա:

<sup>14</sup> D չիք եւ զի՞նչ է աստելն:

<sup>15</sup> B գերամբարձ:

րովբէիցն<sup>1</sup> շուրջ կեալն<sup>2</sup> ահիւ: Ըստ այնմ՝ «Թագաւոր մեծ ի վերայ երկրի Աստուած է» (Սաղմ. ԽԶ 3):

Իսկ ասէլն՝ Լի էր տաճարն փառաօք նորա (Զ 1). նախ՝ փառք զագդումն սքանչելեացն ասէ:

Երկրորդ՝ փառք լոյսն է, ըստ առաքելոյ. «Այլ փառք արեգակաւնն եւ այլ փառք լուսնի» (Ա, Կորնթ. ԺԵ 41): Երրորդ՝ զգերապայծառ աստուածային լոյսն կոչէ: Չորրորդ՝ «Փառք» զաստուածավայելուչ գեղեցկութիւնն ասէ: Հինգերորդ՝ «Փառք» զոր ի տաճարին<sup>3</sup> զշնորհս<sup>4</sup> Հոգոյն Սրբոյ<sup>5</sup> իբր զամպ հովանի լինէր ի վերայ սեղանոյն:

Հարց - Զի՞նչ նշանակեն թերքն առ անմարմինս:

Պատասխան - Նախ՝ գերազուրկիւն նոցա ցուցանէ եւ զփոյթն ի հրամանս Աստուծոյ առ մարդիկ:

Երկրորդ՝ զի բարձրացեալ են ի ստորնային խորհրդոցն<sup>6</sup>: Երրորդ՝ զպահպանութիւնն նոցա<sup>7</sup> ցուցանէ, որպէս Աստուծոյ, ասէ մարգարէն<sup>8</sup>. «Ծածկեցայք ընդ հովանեաւ թեոց քոց» (Սաղմ. ԺԶ 9): Իսկ վեց<sup>9</sup> թեւոցն երկուք ծածկելն զերեսս եւ երկուքն զոտս եւ երկուքն թոռուցեալ (Զ 2), նախ զայն ցուցանեն, թէ սկիզբն եւ վախճան<sup>10</sup> ի յԱստուած տեսանել անկար է, զի անսկիզբն եւ անվախճան է, այլ միջնորդաւ<sup>11</sup> ոմամբք, այսինքն՝ ի ձեռն օրինակաց զլինելութիւնս աշխարհիս տեսանեմք: Դարձեալ զահագին եւ զսաստիկ երկիւղն ցուցանեն հայելն յԱստուած երեսաց եւ ոտից ծածկելն, որպէս մեք ի ճայթմանէ փայլատակմանց զարհուրիմք եւ ի վայր խոնարհեցուցանեմք զգլուխս: Իսկ միջինն թեւքն զմիշտ սէրն, զոր ունին առ Աստուած անխոնարհ կամօք, որպէս ասացաք վասն թեւոցն: Իսկ աղաղակելն մի առ մի. նախ՝ ցուցանէ զպատկառանսն, որպէս մարդիկ ամաչելով ի մեծամեծաց<sup>12</sup> ոչ իշխեն առ

<sup>1</sup> B սրորէից:

<sup>2</sup> D կալն:

<sup>3</sup> B չիք զոր ի տաճարին:

<sup>4</sup> C շնորհք:

<sup>5</sup> CA Սրբոյ:

<sup>6</sup> B խորհրդոց:

<sup>7</sup> D չիք նոցա:

<sup>8</sup> B որպէս ասէ զԱստուծոյ մարգարէն:

<sup>9</sup> C չիք վեց:

<sup>10</sup> D չիք եւ վախճան:

<sup>11</sup> D միջաւր:

<sup>12</sup> B մեծաց:

դէմն կանգնել<sup>1</sup>, այլ մի յետ միոյ անցանեն: Դարձեալ զփառաբանութիւնն մինն<sup>2</sup> երգէր եւ ի միւսն տայր ոչ թէ աշխատէին, այլ վասն կարգաւորութեան<sup>3</sup>: Իսկ երեքսրբեանն երգաբանութիւնն նախ՝ փառաբանութիւն է Աստուծոյ, զոր միշտ<sup>4</sup> մատուցանեն: Երկրորդ՝ մարգարէութիւն յաղագս<sup>5</sup> հանդերձեալ աստուածապաշտութեանս, որ լինելոց էր: Երրորդ՝ վկայութիւն հաստատ եւ անջրելի մերում կրօնիցս՝ դաւանելով զԱստուած երեք Անձնաւորութիւն եւ մի Տէրութիւն:

- Զ -

Հարց - Զի՞նչ է որ ասէ՝ Ահա կոյսն յղասցի եւ ծնցի որդի (Է 14ա)

Պատասխան - Զբանս զայս կամին հրէայքն հեռացնել<sup>6</sup> ի կուսական ծննդենէ<sup>7</sup> Մօր Տեառն.

Նախ՝ պատճառեն, եթէ հասարակաց ամենայն կանայք նախ կոյս լինին եւ ապա յղանան եւ ծնանին: Առ որս<sup>8</sup> ասեմք, եթէ հասարակաց էր բանն<sup>9</sup> եւ ըստ բնութեան կարգի՝ նա ոչ էր նշան, զի նշանն ի վեր է քան զբնութիւն: Այլ արդ, ասէ մարգարէն, եթէ՝ Տացէ մեզ Տէր Ինքնին Աշուն (Է 14բ), այսինքն՝ զի նոյն ինքն Տէրն եղեւ նշան եւ փրկեաց զմեզ մարդանալովն<sup>10</sup> եւ ծնանելովն, ապա ուրեմն<sup>11</sup> յայտ է, զի ոչ հասարակաց է բանս: Դարձեալ ասեն ըստ ոմանց թարգմանչաց, թէ՝ «Աղջիկն յղասցի եւ ծնցի»՝ ապա ոչ վասն կուսի է բանս, այլ վասն ամենայն<sup>12</sup> կանանց, որ յղանան եւ ծնանին: Առ որս ասեմք. Նախ՝ զի յորժամ ոչ յիշէ այր թէպէտ ասիցէ «կոյս» կամ «աղջիկ» կամ «կին» յայտնապէս առանց սերման առն զծնունդն նշանակէ: Դարձեալ ասեմք, թէ խօսեսցի (տե՛ս ԾՁՁդ. ԻԴ 57): Որպէս անդ կոյսն կոչի աղջիկ<sup>13</sup>, նոյնպէս եւ՝ աստ:

<sup>1</sup> D կանգնիլ:

<sup>2</sup> D մին:

<sup>3</sup> D չիք կարգաւորութեան:

<sup>4</sup> B չիք միշտ:

<sup>5</sup> B վասն:

<sup>6</sup> D հեռացուցանել:

<sup>7</sup> A ծննդեան:

<sup>8</sup> D որոյ:

<sup>9</sup> D չիք բանն:

<sup>10</sup> D մարդանալով:

<sup>11</sup> C չիք ուրեմն:

<sup>12</sup> D չիք ամենայն:

<sup>13</sup> A աղճիկ:

Դարձեալ Հակառակին եթէ վասն կնոջն Աքազու ասէ, որ<sup>1</sup> ծնաւ զԵգեկիա\*։ Առ որս ասեմք, եթէ ե՞րբ կոչեցաւ Եգեկիա Եմամնուէլ կամ ե՞րբ նախ քան զճանաչելն զբարի եւ զչար։ Անարգեաց զչարն եւ ընտրեաց զբարին (Է, 16)։ Նա եւ ժամանակն յանդիմանէ զնոսա, զի տասնվեց ամ թագաւորեաց Աքազ եւ ի թագաւորութեան նորին եղեւ բանս մարգարէութեան առ նա։ Իսկ Եգեկիա քսանհինգ ամաց թագաւորեաց, ուստի յայտ է, զի ինն ամաց էր ի թագաւորելն<sup>2</sup> Աքազու։ Այլ այժմ թողցուք զբարբաջանս<sup>3</sup> նոցա եւ տեսցուք զբան մարգարէիս՝ յաղագս սրբոյ կուսին Մարիամու խօսեցեալ։ Զի որ<sup>4</sup> ասաց. Խնդրեա դու քեզ նշան ի Տեառնէ ի խորութեան կամ ի բարձրութեան (Է, 11), այսինքն՝ Բանն Աստուած, որ էր ի բարձունս ի ծոց Հօր, խոնարհեցոյց զինքն եւ եղեւ ի վերայ երկրի եւ նշանն փրկութեան մարդկանն ազգի, զորմէ նախ գուշակէ մարգարէն ասելով. Ահա կոյսն յոսացի (Է, 14)։ Ահա այն բառ ստուգութեան իբր մատամբ ցուցանելոյ նշանակ, որպէս Յովհաննէս ասէր. «Ահա գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա, 29), եւ Զաքարիա. «Ահա թագաւոր քո գա» (Զաք. Թ՝ 9), զի զոր ինչ ի ներկայս մեք զգալի աչօք տեսանեմք, մարգարէք զլինելոցն առաւել եւս անսխալ մտօք տեսանէին, զի զգալի աչաց տեսութիւն չորս իրօք սխալի<sup>5</sup>. Նախ՝ Հեռաւորութիւնն, երկրորդ՝ շարժութիւն, երրորդ՝ խառնումն գունոցն, չորրորդ՝ միջնորդութիւնն։ Այլ այսպիսի սխալմունքս ոչ էին ի տեսութիւն մարգարէիցն։ Եւ ոչ վայրապար կոյս ասէ, այլ զնշանաւոր եւ զմինն ցուցանելով, որպէս ասէ կոյսն։ Զի յօդ<sup>6</sup> գիրն, որ ի վեր է եղեալ, այսինքն՝ նուն զմինն գատէ յամենեցունց, որպէս Աւետարանիչն [չ]ասաց, թէ՛ «Ի սկզբանէ էր Բան, այլ թէ՛ Բանն» (Յովհ. Ա, 1)։ Եւ փարիսեցիքն Հարցանելով զՅովհաննէս. Քրիստո՞սն դու, Մարգարէ՞ս ես դու (Յովհ. Ա, 21)։ Դարձեալ<sup>7</sup> գիտելի է, զի յօդ գիրն մերձ եղեալ անուան, զմինն նշանակէ, որպէս ցուցաւ։ Իսկ մերձ բային եղեալ

<sup>1</sup> A չիք որ։

\* Стен Толковая Библия, т. 5, Петербург, 1908, с. 282, прим.1, նաև՝ «Արքայն Կիրոյի եպիսկոպոսի Աղեքսանդրի ի մեկնութեն մարգարէին Եսայեայ», ՄՄ, ձեռ. 1525, ք. 56աք։

<sup>2</sup> B թագաւորութեան։

<sup>3</sup> C զբարբաջմունս։

<sup>4</sup> D չիք որ։

<sup>5</sup> D չորս իրք սխալ է։

<sup>6</sup> B յօդն։

<sup>7</sup> D Այլ փիս. Դարձեալ։

զբազումս<sup>1</sup> նշանակէ եւ ոչ զմին, որպէս յորժամ ասեմք «գոյ» եւ «է»<sup>2</sup> եւ «խօսի» եւ «գնա». այսպիսիքս զմինն ցուցանեն: Եւ յորժամ [չ]ասաց մարգարէն յայտնապէս, թէ՛ «Յղասցի ի Հոգոյն Արբոյ» (Մատթ. Ա, 18), որպէս Փարբիէլ աւետեաց: Այս վասն երկու պատճառի. Նախ՝ զի զգուշացաւ մարգարէն ի չար հրէիցն, զի մի այրեսցեն զգիրս, զոր սովոր էին առնել: Երկրորդ՝ զի յիրացն ցուցանէ, զի յորժամ կոյսն յղասցի առանց առն ուստի՞ է, թէ ոչ՝ ի Հոգոյն Արբոյ: Իսկ յորժամ լուիցես, թէ ի Հոգոյն Արբոյ յղացաւ՝ մի՛ խառնակումն ինչ անմարմնոյն կարծիցես, այլ որպէս առաջին Ադամն յԱստուծոյ եւ ի<sup>3</sup> Հոգոյ ոչ խառնակութեամբ, այլ՝ արարչութեամբ, նոյնպէս երկրորդ Ադամ՝ ի Հոգոյն Արբոյ եւ ի Կուսէն: Եմմանուելն թարգմանի՝ ընդ մեզ Աստուած: Ընդ մեզ լինելն Աստուծոյ ոչ տեղեալ էր, զի երկինք եւ երկիրս լի է Նովալ եւ ոչ խնամօք, որպէս ընդ Մովսիսի եւ ընդ<sup>4</sup> Յեսուայ եւ առաքելոցն, այլ ընդ մեզ լինելն մարդանայն եւ մարմնով երեւել ի վերայ երկրի, որպէս ասէ Բարուք. «Աստուած մեր, որում չիք ոք անան, յետ այսորիկ ի յերկրի երեւեցի եւ ընդ մարդկան շրջեցի» (Բար. Գ, 38):

Նախ՝ այն է, որ Բանն Աստուած ի բնութիւնս միացաւ եւ Աստուած մարդ եղեւ: Ըստ մերում կերպիս ըստ այնմ թէ՛ «Բանն մարմին եղեւ» (Յովհ. Ա, 14): Երկրորդ՝ զի զբնութեան օրէնսն ըստ մերում կերպիս<sup>5</sup> կատարեաց եւ «ի չափի ճասակի եկն» (Եփես. Դ, 13), այսինքն՝ յղանալն յարգանդի, իննամսեա ժուժկալելն, ծնանիլն<sup>6</sup>, աճելն եւ այլն ամենայն: Երրորդ՝ զի ընդ մեզ շրջեցաւ եւ խօսակցեցաւ<sup>7</sup> եւ եկեր ընդ մաքսաւորս եւ ընդ մեղաւորս<sup>8</sup> եւ զանազան բժշկութեամբ, զորս<sup>9</sup> առնէր ի մեզ եւ ամենայն բարութեամբ եւ շնորհօք ելից զմեզ, այս է թարգմանութիւն Եմմանուէլին: Եւ երբ կոչեցաւ Եմմանուէլ այս է յելից իրացն, զի թէպէտ անուամբ ոչ<sup>10</sup> կոչեցաւ, սակայն ի տնօրէնութեանցն, զոր կատարեաց եւ արար փրկութիւն մեզ, յայտնապէս ծանուցաւ, թէ Աստուած է ճշմարիտ:

<sup>1</sup> D բազումս *փիւ*. եղեալ զբազումս:

<sup>2</sup> C գոլ եւ էր:

<sup>3</sup> D *չիք* եւ ի:

<sup>4</sup> D *չիք* ընդ:

<sup>5</sup> B կերիս:

<sup>6</sup> C օճանելն:

<sup>7</sup> C խօսակցաւ:

<sup>8</sup> B *չիք* եւ ընդ մեղաւորս:

<sup>9</sup> C գոր:

<sup>10</sup> D *չիք* ոչ:

Եւ ի մեղր կերիցէ (Է 15): Այս է, զի ստուգապէս մարդ եղեւ Հաստատէ զայս կերակրովն, որ տղայոցն էր վայելչական, վասն զի ծնեալ Եմմանուէլն ոչ սոսկ մարդ<sup>1</sup> էր եւ ոչ միայն Աստուած, այլ Աստուած մարդացեալ եւ ի մարմին ոչ փոփոխեալ\*: Վասն այն երբեմն զաստուածայինսն ճառէ, որպէս ի Կուսէ ծնանելն եւ Եմմանուէլ կոչելն եւ երբեմն՝ զմարդկայինս, որպէս կերակուրն, որ զմեզ է վայելչական, զի մի՛ կարծեսցի առ<sup>2</sup> աչօք լինել մարդեղութիւն<sup>3</sup>, որպէս ասացին Մարկիանոս եւ Վաղէնտիանոս<sup>4</sup> հերձուածողքն:

Եւ մինչ չեւ ծանուցեալ կամ ախորժեալ զչարութիւնն՝ ընտրեսցէ զբարին (Է 16): Եւ այս եւս ցուցանէ զառաւել բարձրութիւն Նորա, զի կերակրի, վասն զի մարդ էր, եւ ի վեր մնա, քան զմեզս, վասն զի Աստուած էր նոյն Ինքն, զի կերակրովն<sup>5</sup> Հասարակ էր, ըստ մեզ: Իսկ ի բնէ անդուստ անփորձ մնալ ի չարէ: Իսկ զբնականէն եւ զգործնականէն այս յատուկ է աստուածացեալ մարմնոյն եւ առաւել է քան զմարդկայինս<sup>6</sup>, զի մարդիկ յետ չարեացն ապա զղջանան եւ գործեն զբարիս: Իսկ նա ի բնէ ընտրեաց զբարին եւ անարգեաց զչարն, որպէս ինքն ասէր. «Ո՞վ յանդիմանեսցէ Զիս վասն մեղաց» (Յովհ. Ը 46), եւ մարդարէս ասէ. «Ոչ արար մեղս եւ ոչ գտաւ նեւգութիւն ի բերան նորս» (Սաղմ. ԼԱ 2):

Ասորիք՝ Դամասկոս է եւ շրջկայք նորին: Իսկ Ասորեստան՝ Բաբելոն է ասեն ոմանք<sup>7</sup>: Այլ այս է ուղիղն, զի Ասորեստան Միջագետքն<sup>8</sup> է, որ ի<sup>9</sup> մէջ Դիլատա եւ Եփրատու է, որ է Ուռհա, Մօսլ եւ այլքն: Իսկ թէ ուրէք Բաբելացին Ասորեստան<sup>10</sup> կոչի, այն է պատճառն, զի Բաբելացոց թագաւորն եւ ի վերայ Ասորեստանէն:

<sup>1</sup> BD չիք մարդ:

\* Համապատասխանում է ս. Իրինեոսի, Հովիան Ոսկեբերանի, Բարսեղ Կեսարացու և այլ հայրերի մեկնաբանութեանը. Толков., Еублуня, с.284:

<sup>2</sup> C ոչ փիս. առ:

<sup>3</sup> C մարդեղութեամբ:

<sup>4</sup> AC Վաղենդիմոս:

<sup>5</sup> B կերակրելովն:

<sup>6</sup> B զմարդկայինն:

<sup>7</sup> B չիք ասեն ոմանք:

<sup>8</sup> B Միջագետս:

<sup>9</sup> B է փիս. ի:

<sup>10</sup> B Ասորեստանեայ:

տանեայցն<sup>1</sup> տիրէր: Եւ Ասորեստան այն եւ ի վերայ Բաբելոնի<sup>2</sup> տիրէր, վասն այն միմեանց անուամբ կոչին: Ասեն ոմանք<sup>3</sup> Նաքաւով է անուն փարաւոնին, որ զբարեպաշտ թագաւորն<sup>4</sup> եսպան զՅովսիայ: Եւ դարձեալ յետ երեք ամի զՅովաքազ որդի նորա գերի տարաւ յԵգիպտոս եւ փոխանակ նորա թագաւոր եղ<sup>5</sup> զՅովակիմ եղբայր նորա, յորոյ ի տաս ամի թագաւորութեանն եկն Նաբուգոդոնոսոր յԵրուսաղէմ եւ գերեաց զառաջինն եւ ապա երկրորդ եւ երրորդ անգամ դարձեալ գերեաց մինչեւ քակեաց զտաճարն եւ զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ:

Հարց - Զի՞նչ է, որ ասէ. Ընդ մեզ Աստուած, գիտացէք, հեթանոսք (Ը 9):

Պատասխան - Զբանս զայս զանազան մեկնեն վարդապետք: Զի Եփրեմ առնու ի վերայ Հռասոնի արքային Դամասկացոց եւ Փակէէ թագաւորին Սամարացոց, որք պաշարեցին զԵրուսաղէմ յաւուրս Աքազու եւ ոչ կարացին ինչ<sup>6</sup> վնասել նմա\*: Վասն որոյ յիշեն զԵմմանուէլն, որ նշան խաղաղութեան եւ փրկութեան ետ նոցա մարգարէն յերեսաց երկուց թագաւորաց խանձողացն<sup>7</sup> ծխելոց: Իսկ Ոսկէբերանն մեկնէ ի վերայ Հռափսակայ<sup>8</sup>, որ պաշարեաց զԵրուսաղէմ հարիւր ութսունհինգ հազարով յաւուրս Եգեկիա եւ պարտեցան ի հրեշտակէն, որ սատակեաց զամենեսեան եւ խորհուրդ նոցա ցրուեցաւ, որք կամէին գերել եւ քակել զԵրուսաղէմ եւ համբաւ նոցա լսելի եղեւ մինչեւ ի ծագս երկրի: Վասն որոյ զպատճառ յաղթութեանն<sup>9</sup> յարածամ պարծին. ոչ զինուք եւ<sup>10</sup> պատերազմաւ եղեւ, այլ Աստուծոյ օգնականութեամբն, զի ընդ մեզ է Աստուած\*\*: Իսկ Կիւրեղ մեկնէ ի խորհուրդ<sup>11</sup> տնօրէնութեանն

<sup>1</sup> B Ասորոց:

<sup>2</sup> C Բաբելացոցն:

<sup>3</sup> D չիք ասեն ոմանք:

<sup>4</sup> B զբարեպաշտն յիս. զբարեպաշտ թագաւորն:

<sup>5</sup> B եւ եղ նորա փոխանակ յիս. եւ փոխանակ... եղ ( D ետ):

<sup>6</sup> B չիք ինչ:

\* Տես և 7մմտ. Թագ. ժե 37, ժՁ 5-10, Եսայի Է 1:

<sup>7</sup> B խանձողաց:

<sup>8</sup> D Հռափսակս:

<sup>9</sup> B յաղթութեան:

<sup>10</sup> C չիք եւ:

\*\* Տես և 7մմտ. Դ Թագ. ժԹ 17, Եսայի ԼԶ. Յովիան Ոսկեբերան, Սեկն. Եսայեայ, մարգարէութեան, Վենետիկ, 1880, էջ 101:

<sup>11</sup> A վերայ յիս. խորհուրդ:

Քրիստոսի, զի ընդ մեզ եղեւ Բանն Աստուած մարդեղութեամբն<sup>\*\*\*</sup> : Եւ ի դէմս առաքելոցն լինէին<sup>1</sup> ասացեալ բանքս՝ իբր թէ նոքա ասեն. Ընդ մեզ է Աստուած: Իսկ հեթանոսաց խնդրի<sup>2</sup> երկու ինչ. Նախ՝ ճանաչել զխորհուրդ տնօրէնութեանն Քրիստոսի. այս է գիտացէք ճեթանոսք: Եւ երկրորդ՝ հնազանդիլ ուսուցչացն, այսինքն՝ առաքելոցն. այս է պարտեցարութն: Լսելի արարէք մինչեւ ծագս (Ը 9). այս է, զի ընդ ամենայն երկրի ել բարբառ նոցա. զայս առ հեթանոսն ասէ: Եւ դարձուցանէ առ հրէայսն զբանսն: Հօրացեալքդ պարտեցարութ, այսինքն՝ զի հօրացն եւ կամեցան սպանանել «զԱռաջնորդն կենաց»՝ (Գործք Գ 15) ոչ գիտէին, թէ կենդանի է յաւիտեան<sup>3</sup>: Այժմ ասէ «պարտեցարութ», այսինքն՝ հաւատացէք ի նա: Զի<sup>4</sup> թէպէտ եւ դարձեալ զօրանայք, այսինքն՝ ի վերայ աշակերտացն, զոր եւ գան հարին եւ պատուիրեցին մի<sup>5</sup> խօսել յանունն յայն: Դարձեալ ի պարտութիւն մատնեսջիք, այսինքն՝ ի ձեռն թագաւորին հռոմայեցոց<sup>6</sup>, որ վարեաց<sup>7</sup> զնոսա ի գերութիւն: Եւ չար խորհուրդ նոցա, զոր ունէին առ հավատացեալսն, ցրուեցաւ եւ ոչ հաստատեցաւ:

Յերկիւղէ անցա մի երկիցէք (Ը 12). մի երկնչիք դուք ի նոցանէ, որ պատուիրեցին չխօսել յանուն յայն<sup>8</sup>, այլ ի Տեառնէ երկերուք եւ զՏէր Քրիստոսն սուրբ եւ փառաւոր արարէք: Դարձեալ ոմանք հաւատացեալք ի Քրիստոս երկնչէին յօրինացն եւ զթլփատութիւն եւ զօրէնսն եւս պահէին: Ասէ առ նոսա, թէ մի երկնչիք յօրինացն, այլ՝ ի Քրիստոսէ, եւ զնա սուրբ եւ փառաւոր արարէք յանձինս ձեր եւ ոչ զօրէնսն ի նա յուսացից<sup>9</sup> սրբել ի մեղաց եւ փրկիլ եւ ոչ յօրէնսն, որ ոչ կարէ փրկել, զի լրումն օրինացն Քրիստոս է (Յմմտ. Հոռմ. ԺԳ 10): Ահաւասիկ.

\*\*\* Տեն «Սորոյն Կիւրդի եպիսկոպոսի Աղեքսանդրի ի մեկնութենէ մարգարէին Եսայեայ», ՄՄ ձեռ. 1525, ք. 56աբ:

<sup>1</sup> D լինի:

<sup>2</sup> D խնդրեն:

<sup>3</sup> B յաւիտենից:

<sup>4</sup> A նախադասութիւնը ընդօրինակված է նախորդից առաջ: Մխալը ուղղված է աստղանիշով:

<sup>5</sup> D պատուիրեց ի նմա *փիւ*. պատուիրեցին մի:

<sup>6</sup> B հռոմոց:

<sup>7</sup> C վարեց *չիք* վարեաց:

<sup>8</sup> D Քրիստոսի:

<sup>9</sup> D յուսացէք:



Ես եւ մանկունք իմ զորս<sup>1</sup> ետ ինձ Աստուած (Ը 18): Եթէ նշանաւ Կուսին ծննդեամբն փրկեսցի Երուսաղէմ: Եւ եթէ մարգարէ կնոջն ծննդեամբն վաղվաղակի աւար Հարկանելոց է գեփրեմեանսն ի ձեռն Տեառն եմք ամենեքեան: Դարձեալ մանկունք, զորս<sup>2</sup> ետ Աստուած<sup>3</sup> եւ ոչ բնութիւնս՝ զժողովուրդն ասէ: Իսկ «ահաւասիկն» անդադրութեան եւ նուիրականէ, զոր մարգարէս զինքն եւ զժողովուրդն կամացն Աստուծոյ յանձնէ, եթէ ի պահպանութիւն եւ եթէ ի գերութիւն որպէս եւ մարգարէն Դաւիթ ասէր. Ահաւասիկ կամ եղիցի որպէս Տեառն է Հաճոյ<sup>4</sup>, եւ Յոր ասէր. «Տէր ետ եւ Տէր էտն<sup>5</sup>, եղիցիս կամք Տեսն՝ օրհնեալ»<sup>6</sup> (Հոով. Ը 15, 17): Դարձեալ ի դիմաց Քրիստոսի է բանս, որ եղեւ մեզ եղբայր ծնանելով<sup>7</sup> ի կուսական արգանդէ եւ ի Հոգոյն Սրբոյ եւ ետ մեզ զհոգին իւր ծնանելով Հոգով Սրբով ի կոյս աւագանէն, «Որով աղաղակեմք Արքա՞ ձայր, զի եղաք եղբայր եւ ժառանգակից Քրիստոսի» (Յոր Ա 21): Այլ թէպէտ եղբայր է մեզ ըստ մարմնոյն, այլ ոչ ուրանամք զփառս նորա, զի Աստուած է եւ Հայր Հանդերձելոյ աշխարհին, վասն որոյ զուարճանայ<sup>9</sup> ի վերայ մանկացս եւ իբրեւ մատամբ ցուցանելով ասէ. «առ Հայր եւ Աստուած մեր» թէ՛ Ահաւասիկ եւ եւ մանկունք իմ, զոր ետուր ինձ ժառանգութիւն (Ը, 18), որպէս եւ յԱւետարանին ասէ. «Քո էիս եւ ինձ ետուր զնոսս» (Յովհ. ԺԷ 9): «Ժողովորդ, որ նստէր ի խաւարի ետես զլոյս<sup>10</sup> մեծ» (Մատթ. Դ 16): Հրէայքն ունէին զփոքր լոյս օրինացն, մեծ լոյս ծագեցաւ նոցա՝ Քրիստոս, որ է «Արեգակն արդարութեան» (Մատթ. Դ 2):

Եւ որ բնակեալ էք ի ստուերս մահու լոյս ծագեսցէ ձեզ (Թ 2): Հեթանոսք, որ էին ընդ ստուերաւ կռապաշտութեան եւ մեղաց, սոցա ոչ ասէ մեծ լոյս, այլ<sup>11</sup> միահաղոյն լոյս ծագեալ նոցա Քրիստոս: Զոր Աւետարանիչն<sup>12</sup> ճշմարիտ լոյս ասէ. «Էր լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւոր

<sup>1</sup> D զոր:  
<sup>2</sup> D զոր:  
<sup>3</sup> B չիք Աստուած:  
<sup>4</sup> D հաճոյ է:  
<sup>5</sup> B առ:  
<sup>6</sup> D չիք արհնեալ:  
<sup>7</sup> B ծնանելովն:  
<sup>8</sup> BC Աբա:  
<sup>9</sup> C չիք զուարճանայ:  
<sup>10</sup> B լոյս:  
<sup>11</sup> B չիք այլ:  
<sup>12</sup> D Աւետարանն:

առնէ զամենայն մարդ» (Յովհ. Ա 9), **այսինքն՝ զի լուսաւորեաց զնոսս ճշմարիտ աստուածգիտութեամբն:**

Այլ նոքա կամէին, թէ հրձիգ<sup>1</sup> լեալ էին. զի Մանուկ ծնաւ մեզ, Որդի տուաւ մեզ (Թ 6): **Բազում ուրէք մարգարէքն<sup>2</sup> զհանդերձեալ խորհուրդն Քրիստոսի ի մերձակա իրացն գուշակեցին:** Եւ այս վասն բազում պատճառի. նախ՝ զի մի անհամ, այլ ախորժելի լիցի բանն: Երկրորդ՝ զի յաւրինակէն յոյժ հաւատալի եղիցի<sup>3</sup>: Երրորդ՝ զի իբրեւ<sup>4</sup> վարագուրաւ ծածուկ մնասցէ մինչեւ բացցէ Եմամնուէլն<sup>5</sup> գալստեամբն իւր: Որպէս Մովսէս<sup>6</sup> գուշակելովն զմարգանալն Աստուծոյ<sup>7</sup> ի պատճառս դիւթիցն ի կախարդացն ասէր ժողովրդեանն, թէ՛ մի՛ լսէք զնոցա կախարդութիւնն<sup>8</sup>. «Այլ մարգարէ յարուցէ ձեզ Տէր Աստուած՝ յեղբարց ձերոց. նմա լուիջիք»<sup>10</sup> (Բ Օր. ԺԸ 18): Եւ ի պատճառս խստասրտութեանն փարաւոնի ընկէց զգաւազան յերկրի եւ եղեւ օձ, որ նշանակէր զԲանին մարմին լինելն: Եւ ի պատճառս խուժանին Կորխեայ<sup>11</sup>. զգաւազան եղ ի խորանն՝ եւ<sup>12</sup> ծաղկեցաւ, որ նշանակէր զանսերմն ծնունդն Քրիստոսի: Եւ ինքն<sup>13</sup> մարգարէն Եսայի ի պատճառս թերահաւատութեանն Աքազու ետ նշան. Եթէ կոյսն յղասցի եւ ծնցի Որդի (Է, 14): Նոյնպէս եւ աստ առնելով զնախանձ տանն Եփրեմի, որ են տաս ցեղքն ընդ տանն Յուդա եւ նշանակէ զնախանձաբորբոք՝ լինելն հրէից ընդ Տեառն մերոյ Յիսուսի, զոր ի մտանելն մոգուցն<sup>14</sup> ի քաղաքն ասէ. «Խոռովեցաւ Հերովդէս եւ ամենայն Երուսաղէմ ընդ նմա» (Մատթ. Բ 3): Կամէին, **աւսէ<sup>15</sup> հրձիգ լեալ: Վասն է՞ր կամէին. զի եղծ զնոսս ծնեալ մանուկն մեզ:** «Զի թէպէտ նոցա, ասէ Պողոս, ծնեալ զմանուկն, ըստ այնմ. Որոց կտակարանքն

<sup>1</sup> D հրձի:

<sup>2</sup> D մարգարէք:

<sup>3</sup> B լիցի:

<sup>4</sup> B իբր:

<sup>5</sup> D Եմամուէլ:

<sup>6</sup> D *չիք* Մովսէս:

<sup>7</sup> D *չիք* Աստուծոյ:

<sup>8</sup> B կախարդութիւն:

<sup>9</sup> C *չիք* Աստուծո:

<sup>10</sup> B ձեր եղբարց *փիս*. յեղբարց... լուիջիք:

<sup>11</sup> D կորխեա:

<sup>12</sup> C *չիք* եւ:

<sup>13</sup> D *չիք* ինքն:

\* *Չիք* ՆԸԳ:

<sup>14</sup> B ի մոգուցն մտանելն *փիս* ի մտանելն մոգուցն:

<sup>15</sup> D ասէ թէ:

որոց հարքն, յորոց եւ Քրիստոս» (Հոռմ. Թ՝ 5) այլ մեզ՝ Հաւատացելոցս եղեւ Տէր եւ փրկիչ ծնեալ մանուկն: Եւ տես, զի նախ Մանուկ ասէ, որ է մարմնանալն եւ ապա Որդի՝ զՄիածին Բանն, որ յէութենէ Հօր, վասն զի մարդեղութեամբն ծանեաք զաստուածութիւն Նորա: Դարձեալ ասելն<sup>1</sup> ցուցանէ, թէ ոչ վասն իւր ինչ էր մարդանալն, այլ վասն մեր, զի զմեզ յառաջին փառսն նորոգեսցէ: Դարձեալ ումանք ասեն, թէ ինչ ի բանս մարգարէութեան, որ վասն Եզեկիայի է, զոր ոչ յարմարի ամենայն<sup>2</sup> կարգ բանիս, այլ սակայն թէպէտ<sup>3</sup> լինի ինչ ի բանէս, որ թէպէտ ի դէմս Եզեկիա իցէ, այլ նա տիպ էր<sup>4</sup> եւ օրինակ էր Որդւոյն իւրոյ Քրիստոսի, որ յազգէ նորա մեզ<sup>5</sup> ծնանելոց էր: Որոյ իշխանութիւն իւր<sup>6</sup> ի վերայ ուսոյց իւրոց: Այս ոչ յարմարի մարդկան ումէք, որ զամենայն ինչ պարգեւօք ունին, այլ միայն ծնիցելոյ մանկանն Յիսուսի, որ բնութեամբ եւ յինքենէ ունի զտիրելն եւ զիշխանութիւնն ամենայնի: Դարձեալ զնաչն ասի իշխանութիւն Նորա, որ եբարձ ի վերայ ուսոյն եւ ել ի Գողգոթա, որով տիրեաց բոլոր էիցս ամենայնի, ըստ այնմ. «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի» (Մատթ. ԻԸ 18): Դարձեալ բանս ի մերոյ իրացս զմեզ ուսուցանէ, զի որպէս զօրութիւնս յուս եւ ի բազուկս է<sup>7</sup>: Իսկ զօրութիւն եւ բազուկ Քրիստոս է Աստուծոյ Հօր եւ զօրութեամբ իւրով տիրէ ամենայնի: Անունն անոր կոչի. Մեծի խորհրդոյ Հրեշտակ (Թ՝ 6): Մեծ խորհուրդ այն է, որ ծանոյց մեզ զՀայրական անունն Աստուծոյ, թէ Հայր է ըստ այնմ. «Ծանուցի զԱնունն քո մարդկան» (Յովհ. ԺԷ՝ 26): Դարձեալ մեծ խորհուրդ այն է, որ կամեցաւ զհեթանոսս մարմնակից եւ ժառանգակից առնել Որդոյ իւրոյ եւ այս յայտնեցաւ մարդեղութեամբն Քրիստոսի, որպէս ասէ Պօղոս. «Յայտնեաց մեզ խորհուրդս կամաց իւրոց» (Եփես. Ա 9): Դարձեալ մեծ խորհուրդն այն է, որ խորհեցաւ Հայր ընդ Որդի եւ ընդ Հոգի, զի ի հոգօք ստեղծեալ մարմինս նստուցանելով գերագոյն հրեշտակաց ի փառս Աստուածութեանն, զորս<sup>8</sup> յանձնէ առ Որդի եւ կատարեաց, այլ ոչ եթէ ի հրեշտակս փոխե-

<sup>1</sup> C ասել:  
<sup>2</sup> C չիք ամենայն:  
<sup>3</sup> D չիք թէպէտ:  
<sup>4</sup> D չիք էր:  
<sup>5</sup> B չիք մեզ:  
<sup>6</sup> D չիք իւր:  
<sup>7</sup> D չիք է:  
<sup>8</sup> B զոր:

ցաւ, այլ զի զգործս<sup>1</sup> հրեշտակի արար, այսինքն՝ զի սպասաւորեաց եւ զծածուկ եւ զմեծ խորհուրդն Աստուծոյ Բանիւ պատմեաց մեզ, վասն այն «հրեշտակ» անուանեցաւ: Ըստ այնմ, «Զոր ինչ լուս ի հարէ իմն<sup>2</sup>, ծանուցի ձեզ» (Յովհ. ԺԵ 15): Սքանչելի խորհրդակից. այսու զհաւասարութիւն ընդ Հօր եւ ընդ Հոգոյն Սրբոյ ծանուցանէ: Զի յեղելոցս ոչ ոք է նմա խորհրդակից ըստ մարգարէին: Ո՞ եղեւ նմա խորհրդակից: Իսկ Որդին խորհրդակից է Հաւր եւ Հոգւոյ, ապա ուրեմն<sup>3</sup> հաւասար է նոցա: Դարձեալ կոչի անուն նորա սքանչելի, ըստ այնմ, որ ասաց առ Յակոբ. «Անուն իմ սքանչելի է» (Բ. Օր ԻԸ 58) եւ Դաւիթ երգէ. «Տէր, Տէր մեր սքանչելի է անուն քո» (Սաղմ. Ը 2): Եւ զի սքանչելի է անուն Քրիստոսի կրկին կերպիւ յայտնի է. Նախ՝ զի միայն անուն նորա ընդ բոլոր տիեզերս, զխաւար կռապաշտութեանն խափանեաց եւ ի լոյս աստուածգիտութեան հաճ զմարդիկ: Երկրորդ<sup>4</sup> զի յանունն Քրիստոսի կաղն վազէր, եւ Տաբիթայն յառնէր, եւ զամենայն մեծամեծ սքանչելիս կատարէր:

Աստուած հօր: Հօրն անշրպետ է ի մէջ կռոցն, զի կռուքն կոչէին աստուածս, այլ տկարք էին, զի ոտս ունէին<sup>5</sup> եւ ոչ գնան եւ այլն: Իսկ ճշմարիտ Աստուածնն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս «Տէր կարող եւ Տէր հօր» (Սաղմ. ԻԳ 7): Որ հօրացաւ ի վերայ կարծեալ հօրին եւ կապեաց զնա եւ գերեաց զգերութիւն:

Իշխան. իշխանն ոչ է ընդ իշխանութեամբ, եւ զիա՞րդ ասեն ոմանք, թէ ընդ իշխանութեամբ է, զի մարգարէս իշխան անուանէ զնա եւ Դանիէլ. «Իշխանութիւն անոր յաիտենական եւ ամենայն ազգք եւ լեզուք անս ծառայեցեն» (Դան. Դ 31, Է 27) ասէ:

Հայր հանդերձելոյ աշխարհին, Հայր, այսինքն՝ Ստեղծող եւ Արարիչ է հանդերձեալ կենացն: Եւ զիա՞րդ ասեն նոյն արեանոսքն, եթէ ոչ գիտէ զօրն զայն, զի արարիչ է, ասէ, աւուրն այն եւ որ ինչ ի նմա էն: Նախանձ Տեառն զօրութեանց արար զայս: Բաւականապէս ասաց զճառս<sup>6</sup> զմարդէղութեանն Քրիստոսի, այժմ ասէ զպատճառս մարդանալոյն:

<sup>1</sup> C գգործ:

<sup>2</sup> B չիք իմնէ:

<sup>3</sup> B չիք ուրեմն:

<sup>4</sup> B եւ երկրորդ:

<sup>5</sup> D ունին: C չիք զճառս:

<sup>6</sup> C չիք զճառս:

Նախանձ Տեառն արար (Թ 7), ասէ, զի ետես որ վիշապն ապստամբ քարշեաց զպատկերն իւր, այսինքն՝ զմարդկային ազգս եւ եղ ընդ հարկիւ ծառայութեան իւրոյ, վասն որոյ յիրաւի է նախանձ Տեառն, որ ի ձեռն Միածին Որդւոյն ազատեաց զպատկերն իւր: Դարձեալ նախանձ Տեառն<sup>1</sup>, այսինքն՝ գուժ եւ խնամք նորին արար զմարդանալ Միածնի իւրոյ: Եւ ոչ թէ ուղղութիւն կամ արժանաւորութիւն մեր, ըստ այնմ. «Այնչափ սիրեաց Աստուած զաշխարհ մինչեւ զՄիածին Որդին ետ» (Յովն. Գ 16): Դարձեալ հրէայքն<sup>2</sup> նախանձ արկին Աստուծոյ չաստուածովքն<sup>3</sup>, զի զպաշտօնն<sup>4</sup> Աստուծոյ դիւաց մատուցանէին եւ յետոյ զՈրդի նորա խաչեցին: Վասն որոյ եւ Աստուած նախանձ էարկ նոցա եւ դարձոյց զհեթանոսս ի կռոցն եւ էած յԱստուածպաշտութիւն: Զի նախանձ արկցէ նոցա: Ասէ Պաւղոս հռոմեացւոց եւ Մովսէս ասէ<sup>5</sup>. «նքա նախանձեցուցին զիս՝ չաստուածօքն, արդ, եւ ես նախանձեցուցից զնոսս յազգ անպիտան (հմմտ. Հոմ Ժ 19, ԼԲ 21):

- է -

Հարց - Զի՞նչ է Վհուկն եւ այլն, որ ասէ<sup>7</sup> (Ը 19):

Պատասխան - Ոմանք ասեն թէ Վհուկն հարցողքն են<sup>8</sup>, որ լինէին<sup>9</sup> պաշտօնեայք կռոցն եւ ի նոցանէ, այսինքն՝ ի կռոցն հարցանէին զլինելոցն: Գետնակոչն այն է, որ ի ներքոյ կռոցն կամ ի ներքոյ ծառոց ծածուկ լինէր գետինն եւ յայնմանէ խօսէր դեւն, յորժամ եկն Աղէքսանդր թագաւոր ի մեհեան<sup>10</sup> արեգականն եւ լուսնին, եւ եհարց ի գետնակոչէն: Իսկ զրախօսն ընդ վայրախօսն է, որպէս գարընկեցք: Իսկ որովայնակոչն այն է, յորժամ սպանանեն զարջառ կամ զոչխար՝ ի սիրտն եւ ի թոքն եւ յայլսն դիւթեն զշարժմունսս նոցա: Դարձեալ եւ<sup>11</sup> Վհուկն այն է, որ չար դեւն ի կանայս մտանէր եւ խօսէր ընդ որովայն նոցա: Իսկ այլ թարգմա-

<sup>1</sup> CD չիք որ ի ձեռն... Տեառն:

<sup>2</sup> D հրեայքն (այսպես և այլուր):

<sup>3</sup> D չիք չաստուածովքն:

<sup>4</sup> D զպաշտօն:

<sup>5</sup> C Մովսէսաւ:

<sup>6</sup> C չիք զիս:

<sup>7</sup> D որ ասէ այլն:

<sup>8</sup> CD են եւ:

<sup>9</sup> CD լինին:

<sup>10</sup> CD մեհեանս:

<sup>11</sup> CD չիք եւ:

նիչքն<sup>1</sup> փոխանակ վիկաց զհաւագէտքն<sup>2</sup> են գրեալք, այսինքն՝ որք զձայնս ծագուց եւ ազուաւուց եւ զայլոցն դիւթեն: Եւ գետնակոչն<sup>3</sup> այն է, որ ասացաք, իսկ զրախօսն եւ որովայնակոչն այն է, որ դեւն մտանէր ի մեռեալն եւ նովաւ ընդ վայր եւ սուտ բարբառէր, վասն որոյ ասէ զինչ խնդրեսցեն<sup>4</sup> վասն կենդանեաց ի մեռելոց անտի: Հապա բառ է երբեմն հորդորական, որպէս ասէ Յորք. «Հապա վարուժանակք իմ», եւ երբեմն հեզնական, որպէս ասաց աստ մարգարէն<sup>5</sup>. «Հապա նախ զայդ արբ»:

- Ը -

Հարց- Զի՞նչ է, որ ասէ, Եղիցի լոյսն Իսրայէլի իբրեւ զհուր եւ սրբեացէ զնոսա եւ այրեացէ իբրեւ զխոի զանտառն (Ժ, 17-18):

Պատասխան - Բանս այս զկորուստ զօրացն Հռափսակայ նշանակէ ի դուռն Երուսաղէմի, որ հուր բարկութեանն Աստուծոյ ճարակեաց զնոսա, զի եւ հրէշտակն եւ սպան ի միում գիշերի հարիւր ութսունհինգ հազար զօրս (Լէ, 36)<sup>6</sup>. Նախ՝ այս է միտք բանիս. Եղիցի, ասէ,<sup>7</sup> պատգամն Աստուծոյ Իսրայէլի իբրեւ զհուր եւ սրբեացէ զարդարսն իբրեւ զբոց եւ այրեսցէ զնոսա որպէս խռիւ: Երկրորդ՝ լոյս Տեառն է օրէնքն եւ լուսաւորիչ է կատարողացն, ըստ այնմ «Օրէնք Տեառն լոյս են եւ լոյս տան աչաց» (Սաղմ. ԺԸ 9): Այս լոյս Իսրայէլի հուր եւ սատակիչ եղեւ թշնամոյն ի զիւր ժողովուրդն սրբեաց, այսինքն՝ զի իւր զատոյց, զի սուրբն ոչ միայն<sup>8</sup> արդարն է, այլ եւ նուիրեալն, այս երկրորդ կոչի: Ըստ այնմ. «Որ բանայ զարգանդ՝ սուրբ Տեառն կոչի» (Ղուկ. Բ 23), այսինքն՝ նուիրեալ Տեառն: Երրորդ՝ միտք Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս լոյս Իսրայէլի եւ ծագեաց հեթանոսաց, ըստ այնմ «լոյս յայտնեցար»<sup>9</sup> եւ նոյն ինքն հուր այրիչ բանսարկութիւնն, զի կորոյս զկռապաշտութիւնն եւ սրբեաց զմարդիկ հրով Հոգոյն եւ նուիրեաց Աստուծոյ Հօր: Զորրորդ՝ ջերմ ցանկութիւնն սիրոյն, որ առ Աստուած յորոց ի<sup>10</sup> յոգիս բորբոքի,

<sup>1</sup> AB թարգմանքն:

<sup>2</sup> B զհաւագէտն:

<sup>3</sup> CD գետնակոչ:

<sup>4</sup> AB խնդրիցեն:

<sup>5</sup> CD աստ ասէ մարգարտս ասէ:

<sup>6</sup> B չիք զի եւ... զաւրս:

<sup>7</sup> CD չիք ասէ:

<sup>8</sup> CD չիք միայն:

<sup>9</sup> B յայտնեցաւ:

<sup>10</sup> CD չիք ի:

լուսաւորէ զնա գործովք բարեաց եւ զժանգ աղտեղի ցանկութեանց մաքրէ եւ ի բաց մերժէ, ըստ այնմ՝ «Լուսաւոր եւ անթառամ է ցանկութիւն իմաստութեան» (Իմաստ. 2 13): Բան մի Հակիրճ եւ Համառօտ արդարութեամբ արասցէ Տէր ի վերայ ամենայն տիեզերաց. Նախ՝ զոչ ներելն եւ զոչ երկայնամտելն Աստուծոյ նշանակէ, այլ ի կարճոյ զվճիռն տալ: Երկրորդ՝ զհանդերձեալ օր դատաստանին ասէ, որ Համառօտ լինելոց է, ըստ այնմ մի անգամ խօսեցաւ<sup>1</sup> Աստուած եւ այլն: Երրորդ՝ զԱւետարան յօրինացն զանազանէ<sup>2</sup>, զի օրէնքն Մովսիսի երկայնաբանիւք սակաւ ինչ օգտութիւն յայտ առնէր առակաւ եւ ստուերաւ: Իսկ աւետարանական բանս<sup>3</sup> յայտնի եւ կարճ ունի զճշմարտութիւնն, ըստ այնմ թէ. «խոստովանեսցիս քերանով քով զՏէր Յիսուս եւ հաւատասցես<sup>4</sup> ի սրտի քում կեցցես» (Հռոմ Ժ 9):

- Թ -

Բխեսցէ գաւազան յարմատոյն Յեսսեա (ԺԱ 1): Ոմանք ասեն զբանս զայս վասն Եզեկիա, որ կարի անյարմար է, զի այն որ ասէ բխեսցէ զապագայն նշանակէ եւ այս յայտնի<sup>5</sup> է, որ մարգարէութիւնս այս ի թագաւորութեանն Աքազու էր եւ Եզեկիա քան զթագաւորելն Աքազու ինն ամաւ յառաջ ծնեալ էր, այլ ամենայն բանք ճառիս<sup>6</sup>: Ի Քրիստոս վերայ բերի, որ Տէրն է Եզեկիա: Բխեսցէ ասէ, չասաց թէ բուսանի, զի մի՛ կարծեսցի ի սերմանէ գոլ: Այլ թէ բխեսցէ ըստ այնմ,<sup>7</sup> որ ասաց. «Աստուած բխեսցէ երկիր, զբանճար խոտոյ»<sup>8</sup> (ԾԱՆԴ. Ա 11): Իսկ բխելն, շառաւեղելն եւ ելանելն<sup>9</sup>: Իսկ գաւազանաւ նշանակէ զՔրիստոս, զոր կոչի վասն բազում պատճառի. Նախ՝ զի գաւազանն զցեղն նշանակէ, ըստ այնմ, որ ասացաւ<sup>10</sup> Սաւուղ «Առն Յեմինացոյ<sup>11</sup> եմ ես» (Դատ. 9 5), վասն որոյ աստ ասելն գաւազան Յեսսեա ցուցանէ զՔրիստոս ի ցեղէն Յուդայի գոլ: Երկրորդ՝ զիշխանութիւն եւ զփառս թագաւորութեան

<sup>1</sup> CD խօսեաց:

<sup>2</sup> B գաւազանէ յօրինացն:

<sup>3</sup> CD չիք բանս:

<sup>4</sup> BC հաւատաս:

<sup>5</sup> B յայտ է այս:

<sup>6</sup> CD ճառի:

<sup>7</sup> B որպէս այն չիս. ըստ այնմ:

<sup>8</sup> CD եւ ծառ չիս. խոտոյ:

<sup>9</sup> B բխելն:

<sup>10</sup> A ասաց ելանելն, շառաւելն:

<sup>11</sup> B յեմինացոյ:

նշանակէ գաւազանն: Վասն որոյ ունին թագաւորք ոսկի գաւազան ի ձեռին, զի զտէրութիւնն եւ զփառս թագաւորին ցուցանէ, որպէս Եգեկիէլ տեսանէր յետ դարձին, զի երկու գաւազանք կցէին ի միմեանս եւ լինէին մի գաւազան, այսինքն՝ Յուդայի եւ Եփրեմի թագաւորութիւնն, որ միացաւ: Իսկ Տէրն մեր, զի թագաւորէ անվախճան, վասն որոյ<sup>1</sup> ասէ մարգարէն. «Աթոռ քո Աստուած յաւիտեանս<sup>2</sup> յաւիտեանից գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան քո» (Սաղմ. 107): Երրորդ՝ զուղղութիւնն նշանակէ, զոր ունին քահանայք եւ ուղղիչք, այսինքն՝ վարդապետք ի ձեռին ի նշան ուղղութեան: Իսկ Տէրն մեր է Վարդապետ եւ Տէր, զի ուսուցանէր ամենեցուն զուղիղ գիտութիւնն<sup>3</sup> աստուածաշտուութեան: Ըստ այնմ. «Յիսուս առնէր եւ ուսուցանէր (Գործք Ա 1): Եւ թագաւորութեանն Քրիստոսի<sup>4</sup> գաւազանն նշանակեցաւ ի գաւազանն Մովսիսի, իսկ քահանայութեանն<sup>5</sup> ի գաւազանն Ահարոնի:

Չորրորդ՝ զի ցուպ եւ գաւազան լինի հովուաց եւ անբան հօտից, իսկ Տէրն մեր Հովիւ բանաւոր հօտից, ըստ այնմ սաղմոսին<sup>6</sup> «Ո հովուեալ Իսրայէլի, նայեաց, որ առաջնորդես» (Սաղմ. 2), եւ Ինքն ասէ<sup>7</sup>. «Ես եմ Հովիւն քաջ եւ զանձն իմ դնեմ ի վերայ ոչխարաց» (Յովն. Ժ 11): «Ձի ի վայրի դարարտը բնակեցոյց», ըստ մարգարէին (Սաղմ. ԻԲ 2), այսինքն՝ ի կերակուր մարմնոյ եւ արեան իրոյ եւ առ ջուր հանգստեան սնոյց» (Սաղմ. ԻԲ 2): Այսինքն՝ ջրով աւազանին հանգոյց, զի զմեղս եթող մկրտութեամբ ջրոյն: Հինգերորդ՝ գաւազան հաստատութիւն է տկարաց եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս յոյս եւ հաստատութիւն եղեւ<sup>8</sup> հաւատովն տկարացելոց մարդկան ազգի<sup>9</sup>: Որպէս ասէ Սողոմոն ի դէմս Քրիստոսի. «Փայտ կենաց է ամենեցուն,<sup>10</sup> որ պատասպարհն եւ որ յենուն ի նա իբրեւ [ի] Տէր հաստատութեամբ»<sup>11</sup> (Առակ Գ 18): Վեցերորդ՝ կերպիւ ինչ կուրաց<sup>12</sup> առաջնորդէ ի ճանապարհ<sup>13</sup>: Եւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս<sup>14</sup> զինքն ճա-

<sup>1</sup> CD չիք վասն որոյ:

<sup>2</sup> չիք յաւիտեանս:

<sup>3</sup> B գիտութիւն:

<sup>4</sup> D Քրիստոսի գաւազանն:

<sup>5</sup> B քահանայութեան:

<sup>6</sup> CD մարգարէն չիս. այնմ սաղմոսին:

<sup>7</sup> A ասէր:

<sup>8</sup> CD չիք եղեւ:

<sup>9</sup> A ազգի մարդկան:

<sup>10</sup> CD չիք ամենեցուն:

<sup>11</sup> B չիք իբրեւ... հաստատութեամբ:

<sup>12</sup> CD չիք կուրաց:

<sup>13</sup> CD ճանապարհին:

<sup>14</sup> B չիք Յիսուս Քրիստոս:



նապարհ ճշմարտութեան կոչեաց, ըստ այնմ. «Ես եմ ճանապարհ եւ ճշմարտութիւն» (Յովհ. ԺԴ 6), վասնզի Նովաւ ընթանամք առ Հայր, որպէս եւ ասէր. «Ոչ որ զա առ Հայր, եթէ ոչ ինն» (Յովհ. ԺԴ 6): Եւթներորդ՝ գաւազանն զպատուհաս եւ զտանջանս նշանակէ, ըստ այնմ հարից գաւազանան՝ զտանջանօք զանիրաւ<sup>1</sup> եւ որք ոչ հաւատան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի մատնին ի տանջանս: Ըստ այնմ, «Որ ոչ հնազանդի Որդոյ, ոչ տեսցէ զկեանս, այլ բարկութիւնն մնա ի վերայ նորա» (Յովհ. Գ 36): Այս այսքան<sup>2</sup>:

Իսկ ասելն՝ յարմատոյն Յեսսեա: Նախ՝ ցուցանէ ի տանէն Յեսսեա գոլ, այսինքն՝ ի թագաւորական ազգէ, ի ցեղէն Յուդայ, զոր եւ Ղուկաս պատմէ թէ. «Առաքեցաւ Գարրիէլ առ կոյս խօսեցեալ առն, որում ամուն էր Յովսէփ՝ ի տանէ եւ ի յազգէ<sup>3</sup> Դայթի եւ ամենայն որ ի ցեղէն իւրմէ առնոյր կին» (Ղուկ. Ա 27): Երկրորդ՝ նշանակէ արմատն յԱբրահամէ եւ ի վեր ցԱդամ եւ ի նոցա զաւակէն գո՞լ, որպէս ազգաթիւն Ղուկաս սկսեալ ի Յովսէփու, հանէ ըստ կարգի մինչեւ ցԱդամ: Երրորդ՝ ցուցանէ արմատն, թէ ոչ ամուսնութեամբ առնի<sup>4</sup> ծնունդն, այլ միայն յարմատոյն է, որ է կոյսն Մարիամ, որպէս ասաց նոյն մարգարէս. Ահա կոյսն յղասցի եւ ծնցի Որդի (Է, 14):

Չորրորդ՝ ասելն յարմատոյն<sup>5</sup> զբազում եւ զանազան հերձուածս լուծանէ, որք ասացին, թէ ոչ էառ ի Կուսէն, այլ մարմին ընդ մարմին էանց ընդ Կոյսն, որպէս ջուր՝ ընդ խողովակ, կամ սակի՝ ընդ դարիճակ: Ընդդէմ նոցա ասէ. յարմատոյն բխեալ, որ է ի բնութենէ կուսին Մարիամայ: Այլք ասեն յերկնից բերեալ զմարմինն եւ այլք, թէ՛ նոր ստեղծուած է: Ըմբերանէ զնա ասելն, թէ՛ յարմատոյն Յեսսեա, եւ ոչ որպէս դուք ասէք<sup>6</sup>: Եւ այլք ասացին փոփոխմամբ լինել զմարդեղութիւնն Աստուծոյ: Ասէ ընդդէմ նոցա, թէ՛ յարմատոյն է բխեալ գաւազանն, զի շառաւիղն ելեալ յարմատոյն զնորին բնութիւնն ունի եւ ոչ է փոխեալ: Եւ այլք ասացին որպէս Նեստոր, թէ՛ նախ գոյացաւ մարդն յարգանդի եւ ծնաւ սոսկ մարդ ի մօրէ եւ ապա Բանն Աստուած բնակեցաւ ի նմա յետ մկրտութեանն եւ նովաւ կատարեաց զտնօրէնութիւնն իբր ի տաճարի կամ ի հանդերձի, զոր արմատքի խլէ զնոր հերձուածն, որ

<sup>1</sup> Եւ չիք գտանտանօք զանիրաւ:

<sup>2</sup> Եւ չիք այս այսքան:

<sup>3</sup> Եւ յազգէն:

<sup>4</sup> Կուսն:

<sup>5</sup> Կուս յարմատոյ:

<sup>6</sup> Կուս ասաց:

ասէ, թէ՛ անդաստին յարմատոյն բխեաց գաւազանն, որ է թագաւորութիւնն եւ Տէր գոլն ամենայնի, ի<sup>1</sup> նոյն ընդ միաւորութեան ի նիւթն յարգանդի Կուսին, այսինքն՝ ի մարդն լինելն Բանին, որպէս ասէ Պօղոս. «Առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր, որ եղև» (Հոմ Ը 3): Իսկ, զի յիշէ զՅեսսէ, զի մի կարծեսցի գոլ սոսկ գաւազան գոլ<sup>2</sup>, այլ յարմատոյ մարդկայինս բնութեան լինել գաւազան: Եւ ընդէ՞ր ոչ յիշէ զԴաւիթ, որ է նշանաւոր<sup>3</sup>: Այս է, զի ցուցցէ զխոնարհութիւնն Քրիստոսի, թէ ոչ գարչեցաւ յումեքէ, զոր եւ Աւետարանն այլ առաւել զխոնարհութիւնն յայտ առնէ<sup>4</sup> ասելով. «Ի խանձարուրս պատեցաւ եւ եղաւ ի մտր» (Ղուկ. Բ 7):

Ելցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի: Ելցէ ասելն զբնական աճուամն նշանակէ<sup>5</sup> աստուածավայելչացեալ մարմնոյն: Իսկ ծաղիկ կոչի Քրիստոս որպէս<sup>6</sup> ասէ յԵրգսն. «Ես ծաղիկ դաշտաց շուշան հովտաց» (Երգ Բ 1): Եւ այս վասն բազում պատճառի. Նախ՝ զի հոտն անմարմին եւ անաւար իմն է, որ բխէ յենթակայէ ծաղկէն՝ անբաժանելի գոլով ի նմանէ, որ նշանակէ զբանին<sup>7</sup> միաւորութիւնն անբաժանելի ի մարմնոյն: Երկրորդ՝ զի ծաղիկն հոտ անուշ բուրէ<sup>8</sup> ի բոլոր յամենայն կողմանսն<sup>9</sup>: Սոյն պէս ի Քրիստոսէ անուշահոտութիւնն բուրեա<sup>10</sup> ի բոլոր բնութիւնս, որպէս ասէ Պօղոս ի Կորնթացոցն. «Քրիստոս Յիսուս զհոտ զհոտ զհոտութեանն իւրոյ յայտնի առնէ մեզ յամենայն հերթանսս, զի հոտ անուշ եմք Քրիստոսի առ Աստուած» (Բ Կորնթ. Բ 14-15): Երրորդ՝ զի ի մէջ պատենիցն գոլով ունի զհոտն յինքենէ, բայց յետոյ բուրէ: Նոյնպէս Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս յարգանդի Կուսին խառնեալ միաւորեաց զբնութիւնս մեր ընդ իւրում Աստուածութեանն, բայց յետոյ յայտնեաց զփառս զԱստուածութեան<sup>11</sup> իւրոյ ի ձեռն զօրութեան սքանչելեացն<sup>12</sup>: Չորրորդ՝ որպէս նիւթ ծաղկին աճէ ի նուազութենէ ի մեծութիւն հանդերձ հաւատովն իւր: Նոյնպէս ի

<sup>1</sup> CD չիք ի... Բանին:

<sup>2</sup> CD չիք գոլ:

<sup>3</sup> B Աշանաւոր է:

<sup>4</sup> CD յայտնէ փիս յայտ առնէ:

<sup>5</sup> A ասէ փիս Աշանակէ:

<sup>6</sup> CD չիք որպէս:

<sup>7</sup> A չիք բանին:

<sup>8</sup> A բերէ:

<sup>9</sup> C կողմանս:

<sup>10</sup> A բարեաց:

<sup>11</sup> D զԱստուածութեան իւրոյ զփառս:

<sup>12</sup> D սքանչելոց:

մարմինն Քրիստոսի աճէր, ըստ բնական հասակին հանդերձ միա-  
 ւորեալ Աստուածութեամբն ի նմա բոլորն ի բոլորն եւ բոլորն  
 յիւրաքանչիւր մասն<sup>1</sup> մարմնոյ, որպէս ասէ Աւետարանն. «Մանուկն  
 աճէր եւ գօրանայր ի իմաստութեամբ եւ շնորհօքն Աստուծոյ» (Ղուկ. Բ 40): Հինգե-  
 րորդ՝ որպէս գեղեցիկ է ծաղկին տեսութիւնն<sup>2</sup>, քան զամենայն  
 բուսոց, զի խառնեալ է ի զանազան գունոց: Նոյնպէս եւ Տէր մեր  
 Յիսուս Քրիստոս «Գեղեցիկ է տեսանելով<sup>3</sup>, քան զամենայն որդիս մարդկան»  
 (Սաղմ. ԽԳ 3), ասէ Սաղմոսն<sup>4</sup>: Վասն զի խառնեալ միացեալ էր Աս-  
 տուած Բանն ընդ մարմնոյն: Որպէս ասէ յԵրգս. «Եղբարորդիս իմ  
 սպիտակ է եւ կարմիր՝ ընտրեալ ի բիրոց» (Երգ Ե 10-11): Վեցերորդ՝ ծաղիկն  
 նշանակէ զանսերմ ծնունդն Քրիստոսի, որ յառաջ նկարեցաւ ի  
 գաւազանն Ահարոնի, զի որպէս գաւազանն այն ծաղկեցաւ ա-  
 ռանց տնկելոյ, սոյնպէս եւ կոյսն Մարիամ Աստուածածին<sup>5</sup> ա-  
 ռանց ամուսնութեան եւ անսերմն յղացմամբ ծնաւ զծաղիկն ա-  
 նապական զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս: Եւթներորդ՝ որպէս ծա-  
 ղիկն լինի բժշկութիւն եւ առողջութիւն հիւանդաց<sup>6</sup>, նոյնպէս եւ  
 Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս բժշկութիւն<sup>7</sup> եղեւ հիւանդացելոցն մե-  
 ղօք եւ անհաւատութեամբ: Որպէս ասէ Սողոմոն. «Ծաղիկ կեանց է  
 բժշկութիւն լեզուի նորա»<sup>8</sup> (Առակ. ԺԵ 4): Եւ Եսայի ասէ. «Նա զմեղս մեր վերա-  
 ցոյց եւ զգաւս մեր երարձ» (ԾԳ 11) եւ ինքն ասէր. «Ոչ է պիտոյ բժիշկ ողջոց, այլ՝  
 թիւանդաց» եւ այլն (Ղուկ. Ե 31):

Ութերորդ՝ զի<sup>9</sup> որպէս ծաղիկն կատարումն է բուսոցն<sup>10</sup>, ըստ  
 որում ի ծայրքն<sup>11</sup> ելանէ, զի թէպէտ յետոյ երեւի, սակայն անդ ըստ  
 ինքնութեամբ ունին ամենայն բոյսք, զի ծաղկեցին: Նոյնպէս տէր  
 մեր Յիսուս Քրիստոս թէպէտ յետին ժամանակիս<sup>12</sup> ծագեաց եւ  
 ծաղկեցաւ ի Կուսէն, սակայն «Նա է ակնկալութիւն աշխարհի» (ԾԱՆԹ. ԽԹ  
 10-11): Եւ<sup>13</sup> նա է լրումն օրինաց եւ մարգարէից, ըստ առաքելոց.

<sup>1</sup> A մարմնոյ մասն:

<sup>2</sup> տեսութիւնքն:

<sup>3</sup> CD տեսութեամբ:

<sup>4</sup> CD մարգարէն *փիս*. Սաղմոսն:

<sup>5</sup> B *չիք* աստուածածին:

<sup>6</sup> A հոգոց *փիս*. թիւանդաց:

<sup>7</sup> B առողջութիւն *փիս*. բժշկութիւն:

<sup>8</sup> BC Եւ որպէս ասէ յԱռակն *փիս*. Որպէս... նորա:

<sup>9</sup> CD *չիք* զի:

<sup>10</sup> CD բուսոց:

<sup>11</sup> A որս մի մի ծայրքն *փիս*. որում ի ծայրքն:

<sup>12</sup> CD ժամանակի:

<sup>13</sup> CD *չիք* եւ:

«Լրումն օրինացն Քրիստոս է» (Հոռմ. Ժ 4), եւ ինքն ասէ. «Ոչ եկի լուծանել զօրէնս կամ զմարգարէս, այլ՝ լնուլ» (Մատթ. Ե 17): Այլ եւ նա է<sup>1</sup> գլուխ մեր ըստ այնմ. «Առն ամենայնի գլուխ Քրիստոս է» (Ա Կորնթ. ԺԱ, 3): Իններորդ՝ զի նախ ծաղկի բոյսն եւ ապա պտղաբերի որպէս ասէ ոմն ի հարցն սրբոց<sup>2</sup>, եթէ սկիզբն պտղաբերութեան ծաղիկն է: Նոյնպէս եւ յերեւել Տեառն մերոյ<sup>3</sup> Յիսուսի Քրիստոսի, ապա արդիւնացան ամենայն բարէգործութեանց պտուղք, զի յառաջ քան զՔրիստոս անշահ եւ անպտուղ էին բարէգործութիւնքն, զի «ոչ ոք արդարացաւ ի գործոց արինաց» (Գաղատ. Բ 16), ասէ Պօղոս, եւ ի կորնթացոց<sup>4</sup> յորդորէ<sup>5</sup> զհաւատացեալս. «Եթէ վաստակքն ձեր այժմ ոչ են անօգուտ եւ ընդունայն» (Կորնթ. ԺԵ 58): Տասներորդ՝ զի որպէս ծաղիկն է ի մէջ բուսոցն եւ պտղոյն, զի յարմատոյն<sup>6</sup> նախ յառաջ զա բոյսն եւ ապա ծաղիկն եւ ապա յետոյ պտուղն: Նոյնպէս յետ<sup>7</sup> բնական օրինացն, որ տնկեցաւ ի բնութիւնս իբրեւ<sup>8</sup> զարմատ. ետ<sup>9</sup> նախ զգրաւորական<sup>10</sup> [օ]րէնս Մովսէսաւ<sup>11</sup> եւ ի միջին զաւետարանական<sup>12</sup> եւ յետոյ փոխի ի յաւիտենականն: Ի յոր փոխելոց է բնութիւնս մեր եւ ապա անդ ժողովել զպտուղ<sup>13</sup> բարէգործութեանց ի շտեմարանս արքայութեան երկնից եւ այն եղեւ ի ձեռն Քրիստոսի, որ ծաղկեցաւ ի սրբոյ Կուսէն, որպէս ասէ՝ Ել ծաղիկ յարմատոյ անտի, եւ՝ հանգիցէ ի վերայ նորա Հոգի Աստուծոյ (ԺԱ, 2): Աստ ասեն հերձուածողք, եթէ Աստուած է Քրիստոսն եւ ոչ է կարօտ, վասն է՞ր լնու գնա Հոգին Աստուծոյ: Առ որս ասեմք, եթէ համարեսցուք ըստ ձեր հայհոյութեանդ, թէ Որդին նուաստ է եւ երկնչի ի Հօրէ վասն ձեր<sup>14</sup> ասելոյն, թէ. Լցցէ զնա Հոգին երկիւղի Աստուծոյ (ԺԱ, 3): Եւ արդ, ըստ ձեր հայհոյութեանդ, ո՛վ արիանոսք, Հոգին նուաստ է քան զՈրդի:

<sup>1</sup> CD եւ նա *փխ.*, Այլ եւ նա է:

<sup>2</sup> մերոց:

<sup>3</sup> B մեր (*չիք* Յիսուսի):

<sup>4</sup> B Կորնթոս:

<sup>5</sup> B յորդորէր:

<sup>6</sup> CD յարմարագոյն յարմատոյն:

<sup>7</sup> B *չիք* յետ:

<sup>8</sup> B որպէս:

<sup>9</sup> CD էդ:

<sup>10</sup> B զգրաւոր:

<sup>11</sup> B Մովսիսի:

<sup>12</sup> CD զԱւետարանն:

<sup>13</sup> CD բարեգործութեանց պտուղ:

<sup>14</sup> CD *չիք* ձեր:

Եւ<sup>1</sup> զիա՞րդ մեծն<sup>2</sup> կարօտի այնմ, որ նուազ է քան զինքն, ապա յայտ է թէ դուք ի բանից ձերոց<sup>3</sup> ըմբռնեցայք: Արդ, ընդունի Որդի զՀոգին ոչ վասն իւր կարօտութեան, այլ վասն մեր, զի մեք էաք կարօտ յայնմ հետէ, ուստի զրկեցաք ի Հոգոյն Աստուծոյ, որպէս ասէ. «Մի՛ մնասցէ Հոգի իմ ի դոսս վասն լիմելոյ դոցա մարմին» (ԾԱՆԴ. Զ 3): Եւ արդ, նա զլուխ գոլով մեզ ընդունի զՀոգին Սուրբ եւ սփռէ յանդամս իւր, այսինքն՝ ի հաւատացեալս: Եւ որպէս եղեւ մարդ ոչ վասն իւր կարօտութեան, այլ զի զմեզ որդիս Աստուծոյ արասցէ: Սոյնպէս եւ էառ զՀոգին Սուրբ, զի ինքեամբ մեզ բաշխեսցէ զՀոգին իմաստութեան, զհանճարոյ, զխորհրդոյ, զօրութեան, զգիտութեան, զաստուածապաշտութեան,<sup>4</sup> զերկիւղի Աստուծոյ: Զի մեք էաք կարօտ այսպիսի շնորհացս, իսկ ի Քրիստոս յայտնեցաւ իմաստութեան Հոգին, որպէս յորժամ ասացին հրէայքն. «Ուստի՞ է սմա այսպիսի իմաստութիւն» (Մատթ. ԺԳ. 54): Իսկ<sup>5</sup> զիտութեանն ասէին. «Զիարդ գիտէ Սա զգիրս, զի ուսեալ բնաւ չիք» (Յովն. Է 15): Եւ զօրութեանն ասէին. «Զօրութիւնք բազում ելանէ՞ ի անանէ» (Ղուկ. Զ 19):

Եւ լցցէ զնա Հոգի երկիւղի Աստուծոյ (ԺԱ. 3), ուր<sup>7</sup> երկիւղ Տեսուն է, անդ ամենայն պատուիրանաց<sup>8</sup> պահպանութիւն է: Զի կրկին է երկիւղն. ոմն ծառայական եւ վատթար, որպէս ասէ Յոհանէս թէ՛ «Որ երկնչի նա չէ կատարեալ ի սէրն»<sup>9</sup> (Ա. Յովն. Դ. 18): Եւ ոմն է<sup>10</sup> պատուական երկիւղ. այն, որ ասէ մարգարէն. «Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեսուն» (Առակ ԻԲ. 4): Այլ տե՛ս, զի ոչ ուրեք ասաց Որդի առ Հայր, եթէ երկեա ի քէն, այլ թէ՛ Սիրեցի զքեզ, զի Որդոյ սէր էառ Հայր եւ ոչ երկիւղ, որպէս ասէ. Մաղաքիաս «Որդի փառաւոր առնէ զՀայր եւ ծառայ երկրնչի ի Տեսունէ» (Մաղ. Ա. 6): Իսկ որ ասէ Լցցէ զնայ հոգի կրկին է տեսութիւնն. Նախ՝ զի ցուցցէ, թէ ոչ մասնաւոր, այլ բովանդակ զամենայն լրումն Հոգոյն Սրբոյ ընկալաւ Քրիստոս, որպէս Աւետար

<sup>1</sup> CD չիք եւ:

<sup>2</sup> B չիք մեծն:

<sup>3</sup> B ձեր:

<sup>4</sup> CD զաստուածութեան փիս զաստուածապաշտութեան:

<sup>5</sup> B եւ փիս. իսկ:

<sup>6</sup> CD բազումք ել ի փիս. բազում ելանէ ի:

<sup>7</sup> CD ուր որ:

<sup>8</sup> CD իրաց փիս. պատուիրանաց:

<sup>9</sup> B սէր:

<sup>10</sup> CD չիք է:

րանն ասէ<sup>1</sup> «Ոչ թէ չափով տայ Աստուած զՀոգին Որդոյ» (Յովհ. Գ 34): Իսկ հասարակ մարդկան չափով եւ մասնաւոր տայ զՀոգին, որպէս գրէ Պօղոս. «Ումեմն ի Հոգոյն տուեալ է բան իմաստութեան, այլու բան գիտութեան» (Ա կորնթ. ԺԲ 8): Երկրորդ՝ ցուցանէ զհաւասարութիւնն ընդ Որդոյ, որովհետեւ զՈրդին բովանդակ կարէ լնուլ<sup>2</sup>, զի թէ մեծ էր<sup>3</sup> Որդի, քան զՀոգի, ոչ կարէր լնուլ նուազն զմեծն<sup>4</sup>: Իսկ թէ զի՞նչ է իմաստութիւնն եւ զի՞նչ է<sup>5</sup> հանճարն եւ այլն: Ըստ նկարագրին այս է, իմաստութիւնն է, որ իմացմամբ եւ մտօքն իմանայ զգիրն<sup>6</sup>, իսկ հանճարն է, որ դժուարին եւ խորին բանից<sup>7</sup> լուծումն գտանէ, իսկ խորհուրդ է ընտրելն<sup>8</sup> զբարինն ի չարէն: Եւ գիտութիւն է արուեստն<sup>9</sup>, որ ի ձեռն զգայարանացս գիտեմք:

Մարակեացէ գայլ ընդ գառին (ԺԱ 6). Զգազանաբարսն ի<sup>10</sup> մարդկանէ<sup>11</sup> գայլ կոչէ: Եւ զգօնս՝ գառն: Այսինքն թէ՛ զօրականք եւ՛ սպարապետք, եւ՛ շինականք, եւ՛ գռեհիկք<sup>12</sup> ի մի հօտ, այսինքն՝ յեկեղեցի կն ժողովեալ, եւ միով օրինակաւ բարէգործեն ի միասին եւ ոչ մեղիցեն միմեանց:

Որթ եւ ցուլ եւ առիծ ի միասին ճարակեցին (ԺԱ 7ա)<sup>13</sup>: Այս է՛ իմաստունք, խորհրդականք եւ իշխանք եւ տգէտք եւ փոքունք ի միասին հաւանեսցին եւ լուիցեն աւետարանական բանին, զոր քարոզէ հովիւն միամիտ առակեալ ի մանուկ տղա:

Եզն եւ արջ ի միասին ճարակեցին. Այսինքն՝ արդարք եւ մեղաւորք կերակրին ի խորհրդաւոր սեղանոյն ի մարմնոյ եւ<sup>14</sup> յարենէ<sup>15</sup> Քրիստոսի: Այն է յորժամ տեսանես զաւազակս, զգողս,<sup>16</sup>

<sup>1</sup> Եւ ասդ Քրիստոս:

<sup>2</sup> Եւ բովանդակ զՈրդին կարէ լնուլ *փիս*. զՈրդին... լնուլ:

<sup>3</sup> Եւ *չիք* էր:

<sup>4</sup> Եւ նուազն զմեծն լնուլ *փիս*. լնուլ... զմեծն:

<sup>5</sup> Եւ *չիք* է:

<sup>6</sup> CD գիրն:

<sup>7</sup> CD ճար եւ *փիս*. եւ խորին բանից:

<sup>8</sup> Եւ ընտրել:

<sup>9</sup> CD արուեստքն:

<sup>10</sup> CD զգազանաբարո:

<sup>11</sup> CD մարդկանց:

<sup>12</sup> Եւ շինական գռեհիկք:

<sup>13</sup> Եւ այսինքն *փիս*. այս է:

<sup>14</sup> CD *չիք* եւ:

<sup>15</sup> Եւ յարենէն:

<sup>16</sup> CD *չիք* զգողս:

զրկողս եւ գյափշտակողս, որք շուայտէն<sup>1</sup> յայլոց ընչից եւ շաղղակերութեամբ եւ արբեցութեամբ: Իսկ այժմ<sup>2</sup> երբեմն պահեն եւ երբեմն միջին կերակրովքն շատանան: Յիշեա զբան մարգարէին, թէ. Առիծն իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ (ԺԱ, 7բ):

- Ժ -

Զի ահաւասիկ հասեալ է օր Տեառն անբժշկելի<sup>3</sup> լի<sup>4</sup> բարկութեամբ (ԺԳ, 9): Ի վերայ այսմ բանի<sup>5</sup> ասէ Ոսկէբերանն, թէ աստ ապաշխարութեամբ գոյ Հնար բժշկութեան ոգոց, իսկ յորժամ անդր երթայցեմք<sup>6</sup> վիրօք մեղաց ոչ գոյ վախճան տանջանացն: Սորին վասն անբժշկական կոչէ գօրն<sup>7</sup>, զի մի առանց բժշկութեան աստի անդր<sup>8</sup> երթիցուք, եւ թէ զիա՞րդ անբժշկական՝ ընթերցիր<sup>9</sup> զճառս մեծատանն եւ Ղազարու, եւ ուսիր: Կարկեսցին բերանք Հերձուածողացն, որք յետ մահուանն ապաշխարութիւն լինել ասեն Հոգոցն եւ բժշկութիւն:

Առնել գտիեզերս անապատ (ԺԴ, 17): Տե՛ս, զի ասէ անապատ լինին տիեզերքս<sup>10</sup>, վասն զի զարդարան<sup>11</sup> ընկալցի արքայութիւնն եւ զմեղաւորս՝ գեհեանն, ըստ այնմ, թէ՛ «Պակասեցին մեղատորք յերկրէ» (Սաղմ. ԺԳ, 35): Զի ոչ է գալուստն այն որպէս զառաջինն առանց ոտնաձայնութեան. «Որպէս անձրեւ ի վերայ գեղման» (Սաղմ. ՀԱ, 6): Զի յորժամ<sup>12</sup> եկն զմեղս բառնալ, այլ այժմ զարդարութեան վրէժս խնդրել վասն այսորիկ դողան<sup>13</sup> երկինք եւ երկիր եւ ամենայն արարածք: Եւ օրն այն ոչ միայն բարկութեան է, այլ եւ պարգեւաց: Վասն է՞ր ի չար անուանէն կոչի եւ ոչ ի բարոյն<sup>14</sup> այլս<sup>15</sup>

<sup>1</sup> CD շուայտիցն:

<sup>2</sup> B արդ *փխ*. այժմ:

<sup>3</sup> *Չայ ընկալայլ թրգմ. մեջ* «օր Տեառն հասեալ է անհնարին»:

<sup>4</sup> B *չիք* լի:

<sup>5</sup> AB *չիք* ի վերայ այսմ բանի:

<sup>6</sup> B երիթիցեմք:

<sup>7</sup> B գօր:

<sup>8</sup> B անդ:

<sup>9</sup> CD ընթերցիր:

<sup>10</sup> B տիեզերք:

<sup>11</sup> B զարդարքն:

<sup>12</sup> CD յայնժամ:

<sup>13</sup> CD դողան:

<sup>14</sup> CD *չիք* եւ օրն այն... ի բարոյն:

<sup>15</sup> CD Այլ:

վասն երեք պատճառի. նախ՝ վասն մերոյ ծուլութեանս, զի գոնէ<sup>1</sup> այնպէս զարթիցուք: Երկրորդ՝ զի զայն թէ պարգեւաց օր է՝ ամենեքեան գիտեն, այլ թէ եւ պատժոց այնմ չեն տեղեակ: Երրորդ՝ զի ի պատուոյն հաւատան, իսկ տանջանացն՝ ոչ, վասն որոյ յարածամ յիշէ զտանջանքն:

- ԺԱ -

Հարց- Զիա՞րդ անկաւ յերկնից Արուեսակն, որ ընդ առաւօտն ծագէր (ԺԴ, 12):

Պատասխան - Ոմանք զբանս<sup>2</sup> ի վերայ բարեկացոցն մեկնեն, զի հպարտացեալ բարձրացեալ էր ի միտս իւր եւ իբրեւ<sup>3</sup> զաստղ փառաւոր կարծէր գոլ<sup>4</sup> զինքն, որ անկաւ ընդ առաւօտն եւ<sup>5</sup> խորտակեցաւ, այսինքն՝ յորժամ առաւաւտ եւ դարձ եղեւ գերութեանն Իսրայէլի, նոցա կորուստ եւ սատակումն եհաս ի մարաց եւ պարսից: Այլ ամենայն վարդապետք ի վերայ Արուեսակին սատանայի մեկնեն, որ անկաւ յերկնից իբրեւ զփայլակն, որպէս հրամայէ<sup>6</sup> Տէրն: Իսկ նա կոչի Արուեսակ, վասն բազում պատճառի. նախ՝ զի<sup>7</sup> Արուեսակ անկեալ ասէ իբրեւ թէ<sup>8</sup> ի լուսոյ փառացն, զոր<sup>9</sup> ունէր, զրկեցաւ եւ եղեւ խաւար, որպէս ասէ Յոհանէս. «խաւար անս ոչ եղև հաստ» (Յովհ. Ա, 5): Երկրորդ՝ զի ի լուսոյ կազմեցան հրեշտակք եւ թէպէտ յանցեան զբնութեան պարգեւսն,<sup>10</sup> ոչ հառ ի նոցանէ Աստուած, որպէս եւ<sup>11</sup> ոչ զանմահութիւն եւ զանմարմնութիւն, եւ յայտ է զի. «Դեւս հրեշտակ լուսոյ կերպարանին» (Բ Կորնթ. ԺԱ, 14), որպէս ասէ Պօղոս: Երրորդ՝ կոչին Արուեսակ վասն մշտնջենաւորութեան, զի որպէս անապական են բնութիւնք աստեղաց, այնպէս<sup>12</sup> եւ սատանայ ոչ ունի ապականութիւն, զի անմահապէս տանջեսցի<sup>13</sup> միշտ: Զորրորդ՝ կոչի Արուեսակ, զի քան զայլսն իւրոյ լուսոյ գեղեցկու-

<sup>1</sup> CD գոնեա:

<sup>2</sup> B գայս *փիս*. զբանս:

<sup>3</sup> B որպէս:

<sup>4</sup> B գոլ կարծեր:

<sup>5</sup> CD *չիք* եւ:

<sup>6</sup> B ասէ *փիս*. հրամայէ:

<sup>7</sup> CD *չիք* զի:

<sup>8</sup> CD *չիք* թէ:

<sup>9</sup> CD որ:

<sup>10</sup> CD պարգեւս:

<sup>11</sup> CD *չիք* եւ:

<sup>12</sup> B սոյնպէս:

<sup>13</sup> CD տանջեսցին:



թիւնն առաւել տկարացոյց<sup>1</sup> զինքն, ուստի յայտ է, զի ոչ կարաց տեսանել զփառսն, այլ յինքենէ կարծեաց կոյր մտօք: Հինգերորդ՝ Արուսեակ կոչի, զի ցուցցէ, թէ իշխան եւ գլխաւոր էր սաղայել ի դասուցն իւրոց, որոց ընդ նմա կործանեցան, զի ասի ըստ ոմանց տասներորդ դասուն անկելոց<sup>2</sup> հրեշտակաց, այլ սոյնպէս ոչ իմանի, թէ տասն դասք էին հրեշտակաց եւ մինն անկաւ, այլ թէ յամենայն դասէ անկեալք են իբր դասոյ միոյ չափ:

Որ ընդ առաւօտն ծագէր (ԺԴ 12): Այսինքն՝ ի սկիզբն ստեղծման աշխարհի: Ընդ բաժանելն ի մէջ լուսոյն եւ խաւարին յայնժամ միայն ծագեցին եւ անկան յերկնից եւ Տէրն մեր փայլակն կոչէ զնա վասն փոյթանց լինելոյն: Դարձեալ առաւօտ է վախճանն<sup>3</sup> այսմ յաւիտենիս, յորժամ աներեկ օրն սկսանի որպէս եւ Դաւիթ ասէ. «Ընդ առաւօտս սպանանէի զամենայն մեղատրս երկրի» (Սաղմ. Ծ 8): Արդ, մերձ ի կատարածին դարձեալ յառնելոց է ի վերայ մարդկան ի ձեռն Նեոխնն եւ ապա ընկեսցի<sup>4</sup> յերկիր եւ կորիցէ խաբէութիւն նորա: Անկաւ ասէ յերկնից: Անմարմինն զիա՞րդ անկանի, վասն զի անկանելն<sup>5</sup> մարմնոյ, որ ծանրութիւն ի վայր հակէ այս է զի մեղք հպարտութեանն, որ է երկնային ախտ, ծանրացոյց եւ ընկէց յերկիր: Որ առաքէր առ<sup>6</sup> ամենայն ազգս զախտս ամբարտաւանութեան սփռեաց առ ամենայն ազգս մարդկան, ասէ զի նովին կորստեամբն,<sup>7</sup> որով ինքն անկաւ, եւ զնոսա կորուսցէ որպէս զԱդամ ցանկութեամբ աստուածանալոյն ընկէց յերկիր, եւ որք զաշտարակն շինէին անբարտաւանեալք կալ հակառակ Աստուծոյ ընդդէմ<sup>8</sup>: Վասն որոյ ինքեանք ցրուեցան<sup>9</sup> եւ եղեւ գործ նոցա ոչինչ: Սոյնպէս եւ<sup>10</sup> Սէնէքէրիմ հպարտացաւ, թէ ինքն միայն կեցցէ<sup>11</sup> իշխան: Եւ ասէր՝ ընդ ձեռամբ առնուլ զամենայն տիեզերս, իբրեւ զձուս ի բունոյ թռչնոց, վասն որոյ զօրութիւնք եւ փառք

<sup>1</sup> CD կորացոյց:

<sup>2</sup> B անգանել:

<sup>3</sup> B վախճան:

<sup>4</sup> CD ընկեսցէ:

<sup>5</sup> CD անկեալն:

<sup>6</sup> CD չիք առ:

<sup>7</sup> CD կորստեամբ:

<sup>8</sup> B ընդդէմ Աստուծոյ:

<sup>9</sup> B ցրուեցան ինքեանք:

<sup>10</sup> CD չիք եւ:

<sup>11</sup> B իցէ փիւ. կեցցէ:

իւր ի դուռն Երուսաղէմի սատակեցան ի միում գիշերի հարիւր ութսունհինգ հազար հեծելոց\*։ Նոյնպէս եւ բաբելացին, որ ասէր ի սրտի իւրում, թէ՛ Ելից յերկինս եւ եղէց նման բարձրելոյն եղեւ ի կորուստ եւ ի կոխան (ԺԴ 13ա) այլոց թագաւորաց, որպէս ասէ, արդ. Ահաւասիկ ի դժոխս իջցես եւ ի հիմունս երկրի (ԺԴ 15)։ Եւ Տէրն մեր պատուիրէր. «Որ բարձրացուցանէ զանձն իւր՝ խոնարհեացի» (Մատթ. ԻԳ 12)։ Վասն զի Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ ասէ Սողոմոն։ Եւ զի Տէրն մեր եկն զայսպիսի ախտս մեղաց բժշկել ի մարդկանէ՛ խոնարհութեամբ կատարեաց զտնօրէնութիւն իւր, զի Աստուած Բանն եղեւ մարդ եւ ծնաւ յաղքատ զառաքեալս ի խոնարհաց եւ ի ձկնորսաց զխաչին կիրսն<sup>2</sup>, զթուք, զապտակ եւ զայլսն<sup>3</sup> ամենայն կրեաց նա, զի ամենայնիւ մեզ զխոնարհութիւնն ուսուցէ<sup>4</sup>։ Դու ասէիր ի մտի քում ելից յերկինս։ Խայտառակէ զչար խորհուրդն սատանայի, զի ցուցցէ թէ եւ չար խորհրդոցն վրէժխնդրութիւն կայ եւ պատիժ պատուհասի։

Նստաց ի լերին բարձու (ԺԴ 13բ)։ Այսինքն՝ գեր ի վերոյ հրեշտակաց։

Ի վերայ լերանց բարձանց հիւսիսոյ (ԺԴ 13գ)։ Այսինքն՝ ի վերայ ցուրտ եւ սառնասառոյց չարութեան իւրոյ, զի սառուցեալ էի յԱստուծոյ։

Ելից ի վերոյ քան զամպս<sup>5</sup> եղէց նման Բարձրելոյն (ԺԴ 14)։ Այս է երկրպագութեամբ մարդկան։ Յամպս ասել զաթոռն դնել. Նախ՝ զբարձրութիւնն նշանակէ ի վերայ այլոց, որպէս ամպս գեր ի վերոյ մերոյ է<sup>6</sup>։ Երկրորդ՝ ամպ զմարգարէսն նշանակէ, որք են պատգամաւորք Աստուծոյ։ Ըստ այնմ՝ Հրաման տաց ամպոց իմոց, զի մի տեղացեն յայգի իմ (Ե 6) ասէ ի մտի իւրում հրամանատու լինել

\* Սենեքերիմ. Ասորեստանի թագավոր (Ն. Ք. 710-700), որի բանակը ջախջախվեց Գուդայի եզեկիա արքայի (726-698) աղոթքի զորութեամբ, իսկ ինքը չարաչար սպանվեց իր որդիների՝ Ադրամելեքի և Սանասարի կողմից, որոնք փախսան Գալաստան. Դ Թագ. ԺԸ, ԺԹ, Բ Մնաց. ԼԲ. տես Բառարան Սուրբ Գրոց, Կ. Պոլիս, 1881, էջ 493-494։

<sup>1</sup> CD նմանէ։

<sup>2</sup> CD կիրս։

<sup>3</sup> B գայլն։

<sup>4</sup> CD ուսուցանէ։

<sup>5</sup> B գամբս (այսպէս և այլուր)։

<sup>6</sup> CD մեր է։

պատգամաց<sup>1</sup> մարգարէիցն, եւ այնու նմանիլ Բարձրելոյն: Երրորդ՝ ամպ ասելով զերկինս նշանակէ, զի ոմանք օրեղէն ասեն զերկինքն եւ այսու կամէր նմանիլ Աստուծոյ, որպէս ասաց մարգարէիւն. Երկինք արոտ իմ են (ԿԶ 1) եւ այլն, եւ սոյնպէս՝ Պատուանդան ոտից իմոց<sup>2</sup> (ԿԶ 1): Չորրորդ՝ զի ամպով եւ հողմով ասի շրջիլ Աստուծոյ, ըստ այնմ «Ո՞ր եդ յամպս զգնացաւոր<sup>3</sup> եւ շրջիլ ի վերայ թեւոց հողմոց», որք են հրեշտակք եւ այսու լինէր նման Աստուծոյ, ի վերայ ամպոց եւ հրեշտակաց շրջելով:

Հարց - Զիհ<sup>օ</sup>րդ առակէ զԱքազ յօձ եւ զԵգեկիա յիժ (ԺԴ 29).

Պատասխան - Զի յօձն սողալով հասնէ ի թշնամին եւ<sup>4</sup> եւ յորժամ հարկանէ շրջի ի վեր եւ ապա կարէ զերծանիլ<sup>5</sup>, թռչի եւ հարկանէ եւ կամ միայն շնչովն<sup>6</sup> ընդ հայելն սպանանէ: Այսպէս թագաւորն Աքազ բազում աշխատութեամբ ապա հարկանէր զփղշտացիսն, իսկ Եգեկիա փոյթ ընդ փոյթ եւ կամ նստելով ի տան միայն աղօթիւք հալածէր զնոսա:

Հարց- Ընդէ<sup>օ</sup>ր սպառնա մարգարէս<sup>7</sup> զգերութիւնն եւ զսատակումն այլազգեացն, որպէս զԲաբելացոցն, զԴամասկացոցն<sup>8</sup> զՄովբացոցն եւ զայլն:

Պատասխան - Առաջին պատճառն այս է, զի թէ ի միտ առցեն զասացեալսն ի մարգարէն, կարիցեն<sup>9</sup> ապաշաւանօք զերծանիլ<sup>10</sup> ի պատուհասէն որպէս Նինուացիքն ապրեցան: Երկրորդ՝ զի մի՛ զիտասցէ Իսրայէլ թէ հանապազ գերիլն իւրոց ի զօրութենէ կռոցն է կամ ի զօրաւոր արանց նոցա, վասն որոյ ածէ եւ ի<sup>11</sup> վերայ նոցա պատուհաս:

<sup>1</sup> CD պատգամոց:

<sup>2</sup> CD չիք եւ սոյնպէս... իմոց:

<sup>3</sup> B զգնացս փխ. զգնացաւոր:

<sup>4</sup> B չիք եւ:

<sup>5</sup> CD գերծանել:

<sup>6</sup> CD շնչելովն:

<sup>7</sup> B մարգարէն:

<sup>8</sup> B գդամ ասկացոյն:

<sup>9</sup> CD կարեն:

<sup>10</sup> B գերծանել:

<sup>11</sup> B չիք եւ:

Երրորդ՝ ի հանդիմանութիւն սուտ մարգարէիցն<sup>1</sup>, որք ասէին Իսրայելացոցն, թէ դուք վասն այն միշտ<sup>2</sup> ի գերութիւն մատնիք<sup>3</sup>, զի զկուռսն անարգէք<sup>4</sup>, գյաղազս որոյ<sup>5</sup> զնոսա, որ ամենեւին պաշտօնեայք էին կռոցն<sup>6</sup> ի գերութիւն մատնէ: Չորրորդ՝ զի յորժամ կամէր Աստուած խրատել<sup>7</sup> զի Իսրայել վասն մեղաց մատնէր զնոսա այլազգեացն: Իսկ նոքա առաւել քան զչափ կամացն Աստուծոյ չարչարէին զնոսա, վաս նորոյ զխիստ եւ զանողորմ բարս նոցա մատնէ ի գերութիւն եւ նմանապէս զփոխարէնն հատուցանէ նոցա<sup>8</sup>:

- ԺԲ -

Ահաւասիկ Տէր նստեալ ի վերայ թեթև ամպոյ եկեսցէ յեգիպտոս (Դ: 5): Թեթև ամպ կոչէ զկոյսն Մարիամ Աստուածածինն<sup>9</sup>: Եւ այս վասն բազում [պատճառի]: Նախ՝ զի ամպն այն թեթև է վասն որոյ յոյժ բարձրացեալ է քան զամենայն բարձունս երկրի: Նոյնպէս եւ սուրբ կոյսն<sup>10</sup> Մարիամ յոյժ թեթևացեալ եւ բարձրացեալ<sup>11</sup> է յամենայն երկրաքարչ խորհրդոց ամենամաքուր սրբութեամբն իւր: Յորոյ եւ ի դէմս ասէ մարգարէն Դաւիթ. «Սուրբ է տաճար սքանչելի արդարութեամբ» (Սաղմ. ԿԴ: 6): Երկրորդ՝ զի ամպն այն ոչ ունի խոնաւութիւն ինչ: Նոյնպէս եւ սուրբ կոյսն<sup>12</sup> Աստուածածինն ոչ ունէր գէճ եւ աղտեղի ցանկութիւն մարմնական, վասն որոյ Կոչս կոչի ի մարգարէն<sup>13</sup> Եսայեա. Ահա կոչսն յղացի եւ ծնցի Որդի (Է: 14), զի կոյսն զանուն զամենեւին սրբութիւն նշանակէ, ըստ որում առանց սերման յղացաւ եւ անապական մարմնով ծնաւ զԲանն Աստուած<sup>14</sup>: Երրորդ՝ զի ամպն այն պայծառ է և լուսաւոր<sup>15</sup>, քան զայլսն յինքն ձգելով զճա-

<sup>1</sup> D մարդոյն *փխ*. մարգարէիցն:

<sup>2</sup> CD *չիք* միշտ:

<sup>3</sup> ACD ի գերութիւն մատնիք միշտ:

<sup>4</sup> CD անարգէին:

<sup>5</sup> ACD որ:

<sup>6</sup> B կռոց:

<sup>7</sup> CD խրատել զԱստուած:

<sup>8</sup> ACD *չիք* նոցա:

<sup>9</sup> B *չիք* աստուածածինն:

<sup>10</sup> B *չիք* կոյսն:

<sup>11</sup> B բարձրացեալ եւ թեթևացեալ:

<sup>12</sup> B *չիք* կոյսն:

<sup>13</sup> CD մարգարէն:

<sup>14</sup> CD Աստուծոյ:

<sup>15</sup> B լուսաւոր է:

ճանչս<sup>1</sup> արեգականն: Նոյնպէս եւ սուրբ<sup>2</sup> կոյսն Աստուածածին, յինքն կրեալ զիմանալի արեգակ արդարութեան: զՔրիստոս<sup>3</sup> եղեւ պայծառագոյն եւ գերազանց, քան զամենայն ազգս, զի որպէս գերազանց է<sup>4</sup> քան զամենայն պատիւ՝ Մայր լինել Աստուծոյ: Նոյնպէս գերազանց է նորայն, քան զամենայն շնորհ հեղեալ ի ստեղծուածս, վասն որոյ ասէ. «Յայսմհետէ երանեսցեն ինձ ամենայն ազգք» (Ղուկ. Ա. 48): Չորրորդ՝ զի երազընթաց է ամպն<sup>5</sup> եւ փութապէս աճէ: Նոյնպէս եւ սուրբ<sup>6</sup> կոյսն Մարիամ<sup>7</sup> երազափոյթ է<sup>8</sup> յամենայն տեսակս բարէգործութեան, մինչ<sup>9</sup> զի օրըստօրէ առաւելոյր եւ աճէր ներգործական փառքն ի վերայ շնորհակաւսին:

Հինգերորդ՝ զի ամպն հովանի լինի ի տօթ ժամու: Նոյնպէս<sup>10</sup> եւ սուրբ կոյսն Տիրուհի<sup>11</sup> հովանաւորեալ ի Հօրէ ըստ հրէշտակին, եւ ի տօթացեալ ժամու, յորում տապ փորձանացն սատանայի տագնապէր զբնութիւնս ծնաւ զՓրկիչն մեր զՔրիստոս զհովանին ամենայն աշխարհի: Վասն որոյ ասէ մարգարէն. «Ի հովանի թեւոց քոց ցնծացայց միմչեւ անցանէ» (Սաղմ. ԿԲ 8): Յորում նկարեցաւ խորհուրդ ի սիւն ամպոյն, որ հովանի եղեւ Իսրայէլի, եւ լոյս տայր նոցա ի գիշերի, այսինքն՝ զի ի խաւարէ անգիտութեան ի լոյս աստուածգիտութեան էաժ, եւ զբնութիւն սատանայի վերացոյց: Վեցերորդ՝ ամպն զծածուկ և զանգիտութիւն նշանակէ, այսպէս եւ<sup>12</sup> ամենայն խորհուրդ տնօրէնութեանն, որ ի սուրբ Կոյսն ծածուկ եւ թաքուն կատարիւր, այսինքն՝ զի նախ սրբութեամբ սնաւ ի տաճարին, ըստ օրինի կուսանաց եւ յետոյ խօսեցեալ եղեւ առն արդարոյ, որ ի յղութիւն երկնչէր Յովսէփ մինչ ի հրէշտակէն փարատեցաւ. «Մի՛ երկնչիր Յովսէփ որդի Դաւթի»<sup>13</sup> (Մատթ. Ա. 20) եւ այլ: Եւ այս եղեւ, զի մի՛ տեսցէ զնա ակն անգեղ (հմմտ. Յովք Գ. 9), ասէ Յոբ<sup>1</sup>:

<sup>1</sup> B գճաճանճս:

<sup>2</sup> B չիք սուրբ:

<sup>3</sup> CD Քրիստոս:

<sup>4</sup> CD չիք է:

<sup>5</sup> B չիք ամպն:

<sup>6</sup> CD չիք սուրբ:

<sup>7</sup> B չիք Մարիամ:

<sup>8</sup> CD էր:

<sup>9</sup> B մի:

<sup>10</sup> CD չիք նոյնպէս:

<sup>11</sup> B չիք Տիրուհի:

<sup>12</sup> D չիք եւ:

<sup>13</sup> B չիք մի՛ երկնչիր... Դաւթի:

Յոր<sup>1</sup>: Եւթներորդ՝ զի որպէս<sup>2</sup> ամպն ծածկէ երբեմն զլոյս արեգականն, որպէս ի գիշերի, զի ընդ անհալ ամպով ծածկի ըստ ոմանց<sup>3</sup> եւ ծագէ յարեւելս, նմանապէս եւ սուրբ<sup>4</sup> կոյսն Տիրամայր, իննամսեա ժամանակօք ծածկէր յինքեան զլոյսն<sup>5</sup> ամենայն աշխարհի, եւ ապա եղեւ իմանալի արեւելք եւ ծագեաց ծննդեամբ զարեգակն արդարութեան<sup>6</sup> ի վերայ երկրի, ըստ այնմ, որով այց արար մեզ արեգակն ի բարձանց (Ղուկ. Ա 78) ծագել լոյս եւ ուղղել զոտս մեր ի ճանապարհս խաղաղութեան: Ութներորդ՝ զի ամպն առեալ ի ծովէ ծածկաբար եւ ապա ցաւղէ ի վերայ երկրի անձրեւ յայտնապէս եւ լցուցանէ զնա ամենայն բարութեամբ: Այսպէս եւ սուրբ Կոյսն յերկնաւոր եւ յիմանալի ծովէն, այսինքն՝ ի ծոցոյ Հօր Աստուծոյ<sup>7</sup> թաքնաբար յինքն կրեաց զջուրն կենդանի եւ եհեղ ի ցամաքեալ բնութիւնս բանաւոր երկրի եւ լցոյց զկարոտութիւն մեր առատապէս ամենայն բարութեան, որպէս ասէր. «Եթէ որ ծարաւիցէ՝ եկեսցէ առ իս եւ արբցէ» (Յովն. Է՝ 37): Եւ արինակեցաւ ցաւղն, որ ի վերայ գեղման: Իններորդ՝ ըստ այլ յեղանակի զի լինի ամպն ի խոնաւ<sup>8</sup> գոլորչեաց ջուրց: Եւ ունի ջուրն բնական զգառնութիւնն, այլ ի ձեռն հողմոց պարզի դառնութիւն այն և հեղեալ յերկիր լինի քաղցր եւ ախորժելի<sup>9</sup>:

- ԺԳ -

Սմին նման եւ Կոյսն Մարիամ էր ի դառնացեալ զանգուածոյ բնութենէն<sup>10</sup> Ադամայ եւ ի ձեռն եկաւորութեան Հոգոյն Սրբոյ<sup>11</sup> մաքրեցաւ, իսկ զբնական պարտուցն եւս, ապա յամենամաքուր Կուսէն ցօղն քաղցրութեանս Քրիստոս սփռեցաւ ի սիրտ հաւատացելոց քաղցրաբուխ վարդապետութեամբն Իւր, ըստ այնմ. «Քաղցր են ի քիմս իմ բան քո, քան մեղր» (Սաղմ. ԾԺԸ 103): Եւ Ինքն ասէր. «Լուծ իմ քաղցր է» (Մատթ. ԺԱ 29) եւ այլն:

<sup>1</sup> D չիք եւ այս... Յոր:

<sup>2</sup> D չիք որպէս:

<sup>3</sup> D չիք ըստ:

<sup>4</sup> B չիք սուրբ:

<sup>5</sup> D չիք զլոյսն:

<sup>6</sup> D արդարութեամբ:

<sup>7</sup> D չիք Աստուծոյ:

<sup>8</sup> B խոնաւ ի:

<sup>9</sup> B ախորժ:

<sup>10</sup> B բնութենէս:

<sup>11</sup> B չիք Սրբոյ:

Տասներորդ՝ զի ամպն ոչ միայն զցօղ անձրեւէ, այլ եւ՝ ձիւն եւ կարկուտ եւ հրայրեցութիւն ի ջուցանէ: Այսպէս եւ ի սրբուհի Կուսէն ծնեայն Աստուած եղև հաւատացելոց անձրեւ կենաց եւ պտղաբերութեան, իսկ անհաւատիցն եւ սատանայի եղև կարկուտ հրախառն եւ ձմեռն անպտղութեան: Ըստ այնմ՝ «Բարձրեալն եւ զձայն իւր», (Սաղմ. ԽԵ 7), որ է Քրիստոս ի կարկուտ եւ ի կայծակունս հուր, այսինքն՝ ի վերայ սատանայի, զի կործանեալ այրեաց եւ կորոյս զդիււամոլ կռապաշտութիւն յաշխարհէ, որպէս եւ աստ ասէ մարգարէս, թէ շարժեսցի, այսինքն՝ թէ կործանեսցին ձեռագործքն Եգիպտացոց, որ էին կուռքն, եւ «Ամենայն կուռք հեթանոսաց դեպն են» (Սաղմ. ՂԵ 5), ասէ մարգարէն: Եւ ինքն՝ Տէրն սպառնա անհաւատիցն, որ ոչ հնազանդի Որդոյ՝ բարկութիւն Աստուծոյ մնա ի վերայ նորա (Յովհ. Գ 36): Վասն զի «Նա կա ի կանգնումն եւ ի գլորումն բազմաց» (Ղուկ. Բ 34), ասէ ձերունին Սիմոն: Եւ այլ ազգ. զի առաջին գալուստն Քրիստոսի էր իբրեւ զցօղ ի վերայ գեղման: Իսկ երկրորդն ահագին եւ զարհուրելի է, զի հուրք յայտնելոց է սաստիկ որոտմամբ եւ ձայնիւ փողոյ դատաստանք եւ պատիժք, ըստ գործոց:

Եւ ասէ Տէր ցԵսայի. Երթ եւ ի բաց հան գքուրձոյ ի միջոյ քումնէ (Ի 2), զայն զոր զգեցեալ էր վասն Ոզիա: Տես, թէ որպիսի հանդերձ ունէր մարգարէն ի վերայ մերկ մարմնոյն. նախ՝ զի խիստ ձգնութիւն եւ զխոշոր վարքն նշանակէր խորզն, զի ոչ էր որպէս նոքա, որ ի հանդերձս փափուկս զարդարեալ էին եւ ի տունս թագաւորաց են: Երկրորդ՝ զի սգայր զեկեալ հասեալ չարիսն ի վերայ ժողովրդեանն, զոր յետոյ լինելոց էր, նա յառաջագոյն տեսանէր եւ ի սուգ մտանէր, որպէս որք վասն սիրելեաց թուխ<sup>1</sup> զգեհուն: Նա եւ Դանիէլ ի խորգ եւ ի մոխիր ձգնէր, եւ Սամուէլ սուգ ունէր ի վերայ Սաւուղայ զամենայն օրս, եւ Յովաննէս զստեւ ուղտոյն զգեհոյր եւ Եղիա<sup>2</sup> զմաշկեակն: Երրորդ՝ զի կերպարանօք սգոյն զբան հաւատարիմ արասցէ, զի թէ երկիցեն եւ դարձցին ի չարեաց<sup>3</sup> եւ զերծանին ի սպառնալեաց, որպէս Նինուացիքն: Չորրորդ՝ սգային զքաղաքն Երուսաղէմ, որ ոչ ընդունելոց էր զՔրիստոս, որպէս եւ Տէրն իսկ արտասուեաց:<sup>4</sup> Հինգերորդ՝ սգա-

<sup>1</sup> D թուխս:

<sup>2</sup> B Եգիար:

<sup>3</sup> B չարչարանաց:

<sup>4</sup> D չիք Չորրորդ՝ Սգային... արտասուեաց:

յին զանկուամն բնութեանս ի փառակենցաղ զբախտէն յերկիրս<sup>1</sup> ա-  
նիծից՝ զրկեալք ի լուսեղէն զգեստուցն եւ յանմահ կենացն: Վե-  
ցերորդ՝ զի գիտէին հաւաստեալ, որ այսպիսի զգեստիւքս եւ  
տխուր կենօք վերստին ընդունելոց են զփառսն, զոր մերկացան,  
ըստ այնմ թէ. «Որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրասցի» (Ղուկ. ԺԴ 11), որպէս  
այժմ բազումք են, որ այսպէս քրճագգեաց լինին եւ սգան զտիե-  
զերս, որ այնպէս ի չարի կան եւ ինքեանք ակն ունին յաւիտենից  
մխիթարութեանն եւ պայծառութեանն:

Հարց - Ընդէ՞ր հրամայէ մերկանալ (Ի, 2):

Պատասխան - Այս վասն բազում պատճառի.

Նախ՝ ըստ Գրքին ի<sup>2</sup> յօրինակ այնոցիկ, որ գերի վարելոց էին  
մերկ եւ բոկ, ողորմելի կենօք<sup>3</sup> ծերք եւ տղայք: Վասն որոյ հրա-  
մայէ մերկանալ, զի ահագին թուիցի սպառնալիքն եւ վաղվաղա-  
կի տարածեսցի համբաւն ընդ ամենայն երկիրն:

Երկրորդ՝ հրամայէ մերկանալ, զի յայտնի արասցէ զամենեւիմք  
հնազանդութիւն մարգարէին<sup>4</sup>, որ լաւ համարեցաւ զհրաման Աս-  
տուծոյ կատարել քան զծածկութիւն իւր, զի պարտ է<sup>5</sup> հնազան-  
դել ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ, զոր մեք ոչ թէ զայս  
միայն չառնեմք, այլ եւ սակաւ եւ<sup>6</sup> փոքր պատուիրանացն չեմք  
լսող, որ ասէ. Սիրել զԱստուած, եւ զհայր, եւ զմայր եւ ընկերս, եւ ողորմել աղքա-  
տիս (Բ. Օր. ԺԱ, 22, Առակ. ԺԴ 31) եւ այլ ամենայն տեսակք առաքինու-  
թեանց, զոր կամի Աստուած, փոքր են, քան զմերկանալն եւ ծա-  
նակ լինել ի մէջ ժողովրդոց: Որպէս<sup>7</sup> մարգարէն, զի ի բաց ընկեց  
զամենայն նախատինս եւ ոչ ամաչէր վասն չորս պատճառի.  
Նախ<sup>8</sup> զի ծանականք եւ ամօթալի գործն այն է, զոր Աստուած ոչ  
հրամայէ, իսկ զոր Աստուած հրամայէ, չեն ամօթ, այլ՝ պարծանք  
պարծանաց:

<sup>1</sup> D երկիրն:

<sup>2</sup> B չիք ըստ Գրքին ի:

<sup>3</sup> D ալեալք *փիս*. կենալք:

<sup>4</sup> D իւր *փիս*. մարգարէին:

<sup>5</sup> D զի սոյնպէս *փիս*. որ լաւ համարեցաւ... զի պարտ է:

<sup>6</sup> D չիք եւ:

<sup>7</sup> D չիք Որպէս:

<sup>8</sup> B պատճառի բազմաց *փիս*. չորս պատճառի:



Երկրորդ՝ զի վասն ժողովրդեան փրկութեան էր, ոչ ամաչէր<sup>1</sup>. ցուցանէ զառաւել գութն, զի վասն փրկութեան նոցա արհամարհեաց զամօթ, որպէս եւ վասն Տեառն մերոյ, ասէ Պօղոս առաքեալն. «Յանձն առ զչարչարանս արհամարեաց զամօթ»<sup>2</sup> (Եբր. ԺԲ 2): Երրորդ՝ ոչ ամաչէր վասն վարձուցն փոխարենի, որպէս եւ մարտիկք մեռան վասն պսակացն: Եւ զի՞նչ էր պսակն, այն որ զմարգարէն ծառայ կոչեաց իւր, որպէս գրէ ի Հետագայն<sup>3</sup> եւ ասէ Տէր. «Ձոր օրինակ զնա ծառայն իմ Եսայի մերկ եւ բոկ» (Ի 3), զի թէ լինել ծառայ թագաւորի պատիւ է մարդոյն, որչափ եւս Աստուծոյ մանաւանդ յորժամ Աստուած վկայէ: Չորրորդ՝ ոչ ամաչէր, զի զգեցաւ նա զհրամանն Աստուծոյ փոխանակ զգեստին եւ ի մերձ<sup>4</sup> իւր տեսնելով զԱստուած ոչ հայէր ի մարդկան, յորոց միջի շրջէր, ուստի յայտ է, զի տեսութիւն մտացն առաւել էր, քան զգալի աչացն:

Այժմ դարձուցուք յառաջին կարգն, թէ վասն է՞ր մերկացաւ: Երրորդ պատճառ, զի ի միտ ածցէ զմերկանալն նախնեացն մերոց ի դրախտէն եւ զայն, որ «Մերկ գամք յաշխարհս եւ դարձեալ մերկ ելանելոց եմք» (Յովբ. Ա 21), որպէս ասէ Յոր<sup>5</sup>: Չորրորդ՝ մերկացաւ մարգարէն<sup>6</sup> զքուրճն ի յօրինակ ստուէրակերպ օրինացն Հնոյն Իսրայէլի, զի մերկանալոց էին, յորժամ հրամանն Աստուծոյ, այսինքն՝ Բանն Աստուծոյ իջանէր յերկիր: Եւ մերկանայր հին օրէնքն, որպէս Պօղոս ի հին հանդերձս առակէր ասելով<sup>7</sup>. «Ամենայն, որ հնանայ, մերձ է յապականութիւն» (Եբր Ը 13): Հինգերորդ՝ մերկացաւ մարգարէն յօրինակ Քրիստոսի, որ մերկացաւ ի վերայ Խաչին, զի որպէս մերկութիւն մարգարէին զխայտառակութիւն<sup>8</sup> եզրպտացոցն նշանակէր, այսպէս եւ մերկութիւն Տեառն էր նշանակ<sup>9</sup> խայտառակութեան սատանայի եւ գերութիւն գերելոցն, որ ի դժոխս, որպէս ասէ Պօղոս. «Մերկաց զիշխանութիւնս եւ զպետութիւնս յայտ յանդիման խայտառակեալ նշառակեալ զնա յանձնի<sup>10</sup> իրում» (Կորնոս Բ 15): Եւ Դաւիթ ասէ. «Գերեաց զգերութիւնս

<sup>1</sup> B *չիք* էր, ոչ ամաչէր:

<sup>2</sup> B *չիք* առաքեալն... զամօթ:

<sup>3</sup> B մոտ առ *փիս*. ի մերձ:

<sup>4</sup> B հետակայն:

<sup>5</sup> D *չիք* Յոր:

<sup>6</sup> *չիք* B մարգարէն:

<sup>7</sup> D *չիք* ասելով:

<sup>8</sup> D զխայտառակ եւ զմերկ գերութիւն *փիս*. զխայտառակութիւն:

<sup>9</sup> B նշանակէր *փիս*. էր նշանակ:

<sup>10</sup> D յանձն:

էտո աւար» (հմմտ. Սաղմ. ԿԷ 19) եւ կործանեաց զդժոխս, ըստ<sup>1</sup> նմանութեանն Եզրիպտոսի եւ Բաբելոնի: Վեցերորդ՝ մերկացաւ մարգաէն ի յօրինակ հետեւողացն Քրիստոսի, որք վասն սիրոյ հրամանացն Աւետարանին թողին զհայրենիս եւ զստացուածսն եւ զայլն, նա եւ մերկացան ի մարմնոյ եւ<sup>2</sup> ծաղր եւ ծանակ լինէին ի մէջ հեթանոսաց, որպէս ասէ Պօղոս. «Իբրեւ առակ Աշաւակի եղաք<sup>3</sup> ամենայն աշխարհի» (Երեմ. Ը 2) նա եւ այժմ բազումք են<sup>4</sup>, զի յորժամ տեսանեն զառաքիւնիսն գծուծ<sup>5</sup> կերպիւ եւ առանց օծանելոյ, թաղծեալ դիմօք՝ նախատեն եւ ծաղր առնեն: Վասն որոյ ինքեանք լինելոց են յետոյ յորժամ տեսցեն զնոսա պայծառազգեստ իբրեւ զարեգակն եւ «իբրեւ զկայծակն ընդ եղէգն ընթացեալ» (Իմաստ. Գ 7) եւ փոխանակ մոխրոյն օծումն ուրախութեան եւ սգաւորացն հանդերձ փառաց (ԿԱ 3) Յայնժամ եղկեսցեն զինքեանս՝ ասելով. Մեք յիմարք եւ զվաստակ դորայ ոչ ինչ համարէաք, եւ այլն: Եւթներորդ՝ մերկանալ մարգարէին զքուրծն նշանակէր զմարդկան մերկանալն ի մեղաց, այսինքն՝ զոր ի ձեռն մկրտութեան մերկանամք զհնութիւն մեղաց<sup>6</sup> եւ դարձեալ յետոյ խոստովանութեամբ եւ ապաշխարութեամբ սրբիմք եւ ազատիմք ի մեղաց, որպէս ասէ մարգարէն Դաւիթ. «Դարձոյց զսուգ իմ յուրախութիւն, զերծ յինէն զքործ եւ ինձ զգեցոյց զուրախութիւն» (Սաղմ. ԻԹ 12), որպէս յայտ է յառակէ անառակին, որ եհան ի նմանէ զհանդերձն եւ զգեցոյց զպատմուծանն առաջինն:

Ութերորդ՝ մերկանալ մարգարէին նշանակէ ի յարութեանն աւուրն զմերկութիւն եւ զյայտնի լինելն ամենայն գործոց մարդկան, զի զոր ինչ աստի ծածուկ եւ թաքուն գործեն, անդ դէմ յանդիման խայտառակելոց է ի մէջ բազմաժողով հրապարակին, որպէս այլուր ասէ մարգարէս. «Երեւեսցի ամօթք քո եւ յայտնեսցեն խայտառականք քո» (Երեմ. ԺԳ 27), եւ մարգարէն Դաւիթ՝ «Արդ, յանդիմանեցից եւ կացոցից զայս ամենայն»<sup>7</sup> (Սաղմ. ԽԹ 21):

Իններորդ՝ դարձեալ մերկանալ մարգարէին<sup>8</sup> նշանակէ ի դատաստանին զմերկութիւն շնորհացն ի մեղաւորացն, զի որք այժմ

<sup>1</sup> D ըստ այնմ:

<sup>2</sup> B եւս:

<sup>3</sup> B եղեաք:

<sup>4</sup> D չիք են:

<sup>5</sup> D գծուծ:

<sup>6</sup> B զհնութիւն մեղաց մերկանամք:

<sup>7</sup> D չիք եւ մարգարէն... ամենայն:

<sup>8</sup> B մարգարէին մերկանալ:

առնուցուն գքանքար շնորհացն, ըստ իւրաքանչիւր չափու եւ աստիճանի<sup>1</sup> եւ ոչ իրաւապէս շահին, այլ ծրարեն ծուլութեամբ եւ զլոյս աշտանակին դնեն ընդ գրուանաւ՝ հեշտութեան մարմնոյ<sup>2</sup>: Անդ յարդար դատաւորէ մերկանան զառեցեալ շնորհսն եւ տուժին յաւիտենական հրովն<sup>3</sup>, որպէս ասէ. «Առեք ի դմանէ զքանքարդ»<sup>4</sup> (Մատթ. ԻԵ 28) եւ «գծաւայդ հանեք ի խաւարն արտաքին» (Մատթ. ԻԵ 30):

Տասներորդ՝ մերկացաւ մարգարէն, զի ուսուցանէ<sup>5</sup> քարոզողաց, զի որ ինչ բանիւ քարոզեն այլոց, նախ՝ պարտ է գործով յինքեան ցուցանել, որպէս մարգարէս սպառնայր մերկանալ նոցա, նախ ինքն մերկացաւ նոյնպէս եւ՝ ծէրն մարգարէիցն Քրիստոս. նախ յիւր անձն եցոյց զամենայն բարիս եւ զկարիս, այսինքն՝ զվիշտ եւ զչարչարանս: Զի որ ասաց, թէ. «Պարտ է ծնանել վերստին ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ» (Յովհ. Գ 5), նախ ինքն մկրտեցաւ, ասաց թէ. «Պարտ է յամենայն ժամ աղօթս առնել» (Ղուկ. ԺԼ 1) եւ ինքն հանէր զգլխերն ի գլուխ յաղօթսն Աստուծոյ: Ասաց. «Երանի որ լամ, եւ վայ որ ծիծաղին» (Ղուկ. Զ 21-25) եւ ինքն ելաց բազում անգամ եւ ոչ երբեք ծիծաղեցաւ, զհաս քարոզեաց<sup>6</sup> եւ ինքն անսուաղ եկաց: Գովեաց զտնանկութիւն եւ աղքատութիւն եւ ինքն ոչ ունէր տեղի, որ դնէր զգլուխն եւ զաղքատութեամբ հետիոտս եւ բոկ<sup>7</sup> շրջէր: Գովեաց զխոնարհութիւնն եւ ինքն լուաց զոտս աշակերտացն: Օրինադրեաց զխորհրդաւոր պատարագն եւ ինքն նախ պատարագեաց<sup>8</sup>, եկեր եւ արբ: Ասաց, թէ՛ «Զարչարելոց էք «Եւ ընկալաւ զթութն, զպատակն, զգանն, զպսակն փշեղէն,<sup>9</sup> զխաչն եւ զմահն» (հմնտ. Ժ 6): Եւ զայսոսիկ արար, զի զմեզ ուսուցէ նոյնպէս առնել եւ քարոզել, քարոզել եւ առնել: Հրէից պատժոցն էին օրինակքն, որ մերկանայր մարգարէն եւ այլն:

Այսքան առ այս:

<sup>1</sup> B աշտիճանի:

<sup>2</sup> B աշխ արիի մարմնոյ (աշխարհի-ի վրան ուղղման նշան):

<sup>3</sup> B հրովն տուժին *փիս*. տուժին... հրովն:

<sup>4</sup> B զքանքարդ ի դմանէ:

<sup>5</sup> B ուսուցէ:

<sup>6</sup> D Քարոզեաց զպահս:

<sup>7</sup> D շրջէր եւ բոկ:

<sup>8</sup> D *չիք* պատարագեաց:

<sup>9</sup> B փշոց:

## - ԺԳ -

Տեսի հեծեալս: Երկուս հեծեալ մի իշոյ, եւ հեծեալ մի ուղտու (ԻԱ 7): Ըստ գրին հեծեալն յէջ առակէ զթագաւորն Մարաց, եւ հեծեալն յուղտ՝ զԵլիմացւոցն, որք աւերեցին եւ զերեցին զԲաբելոն ի ձեռն անարգ զօրաց կործանեցան: Նա եւ իշոփն զխառնակեցութիւն բաբելացւոցն նշանակէ եւ ուղտովն՝ զբարձր հպարտութիւնն: Դարձեալ հեծեալն ի յէջն նշանակէ զՔրիստոս, որ նստաւ ի վերայ աւանակի եւ իշոյ<sup>1</sup>, ըստ մարգարէութեան Զաքարիա. «Ահա թագաւոր քո գա նստեալ ի յաւանակի»<sup>2</sup> (Զաք. Թ 9-10), իսկ հեծեալն յուղտու նշանակէ զՅովաննէս, որ զգեցեալ էր զստեւ ուղտու: Եւ խորհուրդ էր այս, զի գալստեամբն Քրիստոսի սուրբք<sup>3</sup> եւ անսուրբք միաւորին, զի ի ձեռն մկրտութեան ամենայն ազգք մարդկան լինին անդամք եւ յօդին ի գլուխն Քրիստոս, որպէս ասէ Պօղոս. «Ոչ հրէա եւ ոչ հեթանոս, ոչ սկիւթացի, ոչ ծառայ, ոչ ազատ,<sup>4</sup> այլ դուք մի էք ամենեքեան ի Քրիստոս Յիսուս» (Գաղ. Դ, 28): Տեսի հեծեալ մի երկձի: Քրիստոս է, որ ետ աւետիս մարդկան վասն կործանման սատանայի եւ դժոխոց ասելով. «Քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի» (Յովհ. ԺԶ 33): Իսկ երկու ձի կամ զմարգարէսն եւ զառաքեալսն<sup>5</sup> ասէ, որք զբանն Աստուծոյ կրեցին եւ պատմեցին յայլ եւ յայլ տեղիս, որպէս ասէ Ամբակուծն. «Ելել դու ի կառս քո հեծելութիւնք» (Ամբ. Գ, 8) կամ հրէայք եւ հեթանոսք էին երկու ձի, որք լծեցան ի կառս բանի Նորա:

[Հարց] - Զի՞նչ է, որ ասէ Տեսիլ արաբացւոց (ԺԳ, 20):

Պատասխան - Տեսիլն այն էր, որ կամ ի միտքն տպաւորի տեսութիւնն իրին եւ կամ միայն ի յաջքն տպանայ եւ կամ արտաքոյ մարմին ձեւանա եւ երեւի: Իսկ պատգամն այն է, որ միայն ձայն լսեն առանց երեւելոյ ինչ: Իսկ առածն՝ որ ոչ տեսեամբ երեւի եւ ոչ ձայն լսէ, այլ միայն ազգամամբ լինի, այսինքն՝ որ ազգէ Հոգին Սուրբ ի մարգարէն եւ շարժէ ի խօսել, որպէս երգիչն մատամբն ազգէ ի քնարն եւ շարժէ ի ձայն, կամ որպէս ջերմութիւնն հրոյ ազգէ ի մարմինն, կամ որպէս ջերմացաւ յանկարծակի<sup>6</sup>

<sup>1</sup> D չիք եւ իշոյ:

<sup>2</sup> B չիք «Ահա...յաւանակի»:

<sup>3</sup> D սուրբ:

<sup>4</sup> B չիք ոչ սկիւթացի... ազատ:

<sup>5</sup> A զմարգարէս եւ զառաքեալս:

<sup>6</sup> D յանկարծ:

ազդէ ի մարմինն եւ շարժէ ի դողումն եւ ի կափ կափումն ատամանց: Որպէս ի վիշտս ոմանք պիտանիք եւ ոմանք անպիտանք լինին: Պիտանիք նոքա են, որք համբերութեամբ եւ գոհութեամբ տանին, որպէս Յոբ, եւ այնոքիկ, որք կրեցին զզանազան տանջանս վասն անուանն Քրիստոսի, եւ անպիտանք են, որ նեղասրտութեամբ եւ դժգոհութեամբ են ի վիշտս եւ կամ ոչ համբերեն մինչ ի կատարումն: Նոյնպէս եւ ի պատիժս եւ ի մեծութիւնս ոմանք պիտանիք եւ ոմանք անպիտանք լինին: Պիտանիք են, որ փառս մեծութեան խոնարհութիւն եւ հեզութիւն ստանան որպէս Աբրահամ, Դաւիթ, Կոստանդիանոս, Տրդատ եւ Թէոդոս, որպէս ասէ<sup>1</sup> Սողոմոն. «Որքան ի մեծութիւն հասանիցես՝ ի խոնարհութեան կալ» (Առակ. ԺԶ 3): Եւ անպիտանք են, որ ի պատիւս իւրոց ամբարտաւանեն եւ ոչ հնազանդին Տուողին զպատիւս, որպէս սատանայ, որ հպարտութեամբ ընկեցաւ ի պատուոյն, եւ Ադամ զրկեցաւ ի դրախտէն,<sup>2</sup> եւ Նաբուգոդոնոսոր եւ Սենեքերիմ կորեան վասն հպարտութեանն: Ի խոստումն պարգեւացն առաւել պարտ է գոհանալ առողին, քան թէ ի վերայ կալ<sup>3</sup> պարգեւացն, զի գոհանալ վասն առեալ պարգեւին անկատար է, զի թերութեան կարծիս ունի: Եւ յորժամ տեսանէ եւ առնու, ապա գոհանայ, իսկ նախքան զառնուլն, այսինքն՝ ի խոստումնք ի բարեացն գոհանալ առաւել հաստատուն եւ աներկբա հաւատոյ է ցոյցք, որպէս Աբրահամ, զի զամենայն պարգեւաց խոստումնս<sup>4</sup> Աստուծոյ իբրեւ զառեալ, հաւատայր առանց թերութեան: Նոյնպէս եւ մարգարէն Եսայի յառաջ քան զփրկութիւն ժողովրդեանն ի ձեռաց Հռափսակայ գոհանայր զԱստուծոյ եւ ասէր. «Տէր Աստուած իմ փառատրեցից զքեզ եւ օրհնեցից զամուսն քո»<sup>5</sup> (ԻՆ, 1):

- ԺԵ -

[Հարց]- Ո՞ր է ծանր եւ մեծագոյն, քան զամենայն մեղս:

Պատասխան - Կռապաշտութիւնն: Եւ յայտ է յերկու պատճառէ.

Նախ՝ զի ամենայն մեղք շնութիւն, սպանութիւն եւ այլն յանցումն է սուրբ պատուիրանացն Աստուծոյ: Իսկ կռապաշտու-

<sup>1</sup> B չիք ասէ:

<sup>2</sup> D չիք ի դրախտէն:

<sup>3</sup> B տուեալ փխ. կալ:

<sup>4</sup> B խոսմունս:

<sup>5</sup> D օրհնութեամբ փխ. օրհնեցից զամուսն քո:

Թիւնն է մեղանչումն ընդդէմ հոլթեան եւ փառացն Աստուծոյ:

Երկրորդ՝ զի ամենայն մեղք զինչ եւ գործէ ոք գերկիւղն<sup>1</sup> Աստուծոյ սանձ եւ պահապան ունի, վասն որոյ յերկիւղէ անտի յետոյ զղջանայ: Իսկ կռապաշտութիւնն ոչ ունի գերկիւղն Աստուծոյ: Եւ յայսմանէ յայտնի է մեծութիւն մեղաց: Զի ի հինն զինչ եւ մեղանչէր մարդ, ըստ կշռոյ<sup>2</sup> մեղացն մեծ եւ փոքր պատարագն սրբէր, այսինքն՝ զուարակօք եւ նոխազօք, ուլիւ եւ այլովն, իսկ մեծութիւն կռապաշտութեան յանցանացն այնքան<sup>3</sup> է մինչ Միածին Որդին Աստուծոյ պատարագեցաւ մարմնով Իւրով ի վերայ Խաչին եւ ապա բարձաւ եւ քաւեցաւ մեղք կռապաշտութեան յաշխարհէ:

Մարդոց ամբարշտաց եւ որոց<sup>4</sup> մատնեցեր<sup>5</sup> զմեզ (ԻԵ 5). Յայսմանէ չորս օգտութիւն լինի. Նախ՝ զի որպէս պարտիզպան կակղացն<sup>6</sup> գերկիր եւ զաւելնորդն քաղէ, նոյնպէս Աստուած մատնուելով զմեզ ի ձեռս ամբարիշտ արանց<sup>7</sup> սրբէ զաւելորդ մեղսն բուսեալ ի հոգի եւ ի մարմին մեր: Երկրորդ՝ զի մեք ոչ ամբարշտացուք<sup>8</sup> որպէս նոքա գիրանալով եւ հեշտութեամբ մարմնոյ կամ<sup>9</sup> փարթամութեանց, այլ ի ձեռն նոցա նեղութեանցն նուազիմք յամենայնէ: Երրորդ՝ զի համբերեացուք եւ զպսակ համբերութեանն առցուք, ըստ այնմ. «Որ համբերեացէ ի սպառ՝ նա կեցցէ» (Մատթ. Ժ 22), եւ թէ՛ «համբերութեամբ ստասշիք զոգիս ձեր» (Ղուկ. ԻԱ 19): Չորրորդ՝ զի առվշտին դառնամք առ Աստուած եւ աղաղակեմք եւ փրկեցցէ զմեզ, ըստ այնս, թէ՛ Տէր ի նեղութեան յիշեցաք զքեզ (ԻԶ 16): Որպէս զԻսրայէլ փրկեաց յԵգիպտոսէ յորժամ աղաղակեցին առ Աստուած եւ զԵրուսաղէմ ի ձեռացն Ռափսակայ, վասն Եգեկիա եւ որք ընդ նմա աղաղակելով ընթանալոյն ի տաճարն<sup>10</sup>: Զօրացաւ մահ եւ եկուլ (ԻԵ 8). Ոչ ասէ, թէ՛ եկեր, այլ՝ եկուլ<sup>11</sup>. վասն երեք պատճառի. Նախ՝

<sup>1</sup> B գերկեղն:

<sup>2</sup> D կռոց *փխ*. կշռոյ:

<sup>3</sup> B այսքան:

<sup>4</sup> BC *չիք* որոց:

<sup>5</sup> D մատնեցար:

<sup>6</sup> D կակուղ ցուցանէ *փխ*. կակղացնէ:

<sup>7</sup> B ամբարշտաց *փխ*. ամբարիշտ արանց:

<sup>8</sup> B մի ամբարշտեցուք:

<sup>9</sup> B եւ *փխ*. կամ:

<sup>10</sup> B *չիք* եւ որք... ի տաճարն:

<sup>11</sup> D *չիք* Ոչ ասէ... եկուլ:

զի ուտելն զմասն<sup>1</sup> նշանակէ, իսկ կլանելն՝ զբոլորն, զի ցուցցէ, թէ ի վերայ բոլոր բնութեանս զօրացաւ մահ, վասն այն ասէ եկուլ: Երկրորդ՝ զի կլանելն զանյագ<sup>2</sup> ցանկութիւնն նշանակէ, այսինքն՝ զի սատանայ եւ մահն բորբոք ջերմութեամբ կամէր կորուսանել զմարդիկք: Երրորդ՝ զի ուտելն մանր ծասկելն է, որ ապականի յորովայնն, իսկ<sup>3</sup> կլանելն ամբողջ մտանելն եւ ելանելն է, որպէս ձուկն, որ<sup>4</sup> եկուլ զՅունան եւ ել ամբողջ. ցուցանէ, թէ ի ձեռն Քրիստոսի ամբողջապէս ի դուրս կորզելոց էր մարդկայինս բնութիւն, յորովայն է դժոխոցն եւ ի ձեռաց մահու: Իշխանք աշխարհի ի ձեռն չորս իրաց գերկիրն խաղաղութեամբ եւ շէն պահեն. Նախ՝ իմաստութեամբ: Երկրորդ՝ փարթամութեամբ: Երրորդ՝ զօրօք: Չորրորդ՝ ամրոցօք: Իմաստութիւն պիտոյ է<sup>5</sup>, որ գիտէ շահել զհնազանդեալսն կամ զվերնագոյնս, ըստ իւրաքանչիւր ախորժակացն: Փարթամութիւն ընչից պիտոյ է, զի տացէ մեծամեծացն, քան զինքն եւ<sup>6</sup> աղքատացն: Զօրք պիտոյ է, զի յաղթեսցէ թշնամեաց<sup>7</sup>: Ամրութիւն շինուածոց<sup>8</sup> պիտոյ է, վասն բռնաւոր հզօրաց, քան զինքն: Այս հասարակաց է: Այլ քրիստոնեա իշխանին<sup>9</sup> պիտոյ է միւս եւս, այսինքն՝ բարէպաշտութիւն, այն է, որ լինիցի գործով<sup>10</sup> սուրբ եւ արդար եւ հաւատով եւ յուսով անշարժ, որպէս բարէպաշտն Եգեկիա, վասն որոյ ասէ. Պահէ զարդարութիւն եւ թեզ յուսացայ, Տէր (հմմտ. Եգեկ. ԺԱ 20 եւ ԼԵ 24): Նա պահէ զխաղաղութիւն աշխարհի: Ասէ Տէր. «Ես դնեմ ի հիմունս Սիոնի վէմ<sup>11</sup> բազմապատիկ, զընտիր զգլոյս անկեան, զպատուական ի հիմունս անոր եւ որ ի նա հաւատասցէ մի՛ ամաչեսցէ» (Հոռմ. Թ 33): Նախ զթագաւորութիւնն Եգեկիա, զի նա եղեւ ընտիր քան զայլսն: Անկիւնն պատուական սեղանն է, որք քերովբէքն<sup>12</sup> հովանի ունէին: Եւ թագաւորն գլուխ է ժողովրդեան եւ հիմն է, զի ի վերայ արդարութեանն նորա հիմնաւորացն եւ որք

<sup>1</sup> CD զմիսն *փիս*. զմասն:

<sup>2</sup> CD զանյագապէս:

<sup>3</sup> CD եւ *փիս*. իսկ:

<sup>4</sup> B *չիք* որ:

<sup>5</sup> B պիտի *փիս*. պիտոյ է:

<sup>6</sup> CD նաև:

<sup>7</sup> B թշնամոյն:

<sup>8</sup> B Ամրոցք *փիս*. ամրութիւն շինուածոց:

<sup>9</sup> CD քրիստոնէից իշխանքն:

<sup>10</sup> B *չիք* գործով:

<sup>11</sup> CD *չիք* վէմ:

<sup>12</sup> B քորբէքն:

իրբեւ զնա հաւատան մի՛ ամաչեսցեն: Այլ ճշմարտութեամբ ի Տէր մեր առակի բանս: Վէմ է, որ ի կուսէն ծնաւ առանց սերման, ըստ Դանիէլի. «Ի լեռնէ վէմն առանց ձեռիւ հատեալ» (Դան. Բ, 45): Ընտիր, այս սինքն՝ անարատ, զի. «Ոչ արար մեղս եւ ոչ գտաւ նենգութիւն» (Ա. Պետ. Բ, 22): Անկիւն պատուական (ԻԸ 16ա) սեղանն է, որ յամենայն օր յամենայն սեղան պատարագի: Գլուխ է, զի կատարիչ է եկեղեցոյ, ուստի ամենայն անդամք յօղիւք եւ խաղալեօք աճեն, զաճումն սուրբ եւ հիմն է, զի. «Ի վերայ ինքեան շինեաց զեկեղեցի հաւատացելոց» (Մատթ. ԺՁ 18), որպէս ասէ Պօղոս. «Հիմն այլ ոչ որ՞ է, բայց եղեալն Յիսուս Քրիստոս» (Ա. Կորթ. Գ. 11): Եւ դարձեալ գլուխ է, զի Աստուած է եւ հիմն է, զի մարդ է. «Եւ որ ի Նա հաւատացէ մի՛ ամաչեսցէ»<sup>2</sup> (Ա. Պետ. Բ, 6). մի յաստեացս չարէ եւ մի՛ հանդերձեալ հրոյն: Դարձեալ Ես Տէր, ասէ, դնեմ ի հիմունս (ԻԸ 16բ), եւ ոչ մարգարէ ոք եւ ոչ վասն քարի: Եւ հիմանց է<sup>3</sup> բանս, յայտ է, զի ասէ. Որ ի նա հաւատացէ (ԻԸ 16գ): Ի հիմունս, ասէ, դնեմ. զի առաջին շինուածն ապականեալ բնութիւնս<sup>4</sup> վերստին ի հիմանց կամի նորոգել:

- ԺՁ -

Հիմն է Քրիստոս, զի որք ի վերայ նորա ոչ շինեն՝ ի շինուածն ոչ մտանեն: Այսպէս եւ այլուր «որթ» ասէ զինքն, այս սինքն՝ սկիզբն եւ արմատ շառաւղաց հաւատացելոցս<sup>5</sup>: Վէմ կոչի<sup>6</sup> դարձեալ<sup>7</sup> վասն հաստատութեան եւ անշարժութեան, զի որ<sup>8</sup> յենուն ի Նա՝ անշարժ հաստատութեամբ ամրանան: Դարձեալ վէմ կոչի, զի Ադամ վէմ էր անմահութեամբ եւ զի յանցեալ եւ հոգ եղեւ, եւ Տէրն ողջացնել կամելով զբնութիւնս՝ վէմ լինի եւ վէմ կոչէ զեկեղեցի<sup>9</sup>: Դարձեալ «վէմն» է ի թանձրութենէ հոգոյ, եռացմամբ հրոյ կարծրացեալ եւ ունի բազում յատկութիւնս, որ ի Տէր մեր տեսանի: Նախ զի կարծր է եւ ուժով է եւ սեղմ է եւ ծանր է եւ ցամաք է: Այսպէս Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զթանձր հոգեղէն

<sup>1</sup> B որ ոչ:

<sup>2</sup> CD երկիսցէ *փիւ*. ամաչեսցէ:

<sup>3</sup> CD հիմնեցէ, *փիւ*. հիմանց է:

<sup>4</sup> B բնութեանս:

<sup>5</sup> A հաւատացելոց:

<sup>6</sup> B կոչէ:

<sup>7</sup> CD *չիք* դարձեալ:

<sup>8</sup> CD որ որ: B որ:

<sup>9</sup> CD *չիք* Դարձեալ վէմ կոչի... զեկեղեցի:



բնութիւնս<sup>1</sup> մարդկային մարմնոյ խառնեալ ճուղեաց ի հոլը Աստուածութեան իւրոյ ըստ նմանութեան վիմի. Նախ՝ զի կարծր, այսինքն՝ անփոփոխելի է<sup>2</sup> ոչ միայն Աստուածութիւնն, այլ եւ մարմին՝ միաւորեալ առանց ապականութեան, եւ անփոփոխ է:

Երկրորդ՝ զի ուժով, այսինքն՝ զօրաւոր է, ըստ այնմ, «Որ կրէ զամենայն բանի զօրութեան» (Եբր. Ա, 3) եւ «Քրիստոս Աստուծոյ զօրութիւն» (Ա, Կորնթ. Ա, 24), ասէ: Երրորդ՝ զի սեղմէ խստացեալ մանկունք փոշեացն, այնպէս եւ անբաժանելի է գերագոյն միաւորութիւն Քրիստոսի, զի յետ անճառ միաւորութեան բանին եւ մարմնոյ ոչ բաժանին ի միմեանց ո՛չ բնութիւնք ո՛չ կիրք եւ ոչ ներգործութիւնք, այլ որ ինչ Աստուծոյն նոյն եւ մարդոյն եւ որ ինչ մարդոյն նոյն եւ Աստուծոյն, վասն զի Աստուածն մարդ է եւ մարդն՝ Աստուած: Չորրորդ՝ զի ծանր է, որ նշանակէ զանչափ խոնարհութիւն Քրիստոսի, որպէս ասէր. «Յիմէն ուսարոք, զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ» (Մատթ. ԺԱ, 29), այսինքն՝ զի յերկնից յերկիրս<sup>3</sup> էջ եւ մեծատունն վասն մեր աղքատացաւ, որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր, զկերպարանս ծառայի էառ: Եւ մտադրութեամբ ծառանաց բազմաց, եւ «հնազանդ եղի մահու չափ եւ մահու խաչի»<sup>4</sup> (Փիլիպ. Բ, 8): Հինգերորդ՝ զի ցամաք է զվէմն եւ Տէր մեր ցամաք մնաց աշխարհական հիւթոց, զի ոչ արար մեղս եւ ոչ գտաւ նենգութիւն: Վեցերորդ՝ զի վէմն ի փոս եւ ի դիւր վայրս դադարի: Եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս<sup>5</sup> ասէ. Ես յո՞ հանգեաց եթէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս, եւ թէ որ զպատուիրանս իմ պահեսցէ, Ես եւ Հայր իմ ան նա եկեացոք» (Յովհ. ԺԶ 23): Եւթներորդ՝ զի վէմն գլթէ եւ գլորէ, զորս ոչ տեսանեն ի գնացս: Եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս անհաւատիցն է վէմ գլորման եւ քար գայթա[կ]ղութեան. «Զի նա է ի գլորումն եւ ի կանգնումն՝ բազմաց», ասէ Սիմոն (Ղուկ. Բ, 34): Ութերորդ՝ զի «յոյր վերայ անկցի եւ հոսեացէ վէմն» (Մատթ. ԻԱ, 44) եւ Տէր մեր խորտակեաց զօրութիւն սատանայի, եւ փշրեալ կործանեաց զպատկերս կռոցն բանիւ զօրութեան: Ըստ տեսլեանն Դանիէլի թէ. «Հատեալ վէմն արանց ձեռիս» (Դան. Բ, 45) եհար եւ փշրեաց զամենայն պատկերս կռոցն:

<sup>1</sup> B հողն բնութեանս:

<sup>2</sup> D չիք է:

<sup>3</sup> CD գերկիր:

<sup>4</sup> CD ի փխ, եւ մահու:

<sup>5</sup> B չիք Յիսուս Քրիստոս:

<sup>6</sup> B կանգնումն եւ ի գլորումն:

Բազմապատիկ, (ԻԸ 16), *այսինքն՝ բազմակտոր: Նախ՝ զի ամենայն ոք, որ շինին ի վերայ նորա՝ տանի եւ ընդունի: Երկրորդ՝ զի ոչ միայն զաստեղացս<sup>1</sup> բարութիւն, այլ եւ զհանդերձեալ կեանս պարգեւէ: Ընտիր է, զի ոչ ոք<sup>2</sup> է Նմա հաւասար, զի մի յորժամ լսիցես որդի անդրանիկ զԻսրայէլ կամ օծեալ զոք ընդ Քրիստոսի, որ է Միածին<sup>3</sup> Որդին հաւասար կարծիցես, զի նա է Որդիս ընտրեալ<sup>4</sup>, «ընդ որ հաճեցաւ Հայր» (Մատթ. Գ 17), բայց միայն Հօր է հաւասար, զի զոր ինչ ասի Հօր նոյն եւ Որդւոյ ասի:*

*Պատուական է, զի թէպէտ անարգեցաւ եւ թուք ընկալաւ եւ չարչարեցաւ՝ յԻւրմէ մեծութեանն է փառացն ոչ նուազեցաւ:*

*Գլուխ անկեան՝ (ԻԸ 16դ) անիկիւնաքարն: Երկու ինչ գործ ունի. Նախ՝ զի զերկու որմն կապէ ի մին: Երկրորդ՝ զի զամենայն ինչ որմոյն յինքն ընդունի: Այսպէս եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զամենայն ինչ զմեղս եւ զանեծս յինքն ընկալաւ եւ եբարձ մարդեղութեամբն իւրով<sup>5</sup>, եւ զհրէայս եւ՝ զհեթանոսս կապեաց ի մի հաւատ քրիստոնէութեան: Եւ զի չորս են կողմունք որմոցն, որ կապէ անիկիւնաքարն: Այս է հրէայք եւ հեթանոսք, մարդիկ եւ հրեշտակք, զի եբարձ զկրճիմն, որ էր խտրութիւն օրինացն ի մէջ հրէիցն եւ հեթանոսաց: Եւ եբարձ զթշնամութիւն, որ էր կուպաշտութիւն եւ մեղքն ի մէջ հրեշտակաց եւ մարդկան եւ հաշտեցոյց զհրեշտակս ընդ մարդկանս<sup>6</sup>, ըստ որում զմարմինն ի բնութեանէ մարդկան նստոյց ընդ աջմէ Հօր եւ «Նմա կրկնի ամենայն ծունր երկնատրաց եւ երկրատրաց» (Փիլիպ. Բ 9) եւ այլն: «Եւ որ ի նա հաւատասցէ մի՛ ամաչեսցէ» (Ա Պետ. Բ 6): Հաւատովն նշանակէ զառաջին գալուստն, զի յերկրորդ գալուստն ոչ են պետք հաւատոց:*

*Դարձեալ ասէ. «Որ հաւատայ ի նա մի ամաչեսցէ» (ԻԸ 16) եւ ոչ որ քննեսցէ յայսմանէ յայտ է թէ որ<sup>7</sup> ժպրհի ի քննութիւն աստուածային տնօրէնութեանն, ամաչեսցէ: Նախ զի ոչ կարէ հասնել*

<sup>1</sup> CD զաստեաց:

<sup>2</sup> CD չիք ոք:

<sup>3</sup> B Միածինն:

<sup>4</sup> B Որդի ընտրեալն:

<sup>5</sup> B իւր:

<sup>6</sup> CD հրեշտակք ընդ մարդիկք:

<sup>7</sup> CD Դօր *փիս*. յայտ... որ:

մտօք: Եւ երկրորդ, զի յերկբայութիւն անկանի եւ կորիցէ: Այսքան առ այս<sup>1</sup>:

- ԺԷ -

Հարց - Զի՞նչ է որ ասէ. Արքայ ձեզ Տէր ոգի յիմարութեան եւ եկից զաչս ձեր<sup>2</sup> (ԻԹ, 10):

Պատասխան - Բազում են ի Սուրբ Գիրս այսպիսի բանքս, ըստ այնմ, որ ասէ. «Ետ անցա Աստուած<sup>3</sup> հոգի յիմարութեան, աչս, որ ոչ տեսանիցեն» (Հոռմ. ԺԱ, 8): Եւ Պօղոս ասէ, թէ՛ «Մատնեաց զնսսս ի միտս անարգութեան» (Հոռմ. Ա, 28): Եւ թէ. «Աստուած կորացոյց զմիտս<sup>4</sup> անհաւատիցն» (Բ. Կորնթ. Դ, 41): Նա եւ<sup>5</sup> բազում զգուշութեամբ պարտ է իմանալ զայսպիսի բանքս, զի մի՛ կարծիցեն չարափառքն, զի Աստուած է պատճառ մոլորութեանց նոցա. Նախ՝ ասէ զայս, զի մի<sup>6</sup> զվիշտսն եւ զպատուհասն յԱստուծոյ կարծիցեն<sup>7</sup>, զի յորժամ բազում սպառնալեաց բան ոչ լսիցեն՝ ածէ ի վերայ նոցա տանջանս: Երկրորդ՝ զի ետ Աստուած անձնիշխան կամս<sup>8</sup> մարդոյն, որով խոտորեացի ի չարէ եւ արասցէ զբարի, իսկ նոքա անձնիշխան կամօքն ընտրեցին զչար եւ ոչ կամեցան լսել զբանն Աստուծոյ: Եւ թէպէտ Աստուած ետ անձնիշխան կամս<sup>9</sup> ի նոսա՝ ոչ է Աստուած պատճառ չարեաց նոցա, այլ՝ ինքեանք, որ կամաւ զչարն ընտրեցին: Զոր օրինակ թագաւոր ոք տա զէն ծառայից ի փրկութիւն ինքեանց եւ ի սատակումն թշնամեաց, եւ թէ նոքա զինքեանս սպանանեն, ինքեանք են մեղադրելիք<sup>10</sup> եւ ոչ՝ թագաւորն: Երրորդ՝ զի Աստուած տա բազում լոյս<sup>11</sup> իմաստից եւ նոքա աշխարհականն մտօք ոչ կամէին տանիլ, վասն այն յիմարին, եւ ոչ Աստուած, այլ նոքա են պատճառ յիմարութեանց իւրեանց<sup>12</sup>: Զոր օրինակ պայծառ լոյս արեգակն ծագէ ի վերայ բժոտ աչաց եւ նա խաւարի յառա-

<sup>1</sup> Բ չիք այսքան առ այս:

<sup>2</sup> CD Տէր փիս. ձեր:

<sup>3</sup> CD չիք Աստուած:

<sup>4</sup> Բ զսիրտս փիս. զմիտս:

<sup>5</sup> Բ եւ:

<sup>6</sup> CD չիք մի: Բ զի փիս. մի:

<sup>7</sup> Բ կարծեացեն:

<sup>8</sup> Բ կամս անձնիշխան:

<sup>9</sup> Բ կամքն:

<sup>10</sup> CD մեղադրեալք:

<sup>11</sup> CD լոյս:

<sup>12</sup> CD իւրոյ:

ւել լուսոյն: Արդ, ոչ արեգակ, այլ տկարութիւն աչացն եղեւ պատճառ կոլորութեան նմա: Նոյնպէս եւ Աստուած. «Ծագէ զարեգակ ի վերայ չարեաց եւ բարեաց», ասէ (Մատթ. Ե 45): Չորրորդ՝ զի Աստուած ծածկէ զբանս առակաւ եւ օրինակաւ յանարժանիցն, եւ նոքա ոչ իմացան զծածուկ խորհուրդս, վասն այն յիմարին, որպէս ասիցէ ոք. Նոքա ոչ<sup>1</sup> կամին լսել, ես այնպէս խօսիմ, զի մի լսիցեն, որպէս աստ ասէ:

Եղիցին պատգամքս այս իբրեւ գթութիւն կնքեալ, զոր ոչ ոք կարէ ընթեռնու (ԻԹ, 11): Եւ թէ ասիցէ ոք ընդէ՞ր ասէ. «Յորժամ ոչ օգտին, այս է, զի են բազումք որ օգտելոց են, որպէս բանք մարգարէիցն, թէպէտ<sup>2</sup> յայնժամ նոցա ծածուկ եւ անօգուտ լինէր, այլ այժմ մեզ յատնի օգտակարք են ամենայն: Հինգերորդ՝ զի յորժամ մարդիկ անզղջապէս սովորին ի չարիս, յայնժամ թոյլ տա Աստուած երթալ զհետ կամաց իւրոց, այն է՝ մատնելն զնոսա ի միտս անարգութեան, որպէս այժմ բազումք են ի մոլորութեան, եւ զիտէ Աստուած, զի ոչ կամին դառնալ. վասն այն ոչ խնդրէ զնոսա, եւ ոչ առաքէ նոցա<sup>3</sup> քարոզս:

Հարց - Զի՞նչ է, որ ասէ<sup>4</sup>. Եղիցի բանս այս թութիւն կնքեալ, զոր տայցեն ցար մի գրագէտ եւ ոչ կարէ ընթեռնու (ԻԹ, 11):

Պատասխան - Նախ մարգարէից բանքն են կնքեալ օրինակաւ, զոր ոչ իմաստունք եւ ոչ տգէտք<sup>5</sup> ոչ կարէին<sup>6</sup> իմանալ, որպէս ասացաք, զի անարժանք էին, որպէս մեք, յորժամ ոչ կամք լսել կորուսանեմք զբանն, զի ասէ Սողոմոն. «Յունկն անզգամի մի խօսիր» (Առակ. ԻԳ 9) եւ Տէրն թէ՛ «Մի՛ արկանէք զմարգարիտ ձեր ատաջի խոզից» (Մատթ. Է 6): Երկրորդ՝ յարմարի բանս<sup>7</sup> ի կոյսն Մարիամ. մայրն Եմմանուէլի կնքեալ թուղթ էր, զի խորհուրդ կոլորութեան<sup>8</sup> նորա անթարգմանելի էր, զի մայր լինելով կոլորութեամբ պատուեցաւ<sup>9</sup> Եւ ճարտար

<sup>1</sup> CD չիք ոչ:

<sup>2</sup> B թէ:

<sup>3</sup> CD ի նոսա փիւ. նոցա:

<sup>4</sup> CD չիք Զի՞նչ է որ ասէ:

<sup>5</sup> CD գրագէտք փիւ. տգէտք:

<sup>6</sup> CD կարեն:

<sup>7</sup> CD չիք բանս:

<sup>8</sup> CD չիք կոլորութեան:

<sup>9</sup> B պատուեցի:

դպիրն Յովսէփ է, որ<sup>1</sup> կացուցաւ խորհրդոյն սպասաւոր<sup>2</sup> եւ ոչ գիտաց զնա: Նա եւ կոյսն Յոհանէս սպասաւորեաց որդիութեամբ սրբուհոյ Մօրն եւ Կուսին մինչեւ ի փոխումն յերկրէ: Երրորդ՝ խորհուրդ տնօրէնութեանն Աստուծոյ անհաս է մտաց եւ անճառ բանի ոչ միայն չափաւոր մարդկան, այլ եւ՝ նոցին իսկ աստուածաբանից եւ հազարապետաց խորհրդոց նորին: Եւ ով են սոքա երկու այրք, որք ոչ կարացին ընթեռնուլ, այսինքն՝ Պօղոս յառաքելոցն եւ «Մեծն ի ծնունդս կանանց» (Ղուկ. Է 28) Մկրտիչն Յովանէս ի մարգարէս, եւ նմանք նոցին: Զմինն անհետազօտելի եւ անքննելի զճանապարհն Աստուծոյ ասէր<sup>3</sup>, եւ մինն ոչ կարէր զխրացս կօշկաց նորա լուծանել, այսինքն՝ ի մարմնաուրի<sup>4</sup> տնօրէնութեանցն սակաւ ինչ թարգմանել<sup>5</sup>: Եւ վասն է՞ր ասէ, զի կնքեալ էր: Եւ զի՞նչ էր կնքն<sup>6</sup> Հայր եւ Հոգին Սուրբ, ըստ այնմ. «Հոգիս Սուրբ եկեացէ քեզ եւ զօրոյթիս Բարձրելոյն հովանի լիցի քեզ» (Ղուկ. Ա 35): Արդ, զոր Հայր եւ Հոգին կնքեն՝ ո՞վ է, որ Համարձակեսցի յայտնել<sup>7</sup>: Ռինոյ Կորուրայ<sup>8</sup> կոչէ զԵգիպտոս, Արիւլի<sup>\*</sup> (ԻԹ 1) քաղաք, որ է ընդդէմ Աստուծոյ, կոչի<sup>9</sup> զԵրուսաղէմ, Քերմել (ԻԹ 17) զԿարմելոս լեռն կոչէ:

Ասէ Տէր. Վայ ձեզ որդիք ապստամբք» (Լ, 1), յառաջ զպատիւն ասէ, որ է Որդի, զի սաստիկք ցուցցէ զպատիժն: Զի որպէս մեծ է պատիւն Որդոյն, նոյնպէս եւ պատիժ քան զծառայն, որ երեւի<sup>10</sup> երեք իրօք. Նախ՝ զի զծառայն ընչիւք ստանան, իսկ զՈրդին յէութենէն հատանեն ցաւօք եւ երկամբք: Երկրորդ՝ զի Որդին զէութիւնն առնուլ, իսկ զծառայն զպատահմունքն, որ են ինչքն: Երրորդ՝ զի Որդին բոլոր ընչիցն է ժառանգ, իսկ ծառայն՝ մասնաւորին, իսկ զպատիժն Որդոցն ասէ յօրէնքն. «Որ անարգէ զՀայր կամ զՄայր՝ մահու մեղի» (Բ Օր. ԻԷ 16), իսկ ծառային ոչինչ յայսցանէ, ապա

<sup>1</sup> CD զի:

<sup>2</sup> B սպասաւոր խորհրդոյն:

<sup>3</sup> B ուսուցանէր *փիս*. ասէր:

<sup>4</sup> CD մարմնաուրիք:

<sup>5</sup> B թարգմանել (*այսպէս և այլուր*):

<sup>6</sup> B կնքիւքն իցէ *փիս*. էր կնքիւքն:

<sup>7</sup> B ծանուցանել *փիս*. յայտնել:

<sup>8</sup> CD կուրուրայ:

<sup>\*</sup> Եբր. բառացի «Տիրոջ աշուծ» կամ «Տիրոջ սեղան», որ Եսայու մոտ Երուսաղէմի, իբրեւ աստվածային զոհաբերութեան վայրի, բանաստեղծաշունչ անվանուան է:

<sup>9</sup> AC կոչի:

<sup>10</sup> B երեւիցն:

պարտ է, որ առաւել սիրէ որդին զհայր քան ծառայ՝ զտէր: Իսկ մեք Աստուծոյ որդի կոչիմք ոչ միայն ըստ արարչութեան, այլ եւ, ըստ աւագանին ծննդեանն ի Հոգոյն Սրբոյ, «Որով աղաղակեմք՝ Արքա Հայր» (Հոռմ. Ը 15): Եւ ունիմք բազում<sup>1</sup> առաւելութիւնք քան զայլս. Նախ՝ զի Հոգին Սուրբ, որ էութիւնն է Աստուծոյ, ետ մեզ, եւ ապա՝ զհաւատոյ կենդանութիւնն ի գլխոյն մերմէ՝ Քրիստոսէ: Եւ զի ժառանգակիցք եմք Քրիստոսի ամենայն բարութեանց, իսկ անհաւատքն իբր զծառայք արարեալք յԱստուծոյ՝ միայն յաշխարհիս սակաւ բարութիւնս ունին: Վասն որոյ մեք պարտական եմք առաւել սիրել<sup>2</sup> զԱստուած, քան զնոցա<sup>3</sup>, «զի որով շատ տուաւ շատ խնդրեցի» (Ղուկ. ԺԲ 48): Նոյնպէս եւ յանցանելն պատիժն մեր<sup>4</sup> մեծ<sup>5</sup> է, քան զնոցայն, զի. «Որ գիտէ զկամս Տեառն եւ ոչ պատրաստիցէ ըստ կամաց անրա, արբէ գան բազում» ասէ Տէր (Ղուկ. ԺԲ 47):

Խորհեցայք խորհուրդ եւ ոչ ինեւ (Լ 1), այսինքն՝ ոչ իմով կամօք: Ինեւ (Լ 1) այսինքն՝ ոչ իմով կամօք: Ինեւն տիրական է եւ ոչ ծառայական է, զի ինքնեաւ վարէին հինքն առ կոչմունս իշխանացն, եւ մարգարէն ասէ. «Ինքն հրամայեաց եւ հաստատեցան» (Սաղմ. ԾԽԸ, 5):

Եւ դաշինս կոտցէք եւ ոչ իմով հոգով (Լ 1). տե՛ս եւ<sup>6</sup> ի միտ առ, զի զՀոգին Սուրբ<sup>7</sup> հաւասար Աստուծոյ դնէ<sup>8</sup>, զի անդ ասաց, թէ՛ «ոչ ինեւ» եւ աստ թէ՛ ոչ իմով Հոգով:

- ԺԸ -

Տեսիլ<sup>9</sup> չորքոտանեաց յանապատի ի նեղութեան եւ յանձկութեան: Այս երկրորդ հատորն է ասէ. հատորն այն է, որ Ոսկէբերանն հատոր<sup>10</sup> հատոր է արարել զմեկնիչն վասն ընդարձակութեան բանիցն<sup>11</sup>,

<sup>1</sup> Ե բազումք:

<sup>2</sup> Ե սիրելւոյ:

<sup>3</sup> Ե գնա:

<sup>4</sup> Ե չիք մեր:

<sup>5</sup> Ե շատ փխս մեծ:

<sup>6</sup> CD չիք եւ:

<sup>7</sup> Ե չիք Սուրբ:

<sup>8</sup> Ե դնէ Աստուծոյ:

<sup>9</sup> A Տեսիլք:

<sup>10</sup> A չիք հատոր:

<sup>11</sup> A բանիցն:

որպէս զՄատթէոս գլուխն յերիս հատորս կամ թէ ըստ խորհրդոյ<sup>1</sup> տեսութեանն ասի հատոր: Ուստի փոխէ զբանն յայլ դէմս:

Չորքոտանեաց. Զի էին մարդիկք զբարս չորքոտանեաց ստացեալ, ըստ այնմ՝ «Հաւասարեաց անասնոց անբանից» (Մաղմ. ԽԸ 13) եւ ամա-յացեալք ի բարութեանց կամ զի<sup>2</sup> ընդարձակ անապատս եւ ան-ջուրս բազում նեղութեամբ իջանէին յԵգիպտոս, փախստականք Վասրեստանեայցն<sup>3</sup> ի նեղութեան ժամանակին:

Առիւծ եւ կորիւն առիւծոյ եւ ի անցանէ իժ եւ քարք թելաւորք (Լ 6): Նա-խատէ զվատութիւն<sup>4</sup> նոցա, զի առիւծ կոչեցաւ Յուդայ եւ իժի նմանեցաւ Եգեկիա, այժմ տկարութեամբ բարձեալ զգանձս իւ-րեանց<sup>5</sup> փախչին յԵգիպտոս իբր յամրոցի: Դարձեալ առիւծ արի եւ հզօր կոչէ զնախնիսն<sup>6</sup> եւ իժս չարաբարոյս զնոսա, զի առաքի-նութեամբ նախնեաց յամօթ արասցէ<sup>7</sup> զնոսա: Այս ըստ ճառին: Իսկ հոգեւորապէս ճառս այս ի դէմս Քրիստոսի է: Եւ նախ զփրկելոցն նովաւ դնէ զօրինակս եւ ասէ չորքոտանեաց, որք չո-րիւք առաքինութեամբ յինքեանս<sup>8</sup> կրեցին զՔրիստոս, այսինքն՝ ի<sup>9</sup> խոհեմութիւնն, արիութիւնն, ողջախոհութիւն եւ արգարու-թիւնն, կամ հաւատ, յոյս, սէր եւ գործք բարի, յորժամ անապատ լինի ի չարեաց: Իսկ անդ եւ անձուկ ասէ զժամանակն, որ յառաջ քան զՔրիստոս, կամ նեղ եւ անձուկ ճանապարհն, ասէ (Մատթ. Է 13-14), ընդ որով ինքն Բանն զնաց եւ զմեզ Յակոբ Յուդայի, որ ել բազմեցաւ եւ ննջեա (Ծննդ. ԽԹ 9) ի վերայ խաչին, եւ Ինքնիշխան զօրութեամբն յարեաւ: Իժք եւ քարք կոչէ զառաքեալսն կամ զի մի<sup>10</sup> ծանր թուեսցի անունն նոցա ի վերայ սատանայի, յորոց ազ-դու բանից հարան եւ սատակեցան դեւք եւ փշրեցան պատկերք նոցին: Կամ վասն կամակոր օձաձեւ բնութեանս, որ հինգ զգայա-րանօք իբրեւ զօձ խտորի: Որք թուեան առ ամենայն ազգս եւ ա-

<sup>1</sup> AC խորհրդեան:

<sup>2</sup> B չիք զի:

<sup>3</sup> B յասորեստանոյն:

<sup>4</sup> A զվարդապետութիւն *փիս*. զվատութիւն:

<sup>5</sup> CD իւրոյ:

<sup>6</sup> CD զնախնիս:

<sup>7</sup> B արկանէ *փիս*. արասցէ:

<sup>8</sup> CD յինքեան:

<sup>9</sup> B այս է *փիս*. այսինքն ի:

<sup>10</sup> B չիք մի:

ծին ի ներքս փոքրոզի<sup>1</sup> բեռինն Քրիստոսի: Էշ կոչէ զհրէայսն, որք բեռնակիրք էին աստուածային աւրինացնն, ուղտ՝ զհեթանոսս, որք բեռնակիրք էին մեղաց, եւ բարձին հրէայքն զգանձս լրման մարգարէիցն, որ է Քրիստոս: Եւ հեթանոսք զմեծութիւնն, որ վասն ողորմութեան, փառաւոր արարին զԱստուած: Որք էին իբրեւ զեզիպտացիս անարգ կոռցն խոնարհեալ եւ այժմ՝ խնդութիւն եւ փառք եւ պսակ պարծանաց առաքելոցն:

Եղիցի լոյս լուսնից իբրեւ լոյս արեգականց, երթնապատիկ եղիցի իբրեւ լոյս ատուրց երթանց (Լ, 26). Զգալապէս այս ոչ եղեւ առ Հրէայսն եւ ոչ այն, որ ասէ. «Եղիցի ջուր բխեալ ի վերայ ամենայն լերանց»: Այլ յորժամ կործանեցաւ բանակն Սենեքերիմա, բազմացաւ լոյս լուսաւորացն ի վերայ նոցա, որք էին ի խաւարի<sup>2</sup> պաշարմանն (տե՛ս Դ. Թագ. ԺԹ.): Եւ թոեաւ աւետիք նոցա ընդ ամենայն տիեզերս: Իսկ առ մեզ լոյս մեծ ծագեաց ոչ միայն եւթնապատիկ, այլ բերապատիկ, քան զարեգակն, եւ լուսաւորեցան ներքին եւ արտաքին աչք մեր առ հասարակ, եւ բժշկեցան<sup>3</sup> ցաւք հոգոց եւ մարմնոց, եւ<sup>4</sup> ջուր կենդանի յամենայն տեղիս բխեաց, այսինքն՝ ուսումն վարդապետութեանն Քրիստոսի ի մէջ հեթանոսաց՝ լեռնացեալ ամբարշտութեամբ: Դարձեալ լոյս լուսնից է հին օրէնքն, մարգարէքն, որ ի գիշերի յառաջ քան զծագումն արեգականն արդարութեան անկատարք էին, եւ գալստեամբ Բանին կատարեցան եւ եղեն իբրեւ զԱւետարանն: Իսկ լոյս արեգականց է Աւետարանն, որ եւթնապատիկ եւս<sup>5</sup> առաւել է քան զլոյս եւթ աւուրցն արարչութեան, զի անդ ի հողոյ մարդ արարաւ, իսկ աստ մարդն հողեղէն աստուածացաւ եւ ընդ աջմէ Հօր Աստուծոյ նստաւ: Դարձեալ ի կատարածին, յորժամ նորոգին երկինք եւ երկիր եւ ամենայն տարերք, նմանապէս եւ լուսաւորքն առաւել պայծառացին, քան զոր այժմ են, զի լուսինն եղիցի իբրեւ զարեգակն եւ արեգականն եւթնապատիկ եւս<sup>6</sup> պայծառացի<sup>7</sup>:

<sup>1</sup> B ներքոյ թեթեւօզի:

<sup>2</sup> B խաւար:

<sup>3</sup> CD բուժեցան:

<sup>4</sup> CD չիք եւ:

<sup>5</sup> B եւ:

<sup>6</sup> CD չիք եւս:

<sup>7</sup> B պայծառանայ:



*Ասէ Տէր*<sup>1</sup>. Երանի որ ունիցի գաւակ ի Սիոն, եւ ընտանեակք իցեն նորա յԵրուսաղէմ (*ԼԱ 9*): *Ոմանք ասեն լոյս ի Սիոն, որ է փրկութիւն եւ հուր՝ յԵրուսաղէմ, որ է սաստիկ տանջանք Ասորեստանոյն: Այլ Սիոն եւ Երուսաղէմ զվերին եւ զիմանալիսն ասէ, «Որ է Մայր մեր ամենեցուն»* (*Գաղ. Դ 26-27*): *Եւ թէ մարդիկ ի մարմնաւոր տանջանաց փրկին երանելի*<sup>2</sup> *ասեմք զնոսա, որչափ եւս առաւել նոքա*<sup>3</sup>, *որ փրկին յանտի տանջանաց հրոյն, որ այրէ զսատանայ թշնամին մեր: Իսկ գաւակ ասէ զհոգեւոր*<sup>4</sup> *ծնունդս բարէգործութեանց, զի յերկիւղն Աստուծոյ յղանամք եւ երկնչիմք*<sup>5</sup> *համբերութեամբ ի ճգնութիւնս եւ ծնանիմք զփրկութիւն հոգոյ, որ ուրախ առնէ միշտ զծնողսն, ըստ այնմ «Բնակեցուցէ զամոլն ի տան, որպէս մայր որդի բերկրեալ»* (*Սաղմ. ԾԺԲ 9*): *Այլ եւ զընտանիս ունիմք զգալապէս յեկեղեցիս, որ է նոր Սիոն եւ Երուսաղէմ զնուէրս պատարագաց, որ է փոխանակ մեր միշտ անմոռաց յիշատակ եւ ընտանի են առաջի երեսացն Աստուծոյ, այսինքն՝ բուրմամբ անուշահոտ եւ լուսովն անշէջ. եւ այլ ինչ արդիւնք, զոր յեկեղեցիս կատարեմք*<sup>6</sup>:

Երանի, որ սերմանիցեն ընդ ամենայն ջրով, ուր եզն եւ էջն կոխիցեն (*ԼԲ 20*): *Վարդապետաց ասէ, որք հերկեն*<sup>7</sup> *զկորդացեալ սիրտս մեղաւորաց եւ սերմանեն զբանն կենաց, յետոյ պարտ է ամենայն ջրով ոռոգել, զփուշսն քաղել եւ ապա զարդիւնսն յարքայութիւնն երկնից ժողովել. նոքա են երանելիք եւ ոչ՝ որք միայն սերմանեն եւ յանհոգս կան: Դարձեալ եզն՝ սուրբ եւ էջն՝ անսուրբ. նշանակեն զարդարս եւ զմեղաւորս, զի եզն սուրբ կենդանի եւ պատարագելի եւ երկրավաստակք*<sup>8</sup>, *նոքա արդարք են, որ միշտ ի*<sup>9</sup> *տղայական տիոց ի*<sup>10</sup> *բարէգործութիւնս վաստակին եւ հանապազ ընդունելի եւ հաճոյք են Աստուծոյ, որք եւ ունին զջուրն կենդանի յուսոյն*<sup>11</sup>: *Իսկ էջն անսուրբ եւ բեռնակիր, նոքա մեղաւորքն են,*

<sup>1</sup> B *չիք* աւտ Տեր:  
<sup>2</sup> B երանելիս:  
<sup>3</sup> CD քանի առաւել եւս *փիս*. որչափ... առաւել:  
<sup>4</sup> CD զհոգեւորս:  
<sup>5</sup> B երկնչեմք:  
<sup>6</sup> CD կատարիմք:  
<sup>7</sup> CD հարկանեն *փիս*. հերկեն:  
<sup>8</sup> CD երկրավաստակ:  
<sup>9</sup> CD *չիք* ի:  
<sup>10</sup> CD եւ *փիս* ի:  
<sup>11</sup> B *չիք* յուսոյն:

որ ի բաց ձգեն զբեռինս մեղաց եւ ապաշխարութեամբ կրեն յինքեանս<sup>1</sup> զփոքրոգի բեռն Քրիստոսի, որք ունին զջուր արտասուաց: Երկոքեան<sup>2</sup> սոքա միապէս<sup>3</sup> երանելիք են, ասէ, այսինքն՝ արդարն, որ միշտ բարէգործէ, եւ մեղաւորն որ յետոյ ապաշխարէ, զի եւ Տէրն երանեաց ոչ միայն զսուրբս սրտիւք ,այլ եւ՝ զսգաւորսն ի վերայ մեղաց:

- ԺԹ -

Տէր ողորմեաց մեզ, զի ի քեզ յուսացաք (Լ.Գ. 2). «Տե՛ս, զի չէ պարտ ողորմելոյն ընդ վայր ողորմիլ, զի թէ չունիս այլ ինչ ուղղութիւն, այսինքն՝ ողորմութիւն, զի աղքատ ես, չունիս պահք, զի տկար ես, սակայն յուսով ժտեա ի Տեառնէ եւ տացէ քեզ զխնդրուածս քո եւ այլն, ըստ առակի այրոյն, որ ժողովն էառ<sup>4</sup> զխնդրելին (տե՛ս Ղուկ. ԺԸ 1-8), եւ որ զբիւր դահեկանն պարտ էր, վասն խնդրելոյն թողաւ նմա (տե՛ս Ղուկ. ԺԶ 1-8):

Բայց չորս իրք հարկաւորք են ի խնդիրն. Նախ՝ զի յամենայն կողմանց զսպեսցես զմարմինն եւ զգայարանս առ ի միտսն ժողովեսցէ եւ հոգովն եւ մտօքն առ Աստուած խոկասցէ, ըստ այնմ.

«Սաղմոս ասացից հոգով եւ մտօք» (Ս. Կորնթ. ԺԴ 15):

Երկրորդ՝ զի հաւատով խնդրեսցէ՝ առանց երկբայութեան, ըստ այնմ «Ջամենայն ինչ, գոր եւ խնդրիցէք հաւատով՝ սոնուցուք, զի երկմիտ մարդն մի սկանկալցի սոնուլ ինչ յԱստուծոյ» (Յակ. Ա 7-8) ասէ: Երրորդ՝ զի խոնարհութեամբ խնդրեսցէ, որպէս մաքսաւորն եւ ոչ հպարտութեամբ, որպէս փարիսեցին. Հայեցաւ Տէր յաղօթս խոնարհաց եւ ոչ արհամարեաց զխնդրուածս անցա (ԿԴ 9), այսինքն՝ յիշելով զմեծ գթութիւն Աստուծոյ առ առաջինսն եւ զտկարութիւն բնութեանս: Չորրորդ՝ զի օգտակարս<sup>5</sup> խնդրեսցէ հոգոյ կամ եկեղեցոյ կամ իշխանաց կամ աշխարհի եւ ոչ զանօգուտսն այսինքն<sup>6</sup> մարմնական իր, ըստ աշխարհի ցանկութեանց, զի այն խնդիր հեթանոսաց է: Վասն որոյ ասէ. «Խնդրեցէք նախ զարքայութիւնն Աստուծոյ եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ» (Մատթ. Զ 33): Չորեքին սոքա հարկաւորք են ի խնդիրն, այլ տեղին եւ ժամանակն ի պիտանեացն են: Եւ որ ոք անպակաս պահեսցէ

<sup>1</sup> CD յինքեան:

<sup>2</sup> B երկոքին:

<sup>3</sup> B չիք միապէս:

<sup>4</sup> B չիք էառ:

<sup>5</sup> B ակտակարս:

<sup>6</sup> CD չիք այսինքն:

զսոսա, զոր ինչ խնդրէ՝ առնու, եւ զոր հայցէ՝ գտանէ եւ այլն: Այլ թէ ասես. մեղաւոր եմ՝ ոչ է մեծ մեղքն քո, քան զողորմութիւնն Աստուծոյ եւ ոչ կարէ մեղքն յաղթել քո զողորմութիւնն Աստուծոյ, այլ<sup>1</sup> որպէս կայծ մի հրոյ է մեղքն քո առ անդունդս խորոց ողորմութեան նորա: Տե՛ս զողորմութիւնն Աստուծոյ, որ զյուսահատեալն եւ զդատապարտեալ մեղաւորն որդիս Աստուծոյ արար եւ ժառանգակիցս Իւր: Տե՛ս եւ զգորութիւնն Աստուծոյ ի վերայ մեղաց. Եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ, իբրեւ զձին սպիտակ արար (Ս, 18): Եւ այլ դիւրաւ «Սրսկեա յիս զոպաի եւ սուրբ եղէց քան զձին» ասէ (Սղմ Ծ 9)<sup>2</sup>: Մեծ է մեղք քո, մեծ է ողորմութիւն նորա մինչեւ յերկինս, կարէվեր է խոցուածդ՝ մարդասէր է բժիշկն եւ ճրի բժշկէ: Ահագին է<sup>3</sup> ծով մեղացդ՝ իմաստուն է նաւապետն, խոր է վիհդ մեղաց՝ ամենագոր է ձեռն Աստուծոյ, մեծ է քան զամենայն մեղս յուսահատութիւնն, այլ եւ յետ յուսահատութեանն կազմէ դեղն: Յուսա ի նա եւ յոյսն ոչ երբէք յամօթ առնէ (Հոոմ Ե 5): «Ի քեզ Տէր յուսացայ, մի՛ ամսչեցից յաիտեան» (Սաղմ. 1, 2), ասէ մարգարէն:

Յդն գաւակ անհաւատիցն ի կորուստ (Լ Գ 2): Զօրքն Հռափսակայ<sup>3</sup>, որք կորեան եւ սատակ եցան<sup>4</sup> ի դուռն Երուսաղէմի: Այլ եւ այժմ զծնունդս անհաւատից ոչ առ հասարակ կորուսանէ եւ ոչ առ հասարակ թողու, այլ զոմանս թողու եւ զոմանս կորուսանէ: Ընդէ՞ր իսկ. այն իսկ է, զի զոմանս թողու, զի նոքօք երեւեսցին եւ ի ձեռն նոցա փորձեսցին ընտիրքն,<sup>5</sup> իսկ զոմանս կորուսանէ, զի մի՛ հուսահատեալ հեղգասցին առաքինիքն: Դարձեալ զոմանս թողու, զի ներող եւ քաղցր է Տէր, եւ զոմանս բառնա, զի արդար եւ հատուցանող է:

Ժողովեցի կապուտն ձեր մեծի եւ փոքու (Լ Գ 4). ըստ ճառին ժողովեալ զկապուտն<sup>6</sup> զօրացան Հռափսակա, յորժամ սատակեցան նոքա, ցեղն Յուդա զիւրոց եւ զնոցայն առ հասարակ ժողովեցին

<sup>1</sup> Ե չիք այլ... Աստուծոյ:

\* Ընկալյալ բնագրում «ցողեա յիս մշտկաւ եւ սուրբ եղէց, լուա եւ քան զձին սպիտակ եղէց»:

<sup>2</sup> CD եւ փխ. է:

<sup>3</sup> Ե Ռափսակա:

<sup>4</sup> CD չիք եւ սատակեցան:

<sup>5</sup> Ե ընդիրքն:

<sup>6</sup> CD գ ժողովեալ կապուտն:

զմթերս գանձուցն<sup>1</sup> եւ զայլսն: Իսկ առ ի միտս զի մարդն առաջին ունէր բազում մեծութիւնս, այսինքն. նախ՝ զանմահութիւն, երկրորդ՝ զսրբութիւն, երրորդ՝ զտեսութիւն Աստուծոյ, չորրորդ՝ զխօսակցութիւն, հինգերորդ՝ զտեղիս<sup>2</sup> փափկութեանն դրախտին, վեցերորդ՝ զանաշխատ վայելչութիւնս կերակրոցն:

Զայս ամենայն զրկեաց եւ կողոպտեաց բանսարկուն, իսկ ի ձեռն Տեառն մերոյ վերստին ժողովեցայք զայս, այսինքն՝ զանմահութիւնն յարութեամբ նորին, զսրբութիւնն՝ աւագանաւն, զտեսութիւն Աստուծոյ, այժմ՝ հաւատով եւ յետոյ՝ դէմ յանդիման, զխօսակցութիւն<sup>3</sup> Աւետարանաւն, զժառանգութիւն արքայութեանն վերին փոխանակ դրախտին<sup>4</sup>, զկերակուրն՝ հաղորդութեամբն մարմնոյ եւ արեան Կենարարին այժմ եւ ի<sup>5</sup> հանդերձեալն ի սեղան Հօր, որպէս խոստացաւ:

Սուրբ Է Տէր Աստուած մեր, որ բնակեալ է ի բարձունս (Լ, Գ, 5). Սուրբ է եւ սրբարար եւ ի սուրբս հանգչի Աստուած: Ի բարձունս բնակէ ոչ միայն յերկինս, այլ եւ՝ ի բարձրացեալ հոգիս խոնարհաց, ըստ այնմ. «Ես յո՞հանգեայք եթէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս» (ԿԶ, 2): «Զի որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի» (Ղուկ. ԺԴ, 11): Եւ<sup>6</sup> «Պարծեսցի եղբայր խոնարհ ի բարձրութիւն իր» (Յակ. Ա, 9): Այլ եւ բնակէ ի պահողս<sup>7</sup> պատուիրանացն որպէս ասէ.<sup>8</sup> «Ես եւ Հայր առ նա եկեցուք եւ օթեանս առ նմա արասցուք»<sup>9</sup> (հմմտ. Յովհ. ԺԴ, 23) ասէ:

Լցաւ Սիոն իրաւամբք եւ արդարութեամբ՝ ի սատակումն զօրացն երեւեցաւ զօրութիւն եւ արդարութիւն եւ ճշմարտութիւնն Աստուծոյ. զօրութիւնն յայն, որ մին հրեշտակն զբազում բիւրսն<sup>10</sup> կորոյս, եւ արդարութիւն էր. բազում անգամ դերեալ եւ սատակեալ էին զԻսրայէլ: Եւ զի զԱստուած հայհոյեցին<sup>11</sup> յիրաւի սատակեցան, իսկ յետոյ մնացեալքն իմացան, թէ նա միայն է ճշմարիտ

<sup>1</sup> CD գանձուց:

<sup>2</sup> CD գտեղիք:

<sup>3</sup> CD իսկ զխաւսակցութիւն:

<sup>4</sup> CD եւ փխ. փոխանակ դրախտին:

<sup>5</sup> CD այժմ գմարմինն եւ զարիւն նորա փխ. հաղորդութեամբն... այժմ եւ ի:

<sup>6</sup> CD չիք եւ:

<sup>7</sup> CD պահապանս:

<sup>8</sup> CD չիք որպէս ասէ:

<sup>9</sup> B չիք եւ օթեանս... արասցուք:

<sup>10</sup> B բիւրս:

<sup>11</sup> D չիք կորոյս, եւ արդարութիւն... հայհոյեցին:

Աստուած, եւ փրկեաց զժողովուրդն իւր: Դարձեալ Սիոն նորս եկեղեցի, զի է ի սմա ըստ իւրաքանչիւր չափու յանցանաց իրաւունք հաստուցման եւ բժշկութիւն: Եւ արդարութիւն է մայր ամենայն<sup>1</sup> առաքինութեան: Լցաւ, աւէ, արդարութեամբ, զի ոչ միայն չզրկելն արդարութիւն, այլ եւ պահել զամենայն զգայարանս անարատ եւ հաստուցանել իւրաքանչիւր ումէք. ումեմն՝ զպարտս, ումեմն՝ զպատիւ եւ զայլն ըստ առաքելոյ:

Օրինօք մատնեցին եւ գանձիք եղիցի փրկութիւն մեր (ԼԳ 6ա) Ո՞ր օրինօք. Աղամայ թէ՞ Մովսէսին. թուի թէ՛ երկուքն, զի յորժամ զօրէնսն Մովսէսի ոչ պահէին՝ մատնէին ի ձեռս<sup>2</sup> թշնամեացն եւ գանձիքն, այսինքն՝ ծածուկ զօրութեամբն<sup>3</sup> Աստուծոյ փրկէին: Այլ եւ Աղամ, զի յանցեալ, զօրէնսն՝ մատնեցաւ մահու. «Յորո՞ւմ ատր ուտիցես՝ մահու մեռանիցես» (Ման. Բ 17), աւէ: Եւ գանձիք եղիցի փրկութիւն, այսինքն՝ անբիծ եւ անարատ արեամբն Քրիստոսի: Եւ դարձեալ պատուիրանացն պահպանութեամբ լինի փրկութիւնն: Եհաս իմաստութիւն եւ հանճար եւ աստուածաշարտութիւն. այս եւ գանձք արդարութեան (ԼԳ 6բ): Ասաց թէ՛ գանձիւք է փրկութիւնն, զի մի՛ գիտացեն թէ՛ մարմնական գանձիւք: Ասէ, եկն իմաստութիւնն՝ Քրիստոս եւ հանճարեղս արար ի ճշմարիտ աստուածաշարտութիւնն, որով փրկեցաք. Այս է գանձն արդարութեան: Դարձեալ երկիւղն սկիզբն է իմաստութեան (Առակ. Ա 7), եւ նա՛ հանճարոյ եւ հանճարն՝ աստուածաշարտութեան: Յայտ է թէ պատիժն եւ նեղութիւնն են գանձք արդարութեան, յորմէ երկիւղէ գամք յիմաստութիւն եւ ի հանճարս եւ յաստուածաշարտութիւն եւ պիտանիք լինիմք:

Արդ, յարեաց, աւէ Տէր (ԼԳ 10ա), եւ յորժամ մատնեաց ի գերութիւն, յայնժամ յարուցեալ էր, այլ չէին յայտնի իրքն, իսկ ի սատակումն զօրացն<sup>4</sup> առաւել յայտնեցաւ: Ոյ աւէ՛ յարեցից ի վերայ, վասն զի յառնելն Աստուծոյ միայն բաւական է ի ցրումն թշնամեաց նորա: Որպէս<sup>5</sup> աւէ Դաւիթ. «Յարիցէ Աստուած եւ ցրուցան թշնամիք նորա» (հմմտ. Սաղմ. ՁԲ 2), յառնելն նստելոյն է, եւ այս ոչ է վայել<sup>6</sup>

<sup>1</sup> CD չիք ամենայն:

<sup>2</sup> B ձեռն:

<sup>3</sup> CD զօրութեամբ:

<sup>4</sup> B զօրացն սատակումն:

<sup>5</sup> CD չիք Որպէս:

<sup>6</sup> CD եւ ոչ վայել է:

անմարմին բնութեանն Աստուծոյ, այլ Գիրք Սուրբ զվրէժխնդրելն Աստուծոյ յառնել եւ զարթնուլ ասէ, եւ գներելն՝ նստել եւ ննջել<sup>1</sup> ասէ:

Արդ փառատրեցայց (ԼԳ 10բ): Սեփական եւ բնութեամբ է աստուածային փառքն, այլ ասէ զայս ըստ մարդկան կերպի: Դարձեալ զփառս ժողովրդեան իւրոյ իւր կոչէ: Դարձեալ թէ այժմ յայտնեցաւ փառքն Աստուծոյ ի մէջ այլազգեացն: Եւ տես եւ ի միտ առ զայն, որ ասէ Տէրն: «Այժմ փառատրեցաւ Որդի մարդոյ» (Յովհ. ԺԳ 31), այսինքն՝ այժմ յայտնեցաւ փառքն, զոր ունէր բնութեամբ եւ սեփհական: Արդ, բարձրացայց, նոյնպէս եւ այս, զի Հանդերձ ժողովրդեամբն բարձրացաւ ի մէջ նոցա, որ յառաջ քան զայս նուաստ եւ խոնարհ կարծէին: Դարձեալ Տէր մեր յարեալ ի գերեզմանէն եւ փառաւորեցաւ յերկինս եւ յերկրի եւ ի բարձունս ընդ աջմէ Հօր նստաւ յերկինս: Եւ նոքա տեսին եւ յամօթ եղեն, զի ոչ ի միտ առին:

Նա բնակեցէ ի բարձր այր վիմի հաստատոյ (ԼԳ, 16). զբանս<sup>2</sup> զայս երեք կերպիւ է<sup>3</sup> իմանալ.

Նախ՝ ի դարձ գերութեանն ասէ: Վէմ հաստատուն եւ երկիր զԵրուսաղէմ կոչէ, զոր ի հեռուստ տեսանէին, զայցեն եւ բնակեցեն ի նմա:

Երկրորդ՝ զի<sup>4</sup> յարմարի յԵգեկիա, զի նա գնաց արդարութեամբ առաջի Աստուծոյ եւ բնակեցաւ ի բարձունս արքայութեանն երկնից<sup>5</sup> Հաստատապէս: Անդ եւ ջրհոր նորա առատ բխեալ եւ փառօք երեւեցաւ յետ սատակման այլազգեացն, կամ ի դարձ արեգականն, յորժամ առողջացաւ:

Երրորդ՝ ճշմարտութեամբ է ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս եւ ի Հաւատացեալքս<sup>6</sup> նորա, որ զամենայն զգայարանաց սրբութեամբ եւ Հաւատով բնակեցան ի<sup>7</sup> Հաստատուն վէմն՝ Քրիստոս: Եւ նոյն ինքն է Հաց կենաց՝ յերկնից իջեալ, զոր ետ մեզ առաքելովքն եւ

<sup>1</sup> B ցնջել եւ ցստել:

<sup>2</sup> B չիք զբանս:

<sup>3</sup> CD չիք է:

<sup>4</sup> CD չիք զի:

<sup>5</sup> B չիք երկնից:

<sup>6</sup> B հաւատացեալս:

<sup>7</sup> CD յեցին ի նա չիս. բնակեցան ի:

զջուր, այսինքն՝ զուսուամն վարդապետութեան Իւրոյ եւ կամ զջուր աւազանին հաւատարիմ, այսինքն՝ անփոփոխ եւ հաստատուն: Թագաւոր փառաց (ԼԳ 17) սոյն ինքն է Տէր մեր, զոր Պօղոս «Տէր փառաց» (Եփես. Ա 17. հմմտ. Յակ. Բ 1) կոչէ եւ սաղմոս՝ «թագաւոր փառաց» (Սաղմ. ԻԳ 7), զոր այժմ տեսանեմ հաւատովք եւ խորհրդական մարմնովն եւ յայնժամ՝ դէմ յանդիման, յորժամ գայցէ փառաւք Հօր Իւրոյ<sup>1</sup> (հմմտ. Ա կորնթ. ԺԳ 12):

Աչք ձեր տեսցեն գերկիրն ի հեռուստ (ԼԳ 17): Այժմ մտօք տեսանի<sup>2</sup> երկիրն կենդանեաց, ուստի մերժեալ են ցաւք եւ տրտմութիւնք եւ հեծութիւնք եւ այլն, որպէս ասէ յառաջիկայդ: Եւ զի ոչ գոն մեղք նմին իրի եւ ոչ ցաւք եւ տրտմութիւնք եւ այլն: Եւ զի ոչ կոխեն զնա ոտք ամբարտաւանին սատանայի, վասն որոյ ոչ գոն մեղք, եւ զի ոչ է անդ թագաւորութիւն մարմնաւոր այլ՝ հոգւոր: Վասն այն ոչ է մահ, այլ միշտ կենդանի, ըստ Հոգոյն:

Անձիք ձեր<sup>3</sup> խոկասցեն յերկիւղն Աստուծոյ (ԼԳ 8): Այսքան զամենայն գերագոյն է, զի ուր երկիւղ Տեառն է անդ եւ ամենայն պատուիրանացն պահպանութիւն, եւ ուր պատուիրանաց պահպանութիւնք՝ անդ եւ ոչ յանցանք ինչ:

- Ի -

Քալարին երկիրն որպէս մագաղաթ (ԼԳ 4) ոչ ըստ ոմանց, թէ վարագոյր հաստատութեանդ<sup>4</sup> գալարին, իբրեւ զի երեւեսցի հանդերձեալ աշխարհն վերին: Այլ որպէս ծալեալ մագաղաթ խոնարհեսցեն հրեշտակք ամենայն եւ ընդ Տեառն իջանեն ի դատաստան: Կամ որպէս մագաղաթն գալարուելով նուազի եւ մթանայ, նոյնպէս լոյսն արփւոյն նուազի եւ ոչ երեւի յառաւել ճառագայթից իմանալի լուսոյն: Մագաղաթ ասէ եւ ոչ այլ ինչ, զի մագաղաթն ի մերձիկ հրոյն գալարի: Եւ երկինքն յայնժամ գալարի, յորժամ վառեսցի երկինք եւ երկիր հրով, ասէ: Նոյնպէս եւ՝ աստեղաց թօթափումն, այսինքն՝ զի ծածկին յառաւել ծագմանէ արեգականն արդարութեան եւ սրբոց նորա, զի փայլեսցեն որպէս զարեգակն (Մատթ. ԺԳ 43), ասէ Տէր: Զոր օրինակ լոյս ճրագի կամ աս-

<sup>1</sup> Ե չիք հօր Իւրոյ:

<sup>2</sup> Ե տեսանի մտօք:

<sup>3</sup> CD մեր փիս. ձեր:

<sup>4</sup> CD հաստատութեանց:

տեղք ոչ թէ կորնչին, այլ չերեւին ի ծագել արեգականն, նոյնպէս եւ ի կատարածին՝ լուսաւորքդ: Զի թէ անլուսաւորքն լուսաւորին, լուսաւորքն քանի եւս այլ գերագոյն պայծառասցին, ըստ այնմ, որ յառաջն ասաց «Եղիցի լոյս լուսնիս իբրեւ զլոյս արեգականն եւ արեգականն եւթնասպատիկ եղիցի» (Ծննդ. Ա 16):

Իբրեւ գտերեւ յորթոյ, ասէ: Զի որպէս տերեւն յիւրում ժամանակի թափին, նոյնպէս եւ լուսաւորքդ ի վերջին<sup>1</sup> ժամանակս կատարածին ծածկեսցին:

Հարց - Զի՞նչ է սրտմտութիւն բարկութեանն Աստուծոյ (Թ, 19):

[Պատասխան] - Առ մեզ ախտք են սոքա, զի յորժամ շարժի շուրջ զսրտիւն արիւնն՝ գոլորչիք նորա ի խելապատակն ելանէ\*, եւ յայնմանէ խելագարեալ յիմարի մարդն եւ զանիրաւս բարբառէ եւ գործէ: Իսկ առ Աստուած ոչ այնպէս. այլ՝ արդարապէս հատուցումն է ստրմտութիւն<sup>2</sup> նորա, վասն այն ասէ. Ստրտմութիւն<sup>3</sup> Տեառն դատաստանաւ իջցէ ի վերայ ամենայն ազգաց (ԼԴ 2): Տէր հրամայեաց նոցա եւ ոգի նորա ժողովեաց զնոսա: Եւ ձեռն նորա, որ է Որդին, բաժանեաց նոցա ճարակս: Աստ գերրորդութիւնն յայտնապէս ցուցանէ<sup>4</sup>, ի միտ առ:

#### - Ի Ա -

Ուրախ լեր, անապատ ծարաի եւ ցնծացէ անապատն (ԼԵ 1ա): Կրկին յիշէ զանապատն, զի անապատն կոչի անգործ երկիրն, որ է ազգ հեթանոսաց, որք էին անգործ յօրինացն Աստուծոյ, եւ Քրիստոսիւ ի պողաբերութիւն փոխեցան Աւետարանաւն: Եւ կոչի անապատ անջուր տեղիքն, որք էին ոգիք ծարաւեալք, որ զովացան ի Քրիստոսի վարդապետութեանցն եւ ուրախ եղեն, զի թողան մեղք նոցա:

Ծաղկեացէ իբրեւ զշուշան (ԼԵ 1բ): Շուշան երկու ազգ է եւ երկու գոյն ունի՝ դեղին եւ սպիտակ եւ բուսանի ի ջրչեղջ<sup>5</sup> վայրս՝ եղեգնածեւ ի վերայ եկեալ եւ յերեսս ջրոյն ծաղիկս արձակէ: Իսկ

<sup>1</sup> Ե չիք վերին:

\* Գմնտ. «Ամբարծեալ գոլորչի սաստիկ ի խելապատակն». Մագիստրոս ԿԶ. տէն ՆԲԳ, Ա, էջ 566 («գոլորչի»), սակայն Մագիստրոսի նշված թղթում նման արտահայտություն չգտա:

<sup>2</sup> Ա տրտմութիւն:

<sup>3</sup> Ա տրտմութիւն:

<sup>4</sup> Ե ցուցանէ յայտնապէս:

<sup>5</sup> Շրչեղջն:



զվայրի շուշանն ասեն, թէ կարմիր է եւ սպիտակ: Իսկ ծաղիկն ծովային՝ այս նոնոֆարն է, որպէս ասաց ի ջրոց բուսեալ<sup>1</sup>, որ նշանակէ գեկեղեցիս հեթանոսաց՝ բուսեալ ի տղմուտ վայրս կռապաշտութեան, եւ ուղիղ հաւատով վերացեալ առ Աստուած եւ անուշահոտ առաքինութեամբ զարդարեալ, զոր առաքինիքն զնմանութիւն ծաղկի<sup>2</sup> յինքեան բերեն՝ ի հոգի եւ ի մարմին: Զի առաքինեաց մարմինն դեղին է ի խստամբերութենէ ճգնութեանցն\* եւ ոգին պայծառ, քան զձիւն սպիտակացեալ:

Յնծասցէ անապատն Յորդանանու (ԼԵ 2). զՅորդանանաւ անապատն յիշէ, զի գամենայն սքանչելիսն, որ անդ եղէն, ի դէմս եկեղեցոյս հեթանոսաց բերցէ. նախ՝ զի անդ ետես եւ վկայեաց Յովաննէս զՔրիստոս՝ «Գառն Աստուծոյ եւ բարձող մեղաց» (Յովն. Ա, 29): Երկրորդ՝ զի զգլուխ վիշապին անդ ջախջախեաց Քրիստոս: Երրորդ՝ զի լերինք եւ բլուրք խայտացին որպէս խոյք մաքեաց<sup>3</sup>: Չորրորդ՝ սրբեաց զջուրն, զի սրբեացէ զմեզ: Հինգերորդ՝ զի կարողացուցէ զջուրն զմեզ որդիս Աստուծոյ: Վեցերորդ՝ անդ երկինք բացան<sup>4</sup> զոր փակեալն էր<sup>5</sup> Եւթներորդ՝ զի անդ վկայեաց ձայնն հայրական<sup>6</sup> «Դա է Որդի իմ սիրելի<sup>7</sup> ի խորհուրդ որդեգրութեան մերոյ:

Ութերորդ՝ Հոգին Սուրբ աղանակերպ էջ ի վերայ Քրիստոսի (Յովն. Ա, 32), յորմէ գլխոյ հեղու<sup>8</sup> յանդամքս<sup>9</sup>, այսինքն՝ ի հաւատացեալքս: Այսպէս եւ եկեղեցի. որ ամուլն եւ սկունդուկ էր, եղեւ բազումորդի:

<sup>1</sup> CD չիք իսկ վայրի շուշանն... բուսեալ:

<sup>2</sup> CD ծաղիկս:

\* «Եւ դեղինն ճգնաւորաց է, որ ի փապարս լերանց կեցեալ արեւակեզ եւ ցրտասառոյց եւ զանձինս ճնշեալ ի պահս եւ յաղաթս եւ մարմինն դեղնեալ եւ նուազեալ». տես Է. Մ. Բաղդասարյան, Հոգիաննես Երզնկացին եւ նրա խրատական արձակը, Եր., 1977, էջ 219:

<sup>3</sup> B - ում՝ երրորդը հետո երկրորդը:

<sup>4</sup> B բացան երկինք:

<sup>5</sup> CD չիք գոր... էր:

<sup>6</sup> CD ձայնն Հօր վկայեաց. փխ. զի անդ... հայրական:

<sup>7</sup> B չիք Դա... սիրելի:

<sup>8</sup> CD ի գլխոյն փխ. գլխոյ հեղու:

<sup>9</sup> B յանդամս:

## - ԻԲ -

Հարց - Զի՞նչ է, որ ասէ. Ահաւասիկ Աստուած մեր հատուցանէ դատաստան եւ հատուցէ (ԼԵ, 4):

Պատասխան - Յուցանէ թէ կրկին է դատաստանն Աստուծոյ. աստ՝ մասնաւոր եւ անդ՝ ընդհանուր, մասնաւոր որպէս՝ Սողոմ եւ զփարաւոն, Հրէայքն, որ վասն ի Քրիստոս ամբարշտութեանն, սատակեցան ի հռոմայեցոցն, Յուդա խեղդեցաւ, եւ Հերովդէս որդնալից սատակեցաւ: Դարձեալ մասնաւոր է, զի աստ միայն զմարմինն, իսկ անդ ընդհանուր, զի զամենեսեան պատժէ եւ բոլորիմբ եւ հոգով եւ մարմնով: Եւ վասն երեք պատճառի աստ զամենեսեան ոչ տանջէ:

Նախ՝ զի մի անցցէ<sup>1</sup> աշխարհս, զի ամենեքեան յանցաւորք են եւ թէ զամենայն պատժէ վաղ ուրեմն անցեալ էր աշխարհս<sup>2</sup>:

Երկրորդ՝ զի ի<sup>3</sup> նոցանէ լինելոց են ծնունդք պիտանիք:

Երրորդ՝ զի մի գիտասցեն, թէ միայն այս են<sup>4</sup> կեանք եւ ոչ գոյ այլ հատուցումն:

Իսկ զմասնաւորս<sup>5</sup> պատժէ վասն երեք պատճառի.

Նախ՝ զի ծանիցեն թէ գոյ դատաւոր եւ հատուցանող:

Երկրորդ՝ զի այլքն զգուշասցին յանպիսի մեղաց:

Երրորդ՝ զի երեւեսցի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, զի ներէ ամբարշտաց եւ տա ժամանակ դարձի:

Հարց - Վա՞սն էր նախ կամի զխնդրելն եւ ապա տա Աստուած (հմմտ. Սաղմ. Բ 8)

Պատասխան - Եւ առանց խնդրելոյ կարող է տալ, այլ ոչ այնպէս պտղաւէտ է, այսինքն՝ զի զոր ինչ խնդրելով առնումք այն պտուղ է խնդրոյն: Իսկ տուրքն առանց խնդրելոյ ձրի պարգեւք է, եւ պարտական եմք փոխարէն հատուցանելոյ: Ապա յայտ է, թէ պատուական է տուրքն վասն խնդրոյն, քան առանց խնդիրն, վասն այն յորժամ պաշարեաց Ռափսակ զԵրուսաղէմ, նախ խնդրեաց Եզեկիա եւ ապա փրկեցաւ, եւ յորժամ հիւանդացաւ<sup>6</sup>

<sup>1</sup> CD անցէ:

<sup>2</sup> Եւ աշխարհս անցեալ էր:

<sup>3</sup> CD չիք ի:

<sup>4</sup> CD ի:

<sup>5</sup> CD զմասնաւոր ոմանս փիս. զմասնաւորս:

<sup>6</sup> CD յիւանդացաւ:

մերձ ի մահ նախ աղօթեաց արտասուօք<sup>1</sup> եւ ապա առողջացաւ: Զոր օրինակ յորժամ բարկանա թագաւորն կրկին իրօք զնա ի հաշտութիւն ածեն, այսինքն՝ պատգամօք եւ աղերսիւ: Նոյնպէս եւ աղօթքն ի սուրբ սրտէ խօսք է առ<sup>2</sup> Աստուած եւ արտասուքն մեծ աղերս եւ նուէրք է առ Աստուած, զի ամենայն նուէրք, զոր մատուցանեմք Աստուծոյ՝ արծաթ կամ ոսկի կամ արջառ եւ ոչ-խար եւ այլ ինչ արտաքին իր են, իսկ արտասուքն յերկնէ յանձանց մերոց, վասն որոյ առաւել հաճոյ է Աստուծոյ: Եւ տես, զի յորժամ լուաւ Եղեկիա զբանս Ռափսակայ, նախ ինքն զգեցաւ զքուրճն՝ ուսեալ ի Դաւիթէ<sup>3</sup>, որ ասէ. «Ես ի Աեդեալ Աոցա քորձ զգեմոի» (Սաղմ. ԼԴ, 13): Եւ ապա զմարգարէն Եսայի բարեխօս առաքեաց առ Աստուած: Սոյնպէս եւ մեզ պարտ է նախ պաղատել առ Աստուած եւ ապա զայլ սուրբս միջնորդ եւ օգնական ունէլ եւ ոչ որպէս այժմ բազումք ի հեշտութիւնս մեղաց ննջեն եւ զայլսն<sup>4</sup> հրաւիրեն ի պաշտօնս<sup>5</sup> եւ ի պաղատանս, զի զի՞նչ շահէ յորժամ միւնն շինէ եւ միւսն քակէ, նոյնպէս եւ այն անօգուտ է:

Հարց - Ընդէ՞ր ի գիշերի սատակեցան զօրքն Ռափսակայ (Ռմմտ. ԼԷ, 36):

Պատասխան - Նախ զի մի՛ կարծիցեն, թէ յամբոխմանէ մին<sup>6</sup> զմի սատակեցին եւ ոչ հրեշտակն:

Երկրորդ՝ զի մի երկիցէ ժողովուրդն յայգին տեսութենէ սատակմանն<sup>7</sup>:

Իսկ նշան փրկութեան, որ ասէ<sup>8</sup> Կերիցես այս ամենայն զվաստակդ եւ միւս ամենայն զմնացորդսն: Եւ լամին երրորդ վաստակեցէք եւ հնձիցէք (ԼԷ 30). Յուցանէ զշնորհսն<sup>9</sup>, որ ի ժամ մկրտութեան ձրի վայելեմք, իսկ յետ այնորիկ ի վաստակս գործոց պէտք են ըստ այնմ՝ «վաստակեցէք զարդարութիւն եւ հնձեցէք զպտուղ կենաց» (Ովսէ Ժ 12):

<sup>1</sup> B արտասուեաց աղօթիւք:

<sup>2</sup> B ընդ *փ/ս*. առ:

<sup>3</sup> B Դաւթա:

<sup>4</sup> B զայս:

<sup>5</sup> CD պաշտօն:

<sup>6</sup> CD մի:

<sup>7</sup> B սատակմանէն տեսութենէ:

<sup>8</sup> B ասիցէ:

<sup>9</sup> CD զշնորհքն:

Հարց ~ Վա՞սն էր յորժամ աղօթէր Եզեկիա գուղղութիւնս եղ առաջի Աստուծոյ<sup>1</sup> եւ ասէ. Յիշեա զիս Տէր, զի գնացի առաջի քո արդարութեամբ (ԼԸ, 3):

Պատասխան ~ Ոմանք ասեն, թէ զվիշտ մահուն ետես, վասն այն արար զայն, եւ այլք թէ՛ որպէս սիրելի ոք զառաջին սէրն յիշատակէ, զի այնու ի գուղթ շարժեցէ, նոյնպէս եւ նա արար զանկեղծ սէրն<sup>2</sup> զոր ունէր առ Աստուած եղ առաջի, զի առցէ զխնդրելին, ուստի յայտ է, որ ասէ. Առաջ քո տեսութեանդ զնացի արդար եւ ճշմարիտ հաւատով եւ ոչ թէ ի ցոյց մարդկան: Դարձեալ յիշեաց գուղղութիւնս եւ արտասուեաց: Զուղղութիւնն եղ վասն արդարութեանն Աստուծոյ եւ զարտասուսն վասն ողորմութեանն, զի թէ՛ արդարութեամբ եւ թէ՛ ողորմութեամբ մի՛ ինչ վրիպեցի խնդիրն: Եւ թէ ոք տարակուսեցի, եթէ ահա Եզեկիա եւ օրինակն նմանապէս զմի բան եղին առաջի, այսինքն՝ գուղղութիւն<sup>3</sup> գործոցն: Ընդէ՞ր սա պատուեցաւ եւ նա պատժուեցաւ: Առ այս ասեմք: Նախ, զի թէպէտ մին լինի տեսակ գործոց այս ըստ մտացն ոմն պատուի եւ ոմն՝ պատուհասի<sup>4</sup>: Զոր օրինակ «Պոռնիկք, ասէ, զարքայութիւնն ոչ ժառանգեն (Ս. Կորնթ. 2 9) եւ Ովսէէ պոռնկեցաւ եւ ոչ պատժեցաւ, ասացաւ մի սպանանէր եւ եսպան<sup>5</sup> Փենէհես զպիղծսն, եւ Եղիա՝ զսուտ քահանայսն: Եւ արդարք են նոքա: Եւ երկու պահացողք, մինն<sup>6</sup> վարձ առնու եւ միւսն<sup>7</sup> ոչ վասն կեղծաւորութեան, նոյնպէս թէպէտ մի երեւի տեսակ բանից նոցա, այլ ոչ դիտաւորութիւնն, զի փարիսեցին<sup>8</sup> պարծելով եւ ոտնահարութեամբ էր ի վերայ մաքսաւորին: Իսկ Եզեկիայն<sup>9</sup> խոնարհութեամբ եւ աղաչանօք ի Տէր. «Յիշեա զիս Տէր», ասէր: Նա եւ ոչ տեսակ բանիցն միապէս են. զի Եզեկիա աղերսէր զԱստուած, թէ դու յիշեա զարդարութիւն գործոցն, իսկ փարիսեցին ինքն յիշատակէր, եթէ՛ «Պահեմ երկիցս ի շարսթոյ» (Ղուկ. ԺԸ 12) եւ այլն: Եւ սա արտասուօք ելաց լալումն մեծ եւ նա համարձակութեամբ կեայր<sup>10</sup>: Եւ

<sup>1</sup> CD չիք Աստուծոյ:

<sup>2</sup> CD չիք յիշատակէ... սէրն:

<sup>3</sup> B չիք գուղղութիւն:

<sup>4</sup> CD պատժի եւ ոմն՝ ոչ փխ. պատուի եւ ոմն՝ պատուհասի:

<sup>5</sup> CD էսպան:

<sup>6</sup> CD մին:

<sup>7</sup> CD մինն փխ. միւսն:

<sup>8</sup> CD փարիսեցոցն:

<sup>9</sup> B Եզեկիա:

<sup>10</sup> CD կայր:

Թէ ոք ասիցէ՝ Արդարք առաւել մահու ցանկան<sup>1</sup>, ըստ Պօղոսի, «Ցանկամ ելանել ի մարմնոյս եւ մտանել առ Աստուած» (Բ Կորնթ. Ե 8). զի ա՞րդ Ե-գեկիա<sup>2</sup> զկեանս խնդրէր. ասեմք թէ ոչ են հակառակ ցանկութիւն սոցա, զի եւ Եգեկիա հոգեւորին ցանկայր եւ խնդրեաց զկեանս<sup>3</sup>: Նախ՝ զի որքան յերկարէր ի կեանս՝ առաւելոյր արդարութեան պսակն առ Աստուած: Երկրորդ՝ զի ոչ ունէր զաւակ ըստ մարմնոյ, յորմէ ազգէ ճիւղն օրհնութեան լինելոց էր Քրիստոս, վասն այն ասէր. Պակասեցա եւ յազգատոհմէ իմմէ (ԼԸ 12): Յետ որոյ երից ամաց ծնաւ զՄանասէ եւ եղեւ հայր աւրհնութեան, որպէս ասէր. Այսուհետեւ մանկունս ծնայց, որ պատմեցեմն զարդարութիւնս, Տէր փրկութեան իմոյ (ԼԸ 19): Ահաւասիկ յաւելում ի ժամանակս քո ամս հնգէ-տասաներորդ (Եսթեր ԺԴ 5): Աստի ուսանիմք մեծ իմն կրօնս, այսինքն թէ՛ օրհասական մահ իցէ եւ թէ բնական եւ թէ ի դժնդակ ախտից եւ թէ յայլ իմն պատճառէ<sup>4</sup>. պարտէ զայս ամենայն խնդրել յԱստուծոյ: Բնականն այն է, որ ալեւորեալ եւ լի աւուրք մեռանին, զոր ասէ Դաւիթ. «Թիւ ամաց մարդկան եւթանասուն ամ եւ թէ ես զօրատր ութսուն ամ» (Սաղմ. 2Թ 10), այն է<sup>5</sup> ասեն չափ մարդկայինս բնութեան, որ այնքան տեւեն տարերքն ի միասին կապեալք:

Հարց - Եւ զի՞նչ է, որ նախահայրքն<sup>6</sup> յերկարակեաց լինէին, որպէս Ադամ ինն հարիւր երեսուն ամ եւ Մաթոուսաղա ինն հարիւր եւթանասուն ամ եւ այլքն ամենայն<sup>7</sup>:

Պատասխան - Ոմանք ասեն թէ Դաւիթ զթիւ սոցա ասէ, յորում ժամանակի ինքն էր եւ այլք զնախահարցն թիւ զամիս կամ զշաբաթունս գոլ, իսկ ինձ թուի, թէ որպէս չափ հասակի մարդոյս չորս կանգուն է, ըստ փիլիսոփայիցն եւ աւելին եւ նուազն ի սխալմանէ է: Նոյնպէս եւ այն է չափ ժամանակի մարդկայինս բնութեան, իսկ որ յերկարին կամ պակաս մնան խնամոցն Աստուծոյ է, զի կամէր զառաջինսն յերկարակեաց առնել<sup>8</sup>, զի զօրութիւնն Աստուծոյ եւ զողորմութիւնն պատմեցեան ծննդոց իւրոց ի

<sup>1</sup> B ցանկսն մահու:

<sup>2</sup> CD չիք Եգեկիա:

<sup>3</sup> B կեանս:

<sup>4</sup> CD յուրուք նեմգութեմէ փիւ. յայլ իմն պատճառէ:

<sup>5</sup> CD չիք է:

<sup>6</sup> CD նախարարքն փիւ. նախահայրքն:

<sup>7</sup> CD չիք ամենայն:

<sup>8</sup> CD լինել փիւ. առնել:

բազում ազգս, իսկ զվերջինսն վասն մեղաց սակաւակեաց առնէ: Եւ լինի մահ վասն մեղաց, ըստ այնմ «Մի՛ լինիր խիստ, զի մի տարածամ մեռցիս» (Ժող. Է 18): Եւ լինի կեանք վասն արդարութեան, որպէս ասէ Գիր. «Թէ պահեսցես զօրէնս՝ յաւելցիս ամբ կենաց քոց» (Առակ. Գ 1-2): Արդ, սոքա են պատճառք տարածամ մահու, որ է օրհասական<sup>1</sup> եւ յերկար կենաց մարդկան, այսինքն՝ արդարութիւնն եւ մեղքն: Բայց գիտելի է, զի արդարութիւնն լինի կենաց եւ մահու<sup>2</sup> պատճառ: Նոյնպէս եւ մեղք մահու եւ կենաց պատճառ<sup>3</sup>: Որպէս արդարութիւնն Եզեկիա եղեւ կենաց պատճառ, զի յաւելցէ արդարութիւնն եւ վարձքն եւ զի օրինակ բարեաց լիցի: Եւ արդարութիւնն Յովսիա եղեւ մահու պատճառ<sup>4</sup>, զի մի՛ տեսցէ զգերութիւնն եւ զի մի՛ բարէխօսեսցէ վասն ժողովրդեանն, նոյնպէս եւ Կայենին<sup>5</sup> մեղքն եղեւ պատճառ կելոյ, զի տանջեսցի եւ Սաւուղայն՝ զի չարչարեսցէ զժողովուրդն, որ խնդրեսցին թագաւորս: Եւ մեղքն սողոմայեսցոց եւ որ առ ջրհեղեղաւն եղեւ պատճառ մահու, զի կրեսցեն պատիժս եւ այլոց երկիրդ լիցին: Արդ, այս է պատճառ ամենայն մարդկան տարածամ ելիցն յաշխարհէս<sup>6</sup> եւ կելոյն, մեղքն եւ արդարութիւնն, որպէս ասացաւ, այլեւ մեղաւորաց տա յերկար ժամանակս, զի ապաշխարեսցեն, ըստ այնմ. «Ոչ կամիս զմահ մեղատորին» (Եզեկ. Ը 23): Այլ եւ արդարք եւ մեղաւորք կարեն զտարածամ մահս դարձուցանել, թէ կամեսցին. արդարք՝ որպէս Եզեկիա, զի արտասուօք դարձոյց զհրամանն Աստուծոյ եւ մեղաւորք, որպէս Նինուացիքն, որ ապաշխարութեամբ փրկեցան ի մահուանէն: Եւ այս Աստուծոյ մարդասիրութեան է, զի յորժամ դատաւորք աշխարհի վճիռ մահու հատանեն ինքեան՝ դատապարտեալքն ոչ կարեն յետ դարձուցանել զհրամանն, բայց թէ լինի այլ ոք համարձակ, զի միջնորդեսցէ: Իսկ առ Աստուած ոչ այնպէս, այլ ինքեանք, որ զվճիռ մահու առնուն փոխեն զհրամանն Աստուծոյ ի քաղցրութիւն, որպէս Եզեկիա եւ Նինուացիքն:

- Ի Գ -

<sup>1</sup> Եւ չիք որ է օրհասական:

<sup>2</sup> CD մահու:

<sup>3</sup> Եւ չիք նոյնպէս... պատճառ:

<sup>4</sup> Եւ պատճառ մահու:

<sup>5</sup> AD Կայենի:

<sup>6</sup> CD յաշխարհէ:

Հարց - Ընդէ՞ր Տասնհինգ ամ յաւելի ի կեանսն<sup>1</sup>, որ եւ այս-  
չափ ասեն զՂազարուն յետ յարութեանն (Յովհ. ԺԱ, 43):

Պատասխան - Զի կեանս այս զգայական է, և, ըստ թուոյ զգա-  
յարանացս, երեքկիւն յաւելի: Եւ յիրաւի. վասն զի իւրաքանչիւր  
զգայարանք երիւք մեղանչեն. Նախ՝ արտաքոյ ի տեսն: Երկրորդ՝  
ի յինքեանս հեշտանան: Երրորդ՝ ի գործն: Նոյնպէս եւ երիւքս  
այս զղջումն գործի վասն այն երեք զպարգեւան էառ: Յորժամ  
սատակեաց զօրսն ծանուցաւ, թէ Տէր է մահու, եւ յորժամ յարոյց  
զԵղեկիա ծանուցաւ, թէ իշխան եւ տուիչ է կենաց, ըստ այնմ. «Ես  
սպանանեմ եւ ես կեցուց[անեմ], անս հարկանեմ եւ ես բժշկեմ» ( Բ. Օր. ԼԲ 39):

- ԻՊ -

Հարց - Վասն է՞ր զհնգայեղեանն, մեղմով դարձոյց յետս եւ  
ոչ փութապէս (Յեսու Ժ, 12):

Պատասխան - նախ՝ զի յայտնապէս երեւի սքանչելիքն յամե-  
նայն աշխարհի: Երկրորդ՝ զի երեւեսցի, թէ յումեքէ հրամանէ  
չարժի: Երրորդ՝ զի մի՛ վնասեսցէ զաշխարհս յանկարծակի լինե-  
լովն յարեւելս: Կապեաց Յեսու զարեգակն, դարձ Աստուած ի  
յետս, խաւարեցոյց Քրիստոս<sup>2</sup> ի Խաչին, զի երեւեսցի գործ Արար-  
չին, որոյ<sup>3</sup> հրամանաւ շարժին եւ լուսաւորեն զաշխարհս<sup>4</sup>: Զտասն  
աստիճանսն կոխեալ էր արեգակն, այսինքն տասն ժամ եւ տա-  
սամբ<sup>5</sup> յետս դարձաւ եւ տասն ժամ դարձեալ եկն ի նոյն կենդա-  
նակերպն ժամն եւս եւ եղեւ տիւն այն երեսուն երկու ժամս: Իսկ  
թէ եւ երկինքն եւս ընդ արեգականն<sup>6</sup> յետս դարձաւ եւ թէ դադա-  
րեցաւ եւ թէ յիւր զնացսն<sup>7</sup> ընթանայր գիտէ, որ հրաշագործէ<sup>8</sup>  
սքանչելեացն եւ ոչ մեք: Եւ հնգայեղեանն այն է, որ ի տասն  
ժամն զհինգ կենդանակերպն յեղեաց<sup>9</sup>: Իսկ պաղատիտս թզոյն  
կաթն է կամ<sup>10</sup> չոր թուզն որ մանրեաց եւ եղ ի վերայ վիրին, ոչ  
թէ ի զօրութենէ թզոյն էր բժշկութիւնն, այլ ի բանէն Աստուծոյ:

<sup>1</sup> CD չիք ի կեանսն:

<sup>2</sup> A խաւարեցաւ փիս. խաւարեցոյց Քրիստոս:

<sup>3</sup> B որում:

<sup>4</sup> B եւ դադարին, խաւարին եւ լուսաւորին փիս, լուսաւորեն զաշխարհս:

<sup>5</sup> CD արեգակամբ փիս. արեգակամբ փիս. արեգակն... տասամբ:

<sup>6</sup> A երկու փիս. երկինքն... արեգականն:

<sup>7</sup> A գնացս:

<sup>8</sup> CD չիք գիտէ որ հրաշագործէ:

<sup>9</sup> CD եւ հնգայեղեանն... յեղեաց:

<sup>10</sup> CD չիք կամ:

Սակայն զթուզն ետ նշան սքանչելեացն որպէս նէեման Ասորին տարաւ ի հողոյ երկրին եւ Տէրն կաւ արար եւ ծեփեաց զաչս կուրին: Եւ զի կաւն կուրացուցիչ է աչաց, յայտ է լի զօրութիւնն ի բժշկողէն<sup>1</sup> է եւ ոչ ի նիւթոյն<sup>2</sup>: Եւ կամ զի ամենայն ուրեք ըստ մեզ զիջանի եւ ոչ ինչ խնդրէ ի մէնջ բայց միայն՝ հաւատ, որ միոյն ասէր. «Կամիմ, սրբեաց» (Մատթ. Ը, 3) եւ միոյն զձեռն իւր կարկառէր, ի հարիւրապետին տունն ոչ եմուտ, զի մեծ էր հաւատք նորա, իսկ ի քահանայապետին<sup>3</sup> եմուտ աշակերտօքն, զի փոքր էին հաւատք նորա:

Եղիցի խաղաղութիւն յաուրս իմ (ԼԹ՝ 8): Ինքնասիրութեան է բանս, զի յորժամ վասն իւր ել հրաման մահու եւ խնդրեաց արտասուօք եւ յետս դարձոյց: Իսկ գերութիւն որդոցն ասաց, թէ բարուք է բանդ, ոչ որպէս սքանչելի արքն. զի Մովսէս ասէր.. «Թէ թողուս սոցա՝ թող, ապա թէ ոչ եւ զիս ջնջեա» (Ելից ԼԲ, 32) ի դպրութենէն,<sup>4</sup> եւ Դաւիթ. «Ես հովիւս մեղայ սուր քո յիս եւ ի տան Հօր իմոյ» (ԲԹագ. ԻԴ, 17), եւ Սամուէլ. «Քաւ լիցի ոչ խնդրել վասն ժողովրդեանդ»: Նոցայն հրեշտակային եւ սորայն՝ մարդկային, նոքա առ օտարսն զթածք են, սա առ իւրսն անագորոյն, զի ոչ խնդրեաց վասն նոցա:

- ԻՆ -

Ձայն բարբառոյ յանապատի (Խ 3), հաստատութիւն է դարձի նոցա ի գերութենէն, զի վերստին շինի աւերակ երկիր<sup>5</sup> նոցա եւ ձայն ուրախութեան եւ մարդկան բարբառ լսելի լիցի: Դարձեալ «ձայն բարբառոյ»<sup>6</sup> է Մկրտիչն Յովաննէս<sup>7</sup>, որ ի յաւերակ ոգիս<sup>8</sup> մարդկան քարոզէր համարձակութեամբ եւ ամբաստանէր զամենեսեան՝ «Ծնունդք իժից կոչելով» (Ղուկ. Գ 7), զի գիտէր թէ ձեռք նոցա լի են<sup>9</sup> արեամբ մարգարէիցն, այլ նա առանց երկիւղի համարձակ քարո-

<sup>1</sup> B բժշկողն:

<sup>2</sup> B նիւթն:

<sup>3</sup> CD քահանայապետին տունն:

<sup>4</sup> B չիթ ի դպրութենէն:

<sup>5</sup> A երկրի:

<sup>6</sup> B բարբառ մարդկան:

<sup>7</sup> AB զՄկրտիչն ասէ *փիւ*, ձայն... Յովաննէս:

<sup>8</sup> CD զի յառ երանութիւնս *փիւ*, որ ի յաւերակ ոգիս:

<sup>9</sup> B էր:



զէր: Որպէս ձայն կոչի Յովաննէս ոչ անյօղ<sup>1</sup> եւ աննշան ձայն, այլ՝ բարբառոյ, զի<sup>2</sup> մարդ եւ մարգարէ էր<sup>3</sup>: Նոյնպէս Բանն Աստուած կոչի Բան ոչ անանձն եւ սոսկ որպէս մերս<sup>4</sup> բանս, այլ՝ Բան անձաւոր եւ Աստուած կատարեալ: Դարձեալ ձայն Յովաննէս եւ բարբառ, որ է Բան<sup>5</sup>, Քրիստոս է, զի որպէս ձայն Բանին է յառաջընթաց եւ թարգման, նոյնպէս եւ Յովաննէս՝ Քրիստոսի: Իսկ ասելն լանապատի, զի քաղաք լի է ամենայն չարեօք եւ անապատն<sup>6</sup> սուրբ է ի մեղաց, վասն որոյ թողեալ զքաղաք եւ զբնակութիւն մարդիկն յանապատի շրջէր: Եւ զի<sup>6</sup>նչ քարոզէր. Պատրաստ արարէք զճանապարհս Տեառն (Խ, 3), որպէս զգնացս թագաւորաց մաքրեն, յորժամ մտանէ ի քաղաք<sup>7</sup>, նոյնպէս եւ<sup>8</sup> զհոգիս պատրաստեալ եւ սրբեալ ի մեղաց, զի ընդունիցիմք զՔրիստոս:

Ուղիղ արարէք զշաւիղս Աստուծոյ (Խ, 3): Ծանապարհն բազմակոխն է<sup>9</sup> եւ շաւիղն, որ նոր եւ նուրբ լինի եւ նորահետ<sup>10</sup>: Արդ, ճանապարհ էին Հրէայքն եւ կոխան օրինացն, իսկ շաւիղք՝ Հեթանոսք, զի անհետ էր օրինացն եւ քարոզութեանց: Իսկ Քրիստոս զնալով ի նոսա<sup>11</sup> նոր շաւղուօք, դարձոյց զնոսա ի կոռոցն յաստուածապատուութիւն, եւ՝ մեղաւորք,<sup>12</sup> եւ՝ պոռնիկք, եւ՝ մաքսաւորք նախաքարոզութեամբ եղեն Քրիստոսի<sup>13</sup> եւ Հնազանդեցան Նմա:

Ամենայն ձորք լցցին եւ ամենայն լերինք եւ բլուրք խոնարհեցին (Խ 4) այն է, որ ասէ. Ամենայն ոք զինչ ունիցի տայցէ այնմ, որ ոչն ունիցի (Մատթ. ԻԵ 28-29) եւ լինիցի<sup>14</sup> հաւասարութիւն: Դարձեալ լերինք՝ գերիչքն եւ ձորք՝ գերեալքն, խոնարհեցան թագաւորքն եւ արձակեցին զգերեալսն եւ հաւասարեցան<sup>15</sup>: Դարձեալ ձորք եւ լերինք եւ

<sup>1</sup> CD անյանգ *փխ*. անյօղ:

<sup>2</sup> CD եւ:

<sup>3</sup> CD *չիք* էր:

<sup>4</sup> CD մեր բանս:

<sup>5</sup> B *չիք* որ է բան:

<sup>6</sup> CD անապատ:

<sup>7</sup> CD *չիք* յորժամ... քաղաք:

<sup>8</sup> CD *չիք* եւ:

<sup>9</sup> CD *չիք* է:

<sup>10</sup> A նուրբ եւ նորահետ լինի: Նոր հետ լինի *փխ*. նոր... նորահետ:

<sup>11</sup> CD նա:

<sup>12</sup> CD մոգք *փխ* մեղաւորք:

<sup>13</sup> CD *չիք* նախաքարոզութեամբ... Քրիստոսի:

<sup>14</sup> CD լինի:

<sup>15</sup> A եղեն հաւասարք:

դժուարինք, ասէ, զառաքինութիւնս, զի յառաջ քան զՔրիստոս դժուարինք եւ անգնալիք էին, իսկ Քրիստոսիւ եղեն դիւր եւ դաշտ, որպէս ասէ. «Լուծ իմ քաղցր է եւ բեռն իմ թեթեւ»<sup>1</sup> (Մատթ. ԺԱ, 30): Եւ Պօղոս այժմու նեղութիւնս թեթեւ կոչէ<sup>2</sup> (տե՛ս Բ Կորնթ. Դ, 17): Եւ զի դժուարինք էին յառաջ քան զՔրիստոս, ասէ ի Հռոմացւոցն. «Ո՞ւստի աստիճանացէ զիս ի մարմնոյ աստի չարէ<sup>3</sup>, այլ շնորհքն Աստուծոյ ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի» (Հռոմ Է՛ 25), զի այժմ ամենայն ոք, որ եւ կամի զկուսութիւն<sup>4</sup>, զմարտիրոսութիւն եւ զայլ ամենայն առաքինութիւնս դիւրաւ կատարէ<sup>5</sup> եղիցին դժուարինք ի դիւրինս: Այս սքանչելեացն Աստուծոյ է, զի ոչ փոփոխէ զբնութիւնսն, այլ զբարսն եւ զկամսն, զի ոչ այլ ոք ի տեղի այլոց մուծանի, այլ զնոյն ինքն յանուղղութենէ յուղղութիւն անցէ, նոյնպէս եւ ի յարութեանն զնոյն փտեալ եւ զհողացեալ մարմինն յարուցանէ եւ ոչ զայլ ոք փոխանակ այլոյ:

Եւ առապարքն ի դաշտս (Խ 4). Այն է որ եւ ի հարկաւորացն եւս համբերեցին, այսինքն՝ ի կերակրոյ ի հանդերձից եւ յայլոց, զի էր նոցա սիրտ եւ անձն մի, եւ ոչ ոք ասէր զընչից իւրոց, թէ իւր իցէ, այլ էր ամենայն ինչ նոցա հասարակաց:

Եւ երեսեցին փառք Տեառն (Խ 5ա). Նախ՝ ի մարմին խառնելովն: Երկրորդ՝ զհրեշտակաց վարս<sup>6</sup> յերկրի տնկելով: Երրորդ՝ յորժամ բարձրացաւ ի վերայ խաչին:

Եւ<sup>7</sup> տեսցէ ամենայն մարմին գիրկութիւն Աստուծոյ (Խ 5բ). ԶԱստուծոյ փրկութիւնն ասէ եւ ոչ զմարդոյ ուրուք, զի «սուտ է փրկութիւն մարդոյ» (Սաղմ. ԾԷ՛ 13), վասն այն ասէ եւ մարգարէն Դաւիթ. «Տեսին ամենայն ծագք երկրի գիրկութիւն Աստուծոյ մերոյ» (Սաղմ. ԴԸ, 3), իսկ որ ասէ ամենայն մարմին այն է, զի որք հաւատացին եւ ծանեան, եւ որք ոչ հաւատացին՝ լսելով տեսին: Եւ դարձեալ յապագայն «Ամենայն լեզու խոստովան լիցի զՏէր Յիսուս» (Փիլիպ. Բ 11): Զայն որ ասէ գոչեա (Խ 6): Գոչել կամ հեռաւորութենէ լսողացն է կամ թէ խուլք իցեն, կամ թէ ոք ամա-

<sup>1</sup> A փոխրոգի:

<sup>2</sup> D առ ժամանակեա թեթեւ նեղութիւնս կոչէ կորնթացիս *փիս*. այժմու նեղութիւնս թեթեւ կոչէ:

<sup>3</sup> A չարէ աստի:

<sup>4</sup> B գկուսութիւն եւ:

<sup>5</sup> CD դիւրակատար է:

<sup>6</sup> B գվարս հրեշտակաց:

<sup>7</sup> CD *չիք* եւ:

չէ եւ երկնչի, ասեն. Գոչեա մի ամաչիր եւ մի երկնչիր<sup>1</sup> ճշմարիտ է բանդ, զոր այսպէս յորդորէ զմարգարէն: Եւ<sup>2</sup> որպէս նաւապետք յուսով շահին, եւ տան զանձինս իւրեանց<sup>3</sup> ի ծովն, նոյնպէս եւ դու մի՛ երկնչիր<sup>4</sup> զի մեծ է շահն:

Գոգջիր, այսինքն՝ իմաստըր ամենայն մարմին խոտ է եւ ամենայն փառք մարդոյ իբրեւ զծաղիկ խոտոյ (Խ 6բ):

Հարց - Վասն է՞ր է խոտ (Խ, 6):

Պատասխան - Միթէ՞ յԱրարչէն՝ ոչ, զի նա կամեցաւ սերտ եւ անմահ լինել մարդոյն, այլ մեք գործովք մեղաց խոտոյ<sup>5</sup> նմանիմք բազում օրինակաւ.

Նախ՝ զի<sup>6</sup> որպէս խոտն բուսեալ ի գարնան եւ գեղեցկանայ սակաւ ժամանակս կանանչագեղ գունով եւ ի շնչել հողմով խորշակի<sup>7</sup> վաղվաղակի անցանի, նոյնպէս եւ կեանք մեր դիւրաթառամ է, զի ածիմք սակաւ ժամանակս գեղեցկակերպ մանկութեամբ եւ ի շնչել հողմոյ մահուն՝ վաղվաղակի անհետ անցանեմք, որպէս ասէ Դաւիթ. «Ծնչէ ի անա հողմն, ոչ է եւ ոչ եւս երեսի տեղի անրա» (Սաղմ. ԾԲ 16): Եւ դարձեալ<sup>8</sup> զի որպէս խոտ վաղվաղակի ցամաքիս, որպէս դալարի խոտ վաղվաղակի անցանեն<sup>9</sup>: Երկրորդ՝ որպէս խոտն բուսանելով եւ չորանալով<sup>10</sup> մի զմի փոխանակեն, զի հինն չորացեալ լուծանի յերկիր եւ լնու զպակասութիւն տարերց, եւ նորն ելեալ յերկրէ եւ սնանի ի նմանէ եւ լնու զտեղի հնոյն մինչեւ ցամաքի հիւթ կենդանութեանն եւ ապա ի հող լուծանի: Նոյնպէս եւ մարմինք մարդկան հատելի տարերաց բազկանան եւ լնուն զտեղի զպակասելոցն, ի նոցանէ<sup>11</sup> սնանին եւ կերակրին: Եւ յորժամ ելցէ հոգին եւ երթայ առ Աստուած, որ ետ զնա, մարմինն վերստին յերկիր լուծանի, ուստի առաւ, ըստ այնմ՝ «Հող էիր եւ ի հող

<sup>1</sup> B վախեր *փիս*. երկնչիր:

<sup>2</sup> B *չիք* Եւ:

<sup>3</sup> CD *չիք* իւրեանց:

<sup>4</sup> B վախեր:

<sup>5</sup> B խոտոյն:

<sup>6</sup> B *չիք* զի:

<sup>7</sup> B խորշակի հողմոյ:

<sup>8</sup> CD *չիք* Եւ դարձեալ:

<sup>9</sup> B *չիք* որպէս դալարի... անցանեն:

<sup>10</sup> CD նուաղելով *փիս*. չորանալով:

<sup>11</sup> CD սմանէ:

դարձիս» (ՄԱՆՊ. Գ. 19), եւ եթէ ելցէ հոգի ի նոցանէ եւ դարձձին<sup>1</sup> անդրէն ի հոգ: Երրորդ՝ զի<sup>2</sup> որպէս խոտն հասարակ ունի զկանաչութիւն նախ, իսկ<sup>3</sup> յետոյ երփն երփն<sup>4</sup> գունով եւ զանազան ծաղկօք զարդարին, նոյնպէս եւ մանկութիւն մեր հասարակ է ամենայն մարդկան, այլ յետոյ զանազան փառօք փառաւորին,<sup>5</sup> այսինքն՝ ոմանք՝ մեծ ազգութեամբ, ոմանք՝ իշխանութեամբ, ոմանք՝ փարթեամբութեամբ, ոմանք՝ իմաստութեամբ,<sup>6</sup> ոմանք՝ գեղեցկութեամբ, ոմանք՝ զօրութեամբ, ոմանք՝ արուեստիւ եւ այլովքն, վասն որոյ ասէ Դաւիթ. «Մարդոյ որպէս խոտոյ եւ ատրք իր որպէս ծաղիկ վայրի պնակէ ծաղկէ» (Սաղ. ԾԲ 15): Զորրորդ՝ եւ թէպէտ եւ զանազանք<sup>7</sup> են ըստ գունոյ ծաղկանց, սակայն խոտ են ամենեքեան եւ միապէս չորանան: Նոյնպէս եւ մարդիկք թէպէտ զանազան են անցաւոր փառօքս<sup>8</sup>, սակայն ի մարմինս նոցա չկա զանազանութիւն, զի միապէս ամենեքեան մեռանին եւ ի հոգ դառնան<sup>9</sup> իմաստուն եւ տգետք, իշխան եւ ռամիկք, վասն որոյ ասէ. Ամենայն մարմին խոտ է (Խ, 6), այսինքն՝ թագաւորաց, հսկայից, մեծատանց եւ աղքատաց եւ այլոցն: Եւ երթ ի գերեզմանս եւ տես<sup>10</sup>. միթէ՞ ունի<sup>11</sup> ինչ աւելի բռնաւորն կամ ազահն կամ այլքն: Հինգերորդ՝ զի<sup>12</sup> յորժամ խոտն ցամաքի եւ ծաղիկքն<sup>13</sup> թօթափին ի նմանէ, ասէ այսպէս: Նոյնպէս<sup>14</sup> եւ մարդիկք, յորժամ մեռանին, թօթափին ի նոցանէ փառքն եւ ոչինչ կարեն տանել ընդ ինքեանս. ոչ իշխանք՝ զիշխանութիւն եւ ոչ մեծատունք՝ զմեծութիւն եւ այլն, որպէս ասէ Դաւիթ. «Մի՛ զարմանայր յորժամ մեծանայ մարդ բազում լինին փառք տան անոր» (Սաղմ. ԽԸ 17) եւ այլն, զի ոչ եթէ ի մեռանելն իւրում առցէ ընդ իւր զամենայն, եւ ոչ թէ իջցեն եւ այլ՝ զինչ թողցէ նա, ասէ օտարաց զմեծութիւնս իւրոց, զի «գանձէ եւ ոչ գիտէ ում ժողովէ» (Սաղմ. ԼԸ 7): Վեցե-

<sup>1</sup> B դարձան:

<sup>2</sup> D չիք զի:

<sup>3</sup> CD այլ փիս. նախ. իսկ:

<sup>4</sup> B երփն երբն:

<sup>5</sup> CD փառաւորեն փիս. նոյնպէս... փառաւորին:

<sup>6</sup> CD չիք ոմանք իմաստութեամբ:

<sup>7</sup> B զանազան:

<sup>8</sup> CD ունիցի:

<sup>9</sup> CD փտին փիս դառնան:

<sup>10</sup> CD ետ ես:

<sup>11</sup> B ունիցի:

<sup>12</sup> CD չիք զի:

<sup>13</sup> A ծաղիկն:

<sup>14</sup> CD չիք նոյնպէս:

րորդ՝ զի յորժամ թարչամի խոտն, ընդ նմին՝ եւ ծաղիկք նորա,<sup>1</sup> նոյնպէս յորժամ մեռանի մարդն, ընդ նմին եւ փառքն շիջանէ, զի ոչ է այլ մահ փառացն, այլ նոյն մարմնոյն մահն մահ է եւ փառացն, որպէս ասէ Դաւիթ. «Ելցէ Հոգի ի անցանէ եւ յայնմ ատր կորիցեն ամենայն խորհուրդք անցա» (Սաղմ. ԾԽԵ 4), այսինքն՝ մեծութիւնք<sup>2</sup> եւ փառաց գովութիւնք եւ հեշտութիւնք եւ այլքն ամենայն: Եւթներորդ՝ որպէս խոտն չորս փոխուամն ունի, զի նախ բուսանի եւ ապա աճէ եւ ապա ծաղկի եւ ապա դեղնի եւ հետ այնորիկ հնձի կամ չորանայ: Նոյնպէս մարմինք մեր. նախ բուսանին ծննդեամբ, ապա աճէն հասակաւ եւ ծաղկի<sup>3</sup> մանկութեամբ եւ դեղնի ծերութեամբ եւ հնձի եւ չորանայ մանգաղօ մահունն<sup>4</sup>, որպէս մարգարէն Դաւիթ զժամանակ մարդոյս, ըստ փոփոխման աւուրն համեմատէ ասելով. «Ընդ ստուտս որպէս դալարի բուսցիմ, ընդ ստուտս որպէս դալարի գուարճացիմ, ընդ երեկոյս թարչամեացիմ եւ անկցիմ» (Սաղմ. 20, 5): Եւ Տէրն ընդ փոփոխման գիշերոյն ասէ.<sup>5</sup> «Ոչ գիտէք, թէ յորում ժամու գայցէ՝ յերեկորեայ, եթէ ի մէջ գիշերի, եթէ ի հաւախօսի, եթէ ընդ ստուտս» (Մարկ. ԺԳ, 35): Ութերորդ՝ որպէս խոտն մի գմի առաւել հրդեհեն, նոյնպէս եւ մեղաւորք բորբոքեն զհոգիս միմեանց բանիւք եւ գործաւք՝ յորդորելով ի չարս, ի շնութիւն, ի գողութիւն, ի սպանութիւն եւ յայլսն, որպէս ասէ Առակն «Եկ ընդ մեզ, կցորդ լեր արեան»<sup>6</sup> (Առակ. Ա 11): Աւ դարձեալ. «Այր իմ գնացեալ է ի ճանապարհ զանկողինս իմ պատրաստեցի պաստառակալաւ» եւ այլն (Առակ. Է 17) վասն որոյ ասէ Դաւիթ<sup>7</sup>. «Մի անխանձիր ընդ չարս եւ մի ընդ այնոցիկ, որ գործեն զանորէնութիւն» (Սաղմ. ԼԶ, 7): Իններորդ՝ զի խոտն կոխան եւ կերակուր է անասնոց, նոյնպէս եւ մեղսասէրքն գործովք իւրոց կերակուր եւ կոխան են<sup>8</sup> անկեալ սատանայի՝ ծառայելով զնա, զի «Որ առնէ զմեղս՝ ծառայ է մեղաց» (Յովն. Ը 34) ասէ, զի<sup>9</sup> որով իւրիք յաղթի<sup>10</sup> ոք, նմին եւ ծառայ է, զի ազահն մամոնայի է ծառայ, ասէ Տէրն եւ որկրամուրիցն. «Աստուածք որովայնն իրեանց են» (Փիլիպ. Գ 19) ասէ առաքեալն: «Եւ անասակ որ-

<sup>1</sup> CD չիք նորա:

<sup>2</sup> CD մեծութիւն:

<sup>3</sup> B ծաղկի ապա:

<sup>4</sup> B չիք եւ հնձի... մահուն:

<sup>5</sup> CD չիք ասէ:

<sup>6</sup> CD չիք Եկ ընդ... արեան:

<sup>7</sup> B Սաղմոսն փխ. Դաւիթ:

<sup>8</sup> CD չիք են:

<sup>9</sup> CD եւ:

<sup>10</sup> B յաղթիցի:

դիմ արածէր գլտգա» (Ղուկ. ԺԵ 15-16)՝ *գարչ ցանկութեանց մեղաց, եւ սոքօք պարարի սատանայ: Զի զանազան մեղօք զանազանապէս կերակրին դեւք եւ ուրախանան, այսինքն՝ յորժամ ծիծաղիմք, յորժամ գիրանամք, յորժամ գողանամք, ի շնութիւնն, ի սպանութիւնն եւ այլն ամենայն: Եւ զի դեւքն ուրախանան սոքօք, յայտէ ի պիղծ տօնից կռոցն, զի ոմն սպանութիւն խնդրէր եւ մինն՝ զշինութիւնն եւ միւսն՝ զարբեցութիւնն եւ այլն: Տասներորդ խոտն լուցկի է հրոյ ըստ այնմ. «խոտն ի վայրի, որ այս օր է եւ վաղիւն ի հնոց արկանի» (Ղուկ. ԺԲ 28) նոյնպէս եւ մեղսասէրքն<sup>1</sup> այսօր զուարճ կենօք կեան եւ յետ մահուն ճարակք են յաւիտենից<sup>2</sup> հրոյն, ըստ այնմ «Ելցեն հրեշտակք եւ մեկնեցեն<sup>3</sup> զչարս եւ ի հուրն արկանեն» (Մատթ. ԺԳ 49) եւ այրի, որպէս մեծատունն ի մէջ բոցոյն պապակէր: Եւ տես<sup>4</sup> զի ոչ ասէ, թէ ամենայն մարդ, այլ՝ ամենայն մարմին խոտ է, այսինքն՝ մարմնասէրքն, որպէս ասէ Աստուած. «Մի մնացէ Հոգի իմ ի մարդկան<sup>5</sup> յայդմիկ, վասն յինելոյ դոցա մարմին» (Ծննդ. Զ 3), եւ Պօղոս ասէ. «Մարմին եւ արիւն զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգեն» (Ա. Կորնթ. ԺԵ, 50): Նոքա են<sup>6</sup>, որ շինեն ի վերայ հիմանն փայտ, խոտ եւ եղէգն, որ այրին ի հուրն, իսկ որ շինեն ոսկի, արծաթ եւ ակն՝ ոչ այրին<sup>7</sup>, այլ առաւել պայծառան[ան]<sup>8</sup>, որպէս առաքելք Քրիստոսի<sup>9</sup> եւ հետեւողք նոցին<sup>10</sup> հարքն եւ<sup>11</sup> հայրապետքն եւ վկայքն, կուսանքն<sup>12</sup> եւ պարկեշտքն եւ ընտիրքն, որք թուեցան յաչս անըզգամաց, թէ մեռան, այլ յոյս նոցա լի է անմահութեամբ» (Իմաստ. Գ 4) ասէ<sup>13</sup>: Իսկ մեղաւորաց կեանքն խղճիւ է եւ մահն յուսահատութեամբ, զի ոչ ունին ժամանակ<sup>14</sup> ապաշխարութեան եւ ոչ լսեն ձայն, թէ. «Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք կամ օրհնեալք չօր իմոյ» (Մատթ. ԺԱ, 29), այլ զի<sup>14</sup>նչ.*

<sup>1</sup> B մեղաւորք:

<sup>2</sup> B յաւիտենական:

<sup>3</sup> CD ժողովեցեն *փիս*. մեկնեցեն:

<sup>4</sup> B գիտելի է *փիս*. տես:

<sup>5</sup> B դոսա *փիս* մարդկանդ:

<sup>6</sup> CD *չիք* են:

<sup>7</sup> B այրին ի հուրն:

<sup>8</sup> B պայծառացին:

<sup>9</sup> CD առաքելն *փիս* առաքելք Քրիստոսի:

<sup>10</sup> CD նոցա:

<sup>11</sup> CD *չիք* հարքն եւ:

<sup>12</sup> B հայրապետքն, կուսանքն, ճգնաւորքն, վկայքն եւ մարտիրոսքն:

<sup>13</sup> B *չիք* ասէ:

<sup>14</sup> A ժամանակ:

«Գնացէք յինչն անիծեալք եւ թէ ոչ գիտեմ զձեզ» (Մատթ. ԻԵ, 41), եւ թէ. «Կապեցէք զդորս զձեռս եւ զոտս եւ հանէք ի խաւարն արտաքին» (Մատթ. ԻԲ, 13):

**Զոր հաւաստէ դարձեալ զնոյն ասելով. Արդարեւ, խոտ է ժողովուրդս<sup>1</sup> այս, ցամաքեցաւ խոտն եւ թօթափեցաւ ծաղիկ նորս, զի ոգի Տեառն շնչեաց ի նմա (Խ 7-8) այսինքն՝ ոգի բարկութեան Տեառն, որ արկանէ զնոսա ի հուրն<sup>2</sup>: Եւ զի<sup>3</sup>նչ մնա ապա. Բան Տեառն մնացէ յաիտեան, ասէ որպէս ասէ Տէրն. «Երկինք եւ երկիր անցանեն եւ բանք իմ մի՛ անցանեն» (Մատթ. ԻԴ, 35), այն է՝ զի ամենայն հարկիւ կատարի «Յովտ մի, որ Աշանայսեց մի է, ոչ անցցէ մինչեւ ամենայն կատարեսցի» (Մատթ. Ե 18): **Զի թէ Բան Տեառն մնա<sup>3</sup>, քանի եւս առաւել՝ գործքն: Այլ եւ Բանն օրէնքն է եւ պատուիրանքն, զոր ոչ մահ է եւ ոչ հիւանդութիւնք եւ ոչ այլ ինչ, որ կարեն խափանել: Գրեալ է եւ<sup>4</sup> սոյնպէս վասն հատի եւ խոտոյ<sup>5</sup> ի Կորնթացոց Առաջին<sup>6</sup> թուղթն (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԵ 37):****

- ԻԶ -

Ո՞չ չափեաց ափով իրով զշուրս եւ կշռեաց զլերինս (Խ, 12), ընդէ՞ր ոչ ասէ, թէ արար զհրեշտակս եւ զպէտսն, զի թէպէտ եւ նոքա մեծամեծ են պատուով, այլ ի<sup>7</sup> յերեւելեացն կամի ցուցանել: Եւ ընդէ՞ր ոչ ասէ թէ հաստատեաց զերկինս եւ զերկիր, այլ թէ՛ չափեաց: Այս է զի գիտելն գործ է Աստուծոյ: Արդ, միտք բանիս, որ ասէ՝ չափեաց զժողովն եւ զայլն<sup>8</sup>. Արդ միտ սորա<sup>9</sup> Նախ՝ այն է իբր թէ արար զնոսա, զի գիտէ Նա միայն զորչափութիւն նոցա, որ Արարիչն է նոցա: Երկրորդ՝ չափելն եւ կշռելն զնախախնամելն յայտնէ, զի արուեստաւորք ոչ կարեն միշտ պահել զգործս իւրոց: Իսկ Աստուած միշտ ընդ արարածս Իւր է պահպանութեամբ, զի ամենակալ է եւ կրէ զամենայն բանիւ զօրութեան Իւրոյ, ասէ<sup>10</sup>: Երրորդ՝ զանվրէպ գիտելն նշանակէ, որպէս մարդ յորժամ չափէ եւ կշռէ զիր ինչ հաւաստեալ գիտէ, այլ նա ոչ եթէ չափելով գիտէ, այլ գիտէ յինքենէ, որ արար զնոսա, որպէս յորժամ ասէ. «Քննէ զսիրտս եւ երկամունս» (Սաղմ. Դ 10) ոչ եթէ քննելով գիտէ այլ զգիտելն քննել

<sup>1</sup> CD չիք գնոյն... ժողովուրդս A Արդարեւ ժողովուրդս այս փիս. Արդարեւ... այս:

<sup>2</sup> CD չիք ի հուրն:

<sup>3</sup> CD չիք մնա:

<sup>4</sup> A չիք եւ:

<sup>5</sup> A հոտոյ:

<sup>6</sup> CD չիք Առաջին:

<sup>7</sup> A եւ: փիս. ի:

<sup>8</sup> B սորա փիս. բանիս... զայլն:

<sup>9</sup> B չիք Արդ... սորա:

<sup>10</sup> B չիք ասէ:

ասէ, վասնզի գիտելն ի քննելոյն է<sup>1</sup>: Նոյնպէս եւ աստ վասն ամենիմաստ գիտութեանն կշռել ասէ զծանրութիւնդ լերանց եւ զորքանութիւն երկրի զլայնութիւն երկնից եւ զբազմութիւն ջուրց: Վասն որոյ ասէ Յուդիթ. «Որ Արարիչն էս ջուրց»<sup>2</sup> (Յուդ. Թ 17): Չորրորդ՝ զանչափ մեծութիւնն նշանակէ, որ երկինքն թիզ մի է նորա եւ երկիրս քիլ մի եւ ջուրք ծովու ափ մի եւ զլերինս կշիռ ունի, այսինքն՝ զի ոչ հողմք զլերինս խլել<sup>3</sup> կարեն եւ ոչ լերինք զհողմս դարձուցանեն: Հինգերորդ՝ ասէ<sup>4</sup> զայս, զի մի՛ քննիցի, թէ վասն է՞ր վարի ի գերութիւն զմեզ եւ դարձուցանէ: Յորժամ զերկինս եւ գերկիր ի բռին ունի ոչ ոք կարէ գիտել զխորհուրդս նորա:

Վեցերորդ ասէ զայս վասն բարեւացոցն, որք իբրեւ զջուր ծովու բազումք թուէին նոցա եւ իբրեւ զլերինս բարձրացեալ անխոնարհելի, ասէ ձեզ<sup>5</sup> այսպէս թուի, այլ առ Աստուած իբր զկաթիլ մի ի դուլէ են եւ իբր զմէտ մի ի կշռոց նոքա<sup>6</sup>:

Ո՞ր գիտաց զմիտս Տեառն (Խ 13): Ովս<sup>7</sup> այս անջրպետէ զեղական միտս. այլ հերձուածողք եւ՛ զՈրդի եւ՛ զՀոգի ի նոյն<sup>8</sup> հարեն յայնմանէ, զի ասէ Որդի. «Զոր լուայ ի չօրէ պատմեմ ձեզ» (Յովն. ԺԵ, 15), եւ վասն Հոգոյն ասէ. «Զոր լսէ, պատմեսցէ ձեզ»: Արդ, զի Որդին հաւասար է գիտութեան Հօր<sup>9</sup> Ինքն ասէ. «Ոչ ոք գիտէ զՀայր, եթէ ոչ՝ Որդի» (Մատթ. ԺԱ, 28), «Որպէս գիտէ զԻս Հայր, գիտեմ եւ Ես զՀայր» (Յովն. Ժ, 15): Իսկ վասն Հոգոյն Սրբոյ ասէ Պօղոս. «Ոչ ոք գիտէ զԱստուծոյն, եթէ ոչ Հոգին, որ ի մնայն» (Ա. Կորնթ. Բ, 11), զի «Հոգին զամենայն քննէ եւ զխորս Աստուծոյ» (Ա. Կորնթ. Բ, 11): Եւ զի հաւասար պատիւ է Երրորդութիւնն, յայնմանէ յայտ է, «Երթայք մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ» (Մատթ. ԻԸ 19-20), իսկ այն, որ ասէ. լուայ եւ թէ՛ լսիցէ, վասն պատճառին ասէ՝ զՀօրէ: Զինչ է բանս մարգարէին որ ասէ<sup>10</sup>.

Ո՞ր գիտաց զմիտս Տեառն (Խ 13), եւ առաքեալ. «Մեք զմիտս Քրիստոսի ունիմք» (Ա. Կորնթ. Բ, 16):

<sup>1</sup> B քննելն գիտելոյն է *փիս*. գիտելն... է:

<sup>2</sup> CD *չիք* վասն որոյ... ջուրց:

<sup>3</sup> CD խլելն *փիս*. խլել կարեն:

<sup>4</sup> CD *չիք* ասէ... Վեցերորդ *չիք* ոք:

<sup>5</sup> B *չիք* ձեզ:

<sup>6</sup> CD նոցա:

<sup>7</sup> CD Ով:

<sup>8</sup> B սոյն:

<sup>9</sup> CD *չիք* Հօր:

<sup>10</sup> CD մարգարէն *փիս*. Զինչ է բանս մարգարէին, որ:



Պատասխան - Չեն ինչ հակառակ, զի առաքեալն ոչ գանձառն եւ զանհասականն, ասէ, ունել միտս, այլ՝ ի յայտնութենէ Հոգոյն. ըստ չափոյ կարողութեան մեզ յայտնեաց ասէ Հոգովն իւրով<sup>1</sup>:

Ո՞վ եղև նմա խորհրդակից, այսինքն՝ յեղելոցս՝ ոչ ոք, այլ՝ միայն Որդին եւ Հոգին իւր<sup>2</sup>: Տես եւ ի միտ առ, այս ընդդէմ է եբրայեցոցն, որք ասեն, թէ ընդ հրեշտակս խորհեցաւ եւ ասաց. «Արասցոք մարդ ըստ պատկերի մերում» (Ծննդ. Ա, 26), իսկ սա թէ՛ ընդ ում խորհեցաւ: Իսկ մեզ յայսց բանից երեք ինչ երեւի. Նախ՝ զի ոչ ոք է պատճառ Աստուծոյ, որ ի խորհուրդս գիտութեանն ածէր զնա: Երկրորդ՝ եւ ոչ ոք համեմատ Նմա, զի խորհրդակից արասցէ զնա: Երրորդ՝ զի ամենայն խորհուրդք եւ իմաստ ի նմանէ է մեզ<sup>3</sup>:

Ամենայն հեթանոսք իբրև կաթիլ մի ի դուլէ եմ մեզ (Խ 15) եւ այլն. Նախ՝ վասն ամենեւին նուազ եւ փոքրկութեան ասէ գայս: Երկրորդ՝ զի անպիտանք եւ աւելորդ են հեթանոսք իբր զկաթիլ մի ի դուլէ եւ զշիթս ի<sup>4</sup> բերանոյն, որ ընդ խօսիցն ի դուրս անկանիցին<sup>5</sup>:

Ամենայն Լիբանան չէ բաւական յայրումն եւ ամենայն չորքոտանիք չէ բաւական յողջակէզս եւ յայրումն» (Խ 16):

Նախ՝ զի թէ կարօտէր զոհից ասացեալքս ամենայն չէին բաւական յողջակէզս եւ յայրումն: Եւ թէ ոք<sup>6</sup> ոչ է արժանի ողջակիզաց նմա՝ բանք եւս ոչ հասանէ գիտութեան նորա եւ մանաւանդ՝ էութեան նորա: Երկրորդ՝ թէ<sup>7</sup> ամենայն փայտ ոչ են<sup>8</sup> յայրումն, այլ են<sup>9</sup> ոմանք ի պողաբերութիւնն եւ կէսք<sup>10</sup> յայլ ինչ պէտս: Եւ ամենայն չորքոտանիք, այսինքն՝ անսուրբքն չեն ի պէտս ողջակիզաց, այլ՝ միայն սուրբքն: Նոյնպէս եւ ամենայն հեթանոսք անպի-

<sup>1</sup> CD իւր:

<sup>2</sup> A իւր Յոգին:

<sup>3</sup> CD չիք է:

<sup>4</sup> B չիք ի:

<sup>5</sup> B անգանիցին:

<sup>6</sup> CD ոչ ոք:

<sup>7</sup> CD չիք քէ:

<sup>8</sup> CD են ի:

<sup>9</sup> B չիք են:

<sup>10</sup> CD կէսք ի:

տանք են եւ յոչինչ համարեալ, զի ոչ ունին զճշմարտութիւնն հաւատոյ եւ զբարութիւնն<sup>1</sup> գործոց:

- ԻՆՆ -

Արդ, ո՞ւմ նմանեցուցանէք զՏէրն (Խ 18): Վասն չորս պատճառի ոչ է պարտ կազմել նմանութիւն Աստուծոյ, ըստ պատկերի. Նախ՝ զի օրինօք փակեաց. «Մի՛ արասցես զնմանութիւն Աստուծոյ, ըստ պատկերի, որ ինչ յերկինս եւ որ ինչ յերկրի» (Բ օր. Ե 8): Երկրորդ՝ զի ոչ ոք յառաջնոց նախնեացն կազմեաց զպատկեր<sup>2</sup> Աստուծոյ: Երրորդ՝ զի ոչ ոք զիտէ հաւաստեալ զնմանութիւն նորա<sup>3</sup> զի այլ ոչ ոք է նման Նմա: Չորրորդ՝ զի եղծանելի իրաց կազմեմք պատկեր, իսկ Աստուած անեղծ եւ անապական բնութիւն է, յաղագս<sup>4</sup>, որոյ չէ պարտ կազմել պատկեր<sup>5</sup> Նմա, որպէս կռոցն:

Հարց - Իսկ թէ ոք հարցանիցէ<sup>6</sup>. մեք ընդէ՞ր ապա նկարեմք զՏիրականն<sup>7</sup> պատկեր եւ զամենայն սրբոց՝ պատասխանեմք.<sup>8</sup> վասն վեց պատճառի. նախ՝ զի պատկեր ճշմարիտ եւ նկարագիր<sup>9</sup> էութեանն Հօր է<sup>10</sup> Որդին Միածին: Եւ<sup>11</sup> Նա եղեւ ի պատկեր մեր եւ հաւատամք<sup>12</sup> յիրաւի, ապա եւ զեղելութեան պատկերն նկարեմք<sup>13</sup>: Երկրորդ՝ զի «Աստուած արար զմարդն ի պատկեր Իւր» (Ծննդ. Ա 27) ասէ գիրն, նկարեմք ապա եւ մեք զպատկեր պատկերի Նորա:՝ Երրորդ՝ զի երեւեցաւ Աստուած ի նմանութիւն պատկերի, որպէս

<sup>1</sup> CD գրարեաց:

<sup>2</sup> B պատկեր:

<sup>3</sup> CD չիք նորա:

<sup>4</sup> B յաղակս (այսպէս և այլուր):

<sup>5</sup> CD չիք պատկեր:

<sup>6</sup> B հարցանիցէ ոք:

<sup>7</sup> CD զՏիրական:

<sup>8</sup> CD պատասխանիմք:

<sup>9</sup> B նկարագիր է:

<sup>10</sup> CD չիք Հօր է:

<sup>11</sup> CD չիք Եւ:

<sup>12</sup> CD յաւատամք:

<sup>13</sup> CD չիք պատկերն նկարեմք:

\* Բառերը համերաշխ են Որոգիներսի այն մտածումին, թե Որդին Աստծո պատկերն է, իսկ մարդը արարվել է «ըստ Աստծո պատկերի», այսինքն համաձայն Աստծո Լոգոսի պատկերի. տես Եզնիկ Ծ. վրդ. (այժմ. Արք) Պետրոսյան, Հայրաբանություն, Ա, Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 153:

առ<sup>1</sup> Աբրահամ եւ առ Մովսէս: Եւ «Հինաւուրցն»՝ առ Դանիէլ եւ «յաթոռ բարձու»՝ Եսայի եւ Եզեկիել: Տեսին եւ Հոգին Սուրբ, որ ճշմարիտ<sup>2</sup> կերպիւ Աղաւնոյ Հանգեալ ի վերայ Քրիստոսի (Յովճ. Ա, 32), իշխեմք ապա զնմանութիւն երեւութեան նորա նկարել: Չորրորդ՝ զի<sup>3</sup> զլուր բանիցն Նորա եւ զյիշատակ երախտեաց Նորա տեսութեամբ աչաց անմռաց պահեսցուք: Վասն որոյ զփրկականն պատկեր յիւրաքանչիւր տնօրէնութեան եւ Հասակի նկարեմք, ընդ նմին եւ զԱստուածածին կուսին. Հինգերորդ՝ զի ցանկասցուք երանութեանց նոցա եւ նմանեսցուք եւ զարհուրեսցուք ի տանջանաց եւ փախիցուք: Յաղագս որոյ նկարեմք զպատկերս սրբոց ի Հանգիստ տեղոջ եւ շուրջ զԱստուածով եւ զպատկերս<sup>4</sup> չարեացն՝ ի տանջանս դժոխոցն: Վեցերորդ՝ զի Տէրն մեր եւ օրէնսդիրն ձեւագրեաց զպատկեր իւր ի դաստառակի: Եւ Աւետարանիչն Յովհաննէս զպատկեր Տիրամօրն ի փայտի<sup>5</sup> ձեւագրեաց<sup>6</sup>, ուստի եւ մեք Համարձակապէս նկարեսցուք եւ իբրեւ զկենդանի եւ, իբրեւ զկենդանիս<sup>7</sup>, առ Աստուած աղերս մատուցուք եւ բարեխօս դիցուք, ըստ այնմ. «Զկենդանագիր անարատ ծնօղի քո արկանեմք առաջի, անոխակալ Տէր»<sup>\*</sup>: Իսկ թէ ոյք գայթակղեսցի<sup>8</sup> կոյր մտօք զպատկերս<sup>9</sup> սրբոց Համեմատելով ընդ կռօցն<sup>10</sup>, գիտասցէ, զի բազում զանազանութիւնք գոն.

Նախ՝ զի կուռքն դիւաց է պատկեր, ըստ այնմ «Ամենայն<sup>11</sup> կոտորեթանոսաց դեք եմ» (Սաղմ. ԴԵ 5), իսկ այս՝ ճշմարիտ Աստուծոյն: Երկրորդ՝ զի նոքա զձեռագործ նիւթն պաշտէին, իսկ մեք ոչ զնիւթն այլ զնշանակութիւնն միայն<sup>12</sup> պատուեմք եւ պաշտեմք: Երրորդ՝ նոքա սիրեն չարագործս եւ զսպանուածն անմեղաց, որպէս եւ<sup>13</sup>

<sup>1</sup> A ճշմարտապէս:

<sup>2</sup> CD չիք առ:

<sup>3</sup> CD չիք զի:

<sup>4</sup> CD պատկերս:

<sup>5</sup> CD փայտ:

<sup>6</sup> A չիք ձեւագրեաց:

<sup>7</sup> B զկենդանի:

<sup>\*</sup> Շարական Ապաշխարութեան. տես Չայնաքաղ շարական, Վաղարշապատ, 1888, էջ 94:

<sup>8</sup> B գայթակղեսցի ոք:

<sup>9</sup> CD ընդ պատկերս:

<sup>10</sup> B կռօց:

<sup>11</sup> CD չիք Ամենայն:

<sup>12</sup> CD միայն:

<sup>13</sup> CD չիք եւ:

յայտ է ի տօնս զանազան ոճրագործութեամբ եւ զոհիւք տղայոց: Իսկ սուրբք ի տօնս իւրեաց սիրեն, զսրբութիւն եւ զաղօթս, եւ յորժամ կատարի յօժար կամաց ի մաքուր սրտաց եւ ի միամիտ մտաց, ուղիղ հաւատով<sup>1</sup>, զթողութիւն մեղաց շնորհեն<sup>2</sup> եւ զառողջութիւն՝ մարմնոց<sup>3</sup>: Չորրորդ՝ զի պատկերք սրբոց զմեծամեծ եւ սքանչելիս եւ զբժշկութիւնս կատարեն, որպէս դաստառակն՝ զԱբգար եւ Տիրամօրն զեղեփանդական բորոտութիւն բժշկէ, եւ այլն նոյնպէս<sup>4</sup>, զի թէ<sup>5</sup> ստուէրքն նոցա զմեռեալս հարուցանեն, որչափ եւս առաւել<sup>6</sup> պատկերք նոցա: Իսկ պատկերք կոտցն ոչինչ կատարեն սքանչելիս, զոր այլուր ամբաստանէ մարգարէս, եթէ՝ զի՞նչ խնդրէք կենդանիք ի մեռելոց անտի (Ը 19): Եւ աստ ասէ, եթէ գեղեցկութիւն պատրէ՝ այն ի ճարտար արհեստաւորացն<sup>7</sup> է, զի արարին պատկեր եւ ձուկեցին ոսկով: Եւ թէ՛ յերկար ժամանակս տեւէ՝ այն ի հնարիցն է, զի փայտ անփուտ ընտրեաց եւ կանգնեաց, զի մի շարժեցի (Խ 20): Եւ եղեն ոմանք յերբեմն ժամանակի, որք անարգեցին զպատկերս սրբոց եւ ժողովեալ ոմանք հերքեցին զհերձուածն զայն, վասն որոյ եւ մեք՝ հաւատացեալքս ոչինչ մոլորիմք վասն հոմանունութեան: Այլ որպէս բազումք տեսանեմք ձեւ խաչի ի կենդանիս եւ յանկենդանս<sup>8</sup>, այլ մեք<sup>9</sup> ոչ համօրէն պատուեմք եւ ոչ համօրէն<sup>10</sup> խոտեմք, այլ զմինն պաշտեմք, ուր Քրիստոս միացաւ եւ զայլսն խոտեմք: Նոյնպէս եւ զտէրունական պատկերս պաշտեմք եւ պատուեմք զսրբոց նորա եւ զայլ պատկերս անարգեմք՝ եթէ՛ մարդկան, եւ եթէ՛ դիւաց: Այսքան<sup>11</sup> առ այս:

<sup>1</sup> CD *չիք* եւ յորժամ... հաւատով:

<sup>2</sup> A շնորհաց:

<sup>3</sup> CD *չիք* մարմնոց:

<sup>4</sup> AD ց մանապէս *փիս*. Նոյնպէս:

<sup>5</sup> A *չիք* թէ:

<sup>6</sup> A որքան եւ *փիս*. որչափ եւս առաւել:

<sup>7</sup> B արուեստաւորաց:

<sup>8</sup> CD յանկենդանիս:

<sup>9</sup> B բայց *փիս*. այլ մեք:

<sup>10</sup> B հասարակ *փիս*. համօրէն:

<sup>11</sup> A եւ այսքան:

- ԻԸ -

Եւ աստի յառաջ յեղելոց իրաց<sup>1</sup> զԱստուած ի ծանօթութիւն ածէ երեք կերպիւ. նախ՝ ի լսելեաց: Երկրորդ՝ յիմաստութեանց: Երրորդ՝ ի տեսանելեաց, զի կամ լսիցեն ի նախնեացն, թէ՛ «Ի սկզբանէ արար զԱստուած զերկինս եւ զերկիր» (ԾԱՆԳ. Ա, 1): Եւ թէ՛ ոչ ի բնութեանէ իրացն՝ իմասցին մտօք, զի ամենայն իրի պիտոյ է սկիզբն եւ<sup>2</sup> պատճառ գոյ: Եւ թէ՛ ոչ տեսցեն աչօք յերկինս եւ յերկիր, վասն առաջնոյն ասէ. Ո՞չ լուայք եւ ո՞չ պատմեցաւ ձեզ, թէ ո՞ր հաստատեաց զհիմունս երկրի (Խ 21): Վասն երկրորդին ասելի է. Ոչ իմանայք եւ ոչ գիտացէք (Խ, 21): Վասն երրորդին ասէ. «Համբարձէք ի բարձունս զաչս ձեր եւ տեսէք, որ տա զիշխանս յոչինչ իշխել» եւ այլն (Խ, 26): Արդ, ի յերկրի տեսանելի է չորս ինչ. նախ՝ զհաստատութիւն երկրի եւ զգնացս ջուրց: Երկրորդ՝ զփոփոխումն թագաւորաց, զաղքատաց մեծանալն եւ զփարթամաց տնանկանալն<sup>3</sup>: Երրորդ՝ զփոփոխումն խորհրդոց եւ կամաց մարդկան, զի բազում ինչ խորհիմք եւ կամիմք<sup>4</sup> եւ ոչ կատարի: Չորրորդ՝ զայլալուծումն օդոցն եւ բուսոց, վասն առաջնոյն ասէ Դաւիթ. «Հաստատեաց զերկիր ի վերայ հաստատութեան իրոյ, զի մի՛ սասանեսցի» (Սաղմ. ԾԳ 5), եւ թէ՛ «Առաքեաց զաղբերս ընդ ծործորս լերանց» (Սաղմ. ԾԳ 10): Վասն երկրորդին ասէ յԱռակս. «Ինն թագաւորք թագաւորութեանն» (Առակ. Ը 15), եւ Աննա՝ «Տէր աղքատացուցանէ եւ Տէր մեծացուցանէ» (Ա Թագ. Բ 7): Վասն երրորդին՝ «Տէր ցրուէ զխորհուրդս» (Սաղմ. ԼԲ 10): Եւ վասն չորրորդին ասէ. «Դնէ զձիւն որպէս զասր եւ զմէգ» եւ թէ՛ «Առաքէ բանիւ եւ հալէ զնսս եւ շնչեսցեն հողմք եւ գնացեն ջուրք» (Սաղմ. ԾԽԷ 16, 18): Եւ թէ՛ «բուսոցի զխտս ի լերինս եւ զդալարիս» (Սաղմ. ԾԳ 14):

Նոյնպէս յերկինս տեսանելի չորս ինչ. նախ՝ զլայնատարած մեծութիւնն եւ զհաստատ կամարածգութիւնն երկնից: Երկրորդ՝ զգեղեցկազարդութիւնն նորա: Երրորդ՝ զանդադար շարժումն: Չորրորդ՝ զայլալուծումն լուսաւորացդ, այսինքն՝ զի երբեմն խաւարին, որպէս առ խաչելութեամբն եւ երբեմն յետս դառնան եւ կանգնին առ Յեսուալ եւ առ Եգեկիայիւ, եւ յայսցանէ պարտ է իմանալ, թէ է Արարիչ սոցա<sup>5</sup>, վասն առաջնոյն ասէ մարգարէս, թէ՛<sup>6</sup> «Հաստատեաց զերկինս իբրեւ զկամար» (հմմտ. Ամոպս Դ 13): Վասն

<sup>1</sup> CD չիք իրաց:  
<sup>2</sup> A չիք եւ:  
<sup>3</sup> B գտնանկանալն փարթամաց:  
<sup>4</sup> CD չիք եւ կամիմք:  
<sup>5</sup> B արարած Աստուծոյ փիւ. է Արարիչ սոցա:  
<sup>6</sup> CD չիք թէ:

երկրորդին ասէ. Ո՞ր հաճէ զարդ նոցա (Խ 26): Վասն երրորդին ասէ Ժողովողն. «Շրջելով շրջի երկին», եւ թէ՛ «Ելանէ արեգակն եւ մտանէ արեգակն եւ ի տեղի իւր ձգի» (Ժող. Ա 5):

Վասն չորրորդին ասէ. Դաւիթ<sup>1</sup> «Արարէր զխաւար եւ եղև զհշեր» (Սաղմ. ԾԳ 20):

Որ ունի զշրջանակ կամ զծիր երկրի (Խ 22): Տես, ի միտս առ, զի բուրակ ասէ զերկիր: Ընդդէմ փիլիսոփայիցն է, որք գառազդի<sup>2</sup> օրինակաւ ասեն զերկիր, այսինքն՝ չորք անկիւնի կամ կարակնի, այսինքն՝ եռանկիւնի: Սոյնպէս ունի ասէ զծիր երկրի, զի մի՛ խնդրեսցես թէ յէ՞ր վերայ հաստատեցաւ, զի հաստատ հիմն երկրի<sup>3</sup> է Բանն Աստուծոյ, ըստ այնմ՝ «Կրէ զամենայն բանի զօրոյթեան Իրոյ» (Եբր. Ա 3):

- Ի Թ -

Կանգնեաց զերկինս իբրև զկամար եւ ձգեաց իբրև զխորան (Խ 22): Ակիւղաս ասէ. «Զգեաց զերկինս եբրեւ զանօսը ինչ»: Սիմաքոս ասէ. «Զգեաց զերկինս որպէս զվրան»: Աստ զայն ոչ ասէ, թէ է՞ր<sup>4</sup> արարչագործեաց եւ ոչ թէ զինչ է նիւթ երկնից եւ ոչ թէ որպէս ինչ նիւթ եւ ի մարմին է, այլ գյօրինածն ասէ, եթէ կամարածեւ ձեւով հաստատեցաւ, կամար ասէ, զի մի՛ զարհուրեսցին բնակիչք երկրի, թէ յանկարծու անկանի<sup>5</sup> ի վերայ մեր, ասէ՛ Մի երկնչիր, հաստատ է, որպէս կամար քարեա: Եւ վրան ասէ զնա վասն դիւրութեան: Նոյնպէս եւ ձգելն զայն յայտնէ, թէ դիւրաւ տարածեաց եւ մեկնեաց<sup>6</sup> որպէս ոք զհանդերձ տարածէ եւ<sup>7</sup> սիւռէ:

Եւ երկիր իբրև զոչինչ արար (Խ 23): Կամ զայն ասէ, թէ յոչընչէ արար, կամ թէ դիւրաւ առանց աշխատութեան արար, այսինքն՝ բանիւ եւ մանաւանդ թէ կամօք ըստ այնմ, «Զամենայն զոր ինչ կամեցաւ եւ արար Տէր» (Խ 2, 10): Ու՞ր են այնքիկ, որ անարար ասեն զերկիր եւ բերեն վկա թէ՛ «երկիր էր աներեւոյթ»: Զի եւ նոյն Մովսէս. նախ՝

<sup>1</sup> CD չիք Դաւիթ:

<sup>2</sup> B գառազեղ:

<sup>3</sup> A չիք երկրի:

<sup>4</sup> CD ո՞:

<sup>5</sup> B անգանի:

<sup>6</sup> CD չիք եւ մեկնեաց:

<sup>7</sup> B ինչ փխ. տարածէ եւ:

ասաց, թէ՛ «Արար Աստուած գերկիճ եւ գերկիր» (Ծճճ. Ա, 1) եւ ասէ թէ՛ արար գերկիր, յայտ է, թէ՛ արարելն անարար ոչ է, իսկ որ ասէ՛ «Էր աներեւոյթ», զի ծածկեալ էր ի բազմութենէ ջուրց եւ դեռ լոյս ոչ գոյր:

Համբարձէք ի բարձունս զաչս ձեր (Խ 26): Յաղագս երեք պատճառի կանգուն է ձեւ մարդոյս եւ ոչ կորագլուխ, որպէս զանասնոցն<sup>1</sup>. Նախ՝ զի Տէր եւ իշխան եմք ի վերայ նոցա: Երկրորդ՝ զի միշտ յերկինս Հայելով տեսանեմք զբարձրութիւնն Աստուծոյ: Երրորդ՝ զի ի միտ ածեմք զազնուականութիւն մեր, վասն այսր պատճառի եւ աչքն ի բարձր մասին եղան<sup>2</sup> որպէս զգատաւորք, զի անսխալ տեսցէ եւ ընտրեսցէ զբարին ի չարէն<sup>3</sup>, որպէս ասէ ժողովողն. «Իմաստնոյն աչքն ի գոյն» (Ժող. Բ 14), իսկ որք միշտ յերկիր Հային երկրաքար խորհրդով, խրատէ զնոսա՛ ի բարձունս ամբառնալ զաչսն:

Ո՞ հաստատեաց զաչս ամենայն: Ոչ որպէս ասեն թէ՛ ոմն գերկիր արար եւ այլ ոմն՝ գծով եւ ոմն՝ գերկինս, այլ միայն նա արար ասէ զամենայն զարդս երկնից յանուանէ կոչէ: Զայս եւ Դաւիթ. «Ո՞ թուէ զբազմութիւնս աստեղաց» (Սաղմ. ԾԽԶ 4) եւ այլն. Նախ՝ զի անսխալապէս գիտէ զամենայն: Երկրորդ՝ զի նախախնամէ զիւրաքանչիւրսն, զի մի՛ կորիցեն: Երրորդ՝ զի ամենեքեան Հնազանդ են<sup>4</sup> բանին նորա, այս է յանուանէ կոչելն (տե՛ս Ծճճ. ԻԶ 25, Եսայի ԽԵ 3): Սաստիկ է զօրութիւնն Աստուծոյ երեք կերպիւ. Նախ՝ զի յերկար եւ միշտ: Երկրորդ՝ զի առաւել է զօրութիւն: Երրորդ՝ զի ամենազօր է, այսինքն՝ յամենայն իրս զօրաւոր է, իսկ մարդիկ երբեմն են նուազ եւ առ ոմանս են զօրաւորք:

- Լ -

Հարց - Զի՞նչ է յաւիտենական եւ զի՞նչ մշտնջենաւորն:

Պատասխան - Յաւիտենականն է անսկիզբն եւ անվախճան, որպէս Աստուած: Եւ մշտնջենաւորն է սկսեալն եւ անվախճանն որպէս հրէշտակք եւ հոգիք մարդկան:

<sup>1</sup> CD զանասնոց:

<sup>2</sup> B եղաւ:

<sup>3</sup> CD չարն ի բարոյն *փիս* եւ ընտրեսցէ... ի չարէն:

<sup>4</sup> CD հնազանդուեն:

## - ԼԱ -

Ո՞ր գարթոյց յարեւելից գարդարութիւն եւ կոչեաց զնա զհետ իւր (ԽԱ, 2): Այսինքն՝ ոչ թէ հեթանոսք կամ կուռքն իւրեանց զարդուցին<sup>1</sup> զարդարութիւն, բայց միայն՝ Աստուած. նախ՝ զգործ արդարութեան է իմանալի, զի վասն մեղացն գերեցան, յիրաւի ապա վասն դարձի ազատեսցին: Եւ այն, զի ասէ գարթոյց, զի մինչ ի մեղսն էին<sup>2</sup>, անփոյթ առնէր զնոսա<sup>3</sup>: Երկրորդ՝ ի Կիւրոս ակնարկէ, որք ազատեաց զնոսա, զի ոմանք զարդարն ասեն: Երրորդ՝ Զօրաբարէլ է արդարն, որ առաջնորդեաց ժողովրդեանն եւ զարհուրեցոյց զթագաւորսն հեթանոսաց: Չորրորդ՝ վրէժխնդրութիւն է բաբելացոց, որ յարոյց զՊարս եւ զՄարս եւ աւերեաց զնոսա, իսկ հինգերորդ՝ արդարութիւնն է Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ծագեալ իբր յարեւելից ի Հօրէ եւ լուսաւորեաց զխաւար մեր եւ սրբեալ արդարացոյց զմեզ<sup>4</sup>: Զարթոյց ասէ. ընդ մեզ զիջանելով խօսի:

Եւ կոչեաց զնա զհետ իւր, այսինքն՝ զհետ նախասահմանեալ կամացն իւր, զի յառաջագոյն նկարեալ էր զմարմնանալն Որդոյ, զխաչն, զմահն եւ զյարութիւնն եւ զփրկութիւնն մեր:

Եւ Տէր առաջին եւ ես նոյն եմ, որ առ յապա (ԽԱ 4): Այս է սեփհական Աստուծոյ, զի յառաջ քան զՆա ոչ ոք է եւ յետ նորա ոչ ոք է, այսինքն՝ զի անըսկիզբն է եւ անվախճան: Այլ Ինքն է սկիզբն եւ կատարումն ամենայնի:

## - ԼԲ -

Աստ ասէ, թէ ընտրեցի զձեզ, եւ Պօղոս. «Յառաջ քան զիինելն աշխարհի ընտրեաց զմեզ» (Եփես. Ա 4): Արդ, եթէ Աստուած զմինն ընտրէ եւ զմիւսն խոտէ ապա խոտեալն չէ մեղադրելի: Ոչ եթէ Աստուած բռնութեամբ եւ խառնիխուռն ընտրէ եւ խոտէ<sup>5</sup> այլ յառաջագէտ<sup>6</sup> տեսութեամբ արդարապէս զլօսն<sup>7</sup> ընտրէ եւ զվատթարսն խոտէ, զոր օրինակ մարդիկ զառաջի եղեալն ընտրեն զայնոսիկ, որ ի յէութիւնսն կամ ի պատահմունսն ունին զպատուականութիւն: Նոյն-

<sup>1</sup> CD չիք զարդուցին:

<sup>2</sup> CD նորա փիւ. էին:

<sup>3</sup> CD զնա:

<sup>4</sup> CD մեզ:

<sup>5</sup> CD չիք ապա... խոտէ:

<sup>6</sup> A յառաջագէտ:

<sup>7</sup> A զլաւս:



պէս եւ ամէնիմաստ գիտութեամբն յառաջագոյն ընտրէ. եթէ՛ յորովայնէ եւ եթէ՛ յետոյ՛ լինելոց են պատուականք, զիւրաքանչիւրսն ի դէպ ժամու կոչէ, որպէս յայտ է յառակաց մշակացն յայգին: Իսկ անարժանիցն<sup>2</sup>, որք չեն ընդունելոց, ոչ առաքէ քարոզս, որպէս յազգս պարսից եւ այլոց եւ զամենայն այսպէս իմայ:

Որդիդ եւ զածածդ Իսրայէլի (ԽԱ 14) կոչէ զժողովուրդն, զի խոնարհեալք էին եւ սակաւաւուրք:

- Լ Գ -

Բացից գետս ի վերայ լերանց եւ ի դաշտս աղբիւրս (ԽԱ 18): Այս զգարձ նոցա նշանակէ, զի վերստին շինութիւն էր լինելոց յամենայն տեղիս, նա եւ մարգարէութիւնք եւ ուսմունք օրինացն<sup>3</sup> յետ դարձին: Իսկ առ մեզ հոգեւորապէս գետք<sup>4</sup> են բանք մարգարէիցն եւ աղբիւրք՝ հոսմունք առաքելականք: Զգետս,<sup>5</sup> ասէ, ի վերայ լերանց եւ զաղբիւրս ի դաշտս վասն երեք պատճառի. Նախ՝ զի յառաջագոյն մարգարէքն էին եւ յետոյ առաքեալքն երեւեցան: Երկրորդ՝ զի մարգարէքն ի մէջ Իսրայէլի, որք բարձրացեալ էին<sup>6</sup> օրինօք եւ առաքեալքն ի մէջ հեթանոսաց, որք խոնարհեալք էին<sup>7</sup> մեղօք: Երրորդ՝ զի գետք լերանց ի դաշտս իջանեն եւ ի դաշտաց ի լերինս ոչ ելանեն: Նոյնպէս ի մեզ հոսեցան բանք մարգարէիցն, իսկ առաքելոցն ի նոսա՝ ոչ, զի ոչ ընկալան նոքա: Իսկ գետ եւ աղբիւր. նախ՝ զի գետք ի սակաւ ուրեք եւ աղբիւրք ի բազում տեղիս բխեն: Նոյնպէս<sup>8</sup> մարգարէքն ի մէջ Իսրայէլի եւ առաքեալքն յամենայն ազգս հեթանոսաց<sup>9</sup> քարոզեցին: Երկրորդ՝ գետն յոլով ունի ջուրս քան զաղբիւրս<sup>10</sup>: Եւ աղբիւրք յոլով են արդեամբք քան զգետս: Նոյնպէս<sup>11</sup> բազում են բանք եւ օրէնք ի մարգարէիցն<sup>12</sup>, այլ առաքեալքն սակաւուրք զաշխարհս պտղաբերեցին: Երրորդ՝

<sup>1</sup> CD չիք յետոյ:

<sup>2</sup> CD անարժանացն:

<sup>3</sup> AB չիք օրինացն:

<sup>4</sup> CD գետ:

<sup>5</sup> CD գետ:

<sup>6</sup> CD է:

<sup>7</sup> CD է:

<sup>8</sup> CD եւ:

<sup>9</sup> CD չիք հեթանոսաց:

<sup>10</sup> B զաղբիւրն:

<sup>11</sup> CD եւ:

<sup>12</sup> B մարգարէիցն եւ օրէնք *փիս*. օրէնք ի մարգարէիցն:

զի<sup>1</sup> գետք եւ աղբիւրք ի միոյ ծովէ, նոյնպէս<sup>2</sup> առաքեալքն եւ մարգարէքն ի միոյ Հոգւոյն: Չորրորդ՝ զի<sup>3</sup> բազում ուրեք աղբիւրք ի գետոց հոսեն, նոյնպէս<sup>4</sup> առաքեալքն ի բազում տեղիս վկայութեամբ մարգարէիցն քարոզէին, նա եւ զհինն ի նորս փոխեցին: Հինգերորդ՝ զի<sup>5</sup> գետք եւ աղբիւրք ի միասին խառնին<sup>6</sup>, այսպէս հին եւ նոր կտակարանք այժմ ի նորս<sup>7</sup> եկեղեցի:

Իսկ մայրն եւ տօսախն (ԽԱ, 19) եւ այլն, զոր յիշէ, թուով տասն եւ մշտասաղարդք եւ անուշահոտք եւ բժշկականք եւ լուսաւորք<sup>8</sup> ի նոսա յետ դարձին զչինութիւն նշանակէ, նա եւ՝ զթագաւորութիւն եւ զքահանայութիւն<sup>9</sup>, զի ըստ ոմանց ի ներքոյ թագաւորաց կարգեալ են աստիճանքի<sup>10</sup> իններորդ, եւ թագաւորն տասն է ի վերայ նոցա: Այսպէս՝ եւ՝ քահանայապետն տասներորդ է, նոյնպէս ի<sup>11</sup> նորս եկեղեցի աստիճան քահանայութեան ինն է եւ տասներորդ կոթողիկոսն, ըստ երկնայնոցն ինն դասուց եւ գերագունից տասներորդ է Աստուած: Այլեւ զանազան ներգոծութիւնս զմշտագուարճ ցանկութիւնս զբժշկութիւն հոգւոց, քաւութեամբ մեղաց, զանուշահոտ վարս եւ զլուսաւոր շնորհս եւ զվարդապետութիւնս նշանակեն, որ ի մէջ եկեղեցոյ:

Ասացէք, զոր ինչ առ յապա կամ արարէք չար կամ բարի, թէ աստուածք էք (ԽԱ, 23): Միայն Աստուծոյ է սեփական զլինելոցս յառաջագոյն ասել եւ առնել<sup>12</sup> այսինքն՝ տալ պարգեւս եւ պատիժս, զի Աստուած չարս ոչ առնէ, այլ արդար հատուցմունք նորա մեզ չար թուի: Այլ թէ ոք հարցանէ յիմար մտօք, թէ վասն է՞ր մարգարէս թողեալ զազգու գորութիւնն, որ ի նոսա, զի կարեն բարի եւ չար առնել, եւ ընդ անմռունչ<sup>13</sup> պատկերսն այսչափ ճարտարաբանէ: Այսմ կրկին պատասխանէ սուրբ<sup>14</sup> Յոհան Ոսկէբերան. Նախ՝ այս-

<sup>1</sup> CD չիք զի:

<sup>2</sup> D եւ փխ. նոյնպէս:

<sup>3</sup> CD չիք զի:

<sup>4</sup> CD չիք զի:

<sup>5</sup> չիք զի:

<sup>6</sup> B խառնեցին:

<sup>7</sup> CD մերս փխ. նորս:

<sup>8</sup> B լուսաւորք եւ բժշկականք:

<sup>9</sup> CD չիք ի նոսա... գրահանայութիւն:

<sup>10</sup> B չիք աստիճանք:

<sup>11</sup> CD եւ:

<sup>12</sup> A առնել եւ ասել:

<sup>13</sup> AB չիք սուրբ:

<sup>14</sup> CD անմռունչ:

պէս, թէ առաջինքն միայն պատկերս արարին եւ աստուածք<sup>1</sup> զնոսա պաշտէին, զորս կշտամբէ մարգարէս, այլ ազգմունք նոցա<sup>2</sup> եւ պատասխանիք, յետոյ ի հայթայթանաց կեղծաւորեալ մարդկանէ՝ մտին ի նոսա: Երկրորդ՝ պատասխանի<sup>3</sup>. Թէեւ ոչ նոքին իսկ դեւք մտեալ ի պատկերսն ոչ գիտէին՝ զի<sup>4</sup>նչ է զառաջիկայն եւ ոչ կարեն բարի կամ չար<sup>4</sup> առնել, եւ յայտ է ի հրէիցն, որք թողին զճշմարիտն Աստուած եւ «դիւստ երկիր պագիմ՝ գոհելով գոստերս եւ զդատերս» (Սաղմ. ԾԵ 37), եւ ոչ կարացին ինչ օգնել նոցա: Այլ եւ զժամանակ մարդեղութեանն Քրիստոսի ոչ կարացին գիտել, եւ թէ գիտացեալ էր՝ զխորտակումն իւրեանց ի ձեռն խաչին ոչ էր մտեալ ի Յուդա: Այլ եւ ոչ պատերազմէր ընդ սրբոցն, յորժամ գիտէր, թէ յաղթահարի ի նոցանէ: Եւ թէ առնեն ուրեք ուրեք չար, որպէս ի խոզսն եւ ի խաչինս Յոբայ. այս<sup>5</sup> ի ներելոյն Աստուծոյ է, զի յորժամ ներէ Աստուած եւ մարդիկ մարդկան չար առնեն, եւ թէ երազով կամ ի ձեռն դիւթից պատասխանեն զլինելոցն, եւ այս եւս կամ ի ներելոյն Աստուծոյ լինի ի խնամս մարդկան եւ կամ սրատես մտօք կարծեն, որպէս եւ ճարտարս ի մարդկանէ ի շարժմանէ աստեղաց զլինելոցսն ասեն:

- ԼԳ -

Յակոբ ծառայ իմ (ԽԲ 1): Ու<sup>6</sup>մ կարծեն հրէայքն զայս բանս, զի յայնմանէ<sup>6</sup>, որ ասէ. Միւրաբարեք, միւրաբարեք զժողովուրդ իմ (Խ, 1), ասէ Աստուած<sup>7</sup>: Մինչեւ ի վերջք զրոցս Ասորեստանոյն եւ Եգեպտոսն այլ ճառ ոչ գոյ: Այլ եւ ոչ Զօրաբարելի յարմարի, զի ասէ ոչ աղաղակեացէ եւ ոչ վիճեացի, եւ ահա Զօրաբարել կոտորեաց զԵգեպտոսն եւ զԳօղ: Այլ յարմարի Տեառն մերոյ Յիսուսի<sup>8</sup> Քրիստոսի, որպէս եւ Աւետարանիչն Մատթէոս զայս վկա բերէ թէ. Բարիք խօսեցաւ Հոգին Սուրբ. «ի ձեռն Եսայեայ եւ ասէ<sup>9</sup>. «Ահա ահա իմ, զոր ընտրեցի» (Մատթ. ԺԲ 18) եւ այլն: Այլ եւ ի Տէր մեր ոչ որպէս արիանոսքն կարծեն զԲանն արարած եւ ծառայ եւ կարօտ

<sup>1</sup> B Աստուած:  
<sup>2</sup> B սոցա:  
<sup>3</sup> CD պատասխանէ:  
<sup>4</sup> B չար կարեն **փիս** ոչ կարեն...չար:  
<sup>5</sup> B այն:  
<sup>6</sup> CD յայն բանէ **փիս**, յայնմանէ:  
<sup>7</sup> AB **չիք** ասէ Աստուած:  
<sup>8</sup> B **չիք** Յիսուսի:  
<sup>9</sup> B վկայէ Մատթէոս **փիս**, աւետարանիչն... եւ ասէ:

օգնականի, այլ ճշմարիտ ի մարմին նորա կատարի, ըստ որում.

«Ձկերպարանս ծառայի էստ» (Փիլիպ. Բ 7):

Օգնական եղև նմա՝ ի գորուծիւն սքանչելեացն եւ ասաց առ<sup>1</sup> նա. «Դա է Որդի իմ ընտրեալ ընդ որ հաճեցայ» (Ղուկ. Գ 22) եւ «Հոգին Սուրբ աղաւմակերպ էջ ի վերայ նորա» (Ղուկ. Գ 22): Եւ զի առ Յակոբ դնէ զբանս, որպէս այն. «Աստուած գիրաւունքն Արքայի տուր եւ զարդարութիւնսն ընդ [Որդու թագաւորի]» (Սաղմ. ՀԱ 2): Նոյնպէս եւ մարգարէս դէմք դնէ զՅակոբ եւ ի Քրիստոս խօսի: Եւ դարձեալ վասն այն յիշէ զՅակոբ<sup>2</sup>, զի յազգէ նորա ծնանելոց էր Քրիստոս:

Օգնական եղէց նմա. ըստ Աստուածութեանն ոչ է<sup>3</sup> կարօտ օգնելոյ, այլ ըստ տնօրէնութեանն, զի մարդ եղև, «Եւ հրեշտակք զօրացուցանէին զնա» (Ղուկ. ԻԲ 43):

Իրաւունս հեթանոսաց հանցէ. Նախ՝ այն է զի ազատեսցէ զհեթանոսս ի ծառայութենէ սատանայի: Երկրորդ՝ զի ազատեսցի զանազան շաղաղմանէ մեղաց եւ ի պղծագործ զարշուծեանց եւ էած յարգարութիւն եւ ի սրբութիւն կենաց: Երրորդ՝ զի հրէայք, որք յօրէնս խոկային, վրիպեցան ի ճշմարտութենէն եւ հեթանոսք յիմարեալք հասին<sup>4</sup> ի գլխաւոր առաքինութիւն, Չորրորդ՝ զերկիւղարդար դատաստանին սանձ եղ ի հոգիս, որով խոյս տամք ի հարէ: Եւ տես ոչ ասաց, թէ արասցէ այլ՝ հանցէ, զի զոր էր ի ծածուկ՝ յայտնի եհան, որպէս այն «եւ սերմահաւ» (Մատթ. ԺԳ 4) եւ յաստուածային գանձէն բաշխեաց պարգեւս աստուածայնոցս:

Ձեղեզն ջախջախեալ մի բեկցէ եւ զպատրոյզն առկայծեալ մի շիջուցէ (ԻԲ, 3):

Նախ՝ հրէիցն ժողովուրդքն իբրև ջախջախեալ եղեզն<sup>5</sup> հակառակէին եւ<sup>6</sup> իբրև զկայծ վառեալ նախանձաբեկ լինէին: Թէ կամեցեալ էր, ասէ, ոչ իբրև զողջ եղեզն, այլ իբրև՝ զջաղջախեալ<sup>7</sup>, դիւրաւ խորտակէր եւ շիջուցանէր՝ կորուսանելով զնոսս, այլ ոչ կամեցաւ: Երկրորդ՝ ասեն ոմանք եղեզն ջախջախեալ<sup>8</sup> զնոյն ժողո-

<sup>1</sup> B ասացաւ:

<sup>2</sup> B ցՅակոբ:

<sup>3</sup> CD չիք է:

<sup>4</sup> CD չիք հասին:

<sup>5</sup> CD չիք եղեզն:

<sup>6</sup> A նմանապէս եւ:

<sup>7</sup> C չիք ջախջախեալ:

<sup>8</sup> B ջարդեալ:

վուրդն, զոր ոչ երբէք այլ ողջացոյց, այսինքն՝ բժշկեաց: Իսկ պատրոյգն առկածեալ զօրէնքն ասեն\*, զոր ոչ շիջոյց, այլ՝ կատարեց: Երրորդ՝ զի սուրբն Բարսեղ ասէ, Եղեգն ջախջախեալ նոքա են, որք արատով իւրք կատարեն զօրէնսն, զոր ոչ է պարտ բեկանել, այլ՝ խրատել զնոսա, որպէս Տէրն ասէ<sup>1</sup> «Մի՛ առնէք զողորմութիւն կամ զպահքն ձեր ի ցոյցս մարդկան» (Մատթ. 23) եւ Պօղոս ասէ. «Առանց տրտնջելոյ եւ քրթմնջելոյ եւ առանց գրգռութեան եւ պարծանաց արարէք» (Փիլիպ. Բ 14): Տրտնջելն այն է, որ յայտնապէս յիշեն եւ երախտեն զգործն, որպէս փարիսեցիքն ի տաճարին: Եւ քրթմնջելն, որ ի ծածուկ դժգոհեն եւ զգործն անարժան համարին ինքեանց: Գրգռութեամբ է, որ չար նախանձով հակառակին ընդ ոմանս եւ աղօթեն ստէպ եւ պահեն: Պարծանք<sup>2</sup> է, որ կամ ինքեանք բերանով պարծին զուղղութիւնս իւրոց կամ ի ցոյցս մարդկան առնեն, զի այլք գովեսցեն. այնպիսիքն անպիտան եւ ջախջախեալ եղեգն են: Իսկ պատրոյգն առկայծեալ նոքա են, որք<sup>3</sup> ոչ վառեալ ջերմութեամբ սիրովն Աստուծոյ<sup>4</sup>, այլ ծուլութեամբ եւ պղերգութեամբ պահեն զպատուիրանս: Զնոսա յիշատակաւ դատաստանին պարտ է արիացուցանել, ասէ: Չորրորդ՝ եղեգն ջախջախեալ<sup>5</sup> ժողովուրդն է, որ բառնան զդժուարակիր օրէնսն Քրիստոսի, որ է նեղ եւ անձուկ ճանապարհն Քրիստոսի<sup>6</sup> եւ ոչ բեկանին տաղտկութեամբ կամ յուսահատութեամբ, այլ յուսով հանգստեան<sup>7</sup> լուծն քաղցր եւ բեռն թեթեւ թուի նոցա ի շնորհացն Քրիստոսի, որ ոչ բեկանէ, այլ կազդուրէ: Իսկ պատրոյգն աղօտացեալ, ասէ սուրբ Եփրեմ, Մարդեղութիւն է Տեառն մերոյ Յիսուսի<sup>8</sup> Քրիստոսի, որ ի տղայութեան հասակն կամէր շիջուցանել Հերոդէս, ընդ կոտորելն մանկանցն, եւ ոչ կարաց<sup>9</sup>: Նա եւ յորժամ կամէին քարկոծել եւ ի դահավէժ լերինն, եւ յորժամ խաչեցին հրէայքն կամէին շիջուցանել զկեանս Նորա, այլ Նա<sup>10</sup> առաւել ծագեաց, որպէս ասէ.

\* Ոսկեբերան, Մեկն. Եսայեայ, էջ 288:

<sup>1</sup> C չիք ասէ:

<sup>2</sup> B պարծելն:

<sup>3</sup> A որ:

<sup>4</sup> C չիք Աստուծոյ:

<sup>5</sup> B ջարդեալ:

<sup>6</sup> B չիք ճանապարհն Քրիստոսի:

<sup>7</sup> B հանգստեանն:

<sup>8</sup> B չիք Յիսուսի:

<sup>9</sup> C կարացին:

<sup>10</sup> C չիք նա:

Ծագեացէ եւ մի շիջցի մինչեւ Բանցէ ի ճշմարտութիւն զիրաւունս (*ԽԲ, 4*), *այսինքն՝ յայտնեաց, զի ամենայն իրք մարդկան, յաշխարհի<sup>1</sup> սնտոի եւ ընդունայն են, ըստ այնմ, թէ. «Ընդէ՞ր սիրէք զանարտութիւն եւ խնդրէք զստութիւն» (Սաղմ. Դ, 3): Այլեւ թիւր էին իրաւունք դատաստանաց մարդկան, զորս ուղղեաց, թէ մի ըստ աշս դատիք, այլ ուղիղ դատաստան արարէք» (Յովն. Է՝ 24): Եւ լինի թիւր դատաստան, ըստ վեց իրաց. Նախ՝ յերկիւղէ: Երկրորդ՝ ի ճարտար եւ ի տարտամախօսաց: Երրորդ՝ յակնառութեանց: Չորրորդ՝ ի տգիտութեանց: Հինգերորդ՝ ի կաշառաց: Վեցերորդ՝ ի սուտ վկայից<sup>2</sup>: Եցոյց, թէ այնպիսեաց<sup>3</sup> դատաւորաց արդարապէս վճիռ հատուցանի աստ եւ ի դատաստանն Աստուծոյ, զի արդարութեամբ դատի եւ ակն մարդոյ ոչ առնու եւ<sup>4</sup> ոչ յուճեքէ երկնչի եւ եւ ի կաշառաց ոչ պատրի<sup>5</sup>, ամենիմաստ է եւ ոչ կարօտ<sup>6</sup> այլոց վկայից, զի ամենայն ինչ մերկապարանոց կայ<sup>7</sup> առաջի նորա եւ «քանէ զսիրտ եւ զերիկամունս» (Սաղմ. Է՝ 10), որ եւ ինքեան, որ պատժապարտքն են իրաւունս<sup>8</sup> տան, որպէս Դաւիթ. «Ես ասէ Հովիս մեղայ» (Բ Թագ. ԻԴ 17) եւ Կայեն ասէր. «Մեծ է վնասս իմ քան զթողութիւն մեղաց» (Մանն. Դ 13), Ադամ թաքչելովն յայտ արար, թէ՛ յանցաւոր եմ, և մեծատունն յորժամ լուաւ յԱբրահամէ, թէ՛ «ընկալար զբարիսն քո»՝ ոչ կարաց իրաւամբք ինչ<sup>9</sup> պատասխանել, եւ ոչ նա, որ հրամայեաց Տէրն. Կապել զոտս եւ զձեռս եւ հանել ի խաւարն արտաքին (Մատթ. ԻԲ, 13):*

Եւ յանուն նորա Բեթանոսք յուսացին (*ԽԲ 4բ*):

Հարց - Ընդէ՞ր ոչ հաւատասցեն հեթանոսք յայն անունն<sup>10</sup>, որ իբրեւ զէնութիւնն գործ կատարէ: Նախ՝ զի որպէս Ինքն՝ Քրիստոս զդեւս հալածական առնէր, նոյնպէս եւ անուն նորա հալածէր<sup>11</sup>, որպէս որդիքն Սկեւեայ (Տե՛ս Գործք ԺԹ 14-17): Երկրորդ՝ զի որպէս ինքն կռապաշտութիւնն եբարձ եւ զպատկերս նոցա փշրեաց,

<sup>1</sup> C որ ըստ աշխարհի *փիս*. յաշխարհի:

<sup>2</sup> B երկրորդ՝ յակնառութեանց, երրորդ՝ ի կաշառաց, չորրորդ՝ ի տգիտութեանց, հինգերորդ՝ ի սուտ վկայից, վեցերորդ՝ ի ճարտար եւ ի տարտամախօսաց:

<sup>3</sup> B այնպիսի:

<sup>4</sup> B *չիք* եւ:

<sup>5</sup> CD ոչ կաշառ առնու եւ *փիս*. եւ ի... պատրի:

<sup>6</sup> CD կարօտի:

<sup>7</sup> CD է:

<sup>8</sup> B իրաւունք:

<sup>9</sup> B *չիք* իրաւամբք ինչ:

<sup>10</sup> B անունն յայն:

<sup>11</sup> CD հալածեն:

ըստ այնմ՝ Շարժեսցին ձեռագործք Եգիպտացոցն, յորժամ եմուտ անդր տղա հասակաւն՝, նոյնպէս եւ սուրբքն յիշելով զանուն նորա<sup>1</sup> խորտակէին զկուռսն: Եւ թէ ոք ասիցէ՝ որպէ՞ս բարձան կուռքն, զի<sup>2</sup> դեռեւս գոն կուսապաշտք եւ մոլէզնեալք եւ կախարդք եւ այլն՝ պատասխանէ Ոսկեբերանն<sup>3</sup>, Եթէ Զսակաւ մնացորդս եթող Քրիստոս, զի ծանիցուք զերախտիս բարերարութեան Նորա,<sup>4</sup> թէ յորպիսի զազրալի գործոց եւ ի դառն տանջանաց ազատեաց զմեզ, նա եւ ջերմ սիրով փութացուք առ նա: Երբորդ՝ որպէս ինքն Քրիստոս թողոյր, նոյնպէս եւ անուն նորա զմեզս թողու, ըստ այնմ. «Մկրտեսցի իւրաքանչիւր ոք<sup>5</sup> ի մէջ յանուն Յիսուսի ի թողութիւն մեղաց» (Գործք Բ 38): Զորբորդ՝ որպէս ինքն ունէր զմեծամեծ սքանչելիսն ի կաղս, ի կոյրս եւ ի մեռեալս<sup>6</sup> եւ յայլս, նոյնպէս եւ անուամբն Քրիստոսի յարոյց Պետրոս զՏաբիթայն (տե՛ս Գործք Թ 40) եւ վազէր կաղն եւ օրհնէր զԱստուած, որ անկեալ դնէր ի դուռն տաճարին<sup>7</sup> (տե՛ս Գործք Գ 7-8): Հինգերորդ՝ որպէս նոյն ինքն Քրիստոս ի կեանս յաւիտենականս պարգեւէ հաւատացելոց իւրոց, որպէս ասէ Աւետարանն. «Որոց հաւատացեն յանուն նորա, ետ անցա իշխանութիւն՝ որդիս Աստուծոյ լինել եւ ժառանգակից Քրիստոսի» (Յովհ. Ա., 12):

Որ հաստատեաց զերկիր (ԽԲ 5ա). Նախ՝ զի ոչ ապականի ի ծփմանէ շուրջ շուրջանակի եւ ոչ այրի ի բորբոք ջերմութեանց: Երկրորդ՝ զի այնքան ծանրութիւն լերանց եւ դաշտաց ոչ շարժի ի տեղովէ իւրմէ, այլ հաստատեալ<sup>8</sup> կայ եւ մնայ բանիւն Աստուծոյ: Եւ եթէ ուրեք երբէք շարժէ զերկիր՝ յայն սակս, զի ծանիցուք, թէ եւ<sup>9</sup> անշարժ պահելն ի ձեռս Նորա է, զի նա եղեր<sup>10</sup> յերկիր եւ տա դողալ սմա, ասէ մարգարէ, որ ետ շունչ մարդկան, որ կոխեն զնա (ԽԲ 5բ), Նախ՝ զի ցուցցէ թէ ի նմանէ է տուեալ<sup>11</sup> հոգիս մարդկան՝ իմաստնական եւ շունչ անասնոց՝ զգայական: Երկրորդ՝ զի պահե-

\* «Գիրք տղայութեան Քրիստոսի». տե՛ս «Անկանոն գիրք նոր կտակարանաց», էջ 62:  
<sup>1</sup> B Քրիստոսի *փխ*. Նորա:  
<sup>2</sup> B *չիք* զի:  
<sup>3</sup> A Ոսկիաբան:  
<sup>4</sup> CD *չիք* նա:  
<sup>5</sup> C *չիք* ոք:  
<sup>6</sup> B *չիք* եւ ի մեռեալս:  
<sup>7</sup> B *չիք* նոր անկեալ... տաճարին:  
<sup>8</sup> B հաստատ:  
<sup>9</sup> A *չիք* եւ:  
<sup>10</sup> B հայի *փխ*. եղեր:  
<sup>11</sup> CD *չիք* տուեալ:

լով նմա՝ մնան ի մարմնի, եւ յորժամ Նա կամի՝ արձակէ ի մարմնոյ: Երրորդ՝ զի Աստուծոյ՝ միայն է հոգի, որ կոխեն զերկիր եւ ոչ երկնի եւ երկրի եւ ծովու, որպէս հեթանոսք առասպելաբանեն:

Հանն եւ զկապեալսն ի բանտէ (ԽԲ 7) այսինքն՝ զհոգիսն ի դժոխոց եւ զմարմինս՝ ի գերեզմանաց եւ զհեթանոսս՝ ի կռոցն, որք կապեալ եւ կաշկանդեալք էին մոլորութեամբ, եւ ոչ կարէին կանգնել, այլ նստէին յանգիտութեան խաւարի:

Զփառս իմ ալում ոչ կամիմ (ԽԲ 8) այսինքն՝ զանուն իմ հանեմ<sup>2</sup> ի կռոցն: Այլեւ ասի մարդն Աստուծոյ փառք, ըստ Պօղոսի. «Առն ոչ է պարտ ծածկել զգլուխ իւր զի փառք Աստուծոյ է» (Ա, Կորնթ. ԺԱ 7):

- ԼԵ -

Օրհնեցէք զԱստուած յօրհնութիւն նոր (ԽԲ 10ա). Հրէայքն յետ դարձին՝ իբր յարութենէ:

Եւ անուն նորա ի ծագաց երկրի (ԽԲ 10բ) ի բերանոյ նոցա, որք ի չորս կողմ որպէս ցրուեալք էին եւ ազատեցան ի գերութենէն: Այլ եւ ազգն հեթանոսաց նոր օրհնութիւն մատուցանեն Աստուծոյ: Զի թէ հրէիցն յետ<sup>3</sup> եւթանասուն ամին նոր էր օրհնութիւնն, քանի եւս՝ հեթանոսաց, որք հազար ամալ յետոյ օրհնէին զԱստուած: Եւ զինչ է նոր օրհնութիւն. այն է, զի<sup>4</sup> ոչ ըստ հնոյն սովորութեան եւ ոչ ըստ օրինացս, այլ հոգեւոր օրհնութեամբ օրհնեմք զԱստուած: Ըստ այնմ. «Եկեցէ ժամանակ, յորժամ ճշմարիտ երկրպագութիւն երկիր պագանիցեն Հօր հոգով եւ ճշմարտութեամբ» (Յովն. Դ 23). Նախ՝ զի մեք զԵրրորդութիւնն պաշտեմք, իսկ նոքա միայն զՀայր գիտեն<sup>5</sup>: Երկրորդ՝ զի նոցայն մարմնական, իսկ մերս հոգեւոր օրհնութիւն. «Սիրտ սուրբ եւ հոգի խոնարհ, զոր Աստուած ոչ արհամարէ» (Սաղմ. Թ 19): Երրորդ՝ նոքա յԵրուսաղէմ կամ ի նշանաւոր տեղս, իսկ մեք՝ ամենայն ուրեք օրհնեմք զԱստուած կելով<sup>6</sup> յաղօթս, ըստ Պօղոսի.

<sup>1</sup> CD ungew *փիւ*. Աստուծոյ:

<sup>2</sup> A հանից:

<sup>3</sup> CD յետոյ:

<sup>4</sup> B որ:

<sup>5</sup> B գիտէին:

<sup>6</sup> CD գալով:



«Կամիմ՝ զի արք կացեն յաղօթս, յամենայն տեղիս հասարակացն գտորք ձեռս ի վեր» (Ա Տիմ. Բ 8): Դարձեալ, զի շնորհականքն եւ պարգեւք նոր է, որ արար զմեզ, այսինքն՝ զի ի սատանայէ փրկեաց: Եւ առաքինութիւնքն նոր, այսինքն՝ զի ոչ սոսկ մարդով կամ հրեշտակով փրկեցաք, այլ մարդ լինելովն Աստուծոյ, յաղազս որոյ պարտիմք նոր օրհնութեամբ օրհնել զԱստուած:

Եւ զի մի՛ կարծեսցուք, թէ կարօտ է Աստուած օրհնութեանս մերում ասէ. Իշխանութիւն նորա ի բարձունս փառատորի, այսինքն՝ բաց մտօք եւ տես յերկինս, որք բիւրք բիւրոց հրեշտակաց եւ հազարք հազարաց հրեշտակապետաց կան անդր ի փառաբանութիւնսն Աստուծոյ<sup>1</sup> ասելով. Սուրբ, Սուրբ Տէր զօրութեանց՝ լի են երկինք (Ձ 3) եւ թէ՛ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ» (Ղուկ. Բ 14) եւ թէ՛ «Օրհնեալ են փառքս Տեսուն ի տեղոցէ իւրմէ» (ճմմտ. Սաղմ. Կէ 6), նա եւ ոչ նոցա փառաբանութեանցն է կարօտ, ուստի յայտ է, զի յառաջ քան զհրեշտակաց ստեղծանելն<sup>2</sup> անկարօտ էր փառաց նոցա: Այլ այն է շահն, զի որք օրհնեն զԱստուած, օրհնին ի նմանէ եւ<sup>3</sup> մերձաւորին Աստուծոյ: Զի որքան որ հայի<sup>4</sup> ի լոյսն, այնքան լուսաւորի ի նմանէ եւ լուսոյն ոչ ինչ է յաւելուած: Նոյնպէս եւ որք օրհնեն զԱստուած օրհնուին ի նմանէ, ըստ այնմ, որ զփառաւոր աչս իւր փառաւորէ, եւ տես զի ասէ. Իշխանութիւն նորա ի բարձունս փառատորի (ԽԲ 10գ): Այլ ոչ եթէ էութիւնքն քննի ի նոցանէ, զի անհասանելի է բնութիւնս Աստուծոյ, ապա քանի առաւել մեզ, որ երկրաքարչ եմք խորհրդով եւ նուազ՝ տեսութեամբ, եւ մեզ ընդէ՞ր ոչ երեւի իշխանութիւն նորա: Այս ոչ վասն հեռաւորութեան, զի «Աստուած մեր յերկնի եւ յերկրի» (Սաղմ. ԾԺԳ 3), ասէ մարգարէն: Այլ վասն նուազութեան մերոյս բնութեան<sup>5</sup>, զի տկար է տեսութիւն մեր եւ ոչ կարեմք հայել ի ճառագայթս աստուածային լուսոյն, որպէս յայնժամ տեսին աշակերտքն ի լերինն եւ թուլացան<sup>6</sup> յերկիւղէն: Եւ նոյն ինքն իմանալի<sup>7</sup> զօրութիւնքն ոչ իշխէին<sup>8</sup> հայել ի փառս Նորա, այլ ծածկե-

<sup>1</sup> Եւ նորա *փիս*. Աստուծոյ:

<sup>2</sup> Եւ նախքան ստեղծանելն հրեշտակաց *փիս*. յառաջ քան... ստեղծանելն:

<sup>3</sup> Եւ ինքեանք *փիս*. օրհնին ի նմանէ եւ:

<sup>4</sup> Եւ հայի որք:

<sup>5</sup> Եւ բնութեան մերում:

<sup>6</sup> Եւ թալկացան *փիս*. թուլացան:

<sup>7</sup> Եւ իմանալիքն:

<sup>8</sup> Եւ իշխեն:

**լով զերեսս եւ զոտս ահիւ եւ սրբութեամբ զերեքսրբեանն երգէին սրբասացութիւն:**

**Եւ անունն նորա ի ծագաց երկրի (ԽԲ 10դ): Այն, որ ասէ Դաւիթ. «Ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա մինչեւ ի ծագս աշխարհի եւ խօսք նոցա» (Սաղմ. ԺԸ, 5) եւ յամենայն ազգաց եկին ի հաւատս Քրիստոսի<sup>1</sup>:**

**Եւ դարձեալ ի կատարածին. Ամենայն լեզու խոստովան եղիցի (ԽԵ 24). Թէ «Տէր է Յիսուս Քրիստոս ի փառս Աստուծոյ Հօր» (Փիլիպ. Բ 11):**

**Եթէ անցանիցես ընդ ջուրս ծովուն ընդ քեզ եւ եւ գետք զքեզ մի ողորեսցես<sup>2</sup>. (ԽԳ 2), որպէս յաւուրս Յեսուայ:**

**Եւ եթէ ընդ հուր անցանիցես՝ մի այրեսցես եւ բոցն զքեզ մի կիզցէ, որպէս երեք մանկունքն ի մէջ հրոյն ոչ այրեցան եւ բաբելացիքն արտաքոյ այրեցան<sup>3</sup>, եւ Թագաւորն ի տազնապի կայր: Նոյնպէս եւ ի հուրն ի կատարածի աւուրն զարդարսն ոչ այրէ, այլ՝ զամբարիչս<sup>4</sup>, որք փայտ եւ խոտ ունին զգործսն: Իսկ այժմ ի կեանս յայս այնպիսի է առաքինութիւնն, որ ի մէջ վշտի<sup>5</sup> անխռով պահէ զառաքինութիւնսն<sup>6</sup>, իսկ չարն<sup>7</sup> Թէպէտ ի խոր<sup>8</sup> խաղաղութեան իրցէ<sup>9</sup> ի տազնապի պահէ զչարագործսն, զի հանապազ տանջին ի միտս իւրեանց, զոր օրինակ, յորժամ ջերմացաւն ի մարմինն լինի՝ ոչինչ է նմա օգուտ օգոյն քաղցրութիւնն, նոյնպէս եւ մեղաւոր հոգին չէին զյօգուտ գեղեցկութիւնն մարմնոյն եւ առողջութիւնն կամ զգեստքն կամ ուրախութիւնն արտաքոյ եւ այլն, զի «Իբրեւ զգերեզման բռեալ է արտաքոյ եւ ի ներքոյ լի է ժահաճօտութեամբ» (Մատթ. ԻԳ 27), իբրեւ զգերակիր դագաղ է մարմինն նորա, զի Թէպէտ ուտէ եւ ըմպէ եւ խօսի, սակայն հոգին ի նմա մեռեալ է եւ լի դառնութեամբ:**

<sup>1</sup> Ը քրիստոնէութեան:

<sup>2</sup> Ը օղորեայ եմ:

<sup>3</sup> Ը այրելին:

<sup>4</sup> Ը զմեղաւորս:

<sup>5</sup> Ը վշտին:

<sup>6</sup> Ը գառաքինութիւնն:

<sup>7</sup> Ը չարքն:

<sup>8</sup> Ը չիթ խոր:

<sup>9</sup> Ը իցեն:

## - ԼԶ -

Գիտաւաչիք եւ հաւատաւաչիք, թէ ես եմ Աստուած (ԽԳ, 10ա), վասն երեք պատճառի գերազանց է հաւատն քան զիմաստն.

Նախ՝ զի իմաստքն գերեւելիս քննէ, իսկ հաւատն զաներեւոյթն տեսանէ, ըստ առաքելոյ. «Հաւատն է յանդիմանութիւն, որոց՝ ոչնէ երեւիս» (Եբր. ԺԱ, 1): Երկրորդ՝ զի իմաստքն զեղական իրս քննէ, իսկ հաւատն վերաբերէ ի յանեղութիւնն Աստուծոյ որպէս ասէ. Հաւատաւաչիք ինձ թէ ես եմ (ԽԳ, 10բ) յաղագս որոյ աստուածայինքն ամենայն հաւատով ճանաչի՞ մտօք ոչ քննի, զի տկարանան միտքն: Երրորդ՝ զի իմաստքն կարօտ է նիւթական ապացուցի, իսկ՝ հաւատքն՝ անկարօտ է, յաղագս որոյ թերահաւատք օրինակ խնդրեն գերագոյ երրորդական Անձանցն Աստուծոյ՝ տնօրէնութեան խորհրդոյն, զի ոչ ունին հաւատ կատարեալ եւ կամին գիտութեամբ հասանել անհասանելոյն:

Յառաջ քան զիս ոչ եղև այլ Աստուած եւ յետ Իմ ոչ եղիցի (ԽԳ 10գ), այսինքն թէ՛ անեղ է եւ անկատարն, իսկ այլ եղականս՝ չեն Աստուած, այլ նա միայն է Աստուած: Եւ այս՝ ոչ եթէ զՈրդի եւ զՀոգի ի բաց վարէ վասն երեք պատճառի. Նախ՝ ասէ զի ոչ եղև այլ Աստուած, իսկ Որդի եւ Հոգի՝ չեն արարեալք այլ բնութենակիցք Հօր, յէութենէ՞ նորա ծնեալ եւ բխեալ: Երկրորդ՝ զի ասէ ոչ յառաջ եւ ոչ յետ իմ եղիցի, իսկ Որդի եւ Հոգի գոյակից են Հօր եւ ոչ յետս երբեք եւ ոչ յառաջ է, քան զՈրդի եւ զՀոգի, թէպէտ պատճառ է. որպէս հուրն ոչ է յառաջ քան զլոյսն եւ ջերմութիւն իւր, թէպէտ պատճառ է սոյնպէս եւ Հօր՝: Երրորդ՝ զի ասէ ոչ եղիցի այլ Աստուած, իսկ Որդի եւ Հոգի ոչ են այլ աստուածք ի Հօրէ, այլ երրորդ անձինքն են մի Աստուած, զի Աստուածութիւնն հաւասար է յերեսեանն,<sup>11</sup> որպէս եւ բնութիւնն եւ գորու-

<sup>1</sup> A որ:

<sup>2</sup> D չիք ճանաչի:

<sup>3</sup> A եւ փիս. իսկ:

<sup>4</sup> D հաւատքն:

<sup>5</sup> D չիք Աստուծոյ:

<sup>6</sup> D եղանակքս:

<sup>7</sup> A չիք այս:

<sup>8</sup> D Հոգին:

<sup>9</sup> D յերեսեան:

<sup>10</sup> D չիք սոյնպէս եւ Հայր:

<sup>11</sup> D յերեսին:

թիւնն եւ այլն ամենայն, որպէս հոգիդ քո եւ միտքդ եւ մարմինդ, եւ երեք է ըստ յատկութեան եւ մի է մարդ<sup>1</sup>, ըստ գոյացութեան, կամ որպէս հոգին եւ բանն, այսինքն՝ բանականութիւնն եւ կենդանութիւնն<sup>2</sup> մի եւ երեք են, եւ երեք են եւ մի, եւ<sup>3</sup> անհնար է սոցա թարց<sup>4</sup> միմեանց լինել, կամ յետ եւ առաջ, կամ որպէս արեգակն եւ լոյսն եւ ջերմութիւնն<sup>5</sup> եւ կամ հուրն, որպէս ցուցաւ:

Իսկ այս օրինակ եւ նա՝ ճշմարտութիւն: Եւ վասն երեք պատճառի անարգէ զողջակեցս եւ զայլսն. նախ զի մի՛ զայլ առաքիչնութիւնս անփոյթ առնիցեն եւ միայն ողջակիզաց պարապիցին<sup>6</sup>: Երկրորդ՝ զի մի՛ գիտասցեն, թէ ողջակիզացն է փրկութիւն, այլ՝ յԱստուծոյ: Երրորդ՝ զի գալստեամբն Քրիստոսի խափանելոց էին մարմնական զոհք անասնոցն, այլ պատարագ օրհնութեան եւ ողջակեց կենդանի, որ է «սիրտ սուրբ եւ հոգի խոնարհ, զոր Աստուած ոչ արհամարհէ» (Սաղմ. Ծ 19) եւ անարիւն զենուժն Քրիստոսի: Վասն որոյ եւ Դաւիթ ասէր. «Ընդ զոհս՛ եւ ընդ պատարագս ոչ հաճեցար» (Սաղմ. Լթ 7): Եւ թէ՛ «Ոչ ընդունիմ ի տանէ քումմէ զուարակս» (Սաղմ. Խթ 9) եւ այլն:

Ես եմ, որ ջնջեմ իբրեւ զամպ զանօրէնութիւնս քո (ԽԴ 22) ըստ գրոցն, որպէս ասէ յառաջիկայդ. ամպ զգերութիւն բարեկացոցն եւ մեզ զնեղութիւն նոցա: Զնջեմ, այսինքն՝ ի գերչացն ազատեմ զձեզ: Բայց գիտելի է, զի բազում իրօք մեղքն յամպս համեմատի:

Նախ՝ զի որպէս<sup>8</sup> ամպն ի գիծութենէ երկրի ելեալ խափանէ զլոյսն եւ զջերմութիւն արեգական: Նոյնպէս եւ մեղքն ի տղմային հոգւոց եւ մարմնոց բարձրացեալ՝ արգիլէ զողորմութիւն եւ զսէրն Աստուծոյ, ըստ այնմ՝ Մեղքն ձեր որոշեմ ի մէջ իմ եւ ի մէջ ձեր (ԾԹ 2). Երկրորդ՝ զի ամպն եւ մեզն<sup>9</sup> խառնակեն զպարզութիւն օդոյն եւ խաւարի<sup>10</sup>: Նոյնպէս եւ մեղքն զյստակատեսութիւն<sup>11</sup>

<sup>1</sup> A մարդս:

<sup>2</sup> A միտքն *փիս*. կենդանութիւնն:

<sup>3</sup> D եւ *փիս*. երեք... եւ:

<sup>4</sup> D առանց *փիս*, թարց:

<sup>5</sup> A տապն *փիս*. ջերմութիւնն:

<sup>6</sup> C պարապեցին:

<sup>7</sup> C զոհք:

<sup>8</sup> C *չիք* որպէս:

<sup>9</sup> A մէքն:

<sup>10</sup> A օդոյ խաւարի:

<sup>11</sup> A գյատուկ տեսութիւն *փիս*. գյատակատեսութիւն:

մտացն պղտորէ եւ յիմարի մարդն: Ըստ այնմ՝ Ոգիք, ըմբռնեալք ի մեղս, ի մտաց եւս անկանին<sup>1</sup>: Երրորդ՝ զի փոքր ինչ ամպ ի սակաւ ժամանակս աճէ եւ բազմանայ: Նոյնպէս եւ ի փոքր ինչ մեղս յորժամ մեղկանայ մարդ ընդ նմին եւ այլքն ի ներքս մտանեն եւ բազմանան: Զի մեղքն նմանութիւն օձի, յորժամ սակաւ մասն գլխին<sup>2</sup> ի ներքս<sup>3</sup> մտանէ, ընդ նմին քարչէ եւ զբոլորն: Նոյնպէս եւ ցանկութիւն<sup>4</sup> մեղացն ի զգայարանսն ի ներս մտեալ եւ բոլորովիմբ ի կատարման<sup>5</sup> տանի, եւ մեռանի հոգին: Ըստ այնմ՝ «Յանկութիւն յղացեալ՝ զմեղս ծնանի եւ մեղքն կատարեալ զմահ ծնանի» (Յակ. Ա 15): Եւ յորժամ զմինն գործէ մարդ եւ այլքն ընդ նմին ըստ շղթայից: Զորրորդ՝ զի յամպոյն եւ որոտումն<sup>7</sup> եւ կայծակմունք թափին: Սոյնպէս եւ մեղաւոր հոգին հանապազ ի մէջ խռովութեան եւ տագնապի կայ այրեցեալ ի խղճէ մտացն<sup>8</sup>: Զայս<sup>9</sup> միտս ասէ եւ Պօղոս. «Զայս արարեալ կայծակունս հրոյ կուտեսցես ի գլուխս անոս» (Հռոմ. ԺԲ 20): Զի աստ մտօքն չարչարի<sup>10</sup> հանապազ, եւ անդ հոգովն մտանի ի նախանձ հրոյն, որ ուտիցէ զհակառակորդս: Հինգերորդ՝ զի յամպոյն իջանեն սառնամանիքն, ձիւն, կարկուտ եւ այլն, ուստի խամբրանան<sup>11</sup> ամենայն դալարիք: Նոյնպէս եւ մեղքն զհոգին սառնացնեն<sup>12</sup> ի սիրոյն Աստուծոյ: Եւ թէ իցէ ինչ բարէգործութիւն, զայն<sup>13</sup> եւս կորուսանէ եւ անպտուղ առնէ ըստ մարգարէին. «Յորժամ թողցէ զօրէնս իմ եւ արասցէ մեղս ոչ յիշեսցին արդարութիւնքն, զոր յստաջ գործեսց» (Եզեկ. ԺԸ 24), ասէ: Վեցերորդ՝ Այլ եւ իջանէ անձրեւ յամպոյն եւ առնէ գնացս հողմոց, որպէս յաւուրս Նոյի<sup>14</sup>, նոյնպէս եւ ի մեղացն հոսեն սաստիկ փորձութիւնք<sup>15</sup> զանազան ի վերայ մարդոյ. որոգայթք հիւանդութիւնք, գերութիւնք, գայթակղութիւնք եւ այլն: Ըստ այնմ, «Իջին անձրեւք, յարեան գետք» (Մատթ. Է 25, 27):

<sup>1</sup> A անգանին:

<sup>2</sup> A գլխոյն:

<sup>3</sup> C ներս:

<sup>4</sup> C ցանգութիւն:

<sup>5</sup> A կատարումն:

<sup>6</sup> C չիք յղացեալ:

<sup>7</sup> B որոտ:

<sup>8</sup> A մտացս:

<sup>9</sup> A Յայս փիս. Զայս:

<sup>10</sup> B չարչարէ:

<sup>11</sup> A խամբրանան:

<sup>12</sup> B սառնացեն:

<sup>13</sup> B եւ զայն:

<sup>14</sup> A Նոյ:

<sup>15</sup> B փորձութիւն:

Յեւթներորդ՝ զի լինի ամպ, որ ոչ որոտայ եւ ոչ կայծէ, որպէս ի ձմեռն վասն սաստկութեան օդոյն<sup>1</sup> եւ կամ զի ոչ շնչէ այնպիսի հողմ, որ եւ ոչ անձրեւ եւ ոչ կարկուտ եւ ոչ ձիւն բերէ: Նոյնպէս եւ բազումք ի խորս մեղաց ըմբռնեալք ոչ ունին զկայծ խղճի մտացն, այլ որպէս խիստ հիւանդն ոչ զգայ ցաւն: Զի Աստուած ոչ ազդէ յայնպիսիսն<sup>2</sup>, այլ թողու ի ձեռաց, զի երթիցեն զհետ կամաց իւրեանց: Որ եւ ոչ ինչ փորձութիւնք<sup>3</sup> հասանէ նոցա եւ ոչ տրտմականք, այլ՝ յամենայն կողմանց ուրախութիւն: Որպէս մեծատունն<sup>4</sup>, որ զուարճացաւ ի կեանս յայս, եւ յորժամ մեռաւ՝ ի դժոխս ամբարձ զաչս իւր: Եւ այն է պատճառ, որ մեղաւորք ումանք աստ տանջին եւ ոչ անդ, որպէս, ապաշխարողքն, եւ ումանք անդ տանջին եւ ոչ աստ, որպէս մեծատուն, եւ ումանք են, որ աստ եւ անդ տանջին, որպէս սողոմացիք եւ<sup>5</sup> փարաւոն եւ այլն: Եւ զիւրին է նոցա, որ աստ զառհաւատչեայն<sup>6</sup> կրեն, քան որք ոչ կրեն, որպէս եւ ասէ Տէրն. «Դիւրագոյն լիցի երկրին սողոմացւոց» (Մատթ. Ժ 15): Եւ են մեղաւորք, որ ոչ աստ տանջին եւ ոչ անդ, որպէս նոր մկրտեալքն, որ գան ի հաւատս, զորս երանէ մարգարէն. «Երանի, որում թողութիւն եղև մեղաց» (Սաղմ. ԼԱ. 1): Ութներորդ՝ զի ի շնչել հողմոյ<sup>7</sup> ջնջի տապն, նոյնպէս եւ ի շնչել հողմոյ սիրոյն Աստուծոյ զիւրաւ ջնջի մեղքն: Վասն որոյ ասէ. Ես եմ, որ ջնջեմ զմեղս քո<sup>8</sup> որպէս զամպ զանօրէնութիւնս (ԽԴ. 22): Զի թէպէտ մեծ եւ անհնարին թուի բազմութիւն մեղացն, այլ ի շարժել ողորմութեանցն Աստուծոյ, իբր զկայծ մի հրոյ անկեալ<sup>9</sup> ի ծով, զիւրաւ շիջանի, ասէ Ոսկէբերան: Եւ տե՛ս, թէ որպէս զիւրաւ լուծան մեղքն պոռնկին քանանացոյն, մաքսաւորին, աւազակին եւ այլոցն, որ փութապէս արդարացան: Իններորդ՝ զի յորժամ լուծանի ամպն, ոչ թէ ի տեղիս<sup>10</sup> ինչ ժողովի, այլ ամենեւին յանհետ լինի: Նոյնպէս եւ զմեղս յորժամ թողու Աստուած ոչ թէ վերստին յիշէ, այլ ամենեւին անհետ ջնջէ, որ եւ սպիտակքն ոչ երեւի, որպէս ա-

<sup>1</sup> A յօդոյն:

<sup>2</sup> A յայնպիսիսն:

<sup>3</sup> B փորձ իւրք. *փ/ս*. փորձութիւնք:

<sup>4</sup> A մեծատանց:

<sup>5</sup> B *չ/ք* սողոմացիք եւ:

<sup>6</sup> A զառհաւատչեան:

<sup>7</sup> A հողմոյ շնչել:

<sup>8</sup> A *չ/ք* զմեղս քո:

<sup>9</sup> A անգեալ:

<sup>10</sup> A տղայս:

սէ. Զմեղս քո ոչ եւս յիշեցից<sup>1</sup> (ԽԳ 25). այսինքն՝ զի ոչ միայն ի պատժոցն ազատէ, այլ եւ ոչ յիշէ ամենեւին յօրինակ մեզ, զի չէ պարտ քահանային արեամբ կամ բանիւ, այլ եւ ի մտաց ամենեւին մոռանալ, որպէս Աստուած: Բայց թէ յորժամ վերստին դառնայ ի նոյն մեղս, որպէս շուն ի փսխած իւր (Տմնտ. Առակ. ԻԶ 11, Բ Պետ. Բ 22), յայնժամ եւ Աստուած վերստին յիշէ եւ զառաջինն եւ զվերջինսն, որպէս ասէ Յովհաննէս, թէ զառաջինն եւս պահանջեացեն ի նմանէ: Տասներորդ՝ յորժամ ջնջի ամպն, վերստին պայծառանայ օդն յառաջին լուսաւորութիւն: Նոյնպէս յետ թողութեան յառաջին պայծառութիւն հասանէ հոգին, որպէս զձիւն սպիտակացեալ, ըստ Դաւթի. «Լուսս եւ քան զձիւն սպիտակ եղեց», եւ Եսայի ասէ.<sup>2</sup> Թէ իցեն մեղս ձեր իբրեւ զձանձախարիթ, որ է մուր, իբրեւ զձիւն սպիտակ արարից (Ա 18) եւ այս լիցի, յորժամ խոստովանի մարդ զմեղս իւր: Որպէս<sup>3</sup> ասէ. Ասայ դու նախ զանօրէնութիւնս քո, զի արդարացիս (ԽԳ 26): Զայս Աստուած ասէ, այլ վերաբերի ի քահանայն, որ է<sup>4</sup> յաստուածկոյս կողմանէն<sup>5</sup>: Եւ այս վասն բազում պատճառի: Նախ Ասայ դու<sup>6</sup> զանարէնութիւնս քո, զի իմասցիս զերախտիքն իմ, ըստ այնմ. Իսրայէլ, մի՛ մոռանայր զիս (ԽԳ 21), եւ Սողոմոն ասէ. «Զերախտիս բարեկամի քո մի՛ մոռանայր» (Իմաստ. ԺԳ 26): Երկրորդ՝ Դու ասայ<sup>7</sup> զանօրէնութիւնս, զի դու արդարացիս, զի իմ ասելն ինձ է արդարութիւն, զի զոր ինչ ասաց մարդ, եւ կորոյս՝ թէ զմեղս եւ թէ՛ զարդարութիւն, որպէս փարիսեցին եւ մաքաւորն: Երրորդ՝ Դու ասայ. զի ասելն սրբութիւն է քեզ, զի<sup>8</sup> թէ ես ասեմ՝ նախատինք է քեզ, ասէ Աստուած: Չորրորդ՝ Դու ասայ, զի քո ասելն<sup>9</sup> զղջումն եւ խոնարհութիւն է քեզ, իսկ իմ ասելն՝ տրտմութիւն եւ ատելութիւն է քեզ<sup>10</sup>:

Հինգերորդ՝ իմ ասելն մատնութիւն է քեզ, այլ՝ դու ասայ եւ մատնեա եւ ոսոխ լեր անձին քում, որպէս ասէ Առակսն. «Արդարն ի պատասխանին ոսոխ լինի զիճքենէ» (Առակ. ԺԸ 17): Վեցերորդ՝ Դու ասայ, զի

<sup>1</sup> A յիշեանց:

<sup>2</sup> B չիք ասէ:

<sup>3</sup> B չիք Որպէս:

<sup>4</sup> B չիք է:

<sup>5</sup> A կողմ նա է:

<sup>6</sup> A դու ասայ:

<sup>7</sup> B չիք նախ:

<sup>8</sup> A չիք զի:

<sup>9</sup> A չիք ասելն:

<sup>10</sup> A չիք իսկ իմ... ատելութիւն է քեզ:

դու ասա, զի դու<sup>1</sup> ամօթ կրիցես, զի «անձն, որ մեղիցէ, նոյն է մեղի» (Եզեկ. ԺԸ 4): Եւթներորդ՝ զի միոյն ասելն է եւ միւսոյն պատասխանելն: Արդ, եթէ ես ասեմ, դու ոչ կարես թողուլ, այլ դու ասա՝ եւ ես թողեմ զասացեալն քո, ըստ այնմ, ասացի թէ՝ «Պատմեաց ինձ զմեղս եւ դու թողեցիր» (Սաղմ. ԼԱ 5): Ութերորդ՝ զի նախ հիւանդն<sup>2</sup> ասէ զցաւն եւ ապա բժիշկն կազմէ զդեղն, վասն զի նախ խնդրելն է եւ ապա առնուլն, ըստ այնմ՝ «Խնդրեցէք եւ առնուցուք» (Ղուկ. ԺԱ 9, Մատթ. Է՛ 8) եւ այլն: Իններորդ՝ Գու ասալ, զի մի՛ բռնութեամբ եւ ակամայ լիցի, որոց ոչ է վարձ ակամային եւ բռնադատելոյն, այլ քո կամօք, ըստ Դաւթայ<sup>3</sup>. «Ես կամօք իմովք խոստովան եղեց անուան քոս» (Սաղմ. ԾԳ 8): Տասներորդ, զի դու գիտես զիւրաքանչիւր գործեցեալն քո<sup>4</sup> եւ ոչ քահանայն, վասն այն, Գու ասալ, որ գիտես: Եւ տես՝ զինչ ասէ. զքո անօրէնութիւնսն ասալ եւ ոչ զայլոց: Զի պարտ է գտեսակ մեղացն ասել, այլ ոչ է պարտ զդէմս գործակցին յանուանէ<sup>5</sup> յայտնել, զի այն մատնութիւն է ընկերին: Եւ նախ պարտ է<sup>6</sup> մտածել զամենայն մեղս, զի մի՛ ինչ մոռացի ի խոստովանելն: Վասն որոյ ասէ.

Բաց քեզ յուշ լիցի, եւ ապա ընդ միմեանս դատեսցուք (ԽԳ 26): Այսինքն՝ խոստովանութեամբն, եւ այս մեծի գթութեան Աստուծոյ է: Զի ընդ ասելն զմեղս, արդարանայ մարդն:

Մինն ասիցէ<sup>7</sup> Աստուծոյ եմ եւ, այսինքն՝ ընտանի Աստուծոյ եւ ի հաշիւ նոցա իսրայէլացիքն, որ ազատեցան ի Բաբելոնէ եւ եղեն ծառայք Աստուծոյ:

Եւ միւսն խրախոյս բարձրէ յանունն Աստուծոյ Յակոբայ<sup>8</sup> (ԽԴ 5ա): Այն է, յորժամ ազատեցան ի Բաբելոնէ, բազումք ի բաբելացոցն ցանկացան ելանել յԵրուսաղէմ, յորժամ տեսին զգորութիւնն<sup>9</sup> Աստուծոյ, որ ի Խաբող, զի խաբեցին զթշնամիս<sup>10</sup> եւ բերին ի Հնազան-

<sup>1</sup> A չիք զի դու:

<sup>2</sup> B հիւանդն նախ:

<sup>3</sup> A Դաւիթ:

<sup>4</sup> A իւրոց փիւ. քո:

<sup>5</sup> B յայտնել յանուանէ:

<sup>6</sup> A չիք է:

<sup>7</sup> A ասէ, ասէ փիւ. ասիցէ:

<sup>8</sup> Կենդանոյ փիւ. Յակոբայ:

<sup>9</sup> B տասին գորութիւն:

<sup>10</sup> B թշնամանիս:



դուրսիւն Աստուծոյ իւրեանց<sup>1</sup>: Ձի այն է խրախոյսն, որ քաջալե-  
րեցան եւ եկին ի հաւատս նոցա<sup>2</sup>:

Եւ միւսն գիր հանցէ ձեռամբ իրով, թէ Աստուծոյ եմ եւ (ԽԴ 5բ) այ-  
սինքն՝ ժողովուրդք հեթանոսաց, որ ուխտեցին նոր ուխտ Աստու-  
ծոյ փոխանակ ժողովրդեանն հրէից, որ ստեաց զուխտն Աստու-  
ծոյ, զոր ուխտեաց ի Քորէք<sup>3</sup>: Եւ յանունն Իսրայէլի խրախոյս բարձցէ  
(ԽԴ 5գ): Եւ Իսրայէլն Աստուծոյ էր եւ խաչեաց զՔրիստոս, նա, որ  
հաւատայ ի խաչն Քրիստոսի անուանի, այն է յանունն Իսրայէլին,  
զի էառ զանունն նորա:

Դարձեալ մինն ասիցէ, թէ Աստուծոյ եմ եւ (ԽԴ 5դ), այն է՝ որ զա-  
նունն քրիստոնէութեան ունի ի ծածուկ, եւ միւսն խրախոյս բարձցէ,  
այն է<sup>4</sup> որ ոմանք յայտնապէս ունին զանունն Քրիստոսի եւ խոս-  
տովան լինին առանց երկիւղի: Եւ միւսն գիր հանցէ ձեռամբ, այն է՝ որ  
ունի զհաւատն եւ զգործն, եւ զքրիստոսեանն յայտնապէս ար-  
ձան կացուցէ: Այս առաւել է, քան զառաջինսն: Դարձեալ՝ առա-  
ջինն երեսնաւոր է, եւ միջինն՝ վաթսնաւոր, եւ վերջինն՝ հարիւ-  
րաւոր, որ կատարեալքն են (տե՛ս Մատթ. ԺԳ 23):

- ԼԹ -

Եւ գիտելի է, զի անթիւ զանազանութիւնք<sup>5</sup> են ի մէջ կռոցն  
եւ Աստուծոյն ճշմարտի, որպէս Արարչի արարածոց, զի ոչ ինչ  
միաբանութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի եւ ոչ Քրիստոսի՝ ընդ Բե-  
լիարայ (Բ Կորնթ. 2 15): Այլ մարգարէս վասն կուրութեան մոլորե-  
լոցն ի բազում իրաց յայտնապէս ցուցանէ զճշմարտն Աստուած  
նախ յանսկզբնութենէ եւ յանվախճանութենէ, որպէս ասէ, Ես եմ  
Աստուած առաջինն եւ ես յաւիտեան (ԽԴ 6): Իսկ նոքա ի նիւթոյ  
սկսեալք եւ դարձեալ լուծեալք, որպէս ասէ, «Կոտորեն զփայտ եւ ժողո-  
վեն արծաթ եւ ոսկի» (Ժող. Բ 8), եւ թէ՛ Անկաւ Բել եւ կործանեցաւ Գազոն (ԽԶ  
1): Երկրորդ՝ ի միայնութենէ, ըստ այնմ՝ «Ձգեցի զերկինս միայն» (Յովք Թ  
8), եւ թէ՛ «Ես եմ Աստուած, եւ չիք այլ ոք» (Ելք Գ 14): Իսկ նոքա ոչ միայն,

<sup>1</sup> Եւ աստուածայնից փիւ. Աստուծոյ իւրեանց:

<sup>2</sup> Ա հաստատեցան փիւ. ի հաւատս նոցա:

<sup>3</sup> Ա քերոր:

<sup>4</sup> Ա չիք է:

<sup>5</sup> Ա զանազանութիւն:

այլ բազումք են, զի այլ է ճանճիկն<sup>1</sup> (Դ. Թագ. Ա. 2) եւ այլ է Աստղիկն, այլ՝ Հերմէս եւ այլ՝ Հերակլէս եւ այլն: Եւ բազում պատկերք սողնոց եւ անասնոց, ասէ: Երրորդ՝ յարարչութենէ, ըստ այնմ՝ Նա է Աստուած, որ կանգնեաց գերկինս եւ հաստատեաց գերկիրս եւ որ ի նմա (ԽԲ 5): Իսկ նոքա ոչ Արարիչ, այլ՝ արարած մարդկան, ըստ այնմ՝ «Ամաչեսցեն ամենեքեան, որ ստեղծանեն կոտս, եւ դրօշեն պատկերս» (Սաղմ. Դ. 27): Չորրորդ՝ ի պարգեւացն եւ ի պատժոյն, ըստ այնմ. Ես եմ Աստուած, որ առնեմ զխաղաղութիւն եւ հաստատեմ զչար (ԽԵ 7): Եւ նոցա ասէ. Եթէ աստուածք իցէք՝ արարէք բարի կամ չար, զի տեսցուք: Հինգերորդ՝ ի պահպանութենէ, եւ զի լսէ եւ կատարէ, ըստ այնմ ի ժամանակի ընդունելութեան, ասէ, լուս քեզ եւ յաւոր փրկութեան օգնեցի քեզ (ԽԹ 8), եւ թէ՛ Ես Տէր Աստուած, որ փրկեմ զձեզ» (ԽԳ 3): Եւ վասն նոցա ասէ. Այլ ոչ եւ զանձինս փրկեն (ԽԴ 20) եւ թէ որ կարդայ առ նոսայ՝ ոչ լսեն եւ ի չարեաց ոչ փրկեն (ԽԶ 7): Վեցերորդ՝ ի նախագիտութեանցն, զի ասէ եւ Աստուած է, ըստ այնմ՝ Խօսեցա եւ ածի, պատմեցի եւ փրկեցի (ԽԳ 12), այսինքն՝ որ նախ պատմէր զգերիլն եւ զազատիլն, իսկ նոքա ոչ զլինելոցն եւ ոչ զեղեալսն պատմեն, ըստ այնմ՝ «Ո՞վ է ի Տեառնէ՞ իբրեւ զիս յառաջ կացուցանէ՞, յորմէ հետէ՞՜ արարի զմարդն, եւ զամենայն՝ զլինելոցն պատմեսցէ»: Եւ թներորդ՝ յամենիմաստ գիտութեանցն, ըստ այնմ՝ Չիք քննութիւն իմաստութեան Նորա (Խ 28): Այլ՝ չափէ գերկինս թգաւ եւ գերկիրս քլաւ (Խ 12) եւ թուէ զբազմութիւն աստեղաց (Սաղմ. ԾԽԶ 4): Իսկ վասն նոցա ասէ. Վկայք դուք էք նոցա (ԽԴ 9), զի ոչ տեսանեն եւ ոչ իմանան: Ութերորդ՝ յանկարօտութեան, որպէս ասէ. Աստուած ոչ քաղցիցէ եւ ոչ ծարաւիցէ<sup>6</sup>, Իսկ վասն նոցա ասէ. քաղցիցեն եւ ծարաւեսցեն եւ ոչ արբեցան ջուր ի տկարութենէն (ԽԴ 12)<sup>7</sup>: Իններորդ՝ յանմանութեանց, զի ոչ ինչ է նման նմա, որպէս ասէ. Ու՞մ նմանեցուցէք զՏէր եւ որո՞վ նմանութեամբ» (Խ 18): Իսկ վասն<sup>8</sup> նոցա, ասէ. Առեալ փայտ, մածոյց սոսնձով եւ արար պատկեր առն եւ ի գեղ երեսաց մարդոյ (ԽԴ 13): Տասներորդ՝ ի մեծասքանչ զօրութեանցն, զի զոր ինչ եւ կամի առնէ, փոփոխէ զխորհուրդս եւ զէութիւնս, ըստ այնմ: Ո՞

<sup>1</sup> Բ ճանջիկն:

<sup>2</sup> Ա չիք ի Տեառնէ:

<sup>3</sup> Բ կացցէ:

<sup>4</sup> Բ չիք հետէ:

<sup>5</sup> Բ կամ փիս. զամենայն:

<sup>6</sup> Բ ծարաւեսցի:

<sup>7</sup> Ա արբցեն ջուր, զի տկար են փիս. արբցան... տկարութենէն:

<sup>8</sup> Բ չիք վասն:

դարձուցանել զիմաստունս յիմարութիւն (ԽԴ 25): Եւ Ասեմ ցԿիրոս, թէ իմաստնասաշիր (ԽԴ 28): Եւ դարձեալ ասեմ ցանդունդս, թէ աւերեսչիր եւ զգետս ցամաքեցուցից (ԽԴ 27), *այսինքն է՝ որ զլոյծ բնութիւն ծովուն հաստատեաց եւ Յորդանան ցամաքեցոյց, զհուրն ի ցօղ փոխարկեաց եւ զլոյսն՝ ի խաւար, զորս ոչ կարեն առնել աստուածք հեթանոսաց, եւ ոչ մի, զի եւ ոչ զինքեանս կարեն շարժել կամ հաստատել, որպէս ասէ. թէ՛ Բարձեալ՝<sup>2</sup> Բերէք ի վերայ ուսոյց, եւ թէ՛ դիտեք ի գետինն, ոչ շարժեսցինն (ԽԶ 7):*

*Այսքան առ այս:*

- Խ -

Այսպէս ասէ Տէր ցօծեալն իր ցԿիրոս (ԽԵ 1).

*Օծեալ է սա ոչ իւղով, որպէս քահանայքն եւ թագաւորքն եւ ոչ հողով,<sup>3</sup> [որպէս] մարգարէքն, այլ զօրութեամբ՝ ի վերայ թագաւորացն, զայն օծումն, որ արժանացաւ այնմ իշխանութեան, որպէս եւ զսա օծեալ կոչեաց, նոյնպէս եւ զԱսորեստանեայն զազան կոչէ. Վա՛յ Ասորեստանոյն. զազան բարկութեան է իմ ի ձեռն անցա (Ժ 5): Եւ Եզեկիէլիւ ասէ. «Ծառսն իմ՝ Նաբուգոդոնոսոր աշխատեցաւ ի Ծոր» (Եզեկ. ԻԹ 19-20): Եւ վասն Անտիոքա Զաքարիաիւ ասէ «Յարուցից՝ ի վերայ երկրի հովիւ տգէտ, որ ուտէ զմիս ընտրանաց եւ գոտս անցա փշրեսցէ» (Զաք. ԺԱ 16): Այսու ամենայնիւ յայտ է, թէ Աստուած յարուցանէ զթագաւորս ի վերայ երկրի թէպէտ եւ ամբարիշտք իցեն:*

- ԽԱ -

Զդրունս պղնձիս խորտակեցից եւ զնիգս երկաթիս փշրեցից (ԽԵ 2): Դրունք պղնձիք էին բաբելացիքն, որ ամուր պահպանութեամբ փակեալ էին զգերեալսն եւ ոչ կամէին արձակել, – նիգ երկաթի՝ շրջակա աշխարհն Հրէաստանի, որ յերուստ պնդէին, զի մի՛ ազատեսցին գերիքն: Իսկ ի միտս դրունք պղնձի եւ նիգք երկաթի հպարտութիւն եւ հնարքն էր սատանայի, որովք կապեալ էր զմարդիկ եւ զհողիսն, զորս խորտակելով արձակեաց Տէր զհողիսն ի դժոխոց եւ զմարդիկ՝ ի մոլորութեանց: Դարձեալ դրունք պղնձի՝ մեղքն եւ նիգք երկաթի՝ մահն, որովք կապեալ եւ բանդեալ էր մարդիկ, զոր Տէր մեր եբարձ եւ ազատեաց զմեզ:

<sup>1</sup> B չիք է:

<sup>2</sup> B չիք Բարձեալ:

<sup>3</sup> B հողեւոր:

<sup>4</sup> A Յարից:

Ես եմ, որ հաստատեցի զլոյս եւ արարի խաւար (ԽԵ 7): Այսինքն՝ ի մտանելն լուսաւորացն լինի խաւար, զի խաւար պակասութիւն լուսոյ է: Արդ, զշարժումն լուսաւորացդ նա արար, ըստ այնմ. Ես ամենայն աստեղաց հրաման տամ (ԽԵ 12): Դարձեալ զսքանչելիսն յԵ-գիպտոս. լոյս իսրայէլացոցն եւ խաւար եգիպտացոցն Ինքն արար: Նոյնպէս եւ ի խաչելութեան Տեառն մերոյ խաւարեցոյց զարեգակն եւ լուսաւորեաց, զի Արարիչ է նոցա: Դարձեալ լոյս<sup>1</sup> ազատութիւն Իսրայէլի եւ խաւար՝ գերութիւն<sup>2</sup> բաբելացոցն, լոյս փրկութիւն Զօրաբաբելիւ եւ խաւար Գօգայ<sup>3</sup> կորուստն: Նոյնպէս զՅգեկիա եւ զՀռաբսակայն, զԵսո<sup>4</sup> եւ զքանանացոցն իմասցիս: Ես եմ, որ առնեմ զխաղաղութիւն եւ հաստատեմ զշար (ԽԵ 7): Որպէս խաղաղութիւն անուն է շինութեան առանց անձին: Արդ, ասէ զայս, զի Ինքն միայն է Արարիչ եւ Տէր եւ ոչ այլ ոք, զի տայ ի գերութիւն եւ արձակէ յորժամ եւ կամի, կամ զմինն ազատէ եւ զմիւսն չարչարէ: Որպէս ասացաւ վասն լուսոյ եւ խաւարին, այլ ոչ եթէ բնութեամբ չար ինչ արար Աստուած կամ առնէ, այլ ամենայն յառաջ եկեալքն յԱստուծոյ բարի են, ըստ այնմ. «Ետես Աստուած, եւ ամա բարի եմ յոյժ» (ԾՃՁ. Ա. 25): Այլ զպատուհաս զամենեսեան, որ յարուցանէ Աստուած եւ զպատուհաս մեղաց, որպէս հիւանդութիւն կամ այլ ինչ կամ զվրէժխնդրելն մահուամբ կամ այլ ինչ, զայնոսիկ չար կոչէ: Այլ սոքա ոչ թէ չար են, այլ արդարապէս հատուցմունք Աստուծոյ եւ կամ խրատ ուղղութեան, որպէս խրատէ հայր զմանուկ ստամբակ, եւ դարձուցանէ յուղղութիւն, նոյնպէս եւ Աստուած կամի: Այլ եւ գիտելի է, զի Կիւրոս կոչեցաւ օծեալ հոմանունն ճշմարիտ օծելոյն Քրիստոսի: Բազում իրօք համեմատի նմա: Եւ այս Աստուծոյ մարդասիրութեան է, որ ոչ միայն զայլազգիս մարդ, այլ եւ զանսուրբ գազանս ըստ ժամանակին առնու յօրինակ Իւր. առիւծ, ինձն, արջ (Տմն. Եսայի ԼԱ. 4, ԺԱ. 6, 7) որպէս եւ Տէր մեր իսկապէս «Օծեալ ի քաղաքի Դաւթի», (Ղուկ. Բ. 11) ասէ հրեշտակն: Երկրորդ՝ կոչի «աւարառու», յայլ թարգմանս. «Եւ Տէր մեր էառաւար եւ բաշխեաց պարգեւս»: Երրորդ՝ կոչի «հովիւ», զի բարեպէս առաջնորդեաց, եւ Տէր մեր՝ «Հովիւ քաջ» (Յովն. Ժ. 14): Չորրորդ՝ Կիւրոս արար զկամս Աստուծոյ, եւ Տէր մեր արար զկամս Առաք-

<sup>1</sup> A չիք լոյս:

<sup>2</sup> A հնազանդութիւն փիւ. գերութիւն:

<sup>3</sup> B կորուստն Գօգայ:

<sup>4</sup> B զԵսաւա:

չին Հօր: Հինգերորդ՝ Կիւրոս խորտակեաց զբռնաւորն քաղղեաց-  
 ւոց, եւ Տէր մեր՝ զիմանալի քաղղեայն, որ հզօրացեալ էր ի տան  
 խառնակութեան: Վեցերորդ՝ Կիւրոս զղրունս պողպատի եւ եհան  
 զգանձս աներեւոյթս, եւ Տէր մեր խորտակելով զղրունս զժոխոց  
 եւ եհան զգանձս հոգեացն, զի պատկեր են Աստուծոյ: Եւթներ-  
 րորդ՝ նա արդարութեամբ թագաւորեաց եւ Տէր մեր արդարու-  
 թեամբ թագաւորեաց, զի<sup>1</sup> ոչ բռնութեամբ, այլ ըստ կամաց հնա-  
 զանդին նմա ազգ: Ութներորդ՝ նա զտաճարն շինեաց, եւ Տէր մեր  
 կանգնեաց զկործանեալ յարկն Դաւթի (հմմտ. Գործք ժԵ 16), որ է  
 նորս եկեղեցի: Իններորդ՝ նա ազատեաց զգերեալսն, եւ Տէր մեր՝  
 զհեթանոսս՝ ի կռոցն: Տասներորդ՝ նա պատարագս ընծայեաց, իսկ  
 Տէր մեր՝ զմարմինն Իւր. գոն եւ այլ եւս, թէ ոք կամիցի, զի հեզ  
 էր Կիւրոս<sup>2</sup> եւ խաղաղարար եւ անկաշառ եւ այլնի փառս Քրիս-  
 տոսի Աստուծոյ:

Ձի ի քեզ Աստուած գոյ (ԽԵ 14) Տես զկատարեալ աստուածաբա-  
 նութիւնդ<sup>3</sup>. Աստուած յԱստուած, այսինքն՝ Հայր յՈրդի եւ Որդի  
 ի Հայր, որպէս եւ ասէ. «Ես ի Հայր եւ Հայր ի յիս է» (Յովհ. Ժ 38): Զայս Ա-  
 թանաս ասէ\*, այլ ոմանք Երուսաղէմի ասեն, թէ՛ Ի քեզ Աստուած  
 գոյ: Այլ եւ ոչ այս խանգարէ զմիտս, զի Տէր մեր անտի երեւեցաւ  
 մարմնով\*\*։ Նա եւ հրէայն յամառի, թէ վասն Երուսաղէմի ասէ,  
 առ որս ասեմք, թէ ըստ այսմ մեկնութեան ապա Երուսաղէմ է  
 Աստուած եւ ոչ գոյ այլ Աստուած բաց ի նմանէ. զի ասէ կարգ  
 բանին, թէ՛ Ամենքեան առ քեզ ելցեն եւ քեզ երկիր պագանիցեն եւ ի քեզ  
 ուխտադիր լինիցին<sup>4</sup>, զի ի քեզ Աստուած գոյ, եւ ոչ գոյ այլ Աստուած բաց ի  
 քէն (ԽԵ 14):

<sup>1</sup> A եւ *փյս*. զի:

<sup>2</sup> A *չիք* Կիւրոս:

<sup>3</sup> A աստուածաբանութիւն:

\* Տես «Ս. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ հայրապետի ճառք..., թուղթք, ընդդիմասացու-  
 քիւնք», Վենետիկ, 1898, էջ 49:

\*\* Տես Ոսկերեան, Մեկն. Եսայեայ, էջ 322-323:

<sup>4</sup> A լիցին:

## - ԽԲ -

Յանձն իմ երդնում, թէ ամենայն<sup>1</sup> որ ինչ<sup>2</sup> ելանէ ի բերանոյ իմոյ արդարութիւն է (ԽԵ 23): Ընդէ՞ր երդնու յինքն եւ յօրէնսն հրամայեաց. «Յանուն Տեառն Աստուծոյ քում<sup>3</sup> երդնուցուս (Ելք Ի 7, Բ Օր. Ե 11): Իսկ զմեզ արգիլէ՞ «ամենեւին մի երդնու մի՛ յերկինս, մի՛ յերկիրս եւ յայլն» (Մատթ. Ե 34): Ոչ հրամայէ մարդոյ<sup>4</sup> երդնու վասն բազում պատճառի: Նախ՝ զի երդումն վասն թերութեան է, իսկ Տէր մեր կամի զմեզ այնպէս ճշմարտախօս լինել մինչ, զի ոչ կարօտասցի երդման: Ըստ որում ասէ. «Եղիցի ձեր բանն այոն այո եւ ոչն՝ ոչ»: Երկրորդ՝ զի մի՛ սովորեսցին եւ ի վերայ ամենայն իրաց համարձակ կոչեսցեն<sup>5</sup> զԱստուծոյ անունն, զոր սովոր են այժմ մարդիկ ի գինէվաճառ եւ յամենայն իրս զսարսափելի անունն վերակոչել: Վասն որոյ յօրէնսն պատուիրէ. «Մի՛ կոչեսցես զանուն Տեառն Աստուծոյ քո ի վերայ սնտեաց» (Ելք Ի 7, Բ Օր. Ե 11): Երրորդ՝ ասէ. «Մի՛ երդնուցուք», այսինքն՝ սուտ, զի սուտն ի սատանայէ է եւ որ երդնու սուտ այնպէս, որպէս թէ զսերմանսն սատանայի կամի աճեցուցանել, որ է անհնարին մեղք եւ սաստիկ պատիժ, որպէս ասէ սոյն մարգարէ. «Որ երդնուք յանուն Տեառն Աստուծոյ եւ ոչ՝ ճշմարտութեամբ եւ արդարութեամբ (ԽԼ 1) Չորրորդ՝ ասէ մի՛ երդնուք զուրացական կամ զվկայական կամ այլ ինչ այսպիսի: Այն է ուրացականն, որ ասէ. Ուրացեալ է մարդն զԱստուած, զհաւատ եւ կամ զեկեղեցի, թէ այսպէս չէ, կամ թէ վկայ է Աստուած, կամ ի իմաչն, կամ այլ ինչ<sup>6</sup>: Այլ թէ լինի մեծ հարկ եւ կարօտասցին երդման՝ այսպէս ասասցեն. Գիտէ Տէր կամ սուրբ իմաչն կամ այլ սուրբս, որ այս այսպէս է: Որպէս եւ ասէ Պօղոս<sup>7</sup>. «Առաջի Աստուծոյ ի Քրիստոս խօսիմք», (Բ Կորնթ. Բ 17) կամ ասա՝ Կենդանի է Տէր, որ այսպէս է: Որպէս ասէր Եղիա. «Կենդանի է Տէր եւ կենդանի է անձն քո» (Ա Թագ. Ի 3): Հինգերորդ՝ արգիլե՞ մի երդնու ի գերագոյն քան զքեզ. «մի՛ յերկինս, զի Աթոռ է Աստուծոյ եւ մի՛ յերկիրս, զի պատուանդան ոտից Աստուծոյ է եւ մի՛ ի գլուխ քո» (Մատթ. Ե 34) զի կեանք քո ի ձեռս Աստուծոյ է, զի թէ գոյր քան զԱստուած գերագոյն եւ ոչ նա իշխէր երդնու, այլ զի ոչ ոք է, վասն որոյ

<sup>1</sup> B չիք ամենայն:

<sup>2</sup> A ինչ որ:

<sup>3</sup> A չիք քում:

<sup>4</sup> B չիք մարդոյ:

<sup>5</sup> BC կոչեն:

<sup>6</sup> BC չիք կամ թէ վկայ... այլ ինչ:

<sup>7</sup> A կամ փիս. Որպէս եւ ասէ Պօղոս:

յանձն իւր երդնու: Իսկ Աստուած երդնու վասն երեք պատճառի. նախ՝ զի թէպէտ անփոփոխ է<sup>1</sup> էութիւն Աստուծոյ, նոյն եւ բանն իւր, որպէս ասէ. Բանք իմ ոչ եղծցին (ԽԵ 23), այլ մարդս փոփոխական է, վասն որոյ զիջանելով ընդ մեզ բազում ինչ ասէ եւ ոչ առնէ, որպէս այն, որ հարիւր եւ քսան ամ խոստացաւ Նոյի եւ զքսան ամն կարճեաց եւ փութացոյց զՋրհեղեղն: Եւ Եզեկիա եւ Նինուէի վճիռ մահու ետ եւ վասն արտասուացն փոխեաց ի կեանս: Իսկ զոր ինչ ասէ<sup>2</sup> երդմամբ անփոփոխ է, ըստ Պօղոսի: Երկրորդ՝ Անփոփոխելի իրօք, որովք<sup>3</sup> անհնար է ստել Աստուծոյ, այսինքն՝ որ երդուաւ Աբրահամու, թէ՛ «Ի գաւակէ քունմէ» (ԾԱՆԳ. ԺԲ 7), երդուաւ Դաւթի ճշմարիտ վասն Քրիստոսի ծնանել յազգէ Նորա (Սաղմ. ԾԹ): Երկրորդ՝ որպէս ասացաք, յանձն իւր երդուաւ, թէ ունէր քան զԻնքն գերագոյն՝ ոչ իշխէր երդնուլ: Երրորդ՝ բազում ինչ վայելչական է Աստուծոյ, զի առնէ եւ զմեզ հրաժարեցուցանէ, որպէս ասէ. «Մի՛ սպանանէր» (Ելք Ի 12). Եւ Ինքն ասէ. «Ես սպանեմ» (Բ Օր. Ժ. 20) Մեզ ասէ. «Մի՛ դատիր» (Մատթ. Է 1) եւ վասն իւր ասէ «Իմ է վրէժխնդրութիւն»<sup>4</sup> (Հոռմ. ԺԲ 19): Ոչ է պարտ մարդոյ զմարմին եւ զարիւն ընկերին ուտել, այլ Ինքն ետ մեզ եւ ասէ «Մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է եւ արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի» (Յովհ. 2 56): Նոյնպէս եւ երդումն: Իսկ որ ասէ յՕրէնս. «Յանուն Տեսուն Աստուծոյ քում երդնուցու» (Բ օր. 2 13): Զի այնու<sup>5</sup> որոշեսցէ զնոսա ի հեթանոսաց, զոր սովոր էին երդնուլ ի կուռս<sup>6</sup> իւրեանց, վասն այն ասէ. Դուք երդնուցուք յԱստուած ճշմարիտ: Եւ յորժամ յայտնի եղեւ աստուածպաշտութիւն ի Քրիստոս, եւ կուրութեամբ պաշտեմք կուռցն, յայնժամ եբարձ եւ զերդմունս թիւրութեանցն<sup>7</sup>, որպէս երբեմն ընդունէր զգոհս եւ զպատարագս մարմնական տղայաբարոյիցն, եւ յետոյ եբարձ ի կատարելութեանս<sup>8</sup>, ըստ այնմ «Ընդ զոհս եւ ընդ պատարագս ոչ հաճեցար»<sup>9</sup> (Սաղմ. ԼԹ 7)՝ եւ թէ՛ «Ոչ ընդունիմ ի տանէ քունմէ գուարակս» (Սաղմ. ԽԹ 9): Այլ զի՞նչ մատոյ Աստուծոյ պատարագ օրհնութեան. զսիրտ սուրբ եւ զհոգի խոնարհ (Սաղմ. Ծ 19), զոր Աստուած ոչ արհամարհէ:

<sup>1</sup> C անփոփոխ է փիւ. անփոփոխ է:

<sup>2</sup> BC երդմամբ ասէ:

<sup>3</sup> BC չիք որովք:

<sup>4</sup> BC վրէժխնդրութիւն:

<sup>5</sup> A այն:

<sup>6</sup> A կուրս:

<sup>7</sup> BC թիրեցին:

<sup>8</sup> BC կատարելութեան:

<sup>9</sup> A հաճեցայ:

Զի Ինձ կրկնեսցի ամենայն ծունր<sup>1</sup> (ԽԵ 24): Եւ առ այս զինչ ասիցեն Տրէայքն, թէ ուր կատարեցաւ, զի երդմամբ է հաստատեալ եւ ամենայն հարկիւ պարտ է լինել: Զի ահա ի դարձին այս ոչ եղեւ եւ ինքեանք մի լեզու են եւ ոչ ամենայն: Ապա ուրեմն յայտ է, թէ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս կատարեցաւ: Որպէս ասէ Պօղոս թէ՛ «Յանունն Յիսուսի Քրիստոսի կրկնեսցի ամենայն ծունր» (Փիլիպ. Բ 10): Զի այժմ յամենայն ազգաց խոստովան եղեն Քրիստոսի եւ ի կատարածին՝ առ հասարակ ամենայն: Եւ զո՞րսն ուրանան Տրէայքն. միթէ՞ ոչ է կատարելոց երդմամբ հաստատեալս, կամ թէ ո՞չ է ժամանակ գալստեան Քրիստոսի կամ թէ ո՞չ են խափանեալ մարգարէք եւ թագաւորք նոցա, կամ թէ ո՞չ են ամենայն ազգ հնազանդեալ Քրիստոսի եւ արդարութիւն եւ փառք առ նա ժողովեալ:

Ոչ գոյ ուրախութիւն ամբարշտաց, ասէ Տէր. (ԽԼ 21): Ասէ Սաղմոսն. «Ի վաստակս մարդկան չեն անքա եւ ըստ մարդկան ոչ տանջին» (Սաղմ. ՀԲ 5)<sup>2</sup>: Եւ Յոր ասէ. «Ծանապարհք ամբարշտաց յաջողեալ են» (Յոր ԻԱ 7) եւ «Մեծատունն ազանէր բեհեզ եւ ուրախ լինէր հանապազօր» (Ղուկ. ԺԶ 19): Իսկ սա ասէ. Ոչ գոյ ուրախութիւն, ամբարշտաց<sup>3</sup>, վասն զի ամբարիշտքն ոչ ունին զճշմարիտ ուրախութիւն, որ անվախճանն է եւ անթառամն, զի որպէս Աստուած անվախճան է, նոյնպէս եւ ուրախութիւն, որ յԱստուած, անեղծ եւ անապական է, որ է<sup>4</sup> արդարոցն, զորմէ ասէ Սաղմոսն. «Ուրախ լերուք եւ ցնծացէք, արդարք (հմմտ. Առակ. ԻԹ 6) ի Տէր»։ աստ՝ յուսով եւ անդ՝ դէմ յանդիման գործովք<sup>5</sup>: Իսկ ուրուական ուրախութիւն մեղաւորաց է, որպէս ծիծաղելն կապկաց նմանութեամբ եւ ոչ իսկութեամբ. զի հոգս աշխարհիս եւ պաշարումն խղճմտանացն խառնին ընդ յիրեար<sup>6</sup> եւ հանապազ, լի տրտմութեամբ եւ խռովութեամբ պահեն, որպէս Կայէն, զի երբէր եւ տատանէր, այսինքն՝ հոգով եւ մարմնով, նոյնպէս եւ ամենայն մեղաւորք, որպէս լցեալ անձն տենդիւ, թէպէտ եւ սեղան ամէնառատ առաջի դնիցի եւ բժիշկք զանազանք<sup>7</sup> հանդերձ ուրախութեամբ, այլ նա ոչ կարէ ուրախանալ վասն ի ներքոյ ցա-

<sup>1</sup> BC ծունկ:

<sup>2</sup> A տանջեսցին:

<sup>3</sup> B չիք ամբարշտաց:

<sup>4</sup> չիք որ է:

<sup>5</sup> A գործով:

<sup>6</sup> BC իրեար:

<sup>7</sup> BC զանազան:



ւին: Նոյնպէս եւ մեղաւոր հոգին ոչ ուրախանա արտաքին ուրախութեամբ, վասն ի ներքուստ տրամուլթեանցն\*:

- ԽԳ -

Եղ զբերան իմ որպէս սուսեր սուր (ԽԹ 2): Բանս այս յարմարի ի վերայ Տեառն մերոյ եւ մարգարէիցն եւ առաքելոցն նորա եւ ամենայն ժողովրդեանս: «Պողովատիկ» սուսեր է բերանն Քրիստոսի: Նախ զի յայնմանէ պատիժք յանցաւորաց, որ անցանէ մինչեւ ցորոշումն շնչոյ եւ ուղղոց<sup>1</sup>: Երկրորդ՝ զի հատանէր զցաւս եւ զհիւանդութիւնս մարմնոց: Երրորդ՝ զի խորտակէր զամենայն արգելս բանի Իւրոյ: Չորրորդ՝ զի զահագինս բարբառէր ի վերայ դիւացն եւ հալածէր զնոսա: Հինգերորդ՝ զի բանիւ զմեղս բաժանէր ի հոգւոց: Վեցերորդ՝ զի որոշէր զհաւատացեալս յանհաւատիցն: Եւթներորդ՝ զի փշրէր զկուռսն եւ եբարձ զկուպաշտութիւն<sup>2</sup>: Ութներորդ՝ զի սաստեաց ծովուն եւ լուեցին: Ինններորդ՝ զի ձայնեաց<sup>3</sup> ի սանդարամետաց եւ արձակեաց զհոգիսն: Տասներորդ՝ զի հոգով բերանոյ Իւրոյ<sup>4</sup> սատակէ զՆեոն: Մետասաներորդ՝ զի ի կատարածին բաժանէ զօղիսն յայծեաց եւ զանհաւատսն ընդ մեջ կտրեսցէ: Այլ եւ սուր էր բերան մարգարէիցն, զի ամենայն ինչ հնազանդէր նոցա, որպէս Մովսէսի՝ ծովն եւ վէմն եւ օղն եւ գետն եւ այլքն:

Այլ եւ սուր էր բերան առաքելոցն, զի հալածէին զգեւս եւ բժշկէին զցաւս, եւ սատակէին զյանցաւորս, որպէս զԱնանիա եւ զՍափիրա (տե՛ս Գործք Ե): Այլ եւ սուր են բերանք հաւատացելոց, զի զամենայն ինչ աղօթիւք վճարեն, զհրամանն Աստուծոյ դարձուցանեն, որպէս նինուէացիքն (տե՛ս Յովնան Գ), զհուրն շիջուցանեն, որպէս երեք մանկունք (տե՛ս Դան. Գ), զգազանաց բերանս կապեն<sup>5</sup>, որպէս եւ Դանիէլ (տե՛ս Դան. 2), եւ զբազմութիւն զօրացն սատակեն, որպէս աղօթիւքն Եզեկիայի\* : Եւ ամենայն անհնարինք հնարաւոր լիցին հաւատով խնդրողացն:

\* Տե՛ս Ոսկեբերան, Սեկն. Եսայեայ, էջ 344-345:

<sup>1</sup> BC ուղոց:

<sup>2</sup> BC զկռատունս *փիս*. զկռապաշտութիւն:

<sup>3</sup> BC ձայն նոցա *փիս*. ձայնեաց:

<sup>4</sup> A *չիք* Իւրոյ:

<sup>5</sup> BC զգազանս կապեն ի բերանս *փիս*. զգազանաց... կապեն:

\* Տե՛ս Բ Թագ. ԺԸ- Ի, Մնաց. ԻԹ-ԼԲ, Եսայի ԼԶ-ԼԸ:

Եղ զիս իբրեւ զնետ մի ընտիր եւ ի կապարճս իր թագոյց զիս (Եսթ 2): Նետ էր, զի ի հասարակաց մարմնոյ եւ հոգւոյ եւ մտաց էր մարդացեալ Աստուածն Բան: Որպէս եւ է նետն ի փայտէ յերկաթոյ եւ ի թեւոյ: Այլ ընտիր, ասէ, այսինքն՝ գերազանցեալ խորհրդով քան զամենայն մարդիկ, զի Աստուած էր մարդացեալ, եւ զի մարգարէիւքն էր գուշակեալ եւ զի զմեծամեծսն կատարէր<sup>1</sup>: Եւ զի ոչ արար զմեղս եւ այլն ամենայն զանազան ընտրութիւն, որպէս ի մէջ Արարչի եւ արարածոց: Այլ որ այժմ նետ կոչէ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, ոչ է պարտ զանց առնել, զոր բազում պատճառաւ համեմատի ի նետ: Նախ՝ զի որպէս նետն թագոյց ի կապարճն յետոյ երեւի<sup>2</sup>: Նոյնպէս եւ Տէր մեր ծածկեալ էր ի մէջ մարդկան եւ յետոյ յայտնեցաւ ի ձեռն Խաչին, յորժամ զօրացաւ ի վերայ հօրին եւ գերեաց զգերութիւն նորա: Երկրորդ՝ նետն հարեալ զթշնամին սպանէ: Նոյնպէս եւ Տէր մեր եհար զթշնամին սատանայ, որ հանապազ հարկանէ զմեզ ընդ խաւար ձգել ի վերայ ուղղոցն սրտիւք<sup>3</sup>, ըստ մարգարէին: Երրորդ՝ զի որպէս նետն խոցէ եւ վիրաւորէ, սոյնպէս եւ ի սէրն Քրիստոսի հարեալ վիրաւորեցան ամենայն սիրելիք նորա մինչ զի ոչ ինչ կարէր մեկնել զնոսա ի սիրոյ անտի (տե՛ս Հոով. Ը 35), ըստ առաքելոյ: Չորրորդ՝ զի որպէս<sup>4</sup> նետն սաստկապէս արձակեալ ի լայնալիճ աղեղանէ եւ անցեալ ընդ օդ հարկանէ զնպատակն, սոյնպէս եւ նետ սրտմտութեան Քրիստոսի արձակեալ ի սաստիկ զօրութենէն ի ձեռն օդոյ, այսինքն՝ հրեշտակի կամ առաքելոյ, իբրեւ<sup>5</sup> զնպատակ հարկանէ զամբարիշտս: Վասն որոյ ասէ. «Ջադեդն իր լարեալ եւ զնետս իր այրեցելովք է գործեալ» (Սաղմ. Է 13), եւ թէ՛ «Նետիք իմովք սպառեցից զնոսա» (Բ օր. ԼԲ 23): Հինգերորդ՝ զի որպէս նետն զմին մասն հարկանէ<sup>6</sup>, սոյնպէս եւ արդար հատուցմունքն Աստուծոյ՝ ի մէջ բազմացն. զմինն անմոլար պատժէ, զի «Անձն, որ մեղիցէ անցն եւ մեղի» (Տմնտ. Ղեւտ Ե 17), զի դարձցին ցաւք ի գլուխ նոցա<sup>7</sup>, ասէ: Վեցերորդ՝ նետն ոչ միայն, զորս ի յերկրի, այլ զբարձրացեալ թռչունս յերկիր ընկենու, սոյնպէս եւ Տէր մեր ոչ միայն զխոնարհս ի մարդկանէ, այլ եւ զբարձրա-

<sup>1</sup> A կատարէ:

<sup>2</sup> A երեւիմ:

<sup>3</sup> A սրտից:

<sup>4</sup> A չիք որպէս:

<sup>5</sup> B իբր:

<sup>6</sup> B հարկանէ զամբարիշտս (երկրորդ բառի վրա ուղղման նշան):

<sup>7</sup> BC նորա:

ցեալսն խոնարհեցոյց եւ յերկիր ընկէց զհպարտացեալսն գիտութեամբ եւ զբռնաւորսն: Ըստ այնմ, որ ասէ. «Տեսաձէի զսատանայ անկեալ՝ յերկնից»<sup>2</sup> (Ղուկ. Ժ 18), եւ առաքեալ. «Ձէն զհնուորութեան մերոյ ոչ է մարմնատր, այլ հոգեւոր» (Բ Կորնթ. Ժ 4), որով<sup>3</sup> խոնարհեցուցանեմք զամենայն միտս հպարտացեալ ի վերայ գիտութեան Աստուծոյ եւ<sup>4</sup> գերեմք զամենայն մարդիկ ի հնազանդութիւն Քրիստոսի<sup>5</sup>: Եւթներորդ՝ որպէս Անտն մինչ ի ձեռս կայ՝ ոչ վիրաւորէ, այլ ելեալ յաղեղանէ եւ ուր դիպեալ՝ սաստիկ տանջէ: Նոյնպէս եւ Տէր մեր այժմ ներէ մինչ ի կատարած եւ յետոյ իջեալ յերկնից սաստիկ բարբառով տանջէ զմեղաւորս ի հուր գեհենին: Ութներորդ՝ որպէս նետն ընդ երկար միջոցք առեալ եւ յորժամ հասանէ յանկարծադէպ<sup>6</sup> ժամու յարկանէ: Նոյնպէս եւ քաղցրութիւն Քրիստոսի ներէ յերկար ժամանակս, եւ յորժամ ոչ դառնան, յեղակարծ<sup>7</sup> ժամու շարժի բարկութեամբ եւ յանխնայ կորուսանէ, ըստ այնմ՝ «Թէ գնեթելովն Աստուծոյ արհամարհեսցես<sup>8</sup>՝ զանձես անձին քում բարկութիւն յատր արդար դատատրութեան Աստուծոյ» (Հոռմ. Բ 4-5): Իններորդ՝ զի գոյ բժշկութիւն<sup>9</sup>. է Անտ, որ սակաւ վիրաւորէ եւ է, որ ի խոր խոցէ, որոյ գոյ բժշկութիւն, եւ է, որ ամենեւին սպանանէ: Նոյնպէս եւ սաստն Աստուծոյ, ըստ զանազան մեղաց է, որ յարտաքինս հարկանէ<sup>10</sup> յինչս կամ ի զաւակս եւ՝ է<sup>11</sup> որ հիւանդութեամբ ի մարմինն: Վասն որոյ եւ ճեպով հորդելով<sup>12</sup> գան հարուածք ի վերայ աշխարհիս<sup>13</sup>, այսինքն է<sup>14</sup> յանդս եւ յանդեայս եւ<sup>15</sup> ի մարմինն, եւ զայս նախ ի հեռաւորս, ապա ի մօտաւորս: Ի սոցանէ բժշկիմք ապաշխարութեամբ եւ է որ ամենեւին առանց բժշկութեան ածէ զմահն, ըստ այնմ. «Լարս ստանց բժշկութեան» (Բ օր. ԼԲ 24): Աստ մարմնով եւ անդ հոգով եւ մարմնով

<sup>1</sup> C անգեալ (*այսպես և այլուր*):

<sup>2</sup> A յերկնից անկեալ:

<sup>3</sup> A որ:

<sup>4</sup> A *չիք* Աստուծոյ եւ:

<sup>5</sup> A Աստուծոյ *փիս*. Քրիստոսի:

<sup>6</sup> A յանկարծադէմ:

<sup>7</sup> A յանկարծ:

<sup>8</sup> A արհամարհիցես:

<sup>9</sup> BC զի գոյ բժշկութիւն *փիս*. զի:

<sup>10</sup> A հանէ *փիս* հարկանէ:

<sup>11</sup> BC *չիք* է:

<sup>12</sup> AC ճանապարհ հորդելով *փիս*. ճեպով հորդելով:

<sup>13</sup> BC աշխարհի:

<sup>14</sup> BC *չիք* է:

<sup>15</sup> A *չիք* եւ:

կորուսանէ ի գեհենին (Մատթ. Ժ 28) ասէ: Տասներորդ՝ զի կարելի է յետս արգելել<sup>1</sup> զնետս, որպէս վահանաւ կամ այլ իրօք: Նոյնպէս աղօթք<sup>2</sup>, արտասուք եւ այլն, զսաստիկ հրամանն Աստուծոյ յետս արգիլեն, որպէս Եղեկիա եւ նինուէացիքն:

Տէր Տէր առաքեաց զիս եւ Հոգի Ընդունի (ԽԸ 16). տես, զի Հոգին Սուրբ ի Հօրէ եւ առ Հօր հաւասարափառ է նմա, ըստ որում առաքէ զառաքեալս եւ զմարգարէս: Դարձեալ իմայ ինձ աստ գերեքանձնեա Աստուածութիւն. Տէր Հայր, Տէր Որդին եւ Սուրբ Հոգին:

- ԽԳ -

Հարց. Ի ժամանակի ընդունելութեան, ասէ, լուս քեզ եւ յաւոր փրկութեան օգնեցի քեզ (ԽԹ 8): Եւ յանդէպ ժամանակի ոչ լսէ եւ ոչ փրկէ:

Պատասխան - Ոչ երբէք, որպէս յայտ է յիմար կուսանացն եւ ի մեծատանէն, որ ոչ գտան օգնութիւն, զի այս է ժամանակ փրկութեան մինչ ի մարմնի եմք, որպէս ասէ Պօղոս. «Ահա ժամանակ ընդունելի» (Բ Կորնթ. 2) եւ այլն:

Հարց. Ապա ուրեմն երեւի, թէ Աստուած կարօտ է ժամանակի, եւ ողորմութիւն նորա ժամանակին հետեւին.

Պատասխան. Ոչ է Աստուած կարօտ ժամանակի, այլ՝ մեք, զի առ Աստուած ժամանակն ոչ փոփոխի, այլ առ մեզ փոփոխի: Եւ ողորմութիւն նորա ժամանակի ոչ հետեւի, այլ՝ քաղցրութեան կամացն, զի յորժամ քաղցրանայ կամքն Աստուծոյ, այն է ժամանակ ընդունելի:

Հարց. Եւ յորժամ լինի կամքն Աստուծոյ քաղցր.

Պատասխան. Երեք ժամանակ գոյ հաճոյ կամացն Աստուծոյ. առաջին ժամանակ՝ աղօթիցն, յորժամ յամենայն ուստէք զմիտս առ Աստուած ամփոփեմք եւ խօսակցիմք ընդ նմա. «Ընդ երեկոյս, ի վաղորդայն, ի ճասարակ ստորն» (Սաղմ. ԾԴ 18) եւ յայլսն<sup>3</sup>: Իսկ այլ ժամանակքն<sup>4</sup>, յորժամ պարապ լինիմք եւ կամ՝ ի հոգս աշխարհիս, չէ հաճոյ նմա: Երկրորդ՝ հաճոյ է Աստուծոյ ժամանակն ապաշխա-

<sup>1</sup> BC արգիլել:

<sup>2</sup> A աղօթիք:

<sup>3</sup> A այլն:

<sup>4</sup> BC ժամքն:

րութեան յորժամ դառնամք ի մեղաց եւ բարի գործեմք<sup>1</sup>: Իսկ որք անզեղջ մնամք ի մեղս՝ չէ հաճոյ Աստուծոյ: Երբորդ՝ ժամանակ ընդունելի է բոլոր կեանքս այս, իսկ յետ մահու՝ ոչ, զի ի կեանս յայս բազմեալ է յաթոռ շնորհաց եւ ի հանդերձեալն՝ յաթոռ դատաստանաց, որ է արդար հատուցմունք, որպէս եւ<sup>2</sup> հրաւիրէ Պօղոս. «Եթէ անկցուք առաջի Աթոռոյ շնորհաց անոս՝ եւ ընկալցուք զողորմութիւն ի դէպ<sup>3</sup> ժամանակի» (Եբր. Դ 16) որպէս շնորհեցաւ նմա, որ պարտ էր զհինգհարիւր դահեկան, վասն զի աղաչեաց աստ: Իսկ ի հանդերձեալն ասէ. «Հանէք ի խաւարն արտաքին» (Մատթ. ԻԵ 30), եւ թէ՛ «Ոչ գիտեմ զձեզ, ի բաց կացէք յինէն» (Մատթ. ԻԵ 12) եւ այլն:

Յեց մեցամէս կերիցէ զձեզ (Մ 9): Եւ թէ ողիտոն ուտիճ ասէ, եւ Սիմաքոս<sup>4</sup> երբ՝ Ամենեքեան նշանակիչք են ապականութեան: Այլ ցեցն այն է, որ զցամաք իւր ուտէ, որպէս զհանդերձս, մեցն այն է, որ զգէճ<sup>5</sup> իր ուտէ, որպէս զմիսն եւ զայլն: Իսկ «ամէս»-ն յօդ է որպէս յիմովսանն<sup>6</sup> ասեն<sup>7</sup> եւ յիւրեանց՝ այլոցն: Եւ ուտիճ է, որ զգէճն եւ զցամաքն ուտէ, եւ երբ է, որ զհոտեալ, տրորեալ, շարաւ եւ յաւել լուծեալ եւ ապականեալ, փտեալ եւ բորբոսեալ մարմինս նշանակէ: Եւ ցեց մեցամէս վասն այնորիկ առ միմեանս յօդէ, որ նշանակէ ուտել զգէճ եւ զչոր, այսինքն՝ զմարմին եւ զոսկերս: Կամ վասն բարկութեան Աստուծոյ ասէ զայս կամ թէ սոյնպէս լուծան մարմինք նոցա: Իսկ որ ասէ.

- ԽԵ -

Ահաւադիկ դուք ամենեքեան իբրեւ զձորձս հնասջիք (Մ 9) բազում ունին հատութիւնս, այսինքն՝ զգեստն եւ մարմին մեր: Նախ՝ որպէս առաւել ի զանազան նիւթից կազմեմք զգեստս, նոյնպէս եւ ի նիւթոյ զանազան տարերց ձեւանայ մարմինն: Երկրորդ՝ որպէս հանդերձն ծածկէ<sup>8</sup> զմարմինն եւ մարմինն՝ զհոգին, վասն որոյ

<sup>1</sup> A բարեգործեմք:

<sup>2</sup> BC չիք եւ:

<sup>3</sup> AB դէմ փիս դէպ:

<sup>4</sup> A Սիմաքոս. է բոլոր կեանս այս, իսկ յետ մահու ոչ զի ի կեանս այս. երբ. փիս. Սիմաքոս՝ երբ:

\* «Ակիւղաս ուտիճ ասէ եւ Սիմաքոս՝ երբ». տես Ոսկերերան Սեկն. Եսայեայ, էջ 362:

<sup>5</sup> A գէջ:

<sup>6</sup> BC յիմովսան:

<sup>7</sup> A չիք ասեն:

<sup>8</sup> A չիք ծածկէ:

արտաքին եւ<sup>1</sup> ներքին մարդ անուանէ Պօղոս (տե՛ս Հոմ Է՝ 22): Երրորդ՝ որպէս<sup>2</sup> հանդերձն հնանայ եւ նուազի զօրութիւն եւ թափի գեղեցկութիւն, նոյնպէս եւ ծերացեալ մարմինն նուազի ի զօրութենէ եւ տգեղանայ գեղն: Չորրորդ՝ որպէս հանդերձն ժամանակ մի է ի վերայ մարդոյ եւ յետոյ փտեալ լուծանի եւ կոխան լինի, նոյնպէս եւ մարմինք մեր ժամանակ մի փառաւորեալ եւ յետոյ ի հող լուծեալ եւ զազրացեալ կոխան լինի ամենեցուն, եւ երթ գնա ի գերեզմանս: Եւ տես զիշխանս եւ զմեծամեծսն, որք արժանաւորաց էին տեսանելի եւ համբուրելի, այժմ անարգեալ, անկեալ եւ ի շանց եւ յանասնոց կոխեալ: Հինգերորդ՝ հանդերձն կերակուր է ցեցոյ, որպէս ասէն, նոյնպէս եւ մարմինք մարդկան կերակուր են որդան աստ ի կեանս եւ ի մահ, եւ ի հանդերձեալն՝ մարմինք մեղաւորաց անքուն որդանցն. «Ուր որդն ոչ մեռանի եւ հուրն ոչ շիջանի» (Մրկ. Թ՝ 47), ասէ: Վեցերորդ՝ փոփոխական է զգեստն<sup>3</sup>, որպէս մտեալ յանկողին<sup>4</sup> մերկանան եւ դարձեալ առաօտուն զգեստն, սոյնպէս՝ մտեալ ի գերեզման մերկանամք զմարմին եւ յառաւօտն յարութեան դարձեալ զգեստմք ի խօսել հաւուն, այսինքն՝ ի գոչման փողոյն, եւ ի ծագել իմանալի Արեգականն յերկնից: Եւթներորդ՝ որպէս զարթուցեալ իւրաքանչիւր ոք զիւրն զգեստն հանդերձ, նոյնպէս եւ ի յարութեանն իւրաքանչիւր ոք իւրովն յառնէ մարմնով (տե՛ս Հոմ. Զ՝ 5), ըստ Պօղոսի: Զի ճանաչէ հոգին զիւր մարմինն բնական կապակցութեամբն, այսինքն՝ անձնական յատկութեամբ<sup>5</sup>: Ութերորդ՝ Որպէս<sup>6</sup> զգեստիւն որոշեն ի միմեանց տէր եւ ծառայ եւ այլն, սոյնպէս եւ ի փառաւոր մարմնով ի հանդերձեալն որոշեսցին արդարք եւ մեղաւորք, որպէս այն<sup>7</sup>, որ ոչ ունէր հանդերձ<sup>8</sup> հարսանեաց, եւ այսոքիկ յետոյ (տե՛ս Մատթ. ԻԲ՝ 11-12): Իններորդ՝ որպէս եւ աստ ոմանք ունին<sup>9</sup> զգեստ պատուական եւ ոմանք՝ անարգութեան<sup>10</sup>, սոյնպէս եւ մարմինքն

<sup>1</sup> BC *չիք* արտաքին եւ:

<sup>2</sup> BC *չիք* որպէս:

<sup>3</sup> B սգեստն:

<sup>4</sup> A յանգողին:

<sup>5</sup> B յայտկութեամբ:

<sup>6</sup> BC *չիք* Որպէս:

<sup>7</sup> A *չիք* այն:

<sup>8</sup> BC գհանդերձ:

<sup>9</sup> A ունին ոմանք:

<sup>10</sup> A անարգութեամբ:

ոմանց<sup>1</sup> պատուական են սուրբ գործովք<sup>2</sup> եւ ոմանց<sup>3</sup> անարգ՝ պղծութեամբ, մեղօք: Տասներորդ՝ որպէս աղտեղեալ զգեստն պայծառանայ լուացմամբ ջրոյ<sup>4</sup>, նոյնպէս մեղօք աղտեղեալ մարմին<sup>5</sup> ջրով արտասուաց եւ ողորմութեամբ եւ չարչարանօք վերստին պայծառանայ եւ քան զճիւն սպիտակ եղիցի (հմմտ. Եսայի Ա, 18), ասէ<sup>6</sup> մարգարէն:

Եւ այսքան առ այս:

«Աւրէնք յինէն էլցեն եւ դատաստանք իմ ի լոյս հեթանոսաց եւ ի բազուկ իմ հեթանոսք յուսացին (ԾԱ 4-5) եւ թէ՛ Եդի զքեզ յուխտ ազգին եւ ի լոյս հեթանոսաց, եւ<sup>7</sup> թէ՛ նորոգեցարոյք առ իս կղզիք (ԽԵ 17), եւ թէ՛ Ուրախ լեր անապատ ծարաւի, (ԼԵ 1), եւ թէ՛ Գետ բխեսցէ յանջուրս երկրի (ԽԱ) եւ թէ՛ տեսցէ ամենայն մարմին եւ ամենայն ծագ աշխարհի<sup>8</sup> զփրկութիւն Աստուծոյ մերոյ եւ եթէ<sup>9</sup> Ինձ կրկնեսցի<sup>10</sup> ամենայն ծունր եւ ամենայն լեզու խոստովան լիցի Աստուծոյ (ԽԵ 24), եւ թէ՛ Որոց ոչ պատմուեցաւ, ի միտս առցեն<sup>11</sup>, եւ թէ՛ Ուրախ լեր ամուլ, որ ոչ ծնանէիր, եւ թէ՛<sup>12</sup> Բազում են որդիք սկնդկիդ, (ԾԴ 1), այսինքն՝ այրուող քան զարամբոյն, եւ թէ՛ Յանուն նորա հեթանոսք յուսացին (ԽԲ 4), եւ թէ՛ Զաւակ նորա զհեթանոս ժառանգեսցէ (ԾԴ 3), եւ թէ՛ Ծառք անտառի ծափս հարցեն (ԾԵ 12) եւ թէ՛ Մի՛ ասիցէ օտարազգին (ԾԶ 3), եւ թէ՛ Տուն իմ տուն աղօթից կոչեսցի ամենայն հեթանոսաց (ԾԷ 7), եւ թէ՛ Երթիցեն հեթանոսք ի լոյս քո եւ թէ որդիք օտարաց շինեսցեն զպարիսպն քո (Կ 10): *Սոքա եւ այլ բազումք նշանակեն զգարձն Հեթանոսաց: Տես եւ ի միտ առ. Օրէնք յինէն էլցէ, ասէ, որ նշանակէ զնորս, զոր եղ Քրիստոս, զի Հին եղեալ էր, ըստ այնմ. Կացոյ Տէր օրէնս: Եւ օրէնս զիր ի վերայ<sup>13</sup>: Զի առանց օրինաց մարդս առաւել է քան զնա անասուն<sup>14</sup>, զի անասունն, յորժամ բարկանայ՝ եւ*

<sup>1</sup> A ոմանք:

<sup>2</sup> BC գործովք:

<sup>3</sup> A ոմանք:

<sup>4</sup> A ջրոց:

<sup>5</sup> B մարմինք:

<sup>6</sup> A չիք ասէ:

<sup>7</sup> A չիք եւ:

<sup>8</sup> BC չիք եւ թէ՛ Տեսցէ... աշխարհի:

<sup>9</sup> BC չիք եթէ:

<sup>10</sup> BC կրկնի:

<sup>11</sup> BC պատմուեցաւ ի միտ առին:

<sup>12</sup> A չիք թէ:

<sup>13</sup> BC չիք եւ օրէնս... վերայ:

<sup>14</sup> BC զանասունն *փիս*. զնա անասունն:

շիջանի, իսկ մարդս յետ բարկութեան յոխակալութեան փոխի: Անասուն ընդ սահմանաւ ունի զկարեւոր ցանկութիւնն արուն առ էգն, իսկ մարդս յարժամ յախտս զազրալիս շաղախի: Վասն որոյ Տէրն զգուշացոյց զհաւատացեալս իւր ի ձեռն նոր օրինացս, որպէս ասէ. ասացաւ այն ինչ, այլ ես ասեմ ձեզ զայս ինչ:

- ԽԶ -

Երկինք իբրեւ զծուխ հաստատեալ եմ եւ երկիր իբրեւ զձորձս մաշեցի<sup>1</sup> (ՄԱ 6): Աստ զգոյացութիւն սոցա ընդ միմեանս նշանակէ, զի զանաւազն հարուստ արար եւ զհարուստն անաւագ, ասէ, այսինքն՝ զերկինք եւ զերկիր: Տես, զի զանաւազն երկուցն ասէ, զի Մովսէս զերկինս ասէ աւագ, եւ Դաւիթ՝ զերկիր: Եւ երկոքեանն անաւագ, որ է՝ կրտսեր կամ աղքատ եւ յետ Աստուծոյ: Կամ անաւագ է երկիր, քան զհրեղէն երկին եւ անաւագ է հաստատութիւնդ քան զերկիր: Եւ երկոքեանն են հարուստ. մինն՝ թանձրութեամբ եւ միւսն՝ հաստատութեամբ: Դարձեալ ընդդէմ միմեանց են. զի մինն թանձր է եւ մինն՝ անօսր, մինն տեւական եւ մինն՝ մաշական է: Այլ վասն բազում պատճառի իբրեւ զծուխ հաստատեալ, ասէ, զերկինս: Նախ՝ զի ծուխն լուծական է եւ ոչ ոք կարէ հաստատուն պահել: Նոյնպէս եւ զերկինս պնդեալ ունի ձեռն ամենագոր,<sup>2</sup> որ արար զնա: Երկրորդ՝ ըստ որակ գինւոյն, զի կապուտակ է, եւ երկինքն իբրեւ զծուխ: Երրորդ՝ անօսր է ծուխն եւ միայն աշաց տեսանի: Նոյնպէս եւ<sup>3</sup> երկինքն ոչ ձեռօք շօշափի: Չորրորդ՝ թեթեւ է ծուխ, նոյնպէս եւ երկինքն՝ քան զերկինս<sup>4</sup>: Հինգերորդ՝ վերընթաց է ծուխ, նոյնպէս եւ բարձրագոյն է երկինքն<sup>5</sup>: Վեցերորդ՝ շարժական է ծուխ, սոյնպէս եւ երկինքն միշտ շարժին<sup>6</sup>: Եւթներորդ՝ օդ է ծուխ՝ բաժանեալ ի նիւթոց: Եւ զերկինս օդեղէն ասեն ոմանք: Ութերորդ՝ նախ է նիւթն եւ ապա ծուխն երեւի: Նոյնպէս է նախ<sup>7</sup> երկին երկինս եւ ապա հաստատութիւն, ըստ Մովսէսի: Իններորդ՝ ցամաք եւ ջերմ է ծուխն, սոյնպէս եւ հաստատութիւն ի

<sup>1</sup> A զձորձս մաշեցիմ:

<sup>2</sup> BC ամենայն գորութեան *փխ*. ամենագոր:

<sup>3</sup> BC *չիք* եւ:

<sup>4</sup> BC գերկինս:

<sup>5</sup> BC երկինքն բարձրագոյն է:

<sup>6</sup> B շարժի:

<sup>7</sup> BC *չիք* նախ:



սրնթաց շարժմանէն<sup>1</sup>, վասն որոյ եղեւ բազմութիւն ջուրց, զի բարեխառնեացէ զնոսա<sup>2</sup>: Տասներորդ՝ Ծուխն ի հեռուստ տեսանի եւ զօրեղն նշանակէ եւ երկինքն յամենայն կողմանց երեւի եւ տա իմանալ զօրեղն իւր ի շարժմանէն ի զարդուցն եւ ի մեծութենէն, ըստ Դաւթի՝ «Երկինք պատմեն գիտաւ Աստուծոյ» (Սաղմ. ԺԸ 2):

Եւ երկինս իբրեւ գծորձս մաշեացի: Նախ՝ զի թանձր է ձորձն, քան զծուխ եւ երկինս՝ քան զերկիր: Երկրորդ՝ որպէս ձորձ հնանայ եւ մաշի<sup>3</sup>, եւ երկիրս՝ ի զօրութեանց եւ ի գեղեցկութեանց, որպէս յայտ է ի ժամանակս ձմերայնոյ<sup>4</sup> խամրացեալ ի բուսոյ, վասն որոյ ասէ Դաւիթ. «Մաշեցաւ երկիր եւ ամենայն բնակիչք» (Սաղմ. ԼԴ 4), սակայն յաւիտենական կայ զօրութեամբ Արարողին զսայ: Երրորդ՝ ձորձն պահէ ի ցրտոյ եւ ի տոթոյ, եւ երկիրս<sup>5</sup>, զորս յինքեան, որպէս զբոյսս ի ձմերան եւ զաղբիւրս յամարայն: Նոյնպէս զմարդ եւ զայլ կենդանիս յարկս իւր<sup>6</sup> պահէ: Չորրորդ՝ զի ձորձն ծածկոյթ է մարմնոյ եւ երկիրս ծածկէ զամենայն գարշութիւնս, որպէս զմեռեալս եւ զայլ ինչ, իբրեւ զմայր եւ զգայեակ մեզ: Հինգերորդ՝ ձորձն ունի այլ եւս վերարկու, նոյնպէս եւ երկիրս ջուրք, որպէս զգեստ վերարկու է<sup>7</sup> նորա ասէ: Վեցերորդ՝ թէպէտ ոմանք գործեն ձորձս<sup>8</sup>, այլ ամենեքեան զգենուն, եւ թէպէտ ոմանք գործեն զերկրի, այլ ամենեքեան հաղորդին<sup>9</sup> բարութեանցն: Եւթներորդ՝ թէպէտ փոփոխեմք զձորձս, այլ ի հանդերձ ոչ ելանեմք, եւ թէպէտ փոխեմք զերկիրս<sup>10</sup> աստի անդ, սակայն ամենայն ուրեք յերկրի եմք: Ութներորդ՝ ոմանք մի եւ նոյն եւ ոմանք բազում են զանազան զգեստիւք կան: Նոյնպէս եւ զերկիրնս ոմանք բազմաց բուռն հարեալ ունին եւ զբաղին նոքօք, այսինքն՝ ի դրախտս<sup>11</sup>, յայգիս, ի վաճառս, յիշխանութիւնս եւ յայլն: Եւ ոմանք սակաւուք շատանան, այսինքն՝ կերակրովք եւ զգեստիւք,

<sup>1</sup> A շարժումն են:

<sup>2</sup> A գնա:

<sup>3</sup> A չիք եւ երկինս... մաշի:

<sup>4</sup> BC ձմերան:

<sup>5</sup> BC երկինս *փիւ* երկիրս:

<sup>6</sup> A չիք իւր:

<sup>7</sup> A չիք է:

<sup>8</sup> A չիք գործեն ձորձս:

<sup>9</sup> A հնազանդին *փիւ* հաղորդին:

<sup>10</sup> BC զերկինս:

<sup>11</sup> A դրախտն:

ըստ առաքելոյ՝ «Ունիմք կերակորս եւ հանդերձս, եւ այնու շատասցոք» (Ա Տիմ. 2 8): Ինններորդ՝ որպէս հանդերձն աղտեղեալ երիւք<sup>1</sup> սրբի. ա՛ թափելով<sup>2</sup>, ք՝ ջրով, գ՝ հրով: Նոյնպէս եւ երկիրս աղտեղեալ ի մեղաց, թօթափի ի բնակչաց մահուամբ կամ գերութեամբ, եւ լինի աւերակ, եւ երբեմն ջրով, որպէս առ Նոյիւ եւ հրով՝ որպէս ի Սոդոմ, եւ ի կատարածին «լերիմք որպէս մոմ հալին» (Սաղմ. 1, 2 5): Տասներորդ՝ ընդ մեռանելն բազում ձորձոցն ոչ ինչ կարեմք տանել, բայց միայն զպատանս, որ եւ այն փտի, եւ մերկ յառնեմք: Նոյնպէս եւ յամենայն երկրէս ոչ ինչ տանիմք<sup>3</sup> ընդ մեզ, բայց սակաւ ինչ հող<sup>4</sup>, որ եւ զայն եւս թողումք ի գերեզմանս, զի «ոչ ինչ քերաք յաշխարհս եւ ոչ տանել կարող եմք» (Ա Տիմ. 2 7), **ասէ:**

**Հարց. Աստ ասէ. Մի՛ երկնչիք ի նախատանաց եւ ի բամբասաց<sup>5</sup> մարդկան (ՄՍ 7), իսկ Դաւիթ մարգարէն<sup>6</sup> ասէ. «Փրկեա զիս ի զրպարտչաց<sup>7</sup> (Սաղմ. ԾԺԸ 134): Նա եւ եզեկիր ասէր. «Լուիցէ Տէր պատասխան Ռափսակայ» (Դ. Թագ. ԺԹ 4, Եսայի ԼԷ 4): Միթէ՞<sup>8</sup> ընդդէմ միմեանց են:**

**Պատասխան. Ոչ են ընդդէմ, այլ նշանակեն զկրկին գործս նախատանաց, այսինքն՝ զի նախատինք եւ բամբասանք բամբասողացն պատիժ են եւ բամբասելոցն՝ պարգեւք: Եւ զի՞ պատժին նախատողքն<sup>8</sup>, յայտ է՝ ի յՌափսակայ, որ նախատեաց զԱստուած կենդանի եւ կորուսաւ զօրօքն: Եւ Սիմէր նախատեաց զԴաւիթ, եւ արեամբ հանդերձ ի դժոխս էջ: Յուցանեն սոքա, թէ ամենայն ոք, որ նախատէ եւ բամբասէ՝ ինքն կորնչի<sup>9</sup>, եւ ոչ նախատելն, որպէս ասէ Առակսն: «Որ փորէ խոր ընկերին՝ անձամբ իրով լցցէ զնայ» (Առակ. ԻԶ 27): Իսկ պարգեւք նախատելոյն, զի որքան նախատի, այնքան վարձն առաւելու, ըստ այնմ. «Յորժամ նախատեն զձեզ ցնծացէք եւ ուրախ լերոք, զի վարձ ձեր բազում են յերկինս» (Մատթ. Ե 12, Դուկ. 2 23): **Նա եւ<sup>10</sup> ի կեանս յայս բազում ողորմութիւն<sup>11</sup> գտանէ համբերողն, որպէս ա-****

<sup>1</sup> A երիւ:

<sup>2</sup> BC թաւ թափելով:

<sup>3</sup> A տանեմք:

<sup>4</sup> A չիք հող:

<sup>5</sup> BC չիք եւ ի բամբասանաց:

<sup>6</sup> A մարգարէն Դաւիթ:

<sup>7</sup> A զրպարտութենէ մարդկան *փիս*. զրպարտչաց:

<sup>8</sup> A նախատողացն:

<sup>9</sup> BC կորչի:

<sup>10</sup> A նախ եւ:

<sup>11</sup> BC ողորմութիւն բազում:

սէ Դաւիթ առ Յովաբ. Թող նախատէ դա, զի տեսցէ Աստուած եւ ողորմեսցի մեզ (Բ, Գ, Թագ.): Որպէս եղեւ իսկ: Սոյնպէս եւ ամենեցուն է լինելոց:

Ձրի վաճառեցայք եւ ոչ արծաթով բժշկեսցիք (ԾԲ 3) նախ ի հրէայսն, զի ոչ արծաթով վաճառեցին<sup>1</sup> ի գերութիւն եւ ոչ դարձեալ արծաթով գնեսցին<sup>2</sup>, որպէս ասէր, թէ՛ Ես արձակեցի կամ վաճառեցի զձեզ. ու՞ր է գրաւականն կամ թուղթ ապահարզանին: Այլ զի՞նչ վասն մեղաց գերեցայք եւ վասն արդարութեան ազատիք<sup>3</sup>, որպէս ասաց «Թողեալ լիցի՞նք մեզ մեղք մեր» (Ղուկ. Է 48, 49): Ձի ընկալայք ի Տեառնէ կրկին զհատուցումն: Դարձեալ՝ «Վասն բարկութեան իմոյ գերի վարեցայք եւ վասն քաղցրութեան իմոյ դարձեալ ազատիմք» (հմմտ. Եսայի Կ 10)<sup>4</sup>: Իսկ առ ի միտս եկեղեցի ձրի վաճառեցաւ ոչ<sup>5</sup> վասն մեղաց եւ ոչ արծաթով փրկեցաւ, այլ շնորհօք, այսինքն է՝ ամբիժ արեամբ Գառինն Աստուծոյ: Այլ եւ հարուածքն ձրի էին, վասն այն եւ ձրի էր պատանքն, որ զնա պատեաց մարդս էր բժիշկն: Մարդս ոչ ինչ մեղաւ սատանայի, որ եհարն զսա եւ ոչ ետ ինչս<sup>6</sup> բարերարին, որ բժշկեացն զսա: Վասն որոյ եւ մեզ ասաց. «Ձրի առէք եւ ձրի տուք»:

Վասն ձեր անուն իմ հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց (ԾԲ 5): Կամ<sup>7</sup> այն է, զոր ինքեանք հայհոյէին, վասն վշտին ի մէջ այլազգեացն եւ կամ հեթանոսքն հայհոյէին,<sup>8</sup> եւ այս յերկուց կողմանց: Ձի թէ գերի տամ՝ հայհոյեն, թէ տկար եւ անզօր է Աստուածն ձեր, եւ կամ անգուր եւ անազորոյն եւ կամ թէ աստուածքն մեր կարող են վասն այն գերեմք զձեզ<sup>9</sup>: Իսկ թէ ազատեմ բարձր բազկաւ եւ հզօր ձեռամբ՝ եւ այնպէս հայհոյեն, թէ որպէս ապերախտ ազգի առնէ զայս ամենայն բարութիւնս: Այլ եւ դուք վասն ձեր արժանեաց կարծէք, նա եւ յետոյ հեշտանայք եւ մոռանայք զԻս: Նոյնպէս

<sup>1</sup> A վարեցան *փիս*. վաճառեցան:

<sup>2</sup> A գնեսցեն:

<sup>3</sup> A ազատիմքն:

<sup>4</sup> BC ազատիք:

<sup>5</sup> BC *չիք* ոչ:

<sup>6</sup> BC ինչ:

<sup>7</sup> A Կամ եւ:

<sup>8</sup> BC *չիք* վասն վշտին... հայհոյէին:

<sup>9</sup> BC զձեզ գերեմք:

եւ այժմ ի մեզ յազգս քրիստոնէից հայհոյի ահեղ անունն քրիստոնէութեան ի մեր ծուլութեանցս ի մեզ ամենայն ազգաց<sup>1</sup>:

- ԽԷ -

Իբրեւ զի գեղեցիկ են ի վերայ լերանց ոտք աւետարանչացն<sup>2</sup> խաղաղութան եւ բարութեան (ԾԲ 7). *Ըստ կարգին այն է, որ հրաման ել ի մեծ թագաւորացն ի<sup>3</sup> Կիւրոսէ եւ ի Դարեհէ յամենայն իշխանութիւնս իւրեանց՝ ազատ լինել հրէիցն եւ<sup>4</sup> գնալ յԵրուսաղէմ, շինել զտաճարն եւ զպարիսպ քաղաքին եւ զգրուանս եւ զշրջակայիցն հրամայեցին օգնական լինել նոցա, որպէս պատմէ Եզր եւ Նէէմի: Արդ, քաղցր եւ ախորժելի եւ վայելչական են ընթացք այնպիսի աւետարեբրց ի<sup>5</sup> խաղաղութեան եւ բարութեան, ասէ: Իսկ ըստ ճշմարտութեան գեղեցիկ ոտք. առաքելական ի վերայ<sup>6</sup> հպարտացեալ լերանցն, որք<sup>7</sup> կոխեցին զօձս եւ զկարիճս: Գեղեցիկ են ոտք նոցա, քան զճառագայթս արեգականն, զի նա՝ զոմանս, իսկ նոքա զամենեսեան լուսաւորեցին: Նա երբեմն լուսաւորէ եւ նոքա՝ միշտ, նա զգալի աչս, նոքա՝ զիմանալի միտս պայծառացուցին եւ բերին մեզ զխաղաղութիւն երեքկին: Եւ բազմապատիկ է<sup>8</sup> պատերազմն, զոր ունէաք<sup>9</sup> առ Աստուած եւ առ միմեանս եւ առ անձինս: Զոր Որդին Միածին էջ եւ արար հաշտութիւն առ Աստուած եւ սէր առ միմեանս, եւ տնկեաց<sup>10</sup> ուղղութիւն ի հոգի եւ ի մարմին մեր, եւ այնպիսի<sup>11</sup> բարութեամբ լցոյց զմեզ, զոր ոչ միտք իմանան եւ ոչ լեզուք ճառեն:*

Ահաւաղիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ (ԾԲ 13): *Ոմանք ի Դանիէլ եւ կէսք ի Զօրաբաբէլ եւ այլք ի ժողովուրդն<sup>12</sup> մեկնէն զայս, զոր ոչ յարմարի կարգ բանիս ի վերայ նոցա: Այլ իսկապէս ի Տէր մեր*

<sup>1</sup> A յամենայն զազգացս:

<sup>2</sup> A *չիք* ոտք աւետարանչացն:

<sup>3</sup> BC *չիք* ի:

<sup>4</sup> A *չիք* եւ:

<sup>5</sup> BC *չիք* ի:

<sup>6</sup> BC ի *փիս*. ի վերայ:

<sup>7</sup> A որ:

<sup>8</sup> BC էր:

<sup>9</sup> A ունէ:

<sup>10</sup> A տնկեաց:

<sup>11</sup> BC այնպէս ի *փիս*. այնպիսի:

<sup>12</sup> A ժողովուրդսք:

կատարի բովանդակ այս ճառ: Մանուկ կոչէ զնա<sup>1</sup> Աստուած Հայր, ըստ տնօրէնութեան, որ զկերպարանս ծառայի էառ, որպէս ասէր. Մանուկ ծնաւ մեզ, որդի տուաւ մեզ (Թ 6), եւ թէ՛ «Որդի իմ ես դու եւ ես այսօր ծնա զքեզ» (Սաղմ. Բ 7): Ի միտ առցէ, այսինքն՝ զբանս զրոցն ի մարգարէսն: Դարձեալ ի միտ առցէ ընդդէմ է նոցա, որ անջատեն զմիտս<sup>2</sup> ի մարդեղութենէն Քրիստոսի, եւ ասեն՝ միայն զմարմին առեալ, եւ զկատարեալ փրկութիւն մեր թերակատար համբաւեն, զի զոր ինչ էառ զնոյն եւ փրկեաց՝ եթէ՛ զմարմին եւ եթէ՛ զՏոբին, ապա ըստ նոցա միւս անգամ գալոց է առնուլ զհոգի եւ փրկել զնա: Արդ, ասէ ի միտ առցէ. եւ զիա՞րդ առնու ի միտ, թէ ոչ ունի միտս, նա եւ Աւետարանն ասէ. «Աճէ՛ լի իմաստութեամբ» (Ղուկ. Բ 40): Դարձեալ ի միտ առցէ, որ է<sup>3</sup> ցանկասցի, այսինքն՝ զխաչն նորա<sup>4</sup>, որպէս ասէր. «Յանկանալով ցանկացայ զայս պատեք ուտել» (Ղուկ. ԻԲ 15), զի մի՛ թուեսցի ակամայ եւ ի հարկէ գալ ի խաչն, այլ՝ յօժար կամօք, վասն որոյ եւ փառս կոչէ զխաչն զնոսս<sup>5</sup> վերասցի եւ բարձրասցի եւ փառաւորեսցի յոյժ<sup>6</sup>: Նախ ի ձեռն զօրութեան սքանչելեացն դարձեալ յորժամ բարձրացաւ ի խաչն փառաւորեցաւ յոյժ, զի ամենայն ազգ երկիր պագանեն խաչելոյն, որպէս ասէր. «Յորժամ բարձրացուցանիցէք զՈրդի մարդոյ յայնժամ ծանիշիք, թէ ես եմ» (Յովն. Ը 28), այսինքն՝ ի սքանչելեացն, որ եղեն յայնժամ, զի լուսաւորքն խաւարեցան, երկիր շարժեցաւ<sup>7</sup> (Մատթ. ԻԷ 51, Ղուկ. ԻԳ 44) եւ այլն: Եւ դարձեալ խաչն անարգութեան եւ մահու եւ անիծից էր<sup>8</sup> պատճառ: Այլ նովաւ փառաց եւ կենաց եւ օրհնութեան եղեւ առիթ, ըստ այնմ «Ես յորժամ բարձրացուցանեմ զամենայն» (Յովն. ԺԲ 32) եւ «Թէ տնկալից եղաք անանութեան մահու անորա» (Հոռմ. Զ 5), եւ թէ՛ «Քրիստոս գնեաց զմեզ յանիծից օրինացն» (Գաղատ. Գ 15) եւ այլն:

Զորօրինակ զարմասցին բազումք ի վերայ քո, այնպէս անշքեսցի տեսիլ քո ի մարդկանէ (ԾԲ 14): Զարմանալ յորժամ ասէին՝ «Այսպիսի այր ոչ երբէք երեւեցաւ յԻսրայէլի» (Մատթ. Թ 33), եւ թէ՛ «Արդարեւ Որդի Աստուծոյ է սա»

<sup>1</sup> A չիք գնա:  
<sup>2</sup> A զմիտս իմ:  
<sup>3</sup> A չիք է:  
<sup>4</sup> A չիք նորա:  
<sup>5</sup> BC չիք գնոսա:  
<sup>6</sup> BC չիք յոյժ:  
<sup>7</sup> A շարժեցան:  
<sup>8</sup> BC է:

(Մատթ. ԻԷ՝ 54), այսինքն՝ ի տես մեծամեծ նշանացն, զոր առնէր եւ յիմաստութեանցն, որ խօսէր, զի զարմանային ընդ բանս շնորհացն, որ ելանէին<sup>1</sup> ի բերանոյ նորայ: Իսկ անշքեսցի տեսիլ քո ի մարդկանէ, այսինքն՝ ամենայն արան, որ վկայեաց. «Դա է Որդի իմ ընտրեալ» (Մատթ. ԺԷ՝ 5) անարգեսցի կերպարան քո՝ ոչ յԱստուծոյ եւ ոչ յաստուածայնոց արանց<sup>2</sup> (Մատթ. ԺԷ՝ 5), եւ ծերն Սիմէոն Տէր մաշու եւ կենաց<sup>3</sup> աղերսէր (տե՛ս Ղուկ. Բ 25-32), եւ Յովհաննէս՝ Բարձող մեղաց աշխարհի (Յովհ. Ա 29): Այլ յուժէ՞ անարգեսցաւ, ի մարդկանէ, ասէ, որ միայն մարդիկ էին մարմնասէրք: Արդ, նախ այն է անարգութիւն, որ ասէին. Սայ է որդի հիւսանն, Սամարացի եւ մոլեգնեալ կոչէին (Մատթ. ԺԳ 55, Յովհ. Ը 48): Երկրորդ՝ զի տեսանէին աղքատ կերպիւ եւ ոչ մարմնական ճոխութեամբ, որպէս եւ վայել էր իսկ: Երրորդ՝ անշուք կերպարանք<sup>4</sup> մարմնոյ եւ ոչ թէ տգեղ էր դիմօք, այլ գեղեցիկ<sup>5</sup> տեսեամբ քան՝ զամենայն որդիս<sup>6</sup> մարդկան, սակայն առ աստուածութիւն անշուք էր կերպարան մարմնոյն: Չորրորդ՝ դարձեալ<sup>7</sup> անշուք ասի կերպիւ ինչ, ըստ Աստուածութեան, զի Տէրն ծառայ եղեւ եւ Արարիչն՝ արարած: Հինգերորդ՝ անշքացեալ, այսինքն՝ ի վերայ խաչին մերկացեալ, ճաղեալ, ապտակեալ, թքեալ, նախատեալ, բեւեռեալ, մեռեալ: Այլ տես ի մէջ անարգութեան զմեծասքանչ զօրութիւն. Արեգակն խաւարեալ. վէմք պատառեալ, երկիր շարժեալ, գերեզմանք բացեալ եւ այլն: Ձի եթէ յանարգութիւն այնքան ահաւոր<sup>8</sup> էր զօրութեամբ՝ քանի եւս յորժամ գայցէ փառօք Հօր ահեղ եւ սաստիկ զօրութեամբ ի դատել գերկիր: Այլ ոմանք զանշքացին. այլափոխեսցի տեսիլ քո ի մարդկանէ, ասեն, այսինքն՝ զի այլակերպեցաւ ի Թաբօր եւ կամ զի այլակերպէ հանապազ զծնեալս աւագանաւն ի կերպ որդէգրութեան Աստուծոյ:

<sup>1</sup> A ելանէր:

<sup>2</sup> BC այսինքն՝ անարգեսցի կերպարան քո՝ ոչ յԱստուծոյ եւ ոչ յաստուծայնոց արանց, որ վկայեցին. «Դա է Որդի իմ ընտրեալ» *փխ*. այսինքն՝ ամենայն... արանց:

<sup>3</sup> A կենաց Տէր անուն (*չիք* աղերսեր) *փխ*. Տէր... աղերսեր:

<sup>4</sup> A կերպարանս:

<sup>5</sup> A գեղեցկութեամբ:

<sup>6</sup> BC որդիկ:

<sup>7</sup> BC *չիք* Դարձեալ:

<sup>8</sup> A զօրութեամբ ահաւոր:

**- ԽԸ -**

**Տէր ո՞ հաւատաց ի լուր մեր եւ բազուկ Տեառն ու՞մ յայտնեցաւ (ՄԳ 1):** **Չորս միտք է բանիս<sup>1</sup>:** **Նախ՝ ամբաստանութիւն զԻսրայէլէ առ Աստուած, զի ոչ հաւատացին մեծասքանչ զօրութեանն եւ բանից մարդարէիցն եւ պատմութեանց նոցա: Երկրորդ՝ թէ ոչ զմեր ինչ բան խօսեցաք, այլ զլուրն, որ ի Քէն լուայք, որպէս Ամբակում ասէ. «Տէր լուր քո լուայ» (Ամբ. Գ 2), եւ Դաւիթ՝ «Ահա լուար զնմանէ» (Սաղմ. ԾԼԱ 6), ասէ, եւ ոչ այսմ ականջով<sup>2</sup>, այլ՝ մարդկան, որպէս ասէ.**

**Յաւել ինձ ունկն ի լսել (Մ 4):** **Երրորդ՝ զոր լուաք մեք եւ քաղցրացաք այլոց: Չորրորդ՝ յայտ առնէ, թէ ոչ զննութեան<sup>3</sup>, այլ հաւատոց պէտք են յաստուածայինսն:**

Եւ բազուկ Տեառն ու՞մ յայտնեցաւ: Բազուկ եւ աջ եւ զօրութիւն է Հօր Որդին Միածին, որով արար զամենայն, եւ դարձեալ վերստին նորոգեաց, եւ հրաշափառէ: Երկրորդ՝ արարչութիւնս քան զառաջինն, վասն կրկին պատճառի. նախ զի այն կամօք եւ բանիւ միայն, իսկ զայս՝ մարդեղութեամբ եւ չարչարանօք: Երկրորդ՝ սեպհական է Աստուծոյ առնել արարած, այլ օտար է լինել Աստուծոյ՝ արարած, որ առաւել է<sup>4</sup> զարմանալի: Ու՞մ յայտնեցաւ. նախ քան զմարդ լինելն մարդ ոչ յայտնեցաւ: Երկրորդ, զի ոչ յայտնութեամբ ծանեան, զի այլ է յայտնութեամբ ճանաչելն եւ այլ՝ ի ձեռն սքանչելեացն: Ուստի յայտ է, զի ամենեքեան տեսանէին զսքանչելիսն, այլ միայն աշակերտացն ասէր. «Ձեր երանի աչացդ<sup>5</sup> է՞, որ տեսանէքդ» (Մատթ. ԺԳ 16): Իսկ վասն յայտնութեան ասէ. «Երանի է քեզ Սիմոն, զի մարմին եւ արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ Հայր իմ, որ յերկինս է» (Մատթ. ԺԶ 17):

**Եւ լուծանի աստ տարակոյս ինչ:**

**Հարց. Վասն է՞ր, յորժամ Նաթանայէլ (Յովն. Ա 45-51) եւ քոյրն Ղազարու զնոյն դաւանեցին Որդի Աստուծոյ: Եւ ոչ երանեացն որպէս զՊետրոս:**

<sup>1</sup> B բանիս է:

<sup>2</sup> B ականջով:

<sup>3</sup> BC քննութեան:

<sup>4</sup> A է եւ:

<sup>5</sup> BC աչաց:

<sup>6</sup> A չիք է:

Պատասխան. Ձի նոքա՝ ի սքանչելեացն<sup>1</sup>, իսկ Պետրոս՝ ըստ<sup>2</sup> յայտնութեան: Վասն որոյ եւ երանեցաւ որպէս եւ Պօղոս. «Մեզ յայտնեաց, ասէ, զամենայն<sup>3</sup> Հոգովն Իրով (Ա Կորնթ. Բ 10): Վասն որոյ պարտ է ստանալ զերկիւղ, զի «Զօրութիւն տայ Տէր երկիւղածաց» (Սաղմ. ԻԳ 14):

Պատմեցաք առաջի նորա իբրև զմանուկ (ԾԳ 2):

Եւ զի մի՛ ասիցեն, թէ ոչ պատմեցաւ մեզ, վասն այն ոչ հաւատացաք, ասէ՛ պատմեցաք ձեզ, եւ ոչ՝ յետոյ, այլ յառաջ, քան զմարդեղութիւն նորա: Եւ զօրինակն առաջի դնէ. իբրև զմանուկ: Այն, որ ասէ. Ի միտ առցէ մանուկ իմ (ԾԲ 13) եւ թէ՛ Մանուկ մտադիր արկցէ զձեռն իր ի բոյնս իժից (ԺԱ 8) եւ այլն: Իբրև զմանուկ ասէ եւ ոչ՝ մանկտի, զի ոչ սոսկ մարդ էր Քրիստոս եւ ոչ մերկ Աստուած, այլ՝ Աստուած մարդացեալ իբրև զարմատ ի ծարաւուտ երկրի: Երկիր ցամաք ասէ զկոյսն Մարիամ որպէս եւ այլուր՝ Ամպ թեթեւ (ԺԹ 1) ասէ: Երկիր ծարաւուտ էր, զի անշաղախ էր ի գիճութեանց աշխարհի եւ յանձրեւաց՝ սերման: Այլ կուսութեամբ մայր եղեւ Արմատոյն կենաց, ըստ այնմ՝ Կոյսն յղասցի եւ ծնցի Որդի (Է 14): Մանուկ ասելով եցոյց զհաւասարութիւն ընդ մեզ, իսկ արմատ՝ զազնուականութիւն: Դարձեալ իբրևն<sup>4</sup> ասելով արմատ՝ նշանակէ՛ նման եւ աննման գոլ արմատոյն: Այլ եւ<sup>5</sup> աննմանութիւն խոստովանելի է յամենեցունց. եւ ոչ գոյ տարակոյս: Իսկ թէ զի՞նչ է<sup>6</sup> նմանութիւն, առ դիցուք, նախ զի արմատն ասելով նշանակէ զառանց սերման ծնանելն<sup>7</sup>, այլ որպէս արմատն ի հողոյ ի կուսական յարգանդէն երեւեալ: Երկրորդ՝ զի որպէս արմատն նոյն է ըստ բնութեան բուսոցն եւ աննման՝ որակօք, նոյնպէս եւ Տէր մեր<sup>8</sup> նոյն է ըստ բնութեան, այլ աննման է աստուածահրաշ ներգործութեամբն եւ էութեամբ: Երրորդ՝ զի որպէս արմատն նախ խոնարհի ի հողն եւ ապա բարձրանայ, նոյնպէս եւ Տէր մեր նախ խոնարհեցաւ յերկնից եւ ապա մարմնով երեւեցաւ յերկրի, եւ ապա համբարձաւ առ Հայր: Չորրորդ՝ մի արմատ տնկելով յերկրի բարձրանայ ի բոյսս

<sup>1</sup> A սքանչելեաց:

<sup>2</sup> BC ի յայտնութիւն:

<sup>3</sup> A զամենայն ասէ:

<sup>4</sup> BC իբր:

<sup>5</sup> BC չիք եւ:

<sup>6</sup> A չիք է:

<sup>7</sup> A ծնունդն:

<sup>8</sup> A չիք մեր:



ի տերեւս, ի ծաղիկս եւ ի պտուղս, նոյնպէս եւ Տէր մեր միայն էջ  
 յերկիր եւ ի դժոխս եւ բազմօք ել առ Հայր, որպէս ասէ. «Ես եմ  
 հատն ցորենն» (հմմտ. Յովհ. ԺԲ 24): Հինգերորդ՝ նախ արմատն եւ ապա  
 բոյսն ի նմանէ, սոյնպէս եւ Տէր մեր է. նախ որպէս զարմատ եւ  
 սկիզբն մեր ըստ արարչութեան եւ ըստ նորոգութեան, որպէս ա-  
 սէր. «Ես եմ որթ եւ որոք ուտ» (Յովհ. ԺԵ 5): Վեցերորդ՝ զի որպէս արմատն  
 առեալ զհիւթն եւ ինքեամբ տայ ի բոյսն, նոյնպէս եւ Տէր մեր  
 զամենայն պարգեւս շնորհաց Հոգւոյն ինքեամբ սփռէ յանդամս  
 եկեղեցւոյ Իւրոյ՝ գլուխ գոլով մեզ: Եւթներորդ՝ ծածուկ գոլով  
 արմատն տա զազդումն բուսոցն, ըստ իւրաքանչիւր պատշաճի  
 տերեւոցն<sup>1</sup>, պտղոցն եւ այլոցն: Նոյնպէս եւ Տէր մեր, ծածուկ գո-  
 լով, զգայութեանց<sup>2</sup>, կատարէ զամենայն խորհուրդս եկեղեցւոյ եւ  
 շարժէ զիւրաքանչիւր ոք ի գործս առաքինութեան, ըստ այնմ՝  
 «Զի առանց իմ ոչ ինչ կարէք առնել»<sup>3</sup>, ասէ: Ութներորդ՝ զի որ-  
 քան յարմատս են հաստատեալ բոյսք՝ կենդանի են, եւ հատեալ ի  
 նմանէ՝ չորանան: Նոյնպէս եւ մեք. որք հաւատով եւ գործով  
 հաստատուն եմք, ունիմք զկենդանութիւն հոգեւոր, եւ յորժամ  
 յատանի ոք անհաւատութեամբ եւ չար գործովք, բաժանի ի շնոր-  
 հաց նորա, ըստ այնմ. «Ել նա արտաքս իբրեւ գուռն, որ ոչ է  
 հաստատեալ յիս»: Իններորդ՝ զի թէպէտ եւ կտրին ճիւղքն կամ  
 շարժին ի հողմոց, այլ արմատն հաստատուն մնայ եւ ոչ հատա-  
 նի: Եւ վասն Տեառն մերոյ ասէ Պօղոս «Եւ թէ ուրանամք եւ նայ ուրանայ  
 զմեզ եւ թէ չհաւատամք, նա հաւատարիմ մնայ» (Բ Տիմ. Բ 12). ուրանալ զանձն  
 Իւր ոչ կարէ: Տասներորդ՝ զի որպէս բոյսք չորացեալք ի ձմերան  
 դարձեալ յարմատոյն կենդանանան<sup>4</sup> ի գարնան, նոյնպէս եւ  
 մեզքն՝ ի ձեռն Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Լուիցեն ձայնի Որդոյն Աստուծոյ եւ  
 ելանեն արտաքս» (Յովհ. Ե 25):

Ոչ գոյր նորա տեսիլ եւ ոչ փառք» (ԾԳ 2): Ոչ գոյր տեսիլ՝ իբրեւ  
 զհրեշտակի, եւ ոչ փառք, որպէս զՄովսէսի: Դարձեալ ոչ զայն<sup>5</sup> ա-  
 սէ, թէ տգեղ էր դիմօք, զի «գեղեցիկ էր տեսլեամբ քան զամե-  
 նայն որդիս մարդկան»: Այլ ոչ էր տեսչութեամբ, որպէս փառա-

<sup>1</sup> A տերեւոյն:

<sup>2</sup> A գայթակղութեանց *փխ*. զգայութեանց:

<sup>3</sup> A առնէք:

<sup>4</sup> A կենդանանա:

<sup>5</sup> BC զՅիսուս *փխ*. զայն:

ւորք աշխարհի՝ բռնաւորք եւ իշխանք, այլ խոնարհ եւ աղքատ կերպարանաւ<sup>1</sup>:

Տեսաք մեք<sup>2</sup> զնա, եւ ոչ գոյր նորա տեսիլ (ԾԳ. 2): Տեսին զնա մարդաբէական աչօք, որ մեզ անգիտելի է, այլ զի տեսաք եւ ոչ տեսաք ասէ. այն է, որ զանճառն եւ զանհասն ոչ տեսին, ըստ «Ոչ ոք տեսնէ զերեսս իմ եւ ապրի» (Եւր. 1, 9, 20): Այլ տեսին կերպարանօք իմն ի ձեռն օգոյ լուսոյ կամ հրոյ եւ այլ ինչ: Դարձեալ տեսին ընդ աղօտ եւ մասնաւոր ինչ, այլ ոչ՝ զբոլորն, զոր օրինակ ընդ լուսանցս զմասն երկնից տեսանեմք եւ ոչ զբոլորն, ըստ օրինակ ընդ լուսանցս զմասն երկնից տեսանեմք եւ ոչ զբոլորն եւ զմասն ծովու տեսանեմք եւ ոչ զբովանդակն:

Այլ տեսիլ նորա անարգ նուագեալ, քան զամենայն որդուց մարդկան (ԾԳ. 3). Նախ՝ ի մարմնաւորութիւն եւ ապայ առ խաչն: Զի ի մարդ լինելն յաղքատ մօրէ, ծնաւ յայրի եւ ի մսուր եղաւ, եւ յԵզրիպտոս փախեալ: Սորա ամենեքեան<sup>3</sup> անարգութեան են նշանակ, այլ եւ յաշխարհագիրն եմուտ եւ ընդ Սիմոնի հարկս ետ կայսեր: Այլ եւ առ խաչն. Նախ՝ զի կատակեցաւ, ձաղեցաւ եւ անարգեցաւ եւ ապա զի խաչիւ մեռաւ<sup>4</sup>, որ էր անիծից եւ անարգանաց մահ, եւ ապա զի ի մէջ աւազակացն ընդ անօրէնս համարեցաւ (ԾԳ. 12):

Այր մի ի հարուածս եւ գիտէ համբերել ցաւոց (ԾԳ. 3): Ոչ ասաց<sup>5</sup>, թէ՛ համբերէ, այլ թէ՛ գիտէ համբերել ցաւոց: Նախ՝ զի հաբերութիւն ի հարկէ է, այլ նա ասէ<sup>6</sup> գիտէ համբերել. այսինքն՝ կամաւ համբերէ եւ ոչ՝ ի հարկէ: Երկրորդ՝ գիտէ զչահս<sup>7</sup> համբերելոյն, զի ոչ մարդ է եւ ոչ սոսկ Աստուած, այլ Աստուած մարդացեալ: Վասն որոյ, զի մարդ է<sup>8</sup> համբերէ եւ զի Աստուած է՝ գիտէ զչահս. վասն այն համբերէ նախատանաց եւ նենգութեան հրէիցն եւ աշակերտացն:

<sup>1</sup> A կերպիւ:

<sup>2</sup> B մեզ:

<sup>3</sup> BC չիք ամենեքեան:

<sup>4</sup> A չիք մեռաւ:

<sup>5</sup> A ասէ:

<sup>6</sup> BC ասէ, թէ:

<sup>7</sup> BC զչահ:

<sup>8</sup> A չիք է:

Երրորդ՝ գիտե համբերել ցաւոց, այսինքն՝ գիտէ յինքենէ<sup>1</sup> ամենայն ցաւածաց<sup>2</sup> օգնական լինել, որպէս ասէ, թէ՛ «Որ զփորձ առեալ է կարող է եւ փորձանաւորացն օգնական լինել» (Եբր. Բ 18): Զորրորդ՝ գիտե, թէ՛<sup>3</sup> առանց այնմ անհնար է լինել բժշկութիւն մարդկան: Վասն որոյ համբերէ ցաւոց, որպէս ոք զախտացեալ մասն անդամոցն տայ ի հատումն, եւ համբերէ, ցաւոցն, զի մարմինքն<sup>4</sup> ապրեսցին, նոյնպէս եւ ախտացեալ էաք մեղօք եւ Քրիստոս վասն կենաց մերոց ետ զինքն ի մահ զանմեղ եւ զանմահ եւ զանախտ մարմինն վասն մեղաց մերոց վիրաւորեաց եւ բժշկեաց զմեզ ի մեղաց մերոց<sup>5</sup>:

Զի դարձուցեալ գերեսս իր՝ անարգեցաւ եւ ոչ ինչ համարեցաւ (ԾԳ 3): Զի ոմանք<sup>6</sup> ասեն. Դարձուցաք գերեսս ի նմանէ, որ զամենեցունդ երեսս առ Ինքն դարձոյց<sup>7</sup>, այսինքն՝ երկրպագութեամբ, եւ ոչ ինչ համարեցաք, զի ընդ Սիմոնի հարկս պահանջեցաք ի նմանէ: Իսկ ըստ եւթանասնիցն: Դարձուցեալ գերեսս իր՝ անարգեցաւ. որպէս ոք դարձուցանէ գերեսն<sup>8</sup>, եւ ի թիկանց ոչ ոք ճանաչէ զնա, թէպէտ յընտանեաց իցէ, զի ծանօթութիւնն ի դիմաց է, նոյնպէս եւ Տէր մեր զԱստուածութիւն ծածկեաց ի մարդկանէ: Զի թէ էր ծանուցեալ՝ «ո՞չ արդէք զՏէրն փստաց ի խաչին» (Ա Կորնթ. Բ 8): Եւ զի դարձուցեալ գերեսս Իւր եւ ծածկեաց զԱստուածութիւն: Վասն այն անարգեցաւ, ատեցաւ, յամենեցունց յաչաց ել եւ ոչ ինչ համարեցաւ:

Նա զմեղս մեր բառնա եւ վասն մեր չարչարի (ԾԳ 4): Օրինադրեաց մարգարէիւն<sup>9</sup>, թէ՛ «Անձն, որ մեղիցէ, նոյն եւ մեղցի» (հմմտ. Ղեւտ Ե 17): Իսկ Տէր մեր ոչ ունէր մեղս, այլ կամեցաւ Ինքն չարչարիլ վասն մեր մեղացն եւ արդարացնել զմեզ:

Եւ մեք համարեցաք զնա ի ցաւ եւ ի չարչարանս իբրեւ յԱստուծոյ (ԾԳ 4): Այնպէս գիտացաք, թէ՛ չարչարանք նորա պատիժ է յԱստուծոյ վասն յանցանաց ինչ: Բայց նա վասն մեղաց մերոց վիրաւորեցաւ

<sup>1</sup> A չիք յինքենէ:

<sup>2</sup> A յամենայն ցաւոց:

<sup>3</sup> BC զի փիւ. թէ:

<sup>4</sup> BC այլքն փիւ. այլ մարմինքն:

<sup>5</sup> A չիք մերոց:

<sup>6</sup> A ոմանց:

<sup>7</sup> BC դարձոյց առ Ինքն:

<sup>8</sup> A գերեսս:

<sup>9</sup> A մարգարէիւք:

եւ պատժեցաւ: Դարձեալ ուղղակի մտօք համարեցաք մեք<sup>1</sup> զչարհարանս նորա յԱստուծոյ գոլ, ըստ այնմ. «Այնչափ սիրեաց Աստուած զաշխարհս մինչեւ զՈրդին Իւր Միածինն եւ (Յովն. Գ 16), այսինքն՝ ի չարհարանս եւ ի<sup>2</sup> մահ:

Խրատ խաղաղութեան մերոյ ի անա<sup>3</sup> (ԾԳ 5): Այսինքն նա եբարձ զպատերազմ եւ արար խաղաղութիւն հրէից եւ հեթանոսաց, հրեշտակաց եւ մարդկան: Դարձեալ խրատ խաղաղութեան, այսինքն՝ չարհարանք նորա մեզ խրատ<sup>4</sup> եղեւ, զի զխրատն զայն մեք պարտէաք կրել<sup>5</sup>, որ նա յանձն<sup>6</sup> Իւր էառ: Որպէս զատաւոր ոք կամի<sup>7</sup> պատուհասել զմահապարտս, եւ եղբայր սիրելի տայ<sup>8</sup> զինքն վասն նորա ի մահ եւ արձակէ<sup>9</sup> զնա, յայնժամ հաշտի ընդ նա զատաւորն: Նոյնպէս եւ Տէր մեր վասն մեր մեռաւ եւ հաշտեցոյց զԱստուած ընդ մեզ:

Եւ նորա վիրօքն բժշկեցաք (ԾԳ 5): Այսինքն զհոգւոյ բժշկութիւնն, որ ընդ զգայութեանս<sup>10</sup> ի ներքս<sup>11</sup> խոցեալ, զի ամենայն ինչ հեշտութիւնք մարմնական խոցեն զհոգին, որպէս յայտ էլի նախաստեղծքն. զի ականջօք տեղի ետուն պատրողին, աչօք տեսին զգեղեցկութիւն պտղոյն, ոտիւք ընթացան մերձ, ձեռօքն<sup>12</sup> կթեցին, բերանով ճաշակեցին եւ մահու խոցեցան ոգով: Իսկ Տէրն մեր ընդդէմ սոցա կրեաց յիւրաքանչիւր զգայութիւնս զվէրս եւ զվիշտս եւ բժշկեաց զնոսա. ականջօք լուաւ<sup>13</sup> զհայհոյութիւնս, զաչսն կափոյց ի վերայ խաչին, ձեռօքն եւ ոտիւքն բեւեռեցաւ եւ զլեզին ճաշակեաց եւ այլն:

<sup>1</sup> չիք մեք:

<sup>2</sup> BC չիք ի:

<sup>3</sup> A է նա մեզ *փիւ*. մերոյ ի անա (*ինչպես և է ընկալլալ թարգմանութեան մեջ*):

<sup>4</sup> A խաղաղութիւն *փիւ*. խրատ:

<sup>5</sup> BC գրել *փիւ*. կրել:

<sup>6</sup> BC ի յանձն:

<sup>7</sup> B կամիցի:

<sup>8</sup> BC տա:

<sup>9</sup> BC արձակի:

<sup>10</sup> BC զգայութեամբս:

<sup>11</sup> BC ներս:

<sup>12</sup> BC ձեռօք:

<sup>13</sup> A լուաք:

Ամենեքեան իբրև ոչխարք մուրրեալք (ԾԳ 6): Նախ ցուցանէ, թէ ոչ մասնաւոր ոմանք, այլ ամենեքեան խոտորեցան ի միասին, որպէս ասէ Դաւիթ, եւ ապա զի փրկութիւն Տեառն մերոյ ամենեցուն առ Հասարակ եղեւ: Իսկ զի յոչխար առակէ՝ նախատանաց է: Նախ՝ վասն անբանապէս յիմարութեան, որպէս ասէ. «Հաւասարեցան անասնոց» անբանից՝ (Սաղմ. ԽԸ 13, 21) Եւ երկրորդ՝ վասն յոյժ մուրրութեան: Եւ յերից իրաց մուրրի ոչխարն կամ հեռացեալ ի հովուէն կամ զհետ օտարի ընթացեալ կամ ի գայլէ ցրուեալ: Այսպէս եւ ազգ մարդկան, հեռացան յԱրարչէն եւ պաշտեցին զկուռս: Վասն որոյ ասէ. Ոյք հեռացան ի քէն՝ կորիցեն եւ զհետ գնացեալ հեշտութեանց մարմնոյ՝ մուրրեցան, եւ<sup>2</sup> յիմանալի գազանէն գէշ գէշ պատառեցան եւ ցրուեցան:

Այր ի ճանապարհի իրում մուրրեցաւ (ԾԳ 6): Այսինքն՝ նախ զգալուստն Քրիստոսի: Զի թէպէտ<sup>3</sup> մի ճանապարհ է ի ծննդենէն մինչ ի գերեզմանն, սակայն բազում են շաւիղք մարդկան, զի այլ է շաւիղ մարդկան, զի այլ է շաւիղ թագաւորաց եւ այլ՝ ռամկաց, քահանայից եւ արուեստագիտացն եւ այլոցն: Որպէս ասաց<sup>4</sup> առ Նոյին, թէ՝ «Ապականեցաւ ամենայն մարմին» (Ծճճ. 2 17):

Եւ Տէր մատնեաց զնա առ մեղս (ԾԳ 6ա): Այն է, որ կամեցաւ Հայր զչարչարանս Միածնին<sup>5</sup> Իւրոյ վասն մեր, որպէս ասէ՝ «Այնչափ սիրեաց Աստուած զաշխարհս միանչեւ զՈրդին իւր Միածին ետ» (Յովն. Գ 16): Եւ զի մի՛ կարծեսցի բռնութեամբ ուստի յայտ է, զի նախ Ինքն խղրեաց, թէ՛ «Արբից գրաժակն» (Մատթ. Ի 22-23), եւ թէ՛ «Ես Ինձէն դնեմ զանձն իմ» (Յովն. Ժ 17):

Եւ նա առ վշտին ոչ բանա գրեբան իւր (ԾԳ 6բ):

Որպէս ասէ Դաւիթ. «Եղէ ես որպէս մարդ, որ ոչ լսէ» (Սաղմ. ԼԷ 15) Լ այլն: Եւ թէ ասիցէ<sup>6</sup> ոք, թէ ընդէ՞ր ոչ տայր պատասխանի. ի հարցանելն զնա ասեն վարդապետք, թէ վասն հինգ պատճառի. նախ՝ զի զամենայն գործ սքանչելեացն տեսին եւ ոչ հաւանէին, նոյն-

<sup>1</sup> BC չիք անբանից:  
<sup>2</sup> A չիք եւ:  
<sup>3</sup> A քէ:  
<sup>4</sup> A ասէ:  
<sup>5</sup> BC Միածնի:  
<sup>6</sup> A ասէ:

պէս եւ բանիցն ոչ հաւատային: Երկրորդ՝ զի ոչ դատաստանաւ հարցանէին, այլ ճոխութեամբ եւ կամէին սպանել<sup>1</sup> զնա: Երրորդ՝ զի հեզ բարբառով խօսեցաւ սակաւ ինչ եւ ոչ լուան, որպէս այն. «Զի՞ հարկանես զիս» (Յովհ. ԺԸ 23), եւ թէ՛ «Վկայես վասն չարիս» (անդ), եւ թէ՛ զամենայն պատասխանէր եւ ոչ զայն լսէին, որ եւ ոչ երազ կնոջն Պիղատոսի հաւանեցոյց<sup>2</sup> զնոսա\* եւ ոչ խեղդ մատնիչին (տես՝ Մատթ. ԻԷ 5) եւ ոչ ամաչելն սուտ վկայիցն: Չորրորդ՝ զի թէ վերին իմաստութիւն խօսեցեալ էր՝ ստորին յիմարութիւնս ոչ կայր առաջի, յայնժամ խափան լինէր մահուն եւ փրկութեան աշխարհի: Հինգերորդ՝ յօրինակ մեզ, զի ի ժամ այնպիսի մահունն մի պատասխանեցուք զինչ եւ թէ խօսեցուք մեղմով եւ հեզութեամբ որպէս Տէր մեր: Զի թէ մեք լռեմք՝ ոչ ինչ է մեծ, զի այն յերկիւղէ լինի: Իսկ նորա այն մեծ էր լռութիւն Ամենագօրին: Զի ընդ ասելն, թէ՛ «ո՞ խնդրէք՝ զարկան զգետնի» (Յովհ. ԺԸ 4, 6)<sup>3</sup>: Եւ տես, զի ոչ միայն հակառակ ինչ ոչ ասաց նոցա,<sup>4</sup> այլ եւ աղօթս առնէր ի վերայ, որ զկամաւոր մահն նշանակէր:

Իբրեւ գոչխար ի սպանդ վարեցաւ (ԾԳ 7):

Նախ վասն լռութեան, զի ամենայն կենդանի ի գենումն ածեալ մեծ կամ նուազ ձայն արձակէ, իսկ ոչխար յաւրեաց ոչ: Նոյնպէս եւ Տէր մեր ի դատապարտելն ոչ ինչ տայր<sup>5</sup> պատասխանի վասն ասացեալ պատճառաց<sup>6</sup>: Երկրորդ՝ վասն պատարագելոյն, որպէս յայտ է յօրէնսն, զի քաւէր զմեղս, եւ Տէր մեր պատարագովն ի Խաչին եբարձ զմեղս աշխարհի, որպէս վկայեաց Յովհաննէս. «Սա է գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի» (Յովհ. Ա 29): Երրորդ՝ զի զգեցոյց զմերկութիւն այնու, որ մերկացաւ ի վերայ խաչին, զի «Որք ի մահն Քրիստոսի մկրտեցաք՝ զՔրիստոս զգեցաք» (Գաղատ. Գ 27), ասէ Պօղոս: Չորրորդ՝ զի կերակրեաց ինքեամբ եւ արբոյց ի կողիցն, ուստի եւզ շնորհաց եւ լոյս աչաց: Հինգերորդ՝ վասն օձահալած

<sup>1</sup> A սպանանել:

<sup>2</sup> A հաւատեցոյց:

\* «Յիշատակարանք որ եղեն վասն Քրիստոսի, առաջի Պոնտացոյ Պիղատոսի իշխանի Յրէաստանի» տես Անկանոն գիրք Նոր Կտակարանաց, Վենետիկ, 1898, էջ 317–318:

<sup>3</sup> BC գետնի:

<sup>4</sup> A նմա:

<sup>5</sup> A տայ:

<sup>6</sup> BC պատճառոց:

բնութեան. ըստ որում դատապարտեաց եւ ընկէց արտաքս եւ բեւեռեաց զնա ընդ խաչափայտին, որ եւ «ես մեզ իշխանութիւն՝ կոխել զօծս եւ զկարհն» (Ղուկ. Ժ 19): **Չորրորդ՝ վասն անմեղութեան, ըստ Երեմիայ.** «Ես իբրեւ զգառն անմեղ» (Երեմիա ԺԱ 19):

**Առաջի կտրողի (ԾԳ 7): Նախ՝ զի կամաւն խոնարհեցաւ եւ երկրորդ՝ զի կենդանի էր ի մահուն:**

Առ խոնարհութեան նորա դատաստան նորա բարձաւ (ԾԳ 8), զի այնչափ խոնարհեցոյց զանձն, զի եւ մի բան չտային խօսել, զի մի՛ գտցի օգնականութիւն յիրաւանց, որպէս գիտէք իսկ, որ զկարի աղքատս եւ զտնանկս զրկեն յիրաւանց եւ ոչ տան բան առ բան խօսել: Այսպէս եւ արարին Քրիստոսի. զի ի քննելն, յորժամ ասաց Պիղատոս. «Ես ի դմա վնաս ինչ ոչ գտանես» (Յովն. ԺԹ 4), զաղաղակ բարձին. «Թէ զդա արձակես՝ չես բարեկամ կայսեր» (Յովն. ԺԹ 12)

**Հարց. Վասն է՞ր այնչափ հեշտացեալ յամէ ի ճառս նուաստական:**

Պատասխանի. Վասն կրկին պատճառի. Նախ՝ զի նուաստականքս այսոքիկ եղեւ մեզ փրկութեան եւ փառաց պատճառ: Երկրորդ՝ զի մեծամեծքն ամենայն սեպհական է Աստուծոյ: Այլ եւ<sup>1</sup> այս է առաւել զարմանալի եւ պարծանաց<sup>2</sup> պատճառ, զոր եւ Պօղոս. «Ինչ մի՛ լիցի, ասէ, յալ ինչ պարծել, բայց միայն ի խաչն Տեսուն» (Գաղատ. Զ 14):

Եւ զազատոհմն նորա ո՞ պատմեցէ (ԾԳ 8).

Այժմ զբարձրագոյնսն<sup>3</sup>, զի մի՛ գայթակղեսցին թերակատար մտօք եւ աստ. մի՛ ինչ ասիցես զվերին ծննդենէն, զի այն անհայտ էր: Այլ անպատմելի ասեմ եւ<sup>4</sup> զայս ծնունդս, որ ի խոնարհս էր, թէ՛ զիա՞րդ մարդ ի կուսէ եւ զիա՞րդ առանց ամուսնութեան երկունքն եւ զիա՞րդ երկունքն առանց ցաւոց. զի «գտաւ ասէ յղացեալ<sup>5</sup> ի Հոգւոյն Սրբոյ» (Մատթ. Ա 18): Այլ թէ՛ որպէ՞ս. ոչ գիտեմ, բայց թէ՛ ասիցէ ոք. «Հոգին Սուրբ եկեցէ» (Ղուկ. Ա 35) ասաց հրեշտակն, ապա յայտ է, թէ՛

<sup>1</sup> BC չիք եւ:

<sup>2</sup> BC կենաց փիս. պարճանաց:

<sup>3</sup> A զբարձրագոյն:

<sup>4</sup> A չիք եւ:

<sup>5</sup> BC յղացեալ ասէ:

Հոգին Սուրբ արար զնա: Եւ զիա՞րդ արար, աղէ, ասա ինձ, որպէս զԱդա՞մն Աստուած կամ որպէս զԵւա՞յ ի կողէն<sup>1</sup>. այս չէ ի դէպ, մա՞սն ինչ էառ յարգանդէն եւ ստեղծ: Եւ զայս չառնում յանձն: Առանց Կուսին արդե՞ւք, եւ ոչ է<sup>2</sup> ասել, զի ոչ ի նմանէ լինէր մարմինն: Իսկ թէ որպէ՞ս խոստովանիմք զտկարութիւն՝ ասեմ, թէ ոչ գիտեմ<sup>3</sup>: Խոստովանիմ, թէ ի Կուսէն առ ճշմարիտ մարմինն, այլ թէ՛ զիա՞րդ, ոչ գիտեմ. չեմ ճարտար քան զմարգարէն եւ խելամուտ քան զՀոգին Սուրբ, որ<sup>4</sup> ոչ ետ աւելի ինչ ճառել մարգարէին, քան զայն, թէ՛ զազատոհմն նորա ո՞ պատմեցէ:

Զի բառնան յերկրէ կեանք նորա (ՄԳ 8): Նախ այսպէս<sup>5</sup> բարձրացեալ գերազանցեալ յերկրաւորացս կեանք նորա: Նախ վերաբերի այս ի ծնունդն Աստուծոյ մարդանալոյն, զի անհամեմատ է օրինակաց եւ անհաս մտաց, որպէս ցուցաւ: Երկրորդ՝ բարձրացեալ մահ նորա, զի ոչ պատժապարտ էր յանցանացն, եւ ոչ դատապարտ լիցի մահու, այն վասն այլոց չարչարի: Երրորդ՝ բարձրացեալ է յարութեամբն փութանակի, եւ «մարմին նորա ոչ ետես զապականութիւն» (Գործ Բ 31): Չորրորդ՝ բարձրացաւ վերացմամբն յերկինս՝ նստելով ընդ աջմէ Հօր, որպէս ասէ Պօղոս, «վասն որոյ զնա ստաւել բարձրացոյց» (Փիլիպ. Բ 9): Հինգերորդ՝ բարձրացեալ է, զի կեանքն եւ փառքն մեր ի նմանէ է, որպէս ասէ. «կեանքն ձեր ծածկեալ եմ ընդ Քրիստոսի յԱստուած» (Կողոս. Գ 3), եւ «Յորժամ նա յայտնեցի եւ որոք ընդ նմին յայտնիչիք փառք» (Կողոս. Գ 4): Վեցերորդ՝ դարձեալ կրկնեցուք, զի բարձրացեալ եւ աննման է մահ նորա ի մահուանէ մեր: Զի եւ<sup>6</sup> մեք ի մեռանելն նովին մարմնովն ոչ եմք կենդանի, թէպէտ Հոգին կենդանի է: Այլ Տէր մեր, մեռեալ<sup>7</sup> էր մարմնովն, եւ նոյն ինքն մարմինն կենդանի էր Աստուածութեամբն Իւր<sup>8</sup>: Եւ յայտնէ զայս արիւնն ի կողիցն բղխեալ եւ մի՛ ասիցես բաժանմամբ, այսինքն թէ՛ Աստուածութիւն կենդանի էր եւ մարդկութիւն մեռեալ, զի այս բաժանողացն

<sup>1</sup> A չիք կամ... ի կողէն:

<sup>2</sup> AD չիք է:

<sup>3</sup> BC գիտեմք:

<sup>4</sup> A չիք որ:

<sup>5</sup> BC այսինքն փխ. այսպէս:

<sup>6</sup> BC չիք եւ:

<sup>7</sup> BC որ մեռեալ էր:

<sup>8</sup> A չիք Իւր:



է<sup>1</sup>: Այլ նոյն Բանն Աստուած մարմնովն Իւրովն<sup>2</sup> մեռեալ էր եւ նոյն մարմինն Աստուածութեամբն կենդանի էր: Որպէս ասի ի դաւանութիւն Նիկիայ. «Աստուած յԱստուծոյ իջեալ յերկնից մարմնացաւ,<sup>3</sup> մարդացաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ եւ ընդ աջմէջ Հօր նստաւ նովին մարմնով»<sup>\*</sup>: Նոյնպէս եւ զամենայն ներգործութիւնսն մի՛ որոշաբար զբարձրագոյնսն Աստուծոյ եւ զխոնարհագոյնսն մարդոյ<sup>4</sup> տալ, այլ՝ միաւոր միոյ դիմաց: Այսպէս եւ Բանն Աստուած իջեալն յերկնից կրէր զնուաստականսն մարմնով Իւրով եւ նոյն Բանն Աստուած ներգործէր զմեծամեծ հրաշս մարմնով Իւրով: Այս է ուղղափառացն բան<sup>5</sup>: Իսկ որք<sup>6</sup> որոշեն զներգործութիւնսն ի Քրիստոս ի դէմ նոցա ասէ Աստուածաբանն ի ճառին<sup>7</sup>, որ առ Կղեղօնիոս. «Ո՞րք ընդ նոսա արդեւք ոչ սքանչասցի յաղագս իմաստութեան, որք յայտնապէս ինքեանք զՔրիստոսիսն որոշեն զներգործութիւնսն»<sup>\*\*</sup>: Դարձցուք այժմ յառաջիկա բանս. թերեւս ընդարձակեցաւ սակս պիտոյից ինչ:

Յանօրէնութեանց ժողովրդեան իմոյ ի մահ վարեցաւ» (ԾԳ 8): Կրկին անօրէնութիւն էր հրէիցն: Նախ զի յօրէնսն անօրինեցան, զի զոր նախագրութեամբ մարգարէիցն երկնի փառաւորեալ զնոսա զնա սպանին: Երկրորդ՝ զի ամենայն երախտեացն, զոր արար նոցա մարմնովն. հատուցին նմա Խաչ:

Եւ տաց զչարս փոխանակ գերեզմանի նորա եւ զմեծամեծս՝ փոխանակ մահու նորա (ԾԳ 9): Միեւնոյն է մահն եւ գերեզմանն, զի որ մեռնի, դնի ի գերեզմանի: Տաց զչարս, այսինքն՝ զմեղս, զոր մեղաւ մարդն, շնորհես վասն անպարտ մահու նորա, եւ զմեծամեծ պարգեւսն, զոր կորուսին, տաց վասն գերեզմանի նորա: Դարձեալ տամ զչարս, այսինքն՝ զազգն հրէից ի գերութիւն Հռովմեացւոց

<sup>1</sup> A չիք է:

<sup>2</sup> BC մարմնով Իւրով:

<sup>3</sup> BC չիք մարմնացաւ:

<sup>\*</sup> Նիկիո հանգանակի իմաստային հառաջաբերությունն է. տես Մ. Սսերյան «Յրահանգ քրիստոնէական հաւատոյ ըստ ուղղափառ դաւանութեան եկեղեցւոյ Հայաստանեայց», Մոսկվա, 1850, էջ ԻԴ-ԻԶ:

<sup>4</sup> AD Աստուծոյ *փիս*. մարդոյ:

<sup>5</sup> A ուղղափառաց բանն:

<sup>6</sup> A որ:

<sup>7</sup> AD ճառն:

<sup>\*\*</sup> Տես ՄՄ ձեռ. 1500, ք. 828ա - 831ա:

վասն գերեզմանի նորա ոչ զի թաղեցաւ, այլ զի արգելուին եւ ոչ տային թաղել: Եւ դարձեալ, զի ծածկեալ կամէին զմեծահրաշ յարութիւն եւ զմեծամեծ մահու նորա: Նոքա հրէայք<sup>1</sup> էին մեծատունք, յայնմ ժամանակին նոյնպէս եւ ի մահն կրկնակի յանցեան. նախ՝ զի տիրասպանք եղեն եւ երկրորդ՝ զի ոչ ի միտ առին զմեծամեծ զսքանչելիսն, որ եղեւ առ մահուանն եւ առ գերեզմանին: Նախ՝ զի մթնացաւ երկինքն, երկրորդ՝ զի շարժեցաւ երկիր, երրորդ՝ զի պատառեցան վէմք<sup>2</sup>, չորրորդ՝ զի ի գերեզմանք բացան, հինգերորդ՝ զի հերձաւ վարագոյրն, վեցերորդ՝ զի խեղդեցաւ մատնիչն, եւթներորդ՝ երազ կնոջն Պիղատոսի, ութերորդ՝ հարիւրապետին<sup>3</sup> հաւատալն, իններորդ՝ բարձրաձայն աղաղակեաց ի յաւանդելն զհոգին, տասներորդ՝ աղբիւրք կողիցն ջուրն եւ արիւնն: Նոյնպէս եւ առ գերեզմանին ունէին բազում պատճառս հաւանութեան: Եւ ոչ ի միտ առին: Նախ զի կեցուցին պահպանս եւ այն յօտարաց, զի եղովմայեցիք էին, երկրորդ՝ զի ինքեանք մատանեալ<sup>4</sup> կնքեցին, երրորդ՝ զի ոչ էին մերձ աշակերտք նորա, չորրորդ՝ զի ստրջացան զինուորքն, որոց ետուն արծաթս, հինգերորդ՝ շարժումն մեծ, վեցերորդ՝ թաւալումն վիմին, եւթներորդ՝ լուսափայլ երեւումն զուարթնոյն. ութերորդ՝ հրեշտակացն բարբառք վասն յարութեան, իններորդ՝ պատանքն ծալեալ եւ ունայն ի մարմնոյն տասներորդ՝ մեռեալքն յարուցեալ<sup>5</sup> մտին ի քաղաքն (տե՛ս Մատթ. ԻԷ 53): Մանաւանդ, թէ գիտէին զվկայութիւն մարգարէիցն: Վասն այսոցիկ, յառաջագոյն եւ զայս ամենայն ոչ առին ի միտ, յիրաւի չարաչար կորեան:

Անօրէնութիւն ոչ գործեաց եւ ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա (ԾԳ 9). Նախ այն է, որ ասաց. «Ես չաղթեցի աշխարհի» (Յովհ. ԺԶ 33), եւ զի<sup>6</sup> ոչ ուրացաւ, թէ չեմ Աստուած, յորժամ հարցանէին: Դարձեալ ոչ առնել անօրէնութիւն եւ ոչ յանցանել բանիւ այլ ումեք ոչ վայել է, բայց միայն՝ Քրիստոսի: «Զի թէ միօրեայ է կեանք մարդոյ՝ անհնար է առանց մեղաց լինել (հմմտ. Յովբ. ԺԴ 4), ասէ Յոբ: Եւ Սիրաքն<sup>7</sup> ասէ՝ «Զիք ոք,

<sup>1</sup> BC հրէայքն:

<sup>2</sup> A վեմն:

<sup>3</sup> A հրապարակին *փիս*. հարիւրապետին:

<sup>4</sup> A մատեանեալ:

<sup>5</sup> A *չիք* յարուցեալ:

<sup>6</sup> A *չիք* զի:

<sup>7</sup> B Սիրագն:

որ ոչ գայթակղեացի լեզուաւ» (Ռմմտ. Սիր. Ի 20): Եւ<sup>1</sup> որպէս աստ զգործոցն եւ զբանիցն ասէ եւ այլուր՝ զմտացն ասաց. Անդ, ուր ասէ մինչ չեւ ախորժեալ իցէ մանկանն զբարի կամ զչար, անարգեսցէ զչարն եւ ընտրեսցէ զբարին. զի մտացն ընտրելն: Դարձեալ ոչ ինչ էանց յօրէնսն. ո՛չ գործով եւ ո՛չ բանիւ յայտ է, եւ<sup>2</sup> ոչ խորհրդով, այլ զամենայնսն կատարեաց եւ զի ամենեւիմբ անմեղ էր, վասն այն մահն նորա պատիժ լինէր իւր յանցանացն: Ամենայն ումեք ի մարդկանէ եւ ոչ կարէր արդարացուցանել զմեզ բաց ի Քրիստոսէ, որ անպարտ մահուն իւրով զմեզ արդարացոյց:

Եւ Տէր կամի սրբել զնա ի վիրաց անտի (ԾԳ 10).

Աստ զառանց ապականութեան յարութիւն<sup>3</sup> նշանակէ, որպէս վերոյ ասացաւ, թէ՛ բառնան յերկրէ կեանք նորա (8), եւ զի անապական մարմնով յարեաւ, ասէ մարգարէս. Սրբեաց<sup>4</sup> զնա Տէր ի վիրացն: Եւ զի ի գերեզմանին անապական էր մարմինն (տե՛ս Գործ. Բ 31), որպէս ասէ Դաւիթ: Եւ նախ քան զխաչն անապական էր մարմինն, յինքն<sup>5</sup> վկայէ յետ յարութեան՝ ասելով. «Օջափեցէք զիս եւ տեսէք» (Ղուկ. ԻԳ 39). այսինքն՝ ոչ փոփոխեալ: Եւ ուստի<sup>6</sup> լինէր ապականութիւն, զի ոչ ի սերմանէ, այլ՝ ի մաքրեալ յարենէ Կուսին գոյացեալ խառնեցաւ ընդ Բանին մարմինն: Դարձեալ Քրիստոս գլուխ է անդամոցս եկեղեցւոյ, իսկ մեք անդամք վիրաւորեալ յոտից մինչեւ ցզլուխ: Եւ զլուխն մեր առնոյր զգայութիւն ցաւոցս<sup>6</sup>: Իսկ յորժամ վիրօք իւրովք բժշկեաց զմեզ. ըստ այնմ. թէ՛ նորա վիրօքն բժշկեցաք, յայնժամ եւ ինքն բժշկեցաւ ի ցաւոցս, որ վասն անդամոցս ունէր:

Եթէ տաջիք զվասն մեղացն՝ անձինք ձեր տեսցեն զաւակս երկայնակեացս (ԾԳ 10ա). Ասաց թէ վրէժս տալոց են նոքա<sup>7</sup>, որպէս ասէ. Տաց զչարս փոխանակ գերեզմանի (ԾԳ 9): Այժմ ասէ, թէ գոյ Հնար անցանելոյ պատժին, թէ կամեսցին: Եւ զի՞նչ տացեն. ո՛չ արծաթ, ո՛չ ոսկի, այլ թէ՛ հաւատացէք միայն եւ քաւեսցին մեղք ձեր: Դար-

<sup>1</sup> D չիք եւ:

<sup>2</sup> BC զի եւ:

<sup>3</sup> BC յիրաւի *փիս*. յարութիւն:

<sup>4</sup> BC Սրբէ:

<sup>5</sup> BC Ինքն:

<sup>6</sup> A ցաւոց:

<sup>7</sup> AC առաջի *փիս*. նոքա:

**ձեալ յօրէնսն հրամայեաց Աստուած.** «Թէ որ յանցանիցէ՛ ականայ, սոցէ ոչխար եւ դիցէ մեղուցեալն զձեռն ի վերայ զլիտյ նորա, եւ խոստովան լիցի զմեղս իւր: Եւ զայն սպանցէ քահանան եւ զարիւն ցանեսցէ ստաջի Տեսուն եւ քաւեսցին մեղքն» (Ղեւտ Գ. 22-26): **Այս օրինակ էր Տեառն մերոյ, որ եղեւ մարմնակից եւ եղբայր մեր եւ վասն մեր մեղացս պատարագելով ընծայեաց զարիւնն առաջի Հօր եւ քաւեաց՝ զմեղս մեր: Արդ, եթէ պատարագի նա վասն մեր, որպէս ես տեսի իմանալի աչօք եւ դուք տեսանէք նովաւ փրկեալս զձեզ: Եւ երկայնակեաց՝ ի մշտնջենաւոր կեանսն:**

Եւ կամի Տէր ի ձեռն նորա բառնալ ի ցաւոց անձին նորա (ԾԳ. 10բ): **Չայս ոմանք ի յարութիւն մեկնեն եւ ոմանք՝ ի ժողովուրդն, որ թեւօք նախախնամական բժշկեաց, ըստ այնմ «Բժշկութիւն է ի թեւս նորա» (Մաղաք. Գ. 2), զոր ոչ միայն բժշկեաց՝ այլ եւ աստուածգիտութեամբ լուսաւորեաց: Իմանալի արեգակն այն, որ «լոյս եկն յաշխարհ» (Յովն. ԺԲ. 46), զի՞ որպէս ասէ. ցուցանել նմա լոյս, յայտ է բժշկելոցն:**

Եւ ստեղծուլ իմաստութեամբ (ԾԳ. 11ա). **Կարէվէր խոցեալ էր, եւ սպեղանեօք ոչ բժշկէր, վասն որոյ նոր ստեղծագործեաց՝ եւ զի՞նչ իցէ իմաստութեամբ ստեղծնուլ, այսինքն՝ զի կաւագործք եւ ոսկէգործք զառաջին ձեռն ապականեն եւ ապա զերկրորդը կազմեն: Իսկ Տէր մեր ոչ այսպէս, այլ ամենասքանչ իմաստութեամբ զառաջին կերպարան անապական պահելով նոր ստեղծագործեաց՝, այսինքն՝ աւագանին աստուածագործ նորոգմամբ:**

Արդարացուցանել զարդարն (ԾԳ. 11բ). **Եւ զի արդար եւ անմեղ էր, վասն այն ոչ ասէ, թէ՛ արդարացուցանել զնա, այլ թէ՛ զարդարն, այսինքն՝ յայտնի ցուցանել, թէ՛ Ինքն արդար է եւ վասն այլոց մեղաց մեռանի՛:**

Որ մտադիրն ծառայեաց բազմաց (ԾԳ. 11գ):

<sup>1</sup> BC անցանիցէ:

<sup>2</sup> A քաւեսցէ:

<sup>3</sup> BC չիք ըստ... բժշկեաց:

<sup>4</sup> BC չիք զի:

<sup>5</sup> A ստեղծագործեր:

<sup>6</sup> BC չիք եւ զի՞նչ... ստեղծագործեաց:

<sup>7</sup> BC մեռանի:

*Որպէս ասէր. «Ես եմ ի միջի ձերում իբրեւ սպասաւոր մի»:*

Եւ զմեղս նոցա նա վերացուցէ (ԾԳ 11դ): Այսինքն՝ բարձցէ, որպէս ասէր Յովհաննէս. «Սա է գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա, 29): Յայտ է ի ձեռն մաքրութեան ջրոյն:

Վասն այսորիկ ժառանգեցէ զբազումս (ԾԳ 12ա): Ժառանգութիւն սեպհական ստացուածն է. եւ սեպհական ստացուած Տեառն մերոյ մարդս է. նախ՝ ըստ արարչութեան, երկրորդ՝ նախախնամութեամբն, երրորդ՝ աւագանին ծննդեամբն, չորրորդ՝ գնելով արեամբն: Ապա յայտ է, թէ չեմք անձանց տեարք. «Գնոց գնեցաք» (Ա կորնթ. Զ 20):

Եւ զաւարն հօրաց բաշխեցէ (ԾԳ 12բ). Այն է, որ ել ի բարձունս խաչելութեան եւ կապեաց զհօրն սատանայ, որ հօրացեալ էր խաբէութեամբ մարդկան եւ գերեաց զգերութիւն ի նմանէ եւ ետ պարգեւս մարդկան, որպէս ասէ մարգարէն Դաւիթ (տե՛ս Սաղմ. ԿԷ 19): Զնոյն երկրորդէ Պօղոս (տե՛ս Եփես. Դ 8): Դարձեալ հօրք էին առաքեալքն, որ զօրացեալք եղեն ի Քրիստոսէ: Բաշխեցաւ աւար նոցա զմարդկայինս ազգ, ումեմն՝ զհրէայքս<sup>1</sup>, եւ ումեմն՝ զհեթանոսս եւ այլոցն: Նոյնպէս՝

Փոխանակ զի ի մահ մատնեցաւ անձն նորա եւ ընդ անօրէնս համարեցաւ (ԾԳ 12գ): Նախ ցուցանէ, թէ արդար էր, յորժամ համարելով է ընդ անօրէնս: Երկրորդ՝ այն է, որ ասէին. «Թէ չէր չարագործ այրն այն՝ ոչ մատնեաք զնա<sup>2</sup>» (Յովհ. ԺԸ 30): Երրորդ՝ զի ընդ աւագակսն խաչեցաւ, որպէս այլք ասեն, թէ վնասակարս թուեցաւ:

Եւ նա զմեղս բազմաց վերացոյց, եւ վասն անօրէնութեանց նոցա մատնեցաւ (ԾԳ 12): Ստէպ կրկնէ, թէ վասն այլոց մեղաց պատժեցաւ, զի ինքն անմեղ էր, իսկ վերացոյց եւ վերացուցէ ասելն նշանակէ ի ձեռն ինչին զվերացումն մեղաց, զի ինչն է լուծումն մեղաց, ըստ այնմ. «Որ կայր մեզ հակառակ, երարձ գայն ի միջոյ եւ բեւեռեաց» (Կողոս. Բ 14):

Զայսքան մեծ շնորհս աստուածային տեսեալ մարգարէս, ձայնէ բարբառ ուրախութեան յեկեղեցիս հեթանոսաց.

<sup>1</sup> BC գիրեայս:

<sup>2</sup> BC գՊիղատոս փիս. գնա:

## - ԽԹ -

Ուրախ լեր, ամուլ (ԾԴ. 1ա), որ յաւուրցն աշտարակի մինչեւ ցայժմ ոչ ծնար: Ամուլ էին հեթանոսքն, զի յօրինացն եւ ի մարգարէիցն օտարք էին, որք զսերմն բանին արկանէին ի սիրտս մարդկան: Դարձեալ ամուլ էր յառաքինութեանց եւ անպտուղ ի բարեաց: Իսկ այժմ՝ արքայուհի եւ բազմորդի:

Ջի բազում եղեն որդիք այրոյդ, այս է՝ սկնդկիդ (ԾԴ. 1բ), զի բազմացան քան զթիւ ծնունդքն սուրբ աւագանին:

Եւ քան զորդիս արամբոյն, այսինքն՝ ժողովրդեանն ծննդկանի յելիցն եգիպտոսի եւ այսր:

Ընդարձակեա զտեղի խորանի քո (ԾԴ. 2ա).

Ջեկեղեցի ասէ, որ ի ձեռս առաքելոցն յամենայն տեղիս<sup>1</sup> շինեցաւ ի վերայ հաստատուն վիմին Քրիստոսի: Ջի ի բազմանալ ժողովրդեանն պարտ էր եւ բազմանալ<sup>2</sup> կաթողիկէ եկեղեցւոյ: Իսկ փեղկ սրահիցն է, որ ի ձեռս եւթանասուն եւ երկու աշակերտացն յամենայն տեղս տարածեցաւ:

Երկայնեա զապաւանդակս քո (ԾԴ. 2բ), որ է լար եւ չուան խորանին, որ է սիրոյն հաստատութիւն:

Հաստատեա<sup>3</sup> զցիցս քո, որ են վարդապետք:

Յաջ<sup>4</sup> եւ յահեակ թոռուջիր (ԾԴ. 3ա). Այսինքն՝ նախ ի հրէայքն<sup>5</sup>, զի աջ եւ գիտունք էին օրինացն. եւ յահեակ՝ հեթանոսք, զի<sup>6</sup> տգէտքն: Դարձեալ աջ է արեւելք աշխարհի, ուստի լոյսն ծագէ եւ ահեակ՝ արեւմուտք, որ է խոր խաւար, ուստի յայտ է, թէ ի չորս կողմ աշխարհիս ասէ:

## - Ծ -

Ջաւակք<sup>7</sup> քո զհեթանոսս ժառանգեցեն<sup>1</sup> (ԾԴ. 3բ): Այսինքն՝ առաքելքն եւ հետեւողք նոցին հայրապետք եւ վարդապետք:

<sup>1</sup> BC տեղս:

<sup>2</sup> A բազմել *փիւ*, բազմանալ:

<sup>3</sup> A հատեա *փիւ*, հաստատեա:

<sup>4</sup> A Յառաջ *փիւ*, Յաջ:

<sup>5</sup> BC հրէայսն:

<sup>6</sup> BC *չիք* զի:

<sup>7</sup> BC Ջաւակ:

Ջքադաքս ասերեալս շինեսցես (ԾԴ 3գ). Այսինքն՝ մարդոյս բնութիւնն, զի աւերեալ էր իբր ի գործոց:

Ահաւասիկ պատրաստեմ կարկեհան զքարինս քո եւ զհիմունս քո շափիղա եւ այլն (ԾԴ 11): Բանս այս զգալապէս ոչ յարմարի ի վերայ Երուսաղէմի, զի զի՞նչ օգուտ էր այնպիսի արեամբք շինել զքաղաքն: Այլ եւ ոչ ի հանդերձեալ աւուրն յարմարի ի վերայ քաղաքին, որոյ ճարտարապետ Աստուած է: Զի զի՞նչ օգուտ է յարութենէն, թէ դարձեալ յայսպիսի մարմնաւոր կեանս դառնալոյ եմք: Այլ ասէ զայս, զի յորդորեսցէ զնոսա ելանել ի գերութենէն: Եւ դարձեալ, որպէս այն, որ ասէ մարգարէն Դաւիթ: «Թեք աղաւնոյ արծաթապատ» (Սաղմ. ԿԷ 14): Ոչ եթէ այնպիսի աղաւնի ետես ոք, այլ այնու զբարութիւնն, որ լինելոց էր ի մէջ եկեղեցւոյ. յիջմանէ Հոգւոյն Սրբոյ նշանակէ: Նոյնպէս եւ աստանօր զհոգեւոր արս, որ լինելոց էր ի մէջ եկեղեցւոյ, կանխադրուած է:

Արկանեմ զհիմունս քո շափիղա. որ է Տէր մեր Վէմ ընտիր, Հիմն եւ գլուխ անկեան եկեղեցւոյ: Ըստ այնմ. «Հիմն այլ ոք ոչ կարէ դնել քան զեղեակն, որ է Յիսուս Քրիստոս» (Ա Կորնթ. Գ 11), զոր եղ Հայր Աստուած առաքմամբ եւ մարգարէքն՝ նախագուշակութեամբ:

Եւ կանգնեցից զաշտարակս քո յասպիսի (ԾԴ 12ա).

Զամբուլութիւնն եկեղեցւոյ նշանակէ, զի որպէս պարսպին ամբուլութիւնն բրգունքն են, նոյնպէս եւ եկեղեցւոյ՝ առաքեալքն, եւ մարգարէքն, զորս եղ Աստուած յեկեղեցւոյ, որպէս ասէ Պօղոս. «Եւ նոքա պատուականք եմ՝ քան զականս պատուականս» (հմմտ. Ա Կորնթ. Գ 12):

Եւ դրունս քո յականց վանեաց (ԾԴ 12բ). Դրուն է Տէր մեր, որպէս ասաց. «Եւ եմ դրուն» (Յովհ. Ժ 9), զի հաւատացեալս փակէ, ըստ իմաստունն եւ յիմար կուսանաց, որպէս ասէ. «Որ հնազանդի Որդոյ՝ տեսցէ զկեանս եւ որ ոչ հնազանդի՝ ոչ տեսցէ զկեանս, այլ՝ բարկութիւն Աստուծոյ մնա» (Յովհ. Գ 36):

Եւ ածից շուրջ զքե պարիսպ յընտիր ընտիր ականց պատուականաց (ԾԴ 12). Պարիսպ՝ շրջափակ եկեղեցւոյ, են բազմութիւնք մարտի-

<sup>1</sup> BC ժառանգեսցէ:

<sup>2</sup> BC չիք են:

րոսաց եւ համօրէն ընտրելոցն, որք օրինակ են այսպիսի պատուական ականց վասն բազում պատճառի: Նախ՝ զի որպէս ակունքս այս զանազան զօրութիւնս ունին, այսպէս եւ դասք առաքելոց սրբոցն՝ զանազան առաքինութիւնս, այսինքն՝ ոմանք խոհեմութիւն, այլք՝ արիութիւն, կէսք՝ ողջախոհութիւն, այլք՝ պահոց պնդութիւն, ոմանք մարտիրոսական չարչարանս եւ այլն: Զորոց ասէ Պօղոս ի Հռովմայեցւոց թղթին. «Ոմն օրհնէ օր ըստ օրէ եւ ոմն՝ զօրհանապազ» (Հոմ. ԺԴ 5), եւ դարձեալ ասէ յԵբրայեցւոցն. «Կէսք կոշկոճեցան, քարկոճեցան» (Եբր. ԺԱ 35) եւ այլն: Երկրորդ՝ զի ազգի ազգի են որակ գունոյն, նոյնպէս եւ նոքա ազգի ազգի՝ շնորհօք, որպէս թուէ առաքելոցն<sup>2</sup> «Ոմնմն ի Հոգոյն տունալ է բան իմաստութեան» (Ա Կորնթ. ԺԲ 8) եւ այլն: Երրորդ՝ զի ակունքն կարծրագոյն են հաստատեալ, այսպէս եւ նոքա ժուժկալք են ի համբերութիւնս վասն Քրիստոսի, որպէս ասէ առաքեալն. «Ո՞ մեկնեցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի. ոչ նեղութիւն» (Հոմ. Ը 35) եւ այլն: Զորրորդ՝ զի թէ ոք մասնաւորէ զնոսա՝ դեռ եւս զնոյն ազգումն ունին եւ զպատիւ, նոյնպէս եւ նշխարք, սրբոցն իւրաքանչիւր մասունքն զնոյն կատարեն զօրութիւն, որպէս բոլորն կենդանի գոլով. ուստի՞ յայտ է. զի՞<sup>3</sup> ոսկերք Եղիսէի զմեռեալն կենդանացոյց (տե՛ս Դ Թագ. ԺԳ 21)<sup>4</sup> եւ այլքն զդեւս հալածին եւ զազգի ազգի ցաւս բժշկեն: Հինգերորդ՝ պայծառանան լուսով եւ լուսաւորեն զայլս վասն առաւել պարզութեան: Նոյնպէս եւ սուրբքն վասն առաւել պայծառութեան իւրեանց ընդունին զծագումն շնորհացն Աստուծոյ եւ սփռեն յայլս, ի դէմս որոց ասէ Տէրն. «Դուք էք լոյս աշխարհի» (Մատթ. Ե 14), եւ թէ՛ «Դնելով զձեռս՝ տային<sup>5</sup> զՀոգին Սուրբ» (տե՛ս Գործք Ը 18): Վեցերորդ՝ զի որպէս ակն ի վաղուց ծածկեալ է ի սիրտ երկրի, թէպէտ յետոյ երեւի: Նոյնպէս եւ վասն սրբոց ասէ առաքեալն. «Յատաջ քան զլինել աշխարհի ընտրեաց զմեզ» (Եփես. Ա 4), այսինքն է՝ զի նախածանօթ ընտրութեամբ են ի գիտութիւն Աստուծոյ, թէպէտ յետոյ իւրաքանչիւր ժամանակա երեւին: Եւթներորդ՝ զի ակն ունի բնական զանազանութիւն, այլ ի ձեռն ճարտարաց առաւել գեղեցկանան: Նոյնպէս եւ սուրբքն ունին զանազանութիւն հաւատոյն յինքեանս, այլ ի ձեռն չարչարանաց ա-

<sup>1</sup> Ա չիք ազգի:

<sup>2</sup> BC առաքինութիւն *փիւ*. առաքելոցն:

<sup>3</sup> BC ուստի *փիւ*. զի:

<sup>4</sup> A յարուցանէր *փիւ*. կենդանացոյց:

<sup>5</sup> BC ստանային *փիւ*. տային:



ուսելու պսակ փոխարինացն, զոր օրինակ սուրբն Ստեփանոս ունէր միայն զաշակերտութեան պատիւ, այլ քարկոծմամբն եւ զմարտիրոսականն ընկալաւ զպսակն: Նոյնպէս եւ այլքն: Վասն որոյ ասէ առաքեալ. «Բազում անդութեամբ պարտ է մեզ մտանել զայն հանգիստն» (Եբր. Դ 11): Ութերորդ՝ զի ակունքն այնոքիկ անպատիւ են յաչս տգիտաց, նոյնպէս եւ սուրբքն ոչ միայն անպատիւք, այլ եւ ատելիք են աշխարհասիրացն, որպէս ասէ Տէրն. «Եթէ աշխարհն զձեզ ատեաց, զիտասշիք, զի նախ զիս ատեաց, զի աշխարհն զիրն սիրէ» (Յովհ. ԺԵ 18) եւ այլն: Եւ դարձեալ, թէ՛ «Եղիշիք ատեցեալք յամենայն ազգաց վասն անուան իմոյ»]. եթէ «որ սպանիցէ զձեզ» (Մատթ. ԻԴ 9): Իններորդ՝ որպէս պատուական ակունքն հրով կամ ազդմամբ որոշին յայլոցն, որք նման գունով եւ ձեւով, նոյնպէս եւ իսկապէս սուրբքն ի կեղծաւորացն զանազանին կամ ի ձեռն սքանչելեացն կամ համբերութեամբ փորձանացն, որք անշարժ մնան՝ շինեալք ի վերայ հաստատուն վիմին, իսկ կեղծաւորքն կործանին, ըստ այնմ. «Իջին անձրեւք եւ յարեան գետք» (Մատթ. Է 25) եւ այլն, եւ առաքեալ ասէ. «Որ շինէ ի վերայ հիմունս այս ոսկի արծաթ, ականս պատուականս օրն ընտրեսցէ» (Ա Կորնթ. Գ 12-13) եւ այլն: Տասներորդ՝ զի ակն<sup>1</sup> առաւել ծածուկ պահի, եւ յորժամ յայտնի՝ պատուական նիւթով գեղեցկապէս չքեղասցի, որպէս ի թագ կամ յայլսն: Նոյնպէս եւ այժմ սուրբքն անդրժելի ի չարեաց պահպանին, եւ յորժամ յայտնեսցին թագակիցք ընդ Քրիստոսի Աստուծոյ<sup>2</sup> պայծառապէս երեւեսցին, եւ կացցեն բազում համարձակութեամբ ընդդէմ<sup>3</sup> նեղչաց իւրոց, որպէս ասէ յԱռակսն (տե՛ս Իմաստ. Ե 1):

Որք մի անգամ ոչ ունիք արծաթ, երթայք գնեցէք առանց արծաթոյ (ՄԵ 1):

Ըստ ճառին զլիութիւնն նշանակէ, զի յամենայն կողմանց առատութիւնն լինէր, մինչ զի ոչ գնէին միս եւ գինի արծաթով: Իսկ առ ճշմարտութիւնն՝ որք ոչ ունիք արծաթ, այսինքն՝ զԲանն Աստուծոյ, եւ տգէտք էք՝ երթայք գնեցէք առանց արծաթոյ, այսինքն՝ առաքինութեամբ, որպէս դասք ձկնորսացն ընկալան զպարգեւս ի Հոգւոյն:

Եւ զճարպն բնաւ ընդէ՞ր<sup>4</sup> գնէք արծաթոյ եւ ոչ հացի (ՄԵ 2): Ըստ ճառին զլիութիւնն նշանակէ, զի ոչխարաբոյժքն սովոր են վաճառել

<sup>1</sup> A չիք ակն:  
<sup>2</sup> BC չիք Աստուծոյ:  
<sup>3</sup> BC ընդ աջմէ փիս. ընդդէմ:  
<sup>4</sup> A ընդէր բնաւ:

զմիս եւ զճրագու եւ առնուլ հաց ոչ վասն աղքատութեան, այլ զի ոչ պարապին գործել զհաց՝ ի դարմանս խաշանց գոլով: Իսկ հոգեւորապէս ճարպն զօծումն շնորհաց նշանակէ, որ ոչ գնի ապականացու արծաթով, այլ հացիւն, որ էջ<sup>1</sup> յերկնից, որ է Բանն Աստուած, յոր հաւատալով ընդունիմք զշնորհս Հոգւոյն: Ուստի յայտ է, զի ի ժամ մկրտութեան նախ խոստովանիմք զդաւանութիւն եւ ապա մկրտիմք:

Վաստակն ձեր ոչ ի յագուրդ, այսինքն՝ վաստակք հրէիցն եւ հեթանոսաց, որք ընդ կռոցն կային<sup>2</sup>, չէին ի յագումն: Նոյնպէս եւ ամենայն անօրէն շատ տառապի եւ ջանայ յաշխատանս եւ նուազեալ լինի անօրէնութեամբ ժողովեալն: Վասն որոյ Անգէաս<sup>3</sup> մարգարէն ասէ. «Արկանէիք յամսն ձեր քսան քոռ գարոյ եւ յինէր տասն քոռ»՝ (Անգ. Բ 17):

Եղից ընդ ձեզ ուխտ յաիտենից զսրբութիւնսն Դաւթի զհաւատարիմս իմ (ԾԵ 3). Այսինքն՝ թէ՛ որպէս նորա խոստմունքն ճշմարիտ եղեն «Ի պտղոյ որովայնէ նորա նստուցանել յաթոռ նորա» (Գործք Բ 30), նոյնպէս եւ ձերն հաստատուն լիցի: Իսկ սրբութիւն<sup>4</sup> Դաւթի է ուղիղ կարգն, բարեկեցութիւնքն, յաջողութիւնքն: Իսկ այլք զողորմութիւնսն Դաւթի ասեն: Դարձեալ սրբութիւն զիշխանութիւն ասէ, որ հաստատուն եկաց: Բայց ինձ թուի, թէ սրբութիւն Դաւթի զՔրիստոս ասէ, որ «Ի պտղոյ որովայնէ նորա նստուցանել յաթոռ նորա» (հմմտ. Սաղմ. ԾԼԱ 11), զոր ոչ միայն Դաւթի, այլ եւ ամենայն աշխարհի սրբութիւն եղեւ<sup>5</sup>:

- ԾԱ -

Խնդրեցէք զՏէր եւ յորժամ գտանիցէք գնա, կարդացէք առ նա (ԾԵ 6): Նախ զայն ասէ, թէ խնդրել եւ գտանել եւ կարդալ ոչ միայն զլոկ ճանաչումն ասէ եւ զսոսկ բանիւ կարգալն, այլ պարկեշտ եւ ուղիղ վարուք ճանաչեսցեն զԱստուած: Զի «ոչ ամենայն, որ ասէ ցիս Տէր Տէր մտցէ յարքայութիւն, այլ՝ որ արասցէ զկամս Հօր իմոյ» (Մատթ. Է 21): Դարձեալ մարգարէս զհեղգութիւն հրէիցն զարթուցանէ. խնդրէք զՏէր, այլ

<sup>1</sup> A հացիւ, որ էջն:

<sup>2</sup> A էին *փիս* կային:

<sup>3</sup> B Անկեաս:

<sup>4</sup> A սրբութիւնքն:

<sup>5</sup> A եղել Քրիստոս:

սինքն՝ ակնկալէք գալուստն յաշխարհս<sup>1</sup> եւ յորժամ գտանիցէք մարմնով եկեալ հաւատացէք ի նա՝ կարդալով զնա Աստուած: Եւ որք այսմ հրամանի ունկնդիր եղեն՝ գտին զՔրիստոս, որպէս առաքեալքն Անդրեաս եւ Փիլիպպոս ասէին, թէ՛ «գտաք զՄեսիս» (Յովհ. Ա 41), եւ թէ՛ «Ձորմէ գրեաց Մովսէս եւ մարգարէքն՝ գտաք զՅիսուս ի Նազարեթ»: (Յովհ. Ա 45): Եւ իբրեւ գտին, ոչ միայն կարդացին<sup>2</sup> բանիւ, այլ թողին զամենայն եւ գնացին զհետ նորա<sup>3</sup>:

Թողէ ամբարիշտն զճանապարհ իւր եւ այր անարէն զխորհուրդս իւր (ՄԵ 7): Ծանապարհք գործքն է եւ խորհուրդ՝ արմատ մեղացն, զորս պարտ է զարմատն եւ զառաջ եկեալսն կորզել<sup>4</sup>: Դարձեալ գործով զմարմին եւ խորհրդով զհոգին խրատէ սրբել: Զի յորժամ իշխան՝ հոգին առողջ լինի, յայնժամ եւ նոքա, որ ընդ իշխանութեամբ են՝ բանն եւ խորհուրդն, առողջ լինին: Որպէս ասէ ոմն ընդ իշխանի քաղաքի եւ պաշտօնեայք նորա\*, եւ այս ոչ միայն առ քաղաքս, այլ եւ՝ առ մեր խորհուրդս:

- ԾՐ -

Այսպէս ասէ Տէր. զգոյշ կացէք իրաւանց եւ գործեցէք զարդարութիւն (ՄՁ 1): Զգուշուիլն յամենայն իրս պիտանացու է, մանաւանդ՝ ի պատուիրան Աստուծոյ. այս է՝ զի արդար իրաւամբք ուղղապէս ընտրեսցէն եւ կատարեսցեն: Վասն երեք պատճառի խրատէ զգուշանալ: Նախ՝ զի<sup>5</sup> յորժամ կամի ապրեցուցանել ի պատժոց՝ զլսողսն խրատէ, զի զգուշացին եւ խափանեսցի պատիժն, որպէս նինուէացուցն (տե՛ս Յովնան 9): Երկրորդ՝ զի յորժամ կամի բարի առնել՝ խրատէ, զի մի՛ ծուլացեալք մերժեսցեն զբարիսն, զի թէպէտ մարդասէր է Աստուած, այլ արժանաւորացն տայ զբարին եւ<sup>6</sup> զողորմութիւն, որպէս ասէր առ Մովսէս. «Ողորմեցայց, որում ողորմեցայց եւ գթացայց յոր գթացայց» (Ելք Լ, 9, 19): Երրորդ՝ զգուշացուցանէ, զի մի՛ ի

<sup>1</sup> BC յաշխարհ:

<sup>2</sup> BC կարդային:

<sup>3</sup> A գկնի *փիս*, գիետ նորա:

<sup>4</sup> A կտրել *փիս*, կորզել:

\* [Յովհաննէս Երզնկացի, Թուրք առ իշխանս Եկեղեցաց գաւառի], տե՛ս Է. Մ. Բաղդասարյան, Հովհաննէս Երզնկացին և նրա խրատական արձակը, Եր., 1977, էջ 209, տող 26-30:

<sup>5</sup> A *չիք* զի:

<sup>6</sup> BC *չիք* զբարին եւ:

գիւրութիւնսն գերախտիսն մոռասցին, եւ զպարգեւքն Աստուծոյ<sup>1</sup> ծուլութեան պատճառ առնուցուն, ըստ այնմ թէ՛ «Գիրացաւ, ստուարացաւ եւ յայնացաւ եւ եթող զՏէր Աստուած զԱրարիչ իւր» (Բ Օր. ԼԲ 15):

Զի եկեալ հասեալ է փրկութիւն իմ (ՄՁ 1). Այսինքն՝ մերձ է եւ ոչ հեռի:

Եւ յայտնելոց է ողորմութիւն իմ: Տե՛ս, ոչ ասաց, թէ՛ լինելոց է, զի ցուցցէ, թէ՛ ողորմութիւն իմ հանապազ<sup>2</sup> եւ պատրաստ կայ: Եւ դուք ծածկէք բազմութեամբ մեղաց ձերոց ըստ այնմ. Մեղք իմ որոշեմ ի մէջ իմ եւ ձեր (ՄԹ 2ա):

Երանի է մարդոյ, որ պահիցէ զշաբաթս իմ (ՄՁ 2բ): Մին ի Տասնաբանեան օրինացն է պահպանութիւն շաբաթուն: Եւ թէ որպէս պարտ էր<sup>3</sup> պահել, յայտ է<sup>4</sup> օրինաց անտի, որ յոյժ պնդութեամբ հրամայեաց՝ մի՛ ինչ գործել բնաւ զմարմնաւորական իրս. ոչ ի վաճառ, ոչ ի ճանապարհ եւ յայլսն, բայց ի յոյժ կարեւորացն, եւ այսու գառ ի չարեաց դատարկանալն օրինադրէր: Զի թէ գամենայն աւուրս այնպէս դատարակ լինէր ի մեղաց, որպէս հրէայքն ի գործոց յաւուր շաբաթու, չէր ինչ պակաս ի հրեշտակաց մարդկան բնութիւնս: Զի եւթներորդ աւուր շաբաթուն եւ յետ եւթն շաբաթուց զկնի գատկին, տօն տւչութեան եւ յեւթներորդ ամսեան կարգեալ տօնքն քաւութեան: Նշանակք էին յաւիտենական<sup>5</sup> հանգստեան յետ եւթն դարուց կենցաղոյս: Զի թէպէտ ի հարկէ էր, սակայն կապէր զձեռս նոցա օրէնքն, զի մի՛ կամաւ եւ ակամա մեղանչիցեն, որպէս ասէ.

Եւ պահիցէ<sup>6</sup> զձեռս իւր յառնելոյ զանօրէնութիւն (ՄՁ 2գ): Ի բազում իրս պիտանացու է ձեռք, այսինքն՝ ի տուր եւ առ, գործել եւ պահել, հարկանել եւ բժշկել, սրբել եւ սպասարկել: Արդ, տուր եւ առ, որպէս ի վաճառս զմերն տամք եւ յայլմէ առնումք, կամ աղերս մեծաց եւ պարգեւս շնորհաց: Այլ եւ սովաւ գործեմք զամե-

<sup>1</sup> A գերախտիսն Աստուծոյ եւ զպարգեւս մոռասցին *փիս*. գերախտիսն... Աստուծոյ:

<sup>2</sup> BC հանապազ է:

<sup>3</sup> A է:

<sup>4</sup> BC *չիք* է:

<sup>5</sup> BC յօրինակն *փիս*. յաւիտենական:

<sup>6</sup> A պահեսցէ:

նայն արուեստս եւ պահպանեմք զամենայն անդամս: Սովաւ Հարեալ խոցեմք զթշնամիս, սովաւ բժշկեմք զվէրս, սայ սրբէ զամենայն աղտս<sup>1</sup> եւ սպասէ ի պէտս կենաց, այլ եւ սպասաւոր է բանի՝ շարժելով զրչով և թուլով<sup>2</sup>: Սոքա եւ այլ սոյնպիսիք մարմնականք: Նոյնպէս եւ ի<sup>3</sup> հոգեւորքն<sup>4</sup> պիտոյանան<sup>5</sup> Աստուծոյ: Որպէս եւ անդ տուր եւ առ ի վաճառն, նոյնպէս<sup>6</sup> եւ աստ ողորմութեանն վաճառն, զի ողորմութեամբ ստանամք ողորմութիւն, որպէս ասէ. «Ողորմածք զողորմութիւն գացեմ» (Առակ. ԺԷ՝ 5): Այլ եւ տարածմամբ ձեռաց աղերսեմք Աստուծոյ զաղօթս, եւ առնումք զպարգեւս խնդրոյն, ըստ այնմ. «Համբարձումն ձեռաց իմոց<sup>7</sup> պատարագ երեկոյի» (Սաղմ. ԾԽ 2), եւ Սողոմոն ասէ, թէ՛ Համբարձցեն զձեռս իւրեանց ի վերայ նոցա: Դու լուիցես նոցա եւ կատարեսցես զհայցումն: Նա եւ որպէս ըստ մարմնոյ զամենայն ինչ ձեռօք գործեալ եմք<sup>8</sup>: Նոյնպէս եւ հոգեւորն. զձնունդն սուրբ ավագանին ձեռօք կատարեմք, եւ զբաշխումն մարմնոյ եւ արեան եւ զամենայն շնորհս, որպէս ասէ ձեռն դնէին առաքեալք եւ առնուին Հոգի Սուրբ, վասն որոյ մեք զաջ քահանային համբուրեմք, եւ ոչ՝ զգլուխն, զի ամենայն ինչ ձեռացն հաստատեցաւ, եւ որպէս ձեռօք պահեմք զամենայն անդամս մարմնոյ, սոյնպէս եւ ձեռօք կնքեմք եւ պահպանեմք զամենայն զգայարանս, զհոգի եւ զմարմին զօթեւանս եւ զայլն, ըստ այնմ որ խաչանիչ դրոշմամբ ասեմք. «Դիր Տէր պահպանութիւն [բերանոյ]» (Սաղմ. ԾԽ 3)<sup>9</sup>: Այլ եւ<sup>9</sup> տարածմամբ ձեռացն հարկանեմք զթշնամին մեր զսատանայ, զի աղօթք սրբոցն խոցոտիչ<sup>10</sup> է դիւաց, որպէս տարածմամբ ձեռաց Մովսէսի ի կոտորումն Ամադեկի (տե՛ս Ելք ԺԷ՝ 8-16): Եւ տարածեաց զԵգեկիայ զձեռս իւր, եւ սատակեցաւ զօրքն ասորւոց (տե՛ս Բ Թագ. ԺԷ-Ի) յօրինակ սատանայի, որ եւ Տէրն մեր տարածմամբ ձեռացն բեւեռեաց զնա ընդ խա-

<sup>1</sup> A աղխտս:

<sup>2</sup> B շարժով, գրելով եւ թուելով:

<sup>3</sup> AB չիք ի:

<sup>4</sup> A հոգեւորն:

<sup>5</sup> B հոգեւորն պիտոյանայր:

<sup>6</sup> A սոյնպէս:

<sup>7</sup> A չիք իմոց:

<sup>8</sup> B գործեմք:

<sup>9</sup> \* Կանոն դրոշմի. տե՛ս «Մաշտոց», Վաղարշապատ, 1905, էջ 55:

<sup>9</sup> C Եւ այլ չիս. Այլ եւ:

<sup>10</sup> C խոտոտիչ:

չափայտին<sup>1</sup>: Այլ եւ ձեռօք լինի բժշկութիւնն հոգեւոր եւ մարմնաւոր, որպէս Տէր ձգեաց զձեռն Իւր եւ հասոյց ի բորոտն եւ ի կոյրն, որ եւ ընդ մարմնոյն բժշկեաց եւ լուսաւորեաց զհոգիս նոցա, որ եւ ձեռս դնելով առաքեալքն բժշկէին զամենայն ցաւս: Մինչ զի եւ այժմ քահանայք<sup>2</sup> առնեն զնոյն: Այլ եւ ձեռօք կատարի ամենայն սրբութիւն առ մեզ եւ առ այլսն, որպէս բախելով զկուրծսն եւ օծմամբ հոգեւոր, խաչանիչ դրոշմամբ սրբելով զանօթս ինչ եւ զկերակուրս, եւ որպէս անդ սպասաւորէ բանի եւ աստ, որպէս այժմ տամք զխաղաղութիւն եւ կնքեմք ի վերայ ժողովրդեան, եւ յիշելով զՀոգին Սուրբ խաչակնքեմք յերեսս, զի խաչիւն պարգեւեցաւ Հոգին Սուրբ ազգի մարդկան ընդ աղօթելն<sup>3</sup> եւ ընդ գոհանալն համբարձումն ձեռաց. զոհացողական եւ մաղթողական եւ այլն: Եւ զիւրաքանչիւր գործս բարեաց անջինջ յիշատակաւ գրեմք ի կենաց ղպրութիւն: Վասն որոյ ասէ մարգարէս. Միւսն գիր հանցէ ձեռամբն իւրով (ԽԴ 5): Արդ, այսպէս եւ այլ<sup>4</sup> սոյնպիսիք բարիք հոգեւոր եւ մարմնաւոր ի ձեռաց ներգործի: Նա եւ բազում չարիք ի սմանէ գան յառաջ, որպէս գողութիւնք, սպանութիւնք եւ այլ ինչ ոճրագործութիւնք: Վասն որոյ զգուշացոյց<sup>5</sup> զձեռն<sup>6</sup> յառնելոյ զանօրէնութիւն: Զի յինչ եւ իցէ իրս, զոր Աստուած ոչ հրամայէ, չէ պարտ հասուցանել զձեռն, զի անիրաւութիւնն է, զոր ցուցաք բազում օրինակաւ, զի թէ նախաստեղծքն զգուշացեալ էին ի ձեռաց՝ ոչ կլթէին զպտուղն եւ զրկէին ի կենացն, եւ թէ զգուշացեալ էր Կայէն՝ ոչ սպաննէր զեղբայրն: Եւ յետոյ թէ զգուշացեալ էին ձեռք՝ ոչ շինէին զվաղափուլ ամբարտակն: Եւ թէ զգուշացեալ էր փարաւոն՝ ոչ խեղդէր զմանկունսն<sup>7</sup> (տե՛ս Ելք Ա): Եւ թէ զգուշացեալ էր Աքար՝ ոչ գողանայր ի նզովիցն Երիքովի (տե՛ս Յեսու Զ 18, Է 1-26, Ա Մնաց. Բ 7): Եւ եթէ զգուշացեալ էր Իսրայէլ ձեռացն՝ ոչ հնազանդէին արեամբ մանկանցն եւ ոչ կանգնէին կուռս եւ ի գերութիւն մատնէին: Նա եւ<sup>8</sup> յետոյ թէ

<sup>1</sup> C խաչափայտ:

<sup>2</sup> B քահանայութեամբ:

<sup>3</sup> C յաղթելն *փիս*. աղօթելն:

<sup>4</sup> A *չիք* այլ:

<sup>5</sup> B զգուշացուցանէ:

<sup>6</sup> A ձեռն:

<sup>7</sup> AC զմանգունսն (*այսպէս և այլուր*):

<sup>8</sup> C Եւ *փիս*. նա եւ:

զգուշացեալ է<sup>1</sup> ձեռաց ոչ խաչ հանէին զՏէրն փառաց, գլխատեաց Հերովդես զՅովհաննէս եւ ինքն որդնալից սատակեցաւ, եւ մանկակոտորն չարաչար կորեաւ\*<sup>2</sup>: Եւ ամենայն ոք, որ ոչ պահէ զձեռն իւր յանօրէնութենէ<sup>3</sup>, նմանապէս չարաչար պատժելոց է: Յաղագս որոյ խրատէ պահեալ զձեռս յազգի ազգի անիրաւութեանց եւ վնասուց:

Մի՛ ասիցէ Գերքինին, թէ՛ Ես եմ փայտ չոր (ԾՁ 3). Այսինքն՝ արդարն, թէ՛ անպտուղ եմ ես, զոր երանէ Սողոմոն. «Երանեալ է ամուլն անարատ, զոր ոչ գիտաց զանկողինս յանցանաց» (Իմաստ. Գ 13): Որ եւ զհետագայն ասէ. ԳՆԵՐՔԻՆԻՍԻՆ, որ կացցեն յուխտին՝ իմուս<sup>4</sup> տաց Գոցա ի տան իմ (ԾՁ 4-5) որ եւ բազում առաւելութիւն տեսանի առաքելոյն, որ ծնանի զհոգեւոր զաւակս, քան զմարմնաւորաց: Նախ՝ զի որքան առաւել է հոգի քան զմարմինն, նոյնքան առաւել է զհոգեւոր զաւակն, որ է բարէգործութիւն, քան զմարդ: Երկրորդ՝ զի այն, որ մարմնաւոր<sup>5</sup> զաւակն է, ի հարկէ բնութենէ է եւ այս՝ ըստ կամացն, եւ պատուական՝ կամօք ստացեալն քան՝ զհարկիւն: Երրորդ՝ զաւակ քան ըստ մարմնոյ սակաւք<sup>6</sup> են եւ հոգեւորք<sup>7</sup> բազումք: Զի ըստ որքանութեան գործոցն նոյնքան են եւ զաւակքն, որպէս ասէ մարգարէս. «Բազում են որդի սկնդկիքն առաւել քան՝ զարամբոյն» (Գաղատ. Դ 27): Զորրորդ՝ զի ըստ մարմնոյ զաւակք հեռանան ի ծնողացն ի կեանս կամ ի մահ, եւ այս՝ ոչ երբէք. զի գործքն ընդ կեանս եւ ընդ մահ ներգործութիւն են, որպէս ասէ<sup>9</sup> Տէրն. «Մարիամ մասն բարի ընտրեաց, որ ոչ մեկնեցէ» (Ղուկ. Ժ 42): Հինգերորդ՝ զի մարդ անիծէ<sup>10</sup> զաւակն տրտմութեամբ ծնեալն, եւ սա՝ օրհնութեամբ եւ ուրախութեամբ, ըստ այնմ. «Բնակեցուցանէ զամուլն ի տանու» (Սաղմ. ԾԺԲ 9): Յայս միտս ասէ եւ Սողոմոն. «Որդի իմաստուն ուրախ առնէ զհայր եւ որդի անմիտ

<sup>1</sup> BC չիք է:

\* Տես «Յովհաննու Ոսկերբանի Կոստանդինապոլսի եպիսկոպոսապետի յԱւետարանագիրն Սատթէոս, Գիրք կրկին», Վենետիկ, 1826, էջ 131:

<sup>2</sup> BC չարչարեցաւ *փիս*. չարաչար կորեաւ:

<sup>3</sup> B յանիրաւութենէ *փիս*. յանօրէնութենէ:

<sup>4</sup> C իմ:

<sup>5</sup> AB մարդ *փիս*. մարմնաւոր:

<sup>6</sup> B սակաւ:

<sup>7</sup> B հոգեւորն:

<sup>8</sup> C *չիք* առաւել քան:

<sup>9</sup> B ասէր:

<sup>10</sup> B անիծիցէ:

տրտմեցուցանէ զմայր» (Առակ. ԺԷ՝ 21):<sup>1</sup> Եւ սոյն մարգարէ ասէ. «Ոչ եւս ծնանիցին յորդիս յանէծս, զի զաւակ օրհնութեան եմ նոքա յԱստուծոյ, եւ ծնունդք նոցա ընդ նոսա (ԿԵ՝ 23): Վեցերորդ՝ նա յայսմ աշխարհի ածէ եւ սա՝ ի հանդերձեալն: Վասն որոյ երանէ զայն որ ունիցի զաւակ ի Սիոն, եւ ընտանեակն՝ յԵրուսաղէմ վերին (ԼԱ՝ 9): Եւթներորդ՝ զի մարմնաւոր հարք զորդիս խրատեն: Իսկ հոգեւոր զաւակքն զծնողսն<sup>2</sup> խրատեն<sup>3</sup> եւ ուղղեն: Ութներորդ՝ ծնողն<sup>4</sup> մարմնաւոր պարսաւի վասն չար զաւակացն<sup>5</sup>, ըստ այնմ՝ Որդիք պոռնկորդիք (ԾԷ՝ 3) եւ այլն: Իսկ հոգեւորն գովի եւ բարեբանի վասն բարի գործոցն: Իններորդ՝ զի մինն<sup>6</sup> մեղք եւ դժոխք պատրաստէ եւ միւսն՝ արքայուլթիւն: Տասներորդ՝ զի մին ժամանակաւ եւ ջնջել<sup>7</sup> է յիշատակն եւ միւսն՝ անջինջ եւ յաւիտենական: Որպէս ասէ Անուն յաւիտեանական տաց նոցա եւ մի՛ պակասեսցին (ԾՁ՝ 5), այսինքն՝ ի կեանս յայս, եւ ի հանդերձեալն:

Ամենեքեան իբրեւ զշուն համրացեալք, որ ոչ կարիցեն<sup>8</sup> հաչել (ԾՂ՝ 10): Քան զամենայն անասունսն բարեբարոյ է շունն: Վասն որոյ իմաստունք յունաց յօրինակս առնուն յիմաստնոց ըստ հինգ<sup>9</sup> կերպից. նախ՝ վասն ընտրութեան, զի որոշեսցէ զընտրանիսն եւ զօտարսն: Նոյնպէս եւ իմաստունքն ընտրեն<sup>10</sup> զչարսն ի բարեաց: Երկրորդ՝ զի յօտարսն հաչեն<sup>11</sup>, եւ նոքա ընդդէմ օտարացն հակառակեն: Երրորդ՝ զի տիրասէրք են, մինչ զի թէ ի<sup>12</sup> սովոյ մեռնին, ոչ թողուն զտեարս իւրեանց, նոյնպէս եւ իմաստունքն սիրեն զբարեբարս իւրեանց: Չորրորդ՝ զի հոտով զհետս գտանեն, եւ իմաստունքն խոկան զբանս առաջնոցն ասացեալ: Հինգերորդ՝ զի որսականք են, եւ իմաստունքն զգիտութիւնս որսան: Ուղղի եւ սոյնպէս բարքն սորա ի վերայ արդարոցն, որք տիրասէրք են եւ

<sup>1</sup> B տրտմութիւն է մօր:

<sup>2</sup> A գծօղն ծնօղին:

<sup>3</sup> C չիք իսկ հոգեւոր... խրատեն:

<sup>4</sup> C ծնօղին:

<sup>5</sup> AC զաւակին չարեաց:

<sup>6</sup> B մին:

<sup>7</sup> A ննջելի փխ. ջնջելի:

<sup>8</sup> B կարեն:

<sup>9</sup> B եւթն:

<sup>10</sup> AC ընտրեսցէ:

<sup>11</sup> A յաչեն:

<sup>12</sup> AC չիք թէ ի:



զթշնամին սատանայ ատեն եւ այլն: Նախ ի վերայ վարդապետաց ուղղի, որպէս ասէ Ոսկէբերան ի դէմս առաքելոյն. «Շանդ ասեմ տիրասիրիդ եւ որսկանիդ»: Իսկ հրէայք զընդդէմն արարին Տեառն իւրեանց, կատաղեցին եւ հաչեցին<sup>1</sup> եւ Սամարացի եւ դիւահար կոչելով (տե՛ս Յովհ. Ը 48), եւ զթշնամին սատանայ սրեցին եւ զկամս նորա կատարեցին: Նոյնպէս եւ ամենայն մեղաւորք առնեն, զբարերարն Աստուած մոռանան եւ ատեն, եւ զսատանայ սիրեն, եւ զհետ կամաց նորա վազեն:

Տեսե՞ք, զի յերեսաց անիրաւութեան բառնայ արդար, եւ ոչ ոք հայի (ԾԷ՛ 1). Զայն ասէ, թէ յորժամ մեռանի արդարն ոչ<sup>2</sup> իմանան մեղաւորք, թէ չարիք գալոց են ի վերայ աշխարհիս: Վասն այնորիկ նա մեռաւ: Մեռանի յառաջ<sup>3</sup> արդարն, զի մի՛ ընդ մեղաւորացն<sup>4</sup> պատիժս կրեսցէ, որպէս բարէպաշտն<sup>5</sup> Յովսիա մեռաւ, զի մի՛ ի գերութիւն վարեսցի\*: Այլ<sup>6</sup> մեռանի արդարն, զի մի՛ բարէխօսեսցէ վասն յանցաւորացն, զոր օրինակ ճրագն շիջանի<sup>7</sup> լոյսն խաւարի: Այլ<sup>8</sup> եւ մեռանի, զի հանգիցէ յաշխատանացն<sup>9</sup>: Որպէս ասէ.

Եղիցի խաղաղութամբ գերեզման նորա<sup>10</sup>, զի բարձաւ ի միջոյ (ԾԷ՛ 2). Այսինքն է՝ զի արդարոյն մահն եւ կեանքն խաղաղութեամբ է, իսկ մեղաւորաց մահ եւ կեանքն լի են խռովութեամբ<sup>11</sup>: Որպէս ասէ մարգարէս. Անօրէնք իբրեւ զծով<sup>12</sup> ծփեսցին<sup>13</sup> եւ հանգիստ մի գտցեն<sup>14</sup> (ԾԷ՛ 20), եւ «Մահ մեղաւորին չար է» (Սաղմ. Լ 9, 22), զի ոչ գոյ խաղաղութիւն ամբարշտաց (ԾԷ՛ 20), ասէ:

<sup>1</sup> AC հաչեցին:

<sup>2</sup> B եւ ոչ ոք հայր... արդարն. ուղղման-լրացման նշանով լուսանցքում:

<sup>3</sup> C յառաջն:

<sup>4</sup> AC մեղաւորս:

<sup>5</sup> AC բարեպաշտ:

\* Տե՛ս ԴԹագ. ԻԲ, ԻԳ, Բ Մնաց. ԼԴ, ԼԵ, Զաք. ԺԲ 11:

<sup>6</sup> B Այլ եւ:

<sup>7</sup> A շիճանի:

<sup>8</sup> A Այլ:

<sup>9</sup> B յաշխատանաց:

<sup>10</sup> A գերեզմանաց նոցա:

<sup>11</sup> C խռովութեամբ է:

<sup>12</sup> C ծով:

<sup>13</sup> A ծփեսցի:

<sup>14</sup> A գտցին:

Որդիք պոռնկորդիք (ՄԷ 3), եւ նոցա զի՞նչ է մեղադրութիւն. ծնողացն պոռնկութիւն, զի «Անձն, որ մեղիցէ անյն եւ մեղի» (Ղեւտ. Ե 17), ասէ<sup>1</sup>: Արդ, ասէ զայս վասն երկու պատճառի. առաջին՝ զի պոռնկորդի կոչելին<sup>2</sup> անարգութիւն է որչափ եւս<sup>3</sup> թէ եւ ինքեանք պոռնկեսցին<sup>4</sup>: Երկրորդ՝ զի յորժամ ինքեանք պոռնկեսցին առաւել ի պատիժս կրեսցեն՝ գիտելով զնախատինսն: Այլ ոմանք ասեն, եթէ կոչէ զնոսա պոռնկորդիք<sup>5</sup>, զի սկզբնական մեղօքն ծնանէին, ըստ այնմ. «Անօրէնութեամբ յղացաւ եւ ի մեղս ծնաւ զիս մայր իմ» (Սաղմ. Մ 7):

Այսպէս ասէ Բարձրեալն որ բարձունս բնակեալն է յաիտեան (ՄԷ 15): Ի բանիցս յայս ցուցանի նախ<sup>6</sup> ամենազօրութիւն Աստուծոյ: Երկրորդ՝ մշտնջենաւորութիւն. դարձեալ կարծէին հեթանոսք, թէ ի ներքոյ անտառախիտ ծառից իցեն աստուածք կամ ի խորածորս, ասէ ընդդէմ նոցա, թէ՛ Բարձրեալն որ ի բարձունս բնակեալ է: Իսկ Հրէայքն միայն տաճարն կարծէին ասէ թէ՛ Ի սուրբս հանգուցեալ է, որ է նորս<sup>7</sup> եկեղեցի: Իսկ այն, որ ասէ բնակեալ է<sup>8</sup> ի բարձունս. ոչ թէ պարունակեալ է ի տեղւոջ ուրէք, այլ ընդ մեզ զիջանելով<sup>9</sup> ասէ: Զայս զբարձունս Աստուծոյ վայելչական, ասէ,<sup>10</sup> գոյ:

Որ տայ երկայնմտութիւն տարակուսելոց, այսինքն՝ կարճամտացն, զի մխիթարէ ի վշտացն, ի մէջ նեղութեան զհամբերութիւն տայ: Եւ դարձեալ նա ազատէ ի նեղութեանցն, զի թէպէտ զմիտս փոփոխէ՝ զամենայն ինչ կարող է առնել:

Ոչ յաիտեան խնդրեցից վրէժս ի ձեռք եւ ոչ ցանգ<sup>11</sup> բարկացայց ձեզ (ՄԷ 16): Ըստ այնմ մարմնաւորին ոչ միշտ ի նեղութեան պահեմ զձեզ: Այլ եւ<sup>12</sup> ազատեմ եւ ըստ հոգեւորին, զի յորժամ գործէ ոք զմեղս,

<sup>1</sup> A չիք ասէ:

<sup>2</sup> A կոչելն:

<sup>3</sup> A չիք եւս:

<sup>4</sup> AC պոռնկեցին:

<sup>5</sup> B պոռնկորդի:

<sup>6</sup> A չիք նախ:

<sup>7</sup> A նոր:

<sup>8</sup> A Բարձրեալ է. Բարձրեալն որ փիս. բնակեալ է:

<sup>9</sup> A իջանելով:

<sup>10</sup> B չիք ասէ:

<sup>11</sup> A ցանկ:

<sup>12</sup> C Եւ այլ փիս. Այլ եւ:

գրաւի յաւիտենական տանջանացն, եւ յորժամ<sup>1</sup> դառնայ ի մեղացն՝ ոչ կարէ զպատիժ բարկութեան Աստուծոյ.

Զի հոգի յինէն ելցէ եւ զամենայն շունչ եւ արարի: Աստ հոգի ոչ է իմանալ զՀոգին Սուրբ, զի ոչ ասէ յօգիւն<sup>2</sup>. այլ՝ սոսկ հոգի, որ են մարդկային հոգիք եւ շունչք արարեալ ի նմանէ. Ասէ. ոչ հանապազ բարկանամ նոցա, այլ խնայեմ<sup>3</sup>, զի Իմ են արարածք:

- ԾԳ -

Անօրէնք իբրեւ զծով ծփեսցին եւ հանգիստ մի՛ գտցեն (ԾԷ 20): Բանս այս ի վերայ անաւրինաց ուղղի բազում օրինակաւ: Նախ՝ զի որպէս ծովն ի ծփման<sup>4</sup> է անդր, նոյնպէս եւ մեղաւորք<sup>5</sup> հանապազ ի խռովութեան են<sup>6</sup> եւ տատանին<sup>7</sup> ի խղճէ մտացն, եւ ոչ գտանին<sup>8</sup> հանգիստ ո՛չ ի տան եւ ո՛չ արտաքոյ, ո՛չ ի տուէ եւ ո՛չ ի գիշերի. որպէս Կայեն, որ էրէրէր միշտ եւ տատանէր յօրինակ ամենայն մեղաւորաց: Վասն որոյ ասէ մարգարէն. «Ոչ է խաղաղութիւն ոսկերաց ի մոց յերեսաց մեղաց ի մոց» (Սաղմ. ԼԷ 4): Երկրորդ՝ ալիքն ոչ կան, այլ փութով կորնչին, նոյնպէս եւ խորհուրդ մեղաւորին անհաստատ են եւ փութով կորնչին, զի «Տէր ցրուէ զխորհուրդս մեղաւորաց» (Սաղմ. ԼԲ 10) ասէ մարգարէն, եւ Յակոբոս, թէ՛ «Այր երկմիտ առանց հաստատութեան է, յամենայն ճանապարհս իր անանէ հողմոյ կոծելոյ» (Յակ. Ա 8): Երրորդ՝ զի թէպէտ մրմուռով ալիքն գոչեն<sup>9</sup>, սակայն ոչ ելանեն ընդ սահմանս իւրեանց, այլ յինքեանք խորտակեսցին, ըստ Յոբայ «Ի քեզ խորտակեսցին ալիք քո» (հմմտ. Յովք ԼԸ 11): Նոյնպէս եւ մեղաւորն հայհոյի ընդ յարգարն, խնդրի սպանել զնա, այլ Տէր ոչ թողու զնա, այլ ինքեանց վնասեն, զոր նոցա խորհին, ըստ այնմ. «Անաստ ալիք ծովու, որ միշտ փրփրեն զիրեանց<sup>10</sup> անձանց կորուստ» (Յուդա 13): Չորրորդ՝ զի ծովն ի յամպոց եւ ի հողմոց առաւել խռովի, նոյնպէս եւ նոքա՝ ի հակառակացն<sup>11</sup>, զի թէ յաղթեն եւ թէ յաղթին՝ ի խռովութենէ միշտ: Զի

<sup>1</sup> C չիք գործէ ոք... եւ յորժամ:

<sup>2</sup> A օղիւն:

<sup>3</sup> A խնամեմ *փխ*. խնայեմ:

<sup>4</sup> C ծփումն:

<sup>5</sup> B մեղաւորն:

<sup>6</sup> B է:

<sup>7</sup> B տատանի:

<sup>8</sup> B գտանի:

<sup>9</sup> B գոչեն ալիք:

<sup>10</sup> AB չիք զիրեանց:

<sup>11</sup> C կրոցն *փխ*. հակառակացն:

բազում չարչարանօք հազիւ ոք կարէ յաղթել թշնամույն, եւ յետ այնու հանապազ ի կասկածի կայ: Վասն որոյ ասէ. Ոչ գոյ խաղաղութիւն ամբարշտացն, ասէ Տէր: Հինգերորդ՝ զի յալիք եզր հասեալ՝ դադարեն, որպէս ասէ.

Եղիցի ջուր անրա ի կոխումն եւ ի կաւ (Ծէ՛ 20), նոյնպէս եւ հնարք մեղաւորաց մահուամբ խափանին, ըստ մարգարէին. «Յայնմ ատր կորիցեն ամենայն խորհորդք անցա» (Սաղ. Ծ՛խԵ 4): Եւ նահապետն ասէր «Իբրեւ զջուր մի եռացիս» (Ծ՛ննդ. ԽԹ՝ 4): Վեցերորդ՝ զի որպէս հետք նաւի ոչ երեւի ի վերայ ծովու, ասէ Սողոմոն (Առակ. Լ, 19), նոյնպէս եւ խրատք իմաստիցն ոչ մնա ի միտս նոցա, զի լուծեալ են<sup>1</sup> մեղօք զհետ ցանկութեան աշխարհի: Եւ ոչ այս միայն, այլ եւ յանդիմանիչս<sup>2</sup> իւրեանց ատեն, եւ որպէս ասէ Սողոմոն. «Խրատեալ՝ զիմաստունն, եւ՛ սիրեսցէ զքեզ: Խրատեա զանմիտն, եւ ատեսցէ զքեզ» (Առակ Թ՝ 8): Եւթներորդ՝ զի թէ բազում քաղցր գետք եւ անձրեւք մտանեն ի ծով՝ ոչ քաղցրանայ: Նոյնպէս եւ քաղցր բան Սուրբ Գրոց. թէպէտ քարոզեն նմա յարածամ զսէր արքայութեան եւ զմեծ զողորմութիւն Աստուծոյ, այլ նա ի դառնութենէ<sup>3</sup> մեղացն ոչ փոփոխի, զի թիւրեալն ոչ ուղղի, ասէ իմաստունն<sup>4</sup>: Ութերորդ՝ զի ոչ կարկուտ եւ ոչ սառնամանիքն ցրտութեան զծովն ոչ կարեն խաղաղել, նոյնպէս եւ մեղաւորացն. թէպէտ տեսանէ բազում պատուհաս ի վերայ ինքեան. հիւանդութիւն, սով, աւերք, նուազութիւն պտղոց, խաշանց մահ, սակայն ոչ զղջայ մինչեւ գլխովին կորուսանի, եւ այս լինի վասն յիմարութեան, զի ոչ իմանայ, թէ զայսպիսի խրատս ածէ Աստուած ի զղջումն մեղաւորաց, զի «ոչ կամի զմահ մեղատորին» (Ռմմտ. Ա, Տիմոթ. Ա, 15), ասէ: Իններորդ՝ զի ի շարժմանէն ոչ ինչ երեւի յատակս ծովուն, նոյնպէս եւ սիրտ մեղաւորին խաւարեալ է ի ծագումնէ շնորհաց Աստուծոյ, զի «շօշափեցիմ զխաւար եւ ոչ զլոյս» (Յովբ. ԺԲ 25) ասէ: Նա եւ յիմարեալք են ի բնական լուսոյն, եւ ոչ ընտրեն զբարին ի չարէն,<sup>5</sup> ըստ այնմ. Ոգիք, ըմբռնեալք<sup>6</sup> ի մեղս, ի

<sup>1</sup> A է:

<sup>2</sup> A յանդիմանիչ:

<sup>3</sup> A Խրատէ:

<sup>4</sup> A զի փխ. եւ:

<sup>5</sup> C դառնութեան:

<sup>6</sup> C Իմաստութիւնն:

<sup>7</sup> AC չարէ:

<sup>8</sup> AC ըմբռնեալ:

մտաց եւս անկանին: Տասներորդ՝ զի ոչ ինչ բոյս բուսանի ի ծովն եւ ոչ ի ժողովս նորա, նոյնպէս եւ ոչ բոյսք բարեաց՝ ի հոգիս մեղաւորաց, ըստ այնմ. «Պտուղ նորա յերկրէ կորիցէ» (Սաղմ. Ի 11): Նա եւ զայլ բազումս ընկղմէ ի մեղս իւր, որոց ասէր Տէրն. «Դուք ոչ մտաւէք եւ որք մտաւնն չտայք թոյլ մտաւնէլ» (Մատթ. ԻԳ 13): Եւ Սողոմոն խրատէ. «Մի՛ բնակէր ընդ առն անզգամի, զի մի՛ զխեղդ ոգոց նորա ընդունիցիս» (Թմնտ. Առակ. ԻԲ 25): Այսոքիկ վասն անօրինացն: Իսկ վասն արդարոցն ասէ. Խաղաղութիւն ի վերայ խաղաղութեանցն, այսինքն՝ ի խղճէ մտացն եւ յարտաքուստ<sup>1</sup>: Դարձեալ ի կեանս եւ ի մահ դառնալ հոգով եւ մարմնով, դարձեալ երկնաւորաւն եւ երկրաւորաւս՝ դարձեալ նոր օրինացս ի վերայ հնոյն: Եւ ամենայն զինչ խռովութիւն ասացաւ ամբարշտաց ընդդէմ նոցա, ամենայն կերպիւ արդարոցն խաղաղութիւն է եւ հանգիստ:

Եւ այսքան առ այս:

- ԾԳ -

Գոչեա գօրութեամբ եւ մի՛ խնայէր (ԾԸ 1ա), զի կամի<sup>2</sup> մեծագոյնս տալ, ասել. յօր օր է, այսինքն թէ՛ Պատմեա ժողովրդեան իմոյ զմեղս նոցա (1գ) Ասէ՛ մի՛ երկնչիր, այլ գօրացիր հոգով, որ ի քեզ բնակեալ է, եւ իբրեւ զառիւծն յանձնապաստան եւ անվախ արար զքեզ:

Բարձրացոյ իբրեւ զփող<sup>3</sup> բարբառ քո (1բ): Իբրեւ զփող ասէ վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ամենայն ուրեք լուիցեն զազդու բարբառս քո: Երկրորդ՝ զի միայն ձայնդ է քո, այլ բանքդ իմ են, որպէս հնչումն ի մեջ փողոյն:

Զիս օր ըստ օրէ խնդրեն (ԾԸ 2): Զայն յայտնէ, թէ միտք նոցա մոլորեալ է ընդ կոոցն եւ մեղացն, եւ կեղծութեամբ խնդրեն:

Եւ ասեն. Զի՞ է, զի պահեցաք մեք եւ դու<sup>4</sup> ոչ տեսեր<sup>5</sup> (ԾԸ 3): Այս է՝ դատ դնէն ընդ իս եւ իրաւունս խնդրեն. թէ մեք պահեցաք՝ Դու ընդէ՞ր ոչ փրկես զմեզ: Զի միայն պահօքն արդարանալ կարծէին ի բիւր չարեացն: Եւ Աստուած զի՞նչ տայ պատասխանի:

<sup>1</sup> A արտաքուստ:

<sup>2</sup> A կամիմ:

<sup>3</sup> B փող:

<sup>4</sup> A ոչ դու տեսեր դուք:

<sup>5</sup> C ոչ դու:

Զի յաւոր պահոց ձերոց գտանին կամք ձեր կատարեալ: Այս է՝ վասն այն ոչ տեսանեմ, զի ի պահսս զչար կամս ձեր կատարէք: Վասն այն եւ ոչ տեսանեմ, զի կսկծեցուցանէք զնոսս, որ ընդ ձեռամբ ձերով են: Վասն այն ոչ տեսանեմ, զի հակառակիք ընդ մեծսն: Վասն այն ոչ տեսանեմ, զի կռուիք ընդ հաւասարսն: Վասն այն տեսանեմ ոչ, զի կռիւիք զանաւազն, այսինքն՝ զրկէք եւ հարստահարէք զաղքատսն:

Զեն ինձ պիտոյ այնպիսի աւոր պահք, մի գայք եւ բողոքէք առ իս, զի ոչ լսեմ ձեզ, աւել (ԾԸ 4), եւ թէ կորացուցես իբրեւ զանոր զպարանոց քո (5)՝ կեղծաւորութեամբ, եւ թէ՛ քրճագգեաց<sup>1</sup> եւ մոխրաթաւալ լիցիս ի ցոյցս մարդկան:

Սակայն ոչ զայն պահսս ընտրեցի, աւել Տէր (ԾԸ 5). Զի վասն երկու պատճառի եղան պահք. նախ վասն նուազութեան մարմնոյ ի փափկութեանց: Երկրորդ՝ վասն պտղաբերութեան, զի այլոց օգուտ լինիցի<sup>2</sup>, այսինքն՝ ողորմութեամբ, զի են ի պատուիրանացն, որք ըստ ինքեան, եւ են, որ այլովք զարգանան: Զոր օրինակ ի մարմնական գործս են, որ ըստ ինքեանք<sup>3</sup> են գործք, որպէս ընթանալն, խօսելն եւ ուտելն, եւ են, որ այլովք, որպէս երկրագործելն, զի պիտոյանա արօրն եւ սերմն, եւ ի գօտեմարտելն, եւղն եւ կրթութիւն: Նոյնպէս եւ գործք<sup>4</sup> պատուիրանացն են, որք ըստ ինքեան են, որպէս աղօթելն, ողորմելն, սիրելն զԱստուած եւ զընկերն: Եւ են, որ յայլ իրօք պիտոյանան, որպէս պահքն, եւ նոյն ինքն կուսութիւն, զի պարտ է ի սոցանէ պտուղ գոյ, եւ ապա հաճոյացին Աստուծոյ: Զի կարի մեծ ճգնութիւն է կուսութիւն: Այլ խոտեցան յիմար կուսանքն՝ չարչարանք է պահք, այլ խոտեցաւ փարիսեցւոյն, որ պահէր երկիցս ի շաբաթոյ: Իսկ դնելն պահոցն<sup>5</sup> վասն այլոց եւ ընդունելի եղեւ. պահեաց եւ Մովսէս վասն այլոցն<sup>6</sup> եւ հաճոյացաւ Աստուած, զի ունէին պտուղ, որպէս եւ իմաստուն կուսանքն: Այլ թէ ոք ասիցէ, թէ զիա՞րդ ոմանք ի հարստութեան եւ

<sup>1</sup> Բ քրճագգած:

<sup>2</sup> Բ լիցի:

<sup>3</sup> Բ ինքեան:

<sup>4</sup> Բ գործ:

<sup>5</sup> Բ պահոց:

<sup>6</sup> Բ այլոց:

ումանք յաղտեղութեան են, կէսք ի հանգիստ եւ կէսք ի վիշտս տառապին: Ձիա՞րդ ոչ հասարակաց ետ Աստուած զինչս, որպէս զարեւն, զանձրեւն, զօդ եւ զհողմս<sup>1</sup>: Պատասխանէ Յովհաննէս. նախ՝ թէ եւ զինչս անհաւասար ետ, զի գոյաւորին պատուիրեաց՝ տալ չքաւորին, որ<sup>2</sup> լինին հաւասարք\*։ Դարձեալ ասէ՝ Աստուծոյ նախախնամութենէ, զի զոմանս հարուստ եւ զոմանս աղքատս արար, զի բազում շահ լինելոյ էր<sup>3</sup> անտի: Նախ՝ զի մի՛ ամենեքեան հաղթեսցին չարեացն, որ ի մեծութենէն<sup>4</sup> լինի, որ են հոգս աշխարհի եւ պատրանք մեծութեան եւ մոռացումն հոգեւորին, կռիւք եւ ատելութիւնք եւ այլն: Սոքա ամենեքեան մեծութենէն լինին<sup>5</sup>: Երկրորդ՝ զի մեծատունքն մխիթարեսցեն զցաւս աղքատացն, եւ վարձատրեսցին, այսինքն՝ վաճառելով զմիմեանց զմարմնաւորն եւ զհոգեւորն, եւ երկօքին շատեալ օգտեսցին, որպէս ասէ առաքեալն. «Ձեր ստաւելութիւն ի նոցա նուագութիւն եւ նոցիմ նուագութիւն ձերն ստաւելութիւն» (Բ Կորնթ. Ը 14): Երրորդ՝ զի մի՛ անկարգութեամբ վարեսցին, այլ երեւեսցի կարգն առաջին<sup>6</sup> եւ վերջին: Չորրորդ՝ զի գուլթ եւ սէր տնկեսցի<sup>7</sup> ի մէջ մեծատանցն եւ աղքատաց, որպէս ասէ Սիրաք. «Սիրէ անասուն զանասուն եւ այր՝ զընկեր իւր» (հմմտ. Սիրաք. ԺԳ. 19): Հինգերորդ՝ զի միմեանց կատարեալ լիցին եւ հնազանդին պէս-պէս պիտոյից, որպէս ասէ առաքեալն. «Ծառայք հնազանդ լերուք տէրանց մարմնատրսաց, եւ տէրանցն ասէ. Մի՛ ստաւել նեղէք զծառայս, զի եւ ձեզ Տէր գոյ յերկինս» (Եփես. Զ 5): Իսկ եթէ զարեգակն չէր հասարակ տուեալ՝ բազումք<sup>8</sup> խաւարաւ կորնչէին<sup>9</sup> եւ տանջէին<sup>10</sup>: Իսկ եթէ զի՞նչ պիտոյ է<sup>11</sup> պահոցն պնդութիւն, զի ընդունելի լիցի՝ այդ է զոր ասէ Լոյծ զկնճիոն անօրէնութեան (ԾԸ 6) այսինքն՝ զկնճիոն<sup>12</sup> եւ զհոգեւոր մեղացն արձակեայ ի քէն, որ բովանդակին ամենայն ի չորս իրս. առաջին՝ ոչ զրկել զայլս, երկրորդ՝ զիւրն այլոց բաշխել, երրորդ՝ ոչ նենգել

<sup>1</sup> B անձրեւս եւ հողմս:

<sup>2</sup> A չիք որ:

\* Տես Ոսկեբերան, Սեկն. Եսայեայ, էջ 212:

<sup>3</sup> AC է:

<sup>4</sup> A մեծութեան, մեծութենէ:

<sup>5</sup> A լինի:

<sup>6</sup> A առաջնոյ:

<sup>7</sup> A տնկեսցի:

<sup>8</sup> A բազում:

<sup>9</sup> A կորնչին, չիք կորնչին:

<sup>10</sup> A տանջին:

<sup>11</sup> A չիք պիտոյ է:

<sup>12</sup> B զկնճիոնսն C զկնճիոնս:

այլոց, չորրորդ՝ այլ նենգաւորացն թողուլ: Եւ այս՝ առ ընտանիս եւ առ<sup>1</sup> օտարս: Արդ, առաջինն զայլս<sup>2</sup> չգրկել ոչ յայտնի բռնութեամբ, որպէս իշխանք եւ աւագակք եւ ոչ ի ծածուկք, որպէս գողք եւ ոչ խաբէութեամբ, որպէս վաճառողք: Իսկ երկրորդն՝ զիւրն այլոց տալ, այսինքն՝ քաղցելոց՝ կերակուր, ծարաւելոց՝ ջուր, մերկոց՝ զգեստ եւ զայլ պէտսն, որպէս<sup>3</sup> ասէ Քրիստոս՝ զօտարս ժողովել, զհիւանդս եւ զբանտեալսն տեսանել (հմմտ. Մատթ. ԻԵ 36, 39, 43): Իսկ երրորդն՝ չնենգել այլոցն եւ ոչ բանիւ տրտնջել կամ բամբասել, կամ զրպարտել, կամ հայհոյել եւ սուտ խօսել<sup>4</sup>, կամ բարկանալ եւ ոչ նենգել մտօք, հպարտանալ կամ նախանձել, ատել եւ ռիսակալել, այլ եւ ոչ նենգութիւն<sup>5</sup> գործելով, առնուլ եւ ոչ հատուցանել, հարկանել կամ սպանանել, եւ ոչ նենգել յայրատ հայեցմամբ աչաց:

Իսկ, չորրորդն, որ է թողուլ նենգաւորաց եթէ՛ մտօք խէթ ունին գքէն, եթէ բանիւ յանցեան քեզ, եթէ զպարտքն<sup>6</sup>, ըստ մարմնոյ ոչ կարեն հատուցանել: Ներել եւ թողուլ ամենեցունց, զի եւ<sup>7</sup> Աստուած զձերն թողցէ ըստ այնմ. «Եթէ թողուց մարդկան թողեալ լիցի անցա» (Յովհ. Ի 23): Արդ, այս է, որ ասէ<sup>8</sup> ըստ կարգի.

Լոյծ զկնճիոն անօրէնութեան (ՄԸ 6). Այսինքն՝ զկրկնուած եւ զշարամանութիւնս մեղացն, զի մեղքն ոչ է ուղղութիւն եւ դիւրութիւն:

Քակեալ զխարդախութիւն բռնութեան վաճառոցն, այսինքն՝ զնենգութիւն վաճառոցն, զի որպէս բռնաւորն յայտնի յափշտակէ, նոյնպէս եւ նա՝ գողութեամբ ի վաճառն:

Զամենայն մտրհակս անօրէնութեան պատառեա. Այսինքն՝ զգիր վաշխիցն, զոր սովոր են չարք ոմանք առնել արծաթոյ կամ այլ իրաց, եւ ուսիր ի հարկաց մեր Փրկչէն, զի զմտրհակս պարտուց մերոց, թողեալ, թէպէտ ոչ էր անօրէնութեան, այլ արդարութեան պարտք, այն է, որ ասացաւ. «Յաւուր որում ուտիցես ի անանէ, մահու մեռանիցիս» (ՄԱՆդ. Բ 17):

<sup>1</sup> A չիք առ:

<sup>2</sup> A չիք զայլս:

<sup>3</sup> C պէտ փիս. պէտսն որպէս:

<sup>4</sup> C ասել փիս. խօսել:

<sup>5</sup> B նենգել:

<sup>6</sup> C զրպարտանք փիս. զպարտքն:

<sup>7</sup> A չիք եւ:

<sup>8</sup> C չիք ասէ:



Արդ, զայս դատավճիռ պատուեաց Քրիստոս եւ բեւեռեաց ընդ խաչափայտին: Նոյնպէս եւ դու արայ: Արձակեա զնեղեալս թողութեամբ: Այս գերագոյն է քան զառաջինն, զի անդ զգիրս շահուցն ասաց պատառեայ, եւ աստ ասէ թէ ոչ ունիցի, ուստի հատուցանիցէ՝ մի՛ նեղեր<sup>1</sup> զնա, այլ զամենայն պարտս թող նմա, զի մի պատժեսցիս ըստ<sup>2</sup> պարտապանաց առակին: Որպէս ասէ Տէրն.

Բրդեա քաղցելոց զհաց քո (ԾԸ 7ա): Երեք ինչ ցուցանէ. նախ՝ ոչ ասէ տուր, այլ՝ բրդեա, այսինքն՝ խնամօք արա զողորմութիւն, որպէս ասէ Պօղոս. «Ջամբեցից զինչս իմ աղքատաց» (Ա Կորնթ. ԺԳ. 3): Երկրորդ՝ ասէ քաղցելոց եւ ոչ մեծատանց, զի լիցի փոխարէն այլ աղքատաց, որք<sup>3</sup> չունին հատուցանել: Երրորդ՝ զհաց քո, այսինքն՝ զքո աշխատութեամբ<sup>4</sup> վաստակելն եւ ոչ յափշտակելն<sup>5</sup> յրնկերէն:

Ջաղքատ անչարկս տար ի տուն քո, եւ զմերկս<sup>6</sup> զգեցոյ (ԾԸ 7բ): Զայսուսիկ Տէրն յինքեան<sup>7</sup> վերաբերէ՝ ասելով. «Օտար էի եւ ժողովեցէք զիս, մերկ էի զգեցուցէք» (Մատթ. ԻԵ 35): Եւ թէ ամենեւին իսկ չիցեն պատուիրանք՝ ի բնութենէդ քո ո՞չ<sup>8</sup> ողորմիս նոցա, յորժամ դու զանազան կերակուրով յագիս,<sup>9</sup> եւ զբնութենակիցն քո քաղցեալ տեսանես<sup>10</sup>, դու կերպաս զգենուս եւ նա մերկ շրջի արտաքս:

Եւ ընտանեաց զաւակի քո զակն մի՛ արկանիցես (ԾԸ 7գ): Այսինքն՝ շեղեսցես կամ դարձուցանիցես: Եւ ընտանի ոչ միայն արեւակից է, այլ եւ բնութենակիցն, մանաւանդ թէ՛ դաւանակիցն, որք ի միոյ յարգանդէ աւազանին ծնանին<sup>11</sup> եւ միով կերակուրով սնանին, եւ են անդամք միոյ գլխոյն Քրիստոսի: Այլ եւ լեզուակիցն, նա եւ<sup>12</sup> կրօնակիցն ըստ կարգի ընտանիք են միմեանց, զորս<sup>13</sup>

<sup>1</sup> Ը նեղել:

<sup>2</sup> Ը չիք ըստ:

<sup>3</sup> Ը որ:

<sup>4</sup> Ը աշխատութեան:

<sup>5</sup> Ը զափշտակել:

<sup>6</sup> Ը զմերկն:

<sup>7</sup> Ը յինքն:

<sup>8</sup> Ը չիք ոչ:

<sup>9</sup> Ը յայգիս:

<sup>10</sup> Ը չիք եւ զբնութենակիցն... տեսանես:

<sup>11</sup> Ը ուղղման նշանով ի ստորին լուսանցս:

<sup>12</sup> Ը նայել:

<sup>13</sup> Ը զոր:

պարտ է առաւել խնամել: Որպէս ասէ. «Որ ընտանեաց իրոց խնամ ոչ տա-  
նիցի՝ ի հաւատոցն ուրացեալ է եւ չար եւս է քան զանհաւատսն» (Ա Տիմոթ. Ե 8):

Հարց - Վասն է՞ր ամենայն մեծամեծ մեղացն, այսինքն՝ շնու-  
թեան, սպանութեան եւ այլոցն ոչ սոյնպէս ծանր պատիժ դնէ որ-  
պէս անագորոյնիցն ասաց<sup>1</sup> (Քմմտ. Գաղ. Ե 19-22):

Պատասխան. Զի անգթութիւնն էր պատճառ եւ սկիզբն ամե-  
նայն մեղաց, զի ոչ գթա վասն այն սպանանէ. վասն այն գողանա  
եւ զայլսն<sup>2</sup> նմանապէս: Յետ այսորիկ գողորմութիւնն փոխարէն  
կարգէ, ըստ հինգ յեղանակաց<sup>3</sup>: Եւ այս է առաջին որ ասէ. Յայն-  
ժամ ծաւալեցի կանուխ լոյսն քո<sup>4</sup> (ՄԸ 8), այսինքն՝ օգնականութիւնն  
Աստուծոյ, իբրեւ զառաւօտ սիրեցցի ի վերայ քո: Եւ վ ծաւա-  
լումն զառատութիւնն նշանակէ: Երկրորդ՝ եւ բժշկութիւնք քո վաղվա-  
ղակի հասցէ (ՄԸ 8): Այսինքն<sup>5</sup> զխեղախայթեալ՝ վերս մեղացն բժշկէ  
ի հոգոյն<sup>6</sup>: Եւ տե՛ս, զի ի մեր ձեռս է կանուխ եւ անագան բժշկու-  
թիւնն: Երրորդ՝ Եւ գնացէ առաջի քո արդարութիւն քո (ՄԸ 8), որպէս  
կարապետ եւ նուիրակ եւ քարոզ մեծաձայն առաջի թագաւորին  
ընթանան ի պատիւ նոցա, քանի՞ առաւել արդարութեան գործն  
մեծ քարոզէ եւ պատիւ գործողին, որպէս ասէ Յակոբոս. «Բարձր ի  
գլուխ պարծի ողորմութիւնն առ դատաստան» (Յակ. Բ 13): Չորրորդ՝ ասէ, Եւ  
փառքն Աստուծոյ զքեւ փակեցիս<sup>7</sup> (ՄԸ 8), որպէս ծիրանի թագաւորա-  
կան կամ բեհեզ պատուական իցէ, քան զհանդերձ արդարոյն, որ  
է փառքն Աստուծոյ, որպէս ասէ Տէրն. «Փայլեցիս արդարքն իբր զարե-  
գակն» (Մատթ. ԺԳ 43): Հինգերորդ՝ Յայնժամ կարդացես եւ Աստուած լուի-  
ցէ քեզ (ՄԸ 9): Զի՞նչ քան զայս մեծ կայցէ, որ զինչ եւ խնդրէ  
մարդ՝ լսէ եւ կատարէ Աստուած: Եւ ոչ միայն այս, այլ մինչդեռ<sup>8</sup>  
խօսիցես, ասասցէ, եթէ<sup>9</sup> ահաւասիկ հասեալ<sup>10</sup> կամ, այսինքն՝ նախ  
քան զխնդրելն կամ զհայցուածն, որ հայր գթած կամ բարեկամ

<sup>1</sup> AB ասէ:

<sup>2</sup> AB զայլն:

<sup>3</sup> AB յեղանակի:

<sup>4</sup> A լոյս քո կանուխ:

<sup>5</sup> A չիք այսինքն:

\* Չիք՝ ՆԲԳ:

<sup>6</sup> A հոգին:

<sup>7</sup> A փափեցիս:

<sup>8</sup> A չիք դեռ:

<sup>9</sup> C ասաց:

<sup>10</sup> C չիք հասեալ:

սիրելի յառաջ քան զխնդրելն տա, որպէս Աստուած խոստանայ տալ: Եւ այս զի՞նչ պատճառաւ. վասն պատառ մի հացի եւ բաժակ մի ջրոյ եւ սակաւ մի զգեստուց<sup>1</sup> եւ ի տան օթեւանին: Տե՛ս թէ զինչ տաս եւ զինչ առնուս. յԱստուծոյ՝ սէրն եւ ի մարդկանէ՝ զփառս: Եւ գիտելի է, զի տասն իրօք կատարեալ լինի ողորմութիւնն եւ ընդունելի լինի Աստուծոյ, զոր աստ կարգէ. Նախ՝ սուրբ ձեռօք եւ յարդար վաստակոց եւ միշտ եւ յօժար կամօք եւ առանց տրտնջելոյ առատ եւ զուարթ եւ աղքատաց եւ ծածուկ եւ հասարակ: Արդ, նախ՝ սուրբ ձեռօք, զի տուողն ողորմութեան մերժէ յինքենէ զմեղքն եւ ապա ընդունի Աստուած, վասն որոյ ասէ թէ՝ Մերձեսցես դու ի քէն զկնճիոն. որ է մեղքն, ապա թէ ոչ ի մեղաւորաց ոչ ընդունի զնուէրս, որպէս այլուր ասէ. Թե մեղաւորն մատուցանիցէ Նաշիհ պատարագ՝ այնպէս որ թէ զշուն ոք մորթիցէ (ԿԶ 3) եւ այլն:

Երկրորդ՝ զի ողորմութիւնն ոչ իցէ յափշտակութեանց կամ ի գովութեանց որպէս ասէ, թէ մերժեսցես զձեռնձգութիւն, այլ պիտոյ է ի հալալ վաստակոց, որպէս ասէ Առական. «Պատուես զՏէր ի քոց արդար վաստակոց» (Առակ. Գ 9):

Երրորդ՝ զի ասէ զբանս տրտնջման, որպէս եւ Պօղոս ասէ. «Չամենայն ինչ արարէք՝ առանց տրտնջելոյ» (Փիլիպ. Բ 14), զի տրտունջն պղծէ զգործն, ապականէ զպտուղն, դառնացուցանէ զքաղցրն, զի տրտունջն նշանակ է ծոյլ եւ անյօժար<sup>3</sup> սրտի, այլ յորժամ գործէ ձեռք, լռեսցէ բերանդ:

Չորրորդ՝ զի միանգամ կամ երկիցս առնիցես զողորմութիւնն եւ բաւական համարեցին<sup>4</sup>, այլ յարածամ<sup>5</sup>, որպէս ասէ առաքեալն. «Ողորմութիւն եւ հաւատք ի քէն մի պակասեսցին (հմմտ. Առակ. Գ 3) եւ դարձեալ ասէ. Մի դանդաղիր բարի առնել, երբ ձեռնհաս իցես (Առակ. Գ 25), եւ ինքն ասէ. Տացես քաղցելոց զհաց (ԾԼ 7), որ նշանակէ մշտնջենաւորին, զի միշտ քաղցիցի ոք: Հինգերորդ՝ զի իցէ յօժար կամօք որպէս ասէ. Տացես զհաց քո սրտի մտօք (ԾԼ 10) եւ այնպէս պարտ է յօժարութիւնն որպէս թէ առնուս եւ ոչ թէ տաս: Եւ արդարեւ առնումք, քան թէ տամք, զի տամք սակաւ զչնչին եւ զա-

<sup>1</sup> C չիք մի:

<sup>2</sup> B գոր եւ առնիցէք *փիս*. ինչ արարէք:

<sup>3</sup> CD անյուսալի *փիս*. անյօժար:

<sup>4</sup> C չիք եւ բաւական համարեցին:

<sup>5</sup> A յամենայն ժամ *փիս*. յարածամ:

պականեցաւ իրս: Եւ առնումք զմեծ պարգեւս անապական կենացն: Վեցերորդ՝ զի կարօտելոցն առնումք զողորմութիւն, որպէս ասէ. Զանձինս կարօտեալս լցոյ (10): Զայս եւ Տէրն Հրամայէ. «Տուր փոյս այնոցիկ, ուստի ակն ոչ ունիցիս» (Ղուկ. Զ 35) եւ այլն: Եւթներորդ՝ զկարօտեալս յագեցուցես, այսինքն՝ առատ տալ զողորմութիւնն եւ ոչ ճշդելով որպէս ասէ Պօղոս «Որ ճշդտելով սերմանէ ճշդելով հնձեսցէ» (Բ Կորնթ. Թ 6), եւ առատացն ասէ. «Աստուած իմ լի արասցէ զամենայն բարութիւնս ձեր» (Փիլիպ. Դ 19): Ութերորդ՝ զուարթ երեսաւք տալ, որպէս ասէ Սողոմոն. «Զտուրս զուարթ առատս սիրէ Աստուած» (Առակ. ԻԲ 9), զի ոչ այնքան ի տուրս նայի Աստուած, որքան ի կամս տուողին, որպէս գովեցաւ կիրնն այրի, որ զերկու փողն էարկ զանձանակն, քան որք բազումս արկին (տե՛ս Մրկ. ԺԲ 41-44): Իններորդ՝ պարտ է առնել զողորմութիւն ի ծածուկ, ըստ այնմ. «Մի գիտասցէ ձայս քո զինչ գործէ աջ քո, զի Հայր քո տեսանէ ի ծածուկ, հատուցէ քեզ յայտնապէս» (Մատթ. Զ 4): Տասներորդ՝ զի պարտէ բաշխել զողորմութիւն առ Հասարակ Հարեաց եւ բարեաց, արդարոց եւ մեղաւորաց եւ մի՛ ընտրել եւ մի՛ քննել, զի ոչ է ժամանակս ընտրութեան, այլ՝ ողորմութեան, ասէ սուրբն Յոհան Ոսկէբերան<sup>1</sup>, ըստ այնմ. «Եղերուք դուք գթած որպէս Հայրն ձեր երկնայոր գթած է» (Ղուկ. Զ 36), զի «Ծագէ զարեգակն ի վերայ չարեաց եւ բարեաց եւ սօժէ անձրեւ արդարոց եւ մեղաւորաց» (Մատթ. Ե 45, 46): Այս թէ որքան իրք պիտոյ են, զի կատարեալ լիցի ողորմութիւն: Այժմ դարձցուք վերջստին փոխարէն<sup>2</sup> ողորմութեանն, որ ասացաք զհինգն: Իսկ վեցերորդն այս<sup>3</sup> է, որ ասէ. Յայնժամ ծագեսցէ ի խաւարի լոյս քո (Մ 10), այսինքն է՝ զի թէ վիշտք եւ փորձութիւնք եւ տրտմութիւնք հոգեւոր եւ մարմնաւոր փակեալ իցէ քեզ շուրջանակի որպէս խաւար, այնքան կարող է զօրութիւն ողորմութեանն, զի յորժամ ծագէ ի վերայ քո, որպէս լոյս արեգականն փարատէ զխաւար կարեաց քոց: Եւ ոչ միայն այս, այլ եւ զհոլորն յաւիտենական շիջուցանէ, որպէս ասէ Սիրաք. «Զբորբոքեալ հոյր ջուր շիջուցանէ եւ զմեղս քանն ողորմութիւն» (Սիրաք Գ 33): Եւթներորդ՝ Եւ<sup>4</sup> եղիցի Աստուած քո ընդ քեզ յամենայն ժամ: Եւ այլ զի՞նչ մեծ քան զայս իցէ, որ Աստուած ընդ մարդոյն լինի յամենայն ժամ, զայս խոստացաւ աշակերտացն. «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն ատուրս կենաց միւնչեի ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԻԸ 20):

<sup>1</sup> A չիք Ոսկէբերան:

<sup>2</sup> C ի փոխարէն:

<sup>3</sup> C չիք այս:

<sup>4</sup> AC չիք Եւ:

Ութերորդ՝ զի ասէ. Լցցի ըստ<sup>1</sup> ցանկութեան անձն քո իբրև զպարտեզ ջրալից» (ԺԸ, 11): Այսինքն՝ այնպէս առատանայ քո բարութիւնքն հոգեւոր եւ մարմնաւոր, զի զոր ինչ ցանկաս, լինիցի ի քեզ որպէս Յորայ եղեւ: Տե՛ս, թէ որքան շինուածս ունէր, քանի վարթամութիւնս, վասն որոյ ասէր. «Ոռոգանէին լերինք իմ կաթամբ» (Յովբ. ԻԹ 6), եւ այս ոչ վասն ագահութեան եւ տմարդութեան եղեւ, այլ՝<sup>2</sup> վասն մարդասէր եւ առատ բարուցն, որ հայր էր որբոց եւ այրեաց, ոտք կաղաց եւ աչք կուրաց, որոյ բաց էին դրունքն հանապազ աղքատաց: Իններորդ՝ զի<sup>3</sup> ասէ. Եւ շինեսցին ատրակք քո յատենից (ԿԱ, 4): Այսինքն՝ զի ողորմութեամբ շինին<sup>4</sup> զքաղաքք եւ տունք աւերեալք, ըստ մարգարէին: Ասացէր, թէ աշխարհս ողորմութեամբ շինեսցի. աստ՝ մարմնաւորն եւ անդ՝ հոգեւորն եւ յաւիտենից<sup>5</sup> յարկն պատրաստի վասն ողորմութեան, ըստ այնմ. «Եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ» (Մատթ. ԻԵ 34) եւ այլն:

Տասներորդ՝ զի ասէ. Եղիցին ճիմունք քո մշտնջենաւոր յազգաց յազգս (ԾԸ, 12): Այսինքն՝ զաւակք եւ յիշատակք քո մշտնջենաւոր կացցեն ի վերայ երկրի: Եւ յիրաւի է իսկ, զի թէ վասն անողորմութեանն սատակեսցի զաւակ մարդոյ, որպէս ասէ Դաւիթ. «Սատակեսցի յերկրի զաւակ նորա փոխանակ զի ոչ յիշեաց առնել զողորմութիւն» (Սաղմ. ԼԳ 17), ապա յայտ է թէ վասն ողորմութեան անջինջ մնա յիշատակ մարդոյն եւ զի սոյնպէս եւ եւս քան զայս առաւել փոխարէն կա ողորմութեանն վասն, վասն այսորիկ Աստուած ի սերմ առակէ զողորմութիւն, եւ թէ՛ Սերմանեցէք զարդարութիւն եւ հնձեցէք զպտուղն կենաց (ճմմտ. Բ Կորնթ. Թ 6), զի որպէս սակաւ սերմանի եւ բազմապատիկ հնձի, նոյնպէս եւ ողորմութիւնն, որպէս ցուցաւ: Այսքան առ այս:

Կոչեսցես զշաբաթս փափուկս նուիրեալս Աստուծոյ եւ փառաւորեալս (ԾԸ 13). Փափուկ ասէ վասն հանգըստեանն, զի Աստուած ի նմա հանգեալ յամենայն գործոյ Իւրոց: Եւ մեք աստ մարմնով հանգչիմք: Եւ պատկեր է հանգստեան արդարոց յօրն վերջին, եւ նուիրեալ է, զի սրբեաց զնա Իւր, եւ փառաւորեալ, զի օրհնեաց զնա:

<sup>1</sup> Ը չիք ըստ:

<sup>2</sup> Ա եւ փիւ. վասն:

<sup>3</sup> B փոխարէն է որ փիւ. զի:

<sup>4</sup> A շինեսցին:

<sup>5</sup> A յաւիտենական:

Ոչ խօսեցցիս բան ինչ բարկութեան բերանով քո (13): Տե՛ս, զի եւ այս գործէ եւ չար եւս դժնդակ, քան զամենայն գործս ընդդէմ հրէիցն է, որք միայն դատարկանան ի գործոց եւ զամենայն մեղս գործեն բերանով եւ ձեռօքն եւ այլովքն, եւ պղծեն շաբաթս եւ զլեզուս եւ զբերանս իւրոց: Նոյնպէս եւ այժմ քրիստոնեայք յաւուր կիրակէի դատարկանան ի գործոց եւ զնեն եւ վաճառեն եւ ստեն եւ նենգեն եւ կռուին, արբենան եւ պողընկին եւ զամենայն չարիս առաւել ի կիրակի գործեն:

Այս է անցա ուխտ, ասէ Տէր. Հոգին իմ, որ ի քեզ է եւ բանքն, գոր ետու<sup>1</sup> ի բերան քո (ԾԹ 21): Աստ յայտնապէս զերրորդական անձնաւորութիւնն յայտնէ: Տէր՝ Հայր եւ Հոգին Իւր՝ Սուրբ Հոգին եւ Բան՝ Որդին: Զայս ուխտ, այսինքն՝ զդաւանութիւն Երրորդութեանն Հոգովն Սրբով ուխտեմք մկրտութեամբ ավազանին եւ ունիմք հանապազ ի բերան մեր եւ զաւակք մեր ազգէ յազգ մինչեւ յաւիտեան:

- ԾԵ -

Լուսաւորեաց, լուսաւորեաց Երուսաղէմ, զի հասեալ է լոյս քո (Կ, 1), այլ թարգմանքն ասեն՝ Արի եւ լուսաւորեաց: Երուսաղէմ նշանակէ զեկեղեցիս հեթանոսաց, որ անկեալ եւ հնազանդեալ էր մոլորութեամբ մեղաց եւ կռապաշտութեամբ<sup>2</sup>, վասն որոյ ասէ. Արի, որ անտիսդ եւ լուսաւորեաց ի խաւարմանէդ, իսկ ըստ Եւթանասնից, որ կրկին է լուսաւորեաքն, զի յետ առնելոյ շնորհացն ծուլութեամբ եւ ասպերախտութեամբ զրկին<sup>3</sup> ի լուսոյ շնորհաց, վասն որոյ կրկնէ, զի յորժամ ընդունիցիմք՝ անիբացղնելի պահիցիմք միշտ: Զի հասեալ է լոյս քո, որ է Քրիստոս: Զայս եւ Պօղոս ասէ յԵփեսացոցն. «Արի, որ անջեսդ եւ լուսաւորեսցէ զքեզ Քրիստոս» (Եփես. Ե 14): Եւ զի ոչ է յազգս<sup>4</sup> այս զգալի լուսոյն, յայտ է յերից. Նախ՝ զի յորդորէ՝ լուսաւորեաց, լուսաւորեաց ասելով, զի յորժամ երեւի լոյսս այս, կամաւ եւ ակամա լուսաւորէ՝ զի՞նչ շահէր ասելովն իսկ: Երկրորդ՝ զի ասէ լոյս քո, եւ արդ լոյս այս ոչ է առանձնակի ումեք այլ առ հասարակ: Երրորդ՝ զի ասէ. Փառք Տեառն ի վերայ քո ծագեցին: Ապա յայտ է, թէ վասն

<sup>1</sup> Ե ետուր:

<sup>2</sup> Ա կռապաշտութեան:

<sup>3</sup> Կ զրկէն:

<sup>4</sup> Ե չիք յազգս:

այլ իմն իմանալի լուսոյ ասէ որոյ ուղեկից փառքն Աստուծոյ է, զի փառք արեգականն կամ աստեղաց փայլումն իւրեանց են առաւել եւ նուազ, ըստ Պօղոսի. «Այլ փառք արեգականն եւ այլ փառք լուսնի» (Ա Կորնթ. ԺԵ 41), իսկ Աստուծոյ փառքն է իմանալի ընդ շնորհացն ծագեալ, որ է Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ լուսաւորեաց գեկեղեցի երեւմամբն ի մարմնի, որպէս ասէ Դաւիթ. «Տէր՛ Աստուած մեր երեւցաւ մեզ» (Սաղմ. ԾԺԷ 27), որ եւ ճառս այս Եսայեա ի վեցերորդ կարգի ընթերցուածիս է<sup>2</sup> եղեալ ի խորհուրդ վեցերորդ դարուն, յորում Լոյսն աշխարհի երեւցաւ, եւ վեցերորդ յեղանակաւ լուսաւորեաց զմեզ, որ վեց իրօք խաւարեալ էաք. Նախ՝ յանգիտութեան խաւարէ ի լոյս գիտութեան: Երկրորդ՝ ի մեղացն յարդարութեան լոյս: Երրորդ՝ կոռցն ի լոյս աստուածապաշտութեանն: Չորրորդ՝ ի տրամութեանցն յուրախութեան լոյսն, ըստ որում մերժեաց զամենայն արտօսը յամենայն<sup>3</sup> յաչաց<sup>4</sup>: Հինգերորդ՝ ի ստուերաց մահու ի լոյս կենաց, ըստ այնմ՝ «Խափանեաց զմահ եւ լուսաւոր արար զկեանս եւ զանեղծութիւն» (Բ Տիմոթ. Ա 10), ասէ: Վեցերորդ՝ լուսաւորեաց եւ զգալի տեսութիւնս աչաց մարդկան,<sup>5</sup> որպէս ի ծնէ<sup>6</sup> կուրին: Ապա այնու յիրաւի<sup>7</sup> կանուխ ժամանակօք աւետէ մարգարէս գեկեալ հասեալ Լոյսն ճշմարիտ, որ լուսաւորէ զամենայն մարդ<sup>8</sup>, որ գալոց է յաշխարհ:

Արդ,<sup>9</sup> գիտելի է, թէ վասն է՞ր լոյս անուանի Քրիստոս ըստ բնական յեղանակի, ասացեալ է յայլում վայրի, իսկ աստանօր ըստ լուսաւորելոյն խնդրի բազում պատճառս. Նախ՝ զի որպէս լոյսն ոչ ըստ բնութեան ճառագայթիցն լուսաւորէ<sup>10</sup>, այլ ըստ զօրութեան աչաց այս է, զի կոյրն ամենեւին ոչ տեսանէ եւ որ խփէ գաչն, իսկ բժոտն սակաւ տեսանէ եւ զօրաւորն առաւել լուսաւորի: Նոյնպէս եւ անհաւատքն եւ որք կամաւ ուրանան՝ ոչ լուսաւորին<sup>11</sup> ի Քրիստոսէ, իսկ թերիքն ի հաւատքն բժոտք են: Իսկ կա-

<sup>1</sup> A չիք Տեր:

<sup>2</sup> C չիք է:

<sup>3</sup> C չիք յամենայն:

<sup>4</sup> C յաչաց:

<sup>5</sup> C չիք մարդկան: A մարդկան աչաց (ետևանաջությունն ուղղված):

<sup>6</sup> C գի:

<sup>7</sup> C յիրաւէ փիս. այնու հիրաւի:

<sup>8</sup> CD մարդկան:

<sup>9</sup> B Եւ արդ:

<sup>10</sup> A ոչ լուսաւորէ:

<sup>11</sup> CD լուսաւորուին:

տարեալքն հաւատով եւ մաքուր գործով առաւել լուսաւորին: Երկրորդ՝ ի լուսոյն ոմանք լուսաւորին եւ զայլս լուսաւորեն, որպէս ապակի եւ ջուր: Եւ ոմանք լուսաւորին, այլ ոչ լուսաւորեն, որպէս բամբակ կամ երկաթ, ոմանք ոչ լուսաւորին եւ ոչ լուսաւորեն, այլ եւ զայլս ստուերաւ խաւարեն, որպէս քար եւ հող: Նոյնպէս եւ առաքեալքն, հայրապետք եւ վարդապետք լուսաւորեալք ի Քրիստոսէ եւ լուսաւորեն զայլս, ըստ այնմ. «Դուք էք լոյս աշխարհի» (Մատթ. Ե 14), իսկ հավատացեալ<sup>1</sup> ժողովուրդք միայն լուսաւորին ինքեանք, ըստ այնմ. «Ես լոյս յաշխարհ եկի, որ հաւատայ Յիս՝ ի յաւարի մի մնասցէ» (Յովհ. ԺԲ 46), այլ ընկալցի<sup>2</sup> զլոյս կենաց, իսկ որք ոչ լուսաւորին, որպէս երկրասէրքն եւ քարոզացեալքն անզղջութեամբ, ինքեանք ոչ լուսաւորին, այլ եւ զայլս ի ստուէրս մեղաց արգելուն, ըստ այնմ.<sup>3</sup> «Դուք ոչ մտանէք, եւ այլոց չտայք թոյլ մտանել» (Մատթ. ԻԳ 13): Երրորդ՝ որպէս լոյսն հերքէ զխաւար, եւ լուսաւորէ զօդ, նոյնպէս եւ Քրիստոս փարատեաց զտրամուծիւն մեղաց եւ տգիտութեան<sup>4</sup> եւ ուրախացոյց զիտութեամբ եւ արդարութեամբ լուսոյն, որպէս ասացաւ ի վերոյ<sup>5</sup>, զի այն է փառօք ծագումն<sup>6</sup>, վասն որոյ ասէ. «Փառք Տեառն ի վերայ քո ծագեացիմ» (հմմտ. Ղուկ. Բ 9): Չորրորդ՝ որպէս լոյսն փութանակի եւ զամենայն հեռաւորս լուսաւորէ, նոյնպէս եւ յերեւելն Քրիստոսի փութով լուսաւորեցան հեռացեալ ազգ հեթանոսաց, որպէս ասէ. «Գնասցեն հեթանոսք ի ծագել լուսոյ քո» (հմմտ. Յայտ. ԻԱ, 24): Հինգերորդ՝ որպէս ընդ ծագել լուսոյն եւ ջերմութիւնն սփռի զուզաչափ գոլով, այսպէս եւ ընդ բանին Քրիստոսի շնորհք<sup>7</sup> Սուրբ Հոգւոյն ծաւալի էակից գոլով եւ հաւասար Աստուած:

Վեցերորդ՝ զի որպէս ընդ ծագելն մեծ լուսոյն ծածկին ամենայն լուսաւորք, նոյնպէս և ի ծագելն իմանալի լուսոյն Քրիստոսի, նշոյլք օրինաց զտեղի առին, ըստ այնմ. «Լրումն օրինաց եւ մարգարէիցն Քրիստոս է» (Հոռմ. Ժ 4): Եւթներորդ՝ որպէս լոյսն յարեւելից ելեալ եւ, խոնարհեալ ի մուտս, ընդ երկրաւ ծածկի եւ դարձեալ ծագէ, նոյնպէս եւ Քրիստոս յարգանդ Կուսին իբրեւ յարեւելից ծնեալ

<sup>1</sup> C հաւատացեալք:

<sup>2</sup> C ընկալաք *փիս*. այլ ընկալցի:

<sup>3</sup> AB որպէս ասէ *փիս*. ըստ այնմ:

<sup>4</sup> AB անգիտութեան:

<sup>5</sup> A որպէս ի վերոյ ասացաւ:

<sup>6</sup> A փառք ծագման:

<sup>7</sup> CD շնորհիւ:



եւ բազմազան շնորհօք գտնօրէնութիւնն կատարեալ եւ յետոյ ի գերեզման մտանել եւ յարութեամբն վերստին զամենայն լուսաւորեալ, որպէս ասէ. Գնասցեն թագաւորք ի լոյս քո (Կ 2): Ութերորդ՝ որպէս լոյս ընդ ծագելն<sup>1</sup> իւր գերեկեան ճանապարհն փոխէ հեռանալովն եւ մերձենալովն, նոյնպէս լոյսն<sup>2</sup> ճշմարիտ նախ յիւրան եկն եւ ոչ ընկալան չրէայքն եւ յետ յարութեանն լոյսն յայտնեցաւ հեթանոսաց, ըստ այնմ, որ ասէր. «Այստիկետեւ մկրտեցէք զամենայն հետաւորս» (Մատթ. ԻԸ 19-20), զի մերձենալովն ի մեզ հեռացաւ ի հրէիցն, որպէս յորժամ մերձ էր ի նոսա եւ հեռի՝ ի հեթանոսաց: Իններորդ՝ լուսովն տեսանեմք զամենայն զգալիս՝ որոշեմք զլաւսն եւ զվատթարսն եւ ուղիղ ընթանամք (Սաղմ. ԼԵ 11): Նոյնպէս եւ Քրիստոսիւ տեսանեմք զամենայն իմանալի իրս, ըստ այնմ. «Որ գնայ ի տունջեան<sup>3</sup> ոչ գայթակղի», եւ «Թէ գնացէք միմեզնէն զլոյսն ընդ ձեզ ունիք» (Յովհ. ԺԱ 9, ԺԲ 35): Տասներորդ՝ զի ի մերձենալ լուսոյն ի ձայն հաւուկն յարուցեալ թօթափիմք զքուն եւ զգեցեալ սկսանիմ յիւրաքանչիւր գործս, ըստ այնմ. «Ի ծագել լուսոյ, ելանէ մարդ ի գործս իւր միմեզնէն յերեկոյ» (Սաղմ. ԾԳ 22): Նոյնպէս եւ յորժամ փայլակն յարեւելից ծագեսցի ահ եղեւ սաստիկ հայրական փառօք, յայնժամ ի ձայն<sup>4</sup> փողոյն յառնեն ամենայն ազգ մարդկան ի մահահանգիստ քնոյն եւ զգեցեալ զանապական մարմինս հրաւիրին յիւրաքանչիւր պատրաստեալ տեղիս, ըստ այնմ. «Որոց զբարիս գործեալ իցէ» (Յովհ. Ե 29) եւ այլն: Որոց եւ մեզ լիցի տեսանել զլոյսն կենաց ի ձեռն լուսանորոգ աղօթից ձերոց. ամէն<sup>5</sup>:

Ձի ահա խաւար ծածկեաց գերկիր եւ մառախուղ՝ զհեթանոսս: Խաւար՝ մեղաց եւ մառախուղ՝ կռոցն: Ասաց թէ՛ հասեալ է լոյս քո: Այժմ զիս՞րդ ասէ թէ. Խաւար ծածկեաց գերկիր (Կ 2). այս է՝ զի իսրայէլացւոցն լոյս զազատիլն ասէ եւ յայնժամ հեթանոսք ի խաւարի էին, զի Բաբելացիքն ի ծառայութիւն մատնեցան, իսկ առ մեզ լոյս<sup>6</sup> Քրիստոս, զի հաւատացեալքն լուսաւորեցան եւ անհաւատքն ի խաւարի մնացին, ըստ այնմ. «Ի դատաստան եկի, զի որք ոչն տեսան եւ կուրացին» (Յովհ. Թ՝ 39):

<sup>1</sup> CD ծագումն:

<sup>2</sup> B յոյսն փիս. լոյսն:

<sup>3</sup> B տունէ:

<sup>4</sup> CD ձեռն:

<sup>5</sup> AB չիք ամէն:

<sup>6</sup> C չիք լոյս:

Եկեացեն ի քեզ երամակք ուղտուց եւ խաշինք Կեդարու եւ խոլքն Նաբեովթայ եւ արծաթ եւ ոսկի (Կ 6-7) եւ այլքն: Զպատարագս<sup>1</sup> հեթանոսացն նշանակէ, որ առին վարձս փոխանակ անարգութեան<sup>2</sup> իւրոց եւ փոխանակ աւարին, որ աւարեցան ի գերութիւնն. որպէս եւ յայնժամ առին զվարձս յեւանելն յԵգիպտոսէ, նոյնպէս եւ աստ\*:

Եւ տուն աղօթից իմոց փառաւորեսցի (Կ 7), զի «առաւել յիմէին փառքն անորա վերջինն, քան զառաջինն», որպէս ասէ Անգէոս (Անգ. Բ 10): Այլ ի վերայ եկեղեցւոյ կատարի հոգեւորապէս, զի ուղտն անմաքուր կենդանի է եւ խոհեմ եւ անպատարագելի յօրինացն նշանակէ զհեթանոսս, որ անմաքուր եւ անսուրբ էին ի կռապաշտութեանն, իսկ յորժամ հաւատացին ի Քրիստոս եւ մաքրեալ սրբեցան աւազանաւն, եղեն խոհեմագոյնք խորհրդովք եւ մերձաւորք բանին Աստուծոյ: Իսկ ասելն<sup>3</sup> թէ՛ ծածկեացեն զքեզ՝ զբազմութիւնն նշանակէ: Եւ խոլքն Նաբեովթայ ածցին նշանակէ ի հրէից զհաւատացեալքն՝ ի Քրիստոս, մանաւանդ՝ զերանելի առաքեալս, որ ի Քրիստոսէ ածան<sup>4</sup>. Նախ՝ զի խոլքն առաջնորդ է հօտի եւ առաքեալքն առաջնորդք հօտին Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Արածեա գոչխարս իմ» (Յովն. ԻԱ 15), եւ Պօղոս ասէ. «Ո՞ք արածիցէ խաշն՝ եւ ի կաթանէն ոչ կերիցէ» (Ա Կորնթ. Թ՝ 7): Երկրորդ՝ զի<sup>6</sup> խոլքն ծնող է գառանց եւ առաքեալքն՝ ժողովրդոց անմեղաց, ըստ այնմ. «Ի Քրիստոս Յիսուս ւսետարանաւն եւ ծնայ զձեզ» (Ա Կորնթ. Դ 15): Երրորդ՝ զի երկոքուժք կատարեալ է, այսինքն՝ որոճող եւ կճղակահերձ, եւ կատարեալք էին առաքեալքն ըստ օրինացն եւ ըստ շնորհացն<sup>7</sup>: Չորրորդ՝ զի սուրբ<sup>1</sup> կենդանի է, եւ առաքեալքն

<sup>1</sup> C Զպատարագ:

<sup>2</sup> A անարգանաց:

\* Չեղինակն այստեղ ի մտի ունի բացառապէս հոգևոր ավարը, այսինքն՝ եգիպտական գիտությունը, որից հրեաները վերցրին այն կարևորը, ինչն անհրաժեշտ էր իրենց կրոնական փորձառությանը, որովհետև, ինչպես նկատում է Ռոզգինսերը «Սուրբ սրբոց անոթները պատրաստված էին այն ավարից, որ Իսրայելը տարավ Եգիպտոսից» (Ս. Գրիգոր Արանչելագործ, Նամակներ, 2): Չրեաների կողմից եգիպտացիներին հասցված վնասը, կողոպուտը (Ելք 9 22, ԺԱ 2) Ս. Իրինեոսի և Օգոստինոսի բացատրությամբ այլաբանությունն է քրիստոնյաների՝ հեթանոսական գրվածքներում առկայծող ճշմարիտն ու հայտնութեանականն ընտրելու և վերցնելու իրավունքի. տե՛ս Օգոստինոս Երանելի, Խոստովանություններ, Երևան, 2002, էջ 336, ծնթ. 47:

<sup>3</sup> AB այն փխ. ասելն:

<sup>4</sup> CD ածեան:

<sup>5</sup> CD Ո իցէ հովիւ խաշանց փխ. Ո՞ք... խաշն:

<sup>6</sup> AC չիք զի:

<sup>7</sup> A շնորհաց:

սրբեալք ի Քրիստոսէ, ըստ այնմ. «Դուք սուրբ էք ամենեքեան» (Գործք Բ 4), որ՝ ի վերնատունն ընկալան զՀոգին Սուրբ<sup>2</sup>: Հինգերորդ՝ զի պատարագելի էր խոյ, ըստ այնմ. «Արու տարետր լիցի» (Ելք ԺԲ 5) եւ առաքեալքն նուիրեցին զանձինս վասն Քրիստոսի, որպէս ասէ Պօղոս. «Նուիրիմ ի վերայ պատարագի պաշտամանս այտորիկ» (Փիլիպ. Բ 17), եւ զի անդ մեծ էր ընտրութիւն ի կենդանիս զոհիցն, այսինքն՝ ի սուրբն եւ յանսուրբն եւ դարձեալ՝ յարատաւորն եւ յանարատն, իսկ աստ հոգոցն առաքինութիւն խնդրի եւ թէ այն գտցի այլ. «Չիք խտիր հրէի կամ հեթանոսի» (Հռոմ. Ժ 12) եւ այլն, զի «Պատարագ Աստուծոյ Հոգի խոնարհ» (Սաղմ. Ծ 19):

Եւ խաշիւքն Կեդարու ժողովեցին առ քեզ (Կ 7ա): Կեդարն «խաւար» թարգմանի, որ նշանակէ զամենայն խաւարեալս մեղօք, որք ժողովին ի հաւատս եւ լուսակիրզն փայլեն լուացմամբ աւազանին եւ նորոգութեամբ հոգոյն:

Եւ տուն աղօթից իմոց փառաւորեցի (Կ 7բ), որ է եկեղեցի Քրիստոսի, քան զհրէական տաճարն. Ով են սոքա, որ իբրեւ զամպս թոուցեալ գան (Կ 8): Հիանալով ասէ, զոր յառաջն ծանրամարմին ուղտս անուանեաց եւ խաշիւն Կեդարու՝ վասն անհաւատութեան, այժմ ի ձեռն հաւատոցն թեթեւացեալք ամպոյ նմանեցին, որք ցօղեն զցօղ հոգեւոր ի յանդս եկեղեցոյ: Այլ եւ եղեն աղաւնիք սպիտակափայլք եւ զգօնութեամբ զարդարեալք, ծնունդք այնր աղաւնոյ, որ էջ ի Յորդանան: Այս է ձագախառն երամացեալ հսկայն, որ ասէ. Ամենեքեան ի Սաբա եկեցեն (Կ 6), այսինքն՝ ի ձեռն ներքինոյն Կանդակա բերել կնդրուկ (հմմտ. Գործք Ը 27), որ է անուշահոտ աղօթք սրբոց, եւ ոսկի՝ զանբիծ հաւատն, եւ ականս պատուականս՝ զանազան առաքինութիւնք են:

Հարց . Զի՞նչ է միայն Կաթողիկէ Առաքելական եկեղեցի:

Պատասխան. Յայտնի են զգալապէս, զի փոխանակ միոյ հրէական տաճարին<sup>3</sup> հազարք եւ բիւրք շինեցին զեկեղեցիք<sup>4</sup> ընդ ա-

<sup>1</sup> B չիք սուրբ:

<sup>2</sup> B չիք որ... Սուրբ:

<sup>3</sup> B տաճարի:

<sup>4</sup> D չիք զեկեղեցիք:

մենայն աշխարհիս<sup>1</sup>: Այլ եւ հոգեւորապէս եկեղեցի մարդ է կենդանի վիժօք շինեալ ի վերայ ճշմարիտ<sup>2</sup> հիմանն Քրիստոսի, այսինքն՝ հաւատացեալք ի հաւատս Քրիստոսի միայն ասի, զի հիմն այլ ոչ ոք է բայց միայն Քրիստոս (հմմտ. Ա. Կորնթ. Գ. 11): Կաթողիկէն ընդհանուր լսի եւ Առաքելական, զի քարոզութեամբ առաքելոցն շինեցաւ եւ ոչ որպէս հինն՝ ի ձեռն մարգարէիցն, զի նախ զառաքեալս ի մէջ եկեղեցւոյ ասէ:

Ոչ եւս եղիցի քեզ (Կ 19ա) արեգակն լոյս տուրնչեան, եւ լուսինն ի գիշերի (Կ 19) եւ այլն: Երիւք է իմանալ:

Նախ՝ ի վերայ Իսրայէլի, զի յետ դարձցին ոչ եւս եղիցին քեզ ապաստան սնոտի լոյս լուսաւորացդ, այլ Աստուած եղիցի քեզ յոյս<sup>3</sup> յաւիտենական եւ լոյսք լուսաւորացդ ոչ պակասեսցին ի քէն<sup>4</sup>: Երկրորդ՝ ի վերայ հաւատացելոցս. Ոչ եղիցի քեզ արեգակն ի լոյս (Կ 19): Ոչ զայն ասէ, թէ պակասին լուսաւորքդ, այլ թէ՛ այնքան ոչ լուսաւորեն, որպէս Աստուած զմիտքս լուսաւորէ եւ թէպէտ Տէր եղիցի քեզ լոյս, սակայն արեգակն, որ է Աւետարանն եւ լուսինն՝ օրինացն, ոչ պակասեսցէ ի քէն: Երրորդ՝ ոմանք ասեն զայս եւ ի կատարածին, զի ոչ է պիտոյ զգալի լոյս արեգականն եւ ծագումն լուսնի, զի Տէր եղիցի լոյս յաւիտենական, այլ եւ ոչ պակասին նոքա մտանելով եւ ելանելով, զի դադարին ի գնացիցն:

Եւ Տէր ընդ ժամանակս ժամանակս ժողովեցից զնոսա (Կ 22): Զի Իսրայէլ երբեմն Կիւրոսիւ եւ երբեմն Դարեհիւ եւ երբեմն Արտաշեսիւ ժողովեաց յԵրուսաղէմ, իսկ հաւատացեալս զՀրէայս ժողովեաց զոմանս ի ձեռս առաքելոցն եւ զայլսն ի կատարածի զհարիւր քառասունչորս հազար կնքեալսն, իսկ զհեթանոսս զոմանս յերրորդ ժամունն եւ զոմանս ի վեց եւ զայլսն յիւրաքանչիւր ժամու կոչէ:

- ԾԶ -

Հոգի Տեառն ի վերայ իմ (ԿԱ 1ա), այսինքն՝ մարմնաւորութեանս: Տե՛ս զԵրրորդութեանն յայտնութիւն. Ինքն եւ<sup>5</sup> Տէրն եւ Հոգին,

<sup>1</sup> CD աշխարհ:

<sup>2</sup> A ճշմարտութեան:

<sup>3</sup> CD չիք յոյս:

<sup>4</sup> A գքէն:

<sup>5</sup> D չիք եւ:

վասն որոյ եւ օժ իսկ զիս (ԿԱ 1բ): **Տես գանձառ միաւորութիւնն, զի ասէ.** Օժ Հոգին եւ ոչ արտաքոյ զմարմինս, որպէս երկաբնակ բաժանողացս: **Զայս եւ Պետրոս ասաց.** «Զոր օժ Աստուած Հոգովն Արքով եւ զօրութեամբ» (Գործք Ժ 38): **Եւ թէ,** «գնա Տէր եւ օժեալ Աստուած արար» (Գործք Բ 36): **Եւ Դաւիթ ասէ.** «Օժ զքեզ Աստուած, Աստուած քո իղոյվ ուրախութեան անուելի քան զընկերս քո» (Սաղմ. ԽԴ 8, Եբր. Ա 9), **իսկ թէ զի՞նչ է առաւելութիւն օժմանն Քրիստոսի եւ թէ որքանաբար ասի օժումն, ասացեալ է և այս յայլում վայրի:** Եւ զի ոչ վասն կարօտութեան ընկալաւ զՀոգին, յայտ է յերից. Նախ՝ զի իւր է Հոգին եւ զիւր Հոգին կարօտութեամբ զիա՞րդ առնու ինքն,<sup>1</sup> ըստ այնմ. «Որ զՀոգին Քրիստոսի ոչ ունի սա չէ նորա»: Եւ աստ ասէ Հոգի Տեառն եւ ոչ ասէ վերադրաւ թէ՛ Հոգին<sup>2</sup> Տեառնն: Երկրորդ՝ զի անդ[ը]ստին ի սկզբանէ ունէր, ըստ այնմ. «Հոգին Սուրբ եկեացէ» (Ղուկ. Ա 35), եւ «Որ ի նմայն ծնեալ է ի Հոգոյն Արքոյ է» (Մատթ. Ա 20), եւ արդ, որ ի սկզբանէ ունէր, այժմ զիա՞րդ կարօտէ<sup>3</sup>: Երրորդ՝ զի Հոգին Սուրբ սրբէ եւ զօրացուցանէ եւ օժանէ եւ որդէգրութեան արժանաւորէ, իսկ սրբիչն մեր եւ զօրութիւնն Հօր եւ Որդին Աստուծոյ եւ օժեալն Տէր, զիա՞րդ կարօտէր սրբութեան Հոգոյն: Ըստ այնմ. «Ծնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ, որ է օժեալ Տէր» (Ղուկ. Բ 11), «Զօրութիւն բարձրելոյն Հովանի լիցի ի վերայ քո, քանզի եւ որ ծնանելոցն է ի քէն սուրբ է, եւ Որդի Աստուծոյ կոչեսցի (Ղուկ. Ա 35): Իսկ Տէր մեր ընկալաւ զՀոգիս Սուրբ<sup>4</sup> վասն կրկին պատճառի.

Նախ՝ վասն վկայութեան որպէս եւ ձայն Հօրն<sup>5</sup>, թէ՛ «Որդի է Աստուծոյ» (Յովն. Ա 35), որպէս ասէր Յովաննէս. «Յոր վերայ տեսանիցես զՀոգին Սուրբ, զի իջանիցէ, նա է, որ մկրտէ Հոգովն Արքով, եւ ես տեսի եւ վկայեցի, թէ սա է Որդին Աստուծոյ» (Յովն. Ա 33-34)<sup>6</sup>: Երկրորդ՝ զի մարմնաւորութեամբ առցէ եւ ի մեզ հեղցէ՝ գլուխ գոլով մեզ, ըստ այնմ «Որպէս իող, զի իջանէ ի գլուխ եւ ի մորուսն Ահարոնի» (Սաղմ. ԾԼԲ 2): Իսկ<sup>7</sup> մեք առնուածք զՀոգին Սուրբ<sup>8</sup> ի վկայութիւն, այլ եւ<sup>1</sup> ի լրումն կարօտութեանն, ըստ այնմ. «Հոգին Սուրբ վկայէ հոգւոյս մերում» (Հոռմ. Ը 16):

<sup>1</sup> D ինք:  
<sup>2</sup> D հոգի:  
<sup>3</sup> B կարօտէր:  
<sup>4</sup> D չիք Սուրբ:  
<sup>5</sup> B ձայնն Հօր:  
<sup>6</sup> B չիք զի իջանիցէ... Աստուծոյ:  
<sup>7</sup> B եւ:  
<sup>8</sup> D չիք Սուրբ:

Հարց. *Եւ զի Որդի է Աստուծոյ եւ Աստուած ճշմարիտ, ըստ այնմ*. «Դա է Որդի իմ սիրելի» (Մրկ. Թ 6), *ապա*<sup>2</sup> *ընդէ՞ր ասէ թէ*. «Հայր գործէ, զգործսն՝ որ Յիս է» (Յովհ. Ե 17), *եւ թէ՛* «Հոգովն եւ մատամբն՝ Աստուծոյ հաւնեմ գրեսս» (Մատթ. ԺԲ 28), *եւ թէ՛* «մատամբն Աստուծոյ», *եւ թէ՛* «վարեցաւ ի Հոգոյն» (Ղուկ. ԺԱ 20, Մատթ. Դ 1):

Պատասխանի. Այսոքիկ եւ նմանք սոցա զմիութիւնն կամացն նշանակեն Սուրբ Երրորդութեանն: Աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս (ԿԱ 1): Առաքիլն զյայտնութիւնն ասէ, զի ոչ ինչ տեղիք թափուր ի նմանէ, միթէ՞ թագաւորք եւ իշխանք եւ մեծատունք աղքատք իցեն. այո եւ կարի քաջ, զի աղքատ եւ տնանկ են ի հոգեւորէն, ըստ Դաւթա. «Ես աղքատ եւ տնանկ եմ Աստուած» (Մաղմ. ԼԹ 18): Դարձեալ աղքատ զխոնարհսն<sup>5</sup> ասէ, որք հոգևով են աղքատ, ըստ այնմ. «Երանի աղքատաց, զի անցա է արքայութիւնն երկնից» (Մատթ. Ե 3): Տե՛ս, զի ի ձեռն հպարտութեանն զրկեցաք յարքայութեանն Աստուծոյ<sup>6</sup>, խոնարհութեամբ վերստին ժառանգեցաք: Բժշկել զբեկեալս սրտիւք, ոյք մաշեալ էին սրտիւք եւ ի կարծիս վասն թողութեան մեղաց բժշկեաց զնոսա: Եւ զի ասաց, թէ՛ Աւծ զիս Հոգին Սուրբ, եւ թէ՛ Առաքեաց զիս, զի մի որպէս զմարգարէսն<sup>7</sup> կարծեսցի, եբեր ի վերայ զբարձրագոյնս եթէ՛ Բժշկել զբեկեալս սրտիւք, այսինքն՝ թողութեամբ մեղացն զտրտմութիւնն նոցա ուրախացուցանել, ըստ այնմ. «Եկաք առ իս ամենայն աշխատեալք եւ ես հանգուցից զձեզ» (Մատթ. ԺԱ 28-29): Եսն ասելով զձոխ իշխանութիւնն յայտնէ, իսկ բժշկութեամբն ոմանց զմարմնոյ ախտսն<sup>8</sup> բժշկէր որպէս Ադամ լուծին եւ զայլ լոցն, եւ ոմանք զՀոգոյն որպէս քանանացւոյն եւ պոռնկին, եւ ոմանց զերկուքն, զմեղսն թողոյր եւ զմարմին բժշկէր, որպէս ի ծնէ կուրին եւ զայլոցն եւս<sup>9</sup>:

Քարոզեալ գերեաց զթողութիւն: Ոչ ասաց՝ տալ, այլ թէ՛ քարոզել, զի մի՛ աւկամա լիցի, այլ յօժար ցանկութեամբ:

<sup>1</sup> D այլ:

<sup>2</sup> B *չիք* ապա:

<sup>3</sup> C գործեր *փիս*. գործէ զգործսն:

<sup>4</sup> D *չիք* եւ մատամբ:

<sup>5</sup> D զխոնարհութիւնն:

<sup>6</sup> B յարդարութեանն *փիս*. յարքայութեանն Աստուծոյ:

<sup>7</sup> D մարգարէք:

<sup>8</sup> D ախտսն:

<sup>9</sup> C այլն *փիս*. զայլոցն եւս:

Եւ կորաց տեսանել. որք խաւարեալ էին մեղօք եւ կռապաշտութեամբ, լուսաւորեաց արդարութեամբ եւ աստուածպաշտութեամբն:

Յնձասցէ անձն իմ ի Տէր (ԿԱ 10): Տե՛ս, զի վասն եկեղեցոյ ասէ ցնծալ Հոգով, զի հրէիցն ամենայն ինչ մարմնավոր էր: Որպէս ուրախ լինի ոք ի ստացուածոյս, յորդիս, ի կին եւ յայլսն, նոյնպէս ուրախ լինի մարդն, յորժամ առնու շնորհս ինչ յԱստուծոյ, մանաւանդ յորժամ գիտասցէ առ ինքն, թէ Աստուած Հաշտ է ընդ նմա, որպէս առաքեալքն ուրախ եղեն ի Քրիստոս, եւ զայլսն յորդորէին ուրախանալ, ըստ այնմ. «Ուրախ լերուք ի Տէր դարձեալ ասեմ ուրախ լերուք» (Փիլիպ. Ա 16): Այլ եւ մարմնաւոր ուրախութիւնն փոփոխական է, իսկ այս անթերանալի<sup>1</sup>, ըստ այնմ թէ. «Ձորախախտիւնն ձեր ոչ որ հանիցէ ի ձէնք» (Յովհ. Ժ.2, 22):

- ԾԷ -

Ձի զգեցոյց ինձ հանդերձ փրկութեան. Յայտ է, զի այս հանդերձս ոչ է փրկութեան: Եւ ո՞ր փրկութեան Հանդերձն. այն է, զոր զգենումք ի ձեռն մկրտութեան, ըստ Պօղոսի. «Որք միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցաք զՔրիստոս զգեցալք». (Գաղատ. Գ 27), զի նա զգեստ փրկութեան մեր, որով փրկիմք ի բռնութենէ մահու: Դարձեալ նա ծածկեաց զմերկութիւն մեր, զոր մերկացաք եւ ծանակ էաք<sup>2</sup> մեղօք ի ձեռն սատանայի: Այլ եւ մերկացոյց զհին մարդն մեղօք եւ զգեցոյց զնորն արդարութեամբ, որ ըստ Աստուծոյն: Իբրեւ փեսայի եղ ինձ պսակ եւ զհարսն զարդարեաց զիս: Ձի Հարսանիք արար եւ Հոգեւոր Հարսանիք, ըստ որում՝ միացաւ փեսայն Քրիստոս ընդ Հոգիս մեր: Եւ տե՛ս զաղքատութիւն հարսինն. զոր օրինակ ոք ցանկասցի աղքատ աղախնոյ, ինքն տացէ զարդն եւ ի Հարսնութիւնն առցէ: Նոյնպէս եւ թագաւորն Քրիստոս ցանկացաւ գեղոյ եկեղեցոյ, ըստ Դաւթի<sup>3</sup>. «Ինքն զարդարեաց մկրտութեամբն եւ միացաւ ընդ հոգիս մեր» (հմմտ. Սաղմ. ԽԳ 10-15): Եւ զի ի զիմաց հարսինն է բանս՝ զիա՞րդ ասէ. իբրեւ փեսայի եղ ինձ պսակ: Այսինքն՝ է Փեսայն Իւրով պսակաւն պսակեաց զիս: Իսկ պսակս այս եղեւ ի ձեռն Հարչարանաց խաչին, ըստ երգոյն. «Պսակեաց զնա մայր իւր յաւոր ուրախութեան իւրոյ» (Երգ Գ

<sup>1</sup> D անձերանելի:

<sup>2</sup> D եւ ծանաք ելաք *փիս*. զոր մերկացաք... էաք:

<sup>3</sup> B Դաւթայ:

11): Այս է՝ «Զի որք ի Քրիստոս մկրտեցաք ի մահ աւոր անոր մորա մկրտեցաք», «զի տնամկից եղաք մահու անոր» (Հոռմ. Զ 3, 5)՝ պատուաստելովն ի նա: Որպէս այլուր ասէ. «Կեանք ձեր ծածկեալ եւ Քրիստոսի յԱստուած» (Կողոս. Գ 3): Յետ որոյ նշանակ զանազան պտուղս առաքինութեան հարսին եկեղեցոյ, զՀրէայս օրինակելով ի պարտէզս, որ կակղացեալ եւ մերսանեալ էին օրինօք եւ մարգարէիւք եւ զհեթանոսս յերկիրս կորդ եւ առանց սերման ծածկեալս:

Հարց. Ընդէ՞ր է, զի երեւի, թէ «Ստեպ Աստուած գերդամն» (Ա Մակ. Զ 62), որպէս ասէ. Երդուա Տէր ի գօրութիւն իւր, թէ ոչ տաց զքեզ ի ձեռս թշնամեաց քոց (ԿԲ 8), եւ ետ զնոսա ի ձեռս Տիտոսի եւ Վէսպիանոսի,\* եւ թէ ոմանք վասն<sup>1</sup> չար պատժոց շրջեն զերդումն: Իսկ այն բարի էր:

Պատասխան - Ոմանք ասեն, թէ ոչ ետ զնոսա, դարձեալ ի Բաբելոն գերի, եւ այս ոչ է բաւական, այլ այս է, զի Աստուած ոչ երբեք անցանէ զերդումնն եւ զխոստումն Իւր: Այլ մեք յորժամ ոչ արժանի լինիմք խոստման<sup>2</sup>, զի վասն ուղղութեան խոստանայ զպարգեւս եւ երդնո՞ւ<sup>3</sup> ի տալն, եւ, ի խոտորելն մեր, մեք ստեմք զերդումն եւ ոչ՝ նա:

Իսկ այս ո՞վ է, որ դիմեալ գա յԵդոմայ (ԿԳ 1ա) Բանս այս յարմարի ի վերայ Եդոմացոցն, որք սատակեցան Իսրայէլէ, յորժամ զատեցան ի Բաբելոնէ, զի սոքա չար դրացիք էին Իսրայէլի, որք ասէին. «Քակեցէք զՏաճարն միճչեալ ի հիմն» (Մրկ. ԺԴ 58), իսկ այս ամենայն ուրեք կամ նախդիր է կամ ի տեղի ճշմարտութեան զնի, որպէս եւ աստ: Ո՞վ է որ դիմեալ գա (ԿԳ 1բ): Ովս այս հարցական եւ հիացական է իբր թէ ինքն զարմանայ եւ զայլս կամի զարմացուցանել, որպէս նախքան զայս ասաց:

Ո՞վ եւն անքա, որ իբրեւ զամպս թոռուցեալ եւն (Կ, 8), այս ո՞վ է: Յորժամ կամի Աստուած հաւատարիմ առնուլ զբանն: Ըստ պատշաճի ներգործութեանն, այլ եւ այլ դէմս ցուցանէ, որպէս ասէ Ամովս. «Տեսի

\* Վեսպասիանոս (69–79), Տիտոս (79–81) կայսրեր, որոնց ժամանակ Երուսաղեմը հիմնահատակ կործանվեց:

<sup>1</sup> D չիք վասն:

<sup>2</sup> B խոստման լինիմք:

<sup>3</sup> D երդուի:



զՏէր, զի կայր ի վերայ աղամանդեա պարսպի» (Ամովս է 7), որ նշանակէր զհաստատուն պահպանութիւն: Սոյնպէս եւ Յեսու Նաւեա իբրեւ զօրավար ետես առ ի յօգնութիւն եկեալ: Սոյնպէս եւ աստ տեսանէ Նսայի. Այր սի, որ դիմեալ գայր յԵդոմայ ի հանդերձս թաթաւեալս, գօտի ընդ մէջ իբրեւ հնձանահարի, որ լի հնձան կոխեցէ,<sup>1</sup> կարմրութիւն ձորձոց իրոց ի Բոսորա (ԿԳ 1-2): *Զտեղին յանուանէ յիշէ<sup>2</sup> զի անտի ցուցանէ զհարուածս: Զի Բոսորն զառաւել մթագոյն կարմիրն նշանակէ:*

Քեղեցիկ պատմունանաւ (ԿԳ 1): *Եւ որպէ՞ս իցէ գեղեցիկ. զի ասաց, թէ թաթաւեալ էր ի կարմրութիւն Բոսորա: Եւ գեղեցիկ յայնժամ է, յորժամ ի սուրբ իցէ պատմուճանն: Այն իսկ է զարմանք եւ մարգարէն զարմանայր: Եւ յորժամ Աստուած զսքանչելի իրս գործէ՝ դու զիարդն մ՛ քննէր\*:*

Եւ բուն գորութեամբ: *Այսինքն՝ հզօր եւ համեստ, զի այնպիսի երևէր դէմքն, եւ զի եհարց մարգարէն թէ. Այս ով է, ապա պատասխանի առնէ. Ես խօսիմ զարդարութիւն (ԿԳ, 1), այսինքն՝ ես առնեմ զարդարութիւն, զի խօսելն Աստուծոյ գործ յայտնէ\*\* , ըստ այնմ. «Ասաց եւ եղեն հրամայեաց եւ հաստատեցան» (Ծմնդ. Ա 4), եւ Յովէլ աւսէ. «Հզօր են գործք պատգամաց նորա» (Յովէլ Բ 2): Վասն էր կարմիր են ձորձք քո իբրեւ հնձանահարի: Ոչ միայն արիւն էր եւ ոչ գինի սուրբ, այլ ի մէջ երկուց գունոցն. վասն այն հարցանէ մարգարէն: Զի հնձանահարաց<sup>3</sup> ձեռոյն զգիւրութիւն պատերազմին ցուցանէր եւ յարենէն<sup>4</sup> ցուցանէ, թէ ոչ գինի էր, զոր կոխէր, այլ՝ արիւն, եւ ոչ սակաւ ինչ ցայտեալ, այլ՝ քաջ թաթաւեալ, զի զայն յայտնէ լի հնձանի կոխելն, պատասխանէ ինքն. Հնձան հարի միայն, եւ ի հեթանոսաց ոչ ոք էր ընդ իս (ԿԳ 3): Եւ զի չէ վասն հնձանի բանս,*

<sup>1</sup> B կոխեալ իցէ:

<sup>2</sup> D չիք յիշէ:

\* Միտքը աստվածաբանորեն համերաշխվում է Թեոդոտոս Անկյուրացու (Ե դ.) հետևյալ խորհրդածության հետ. «Քանզի յորժամ սքանչելիս ասացից քեզ ի բաց թող գյածունն խորհրդոցդ, զի նշան եւ արուեստը Աստուծոյ հաւատովք զօրանան եւ ոչ բանիւք խուզին». տես «Էջմիածին», 2005, Ե, էջ 92:

\*\* Միտքը աստվածաբանական արծագանքն է Եղիշեի Արարածոց մեկնության հետևյալ տեղիների. «Եւ զի ասաց. Արար Աստուած զհաստատութիւնն... զի ասացն՝ արար է», «բնական կամքն Աստուծոյ իմանալ եւ առնել ինչ». Լ. Խաչիկյան, Եղիշեի Արարածոց մեկնությունը, Եր., 1992, էջ 234, 264:

<sup>3</sup> D հանձանաւորաց:

<sup>4</sup> D յարէնէ:

յայտնի է, որ ասէ, թէ՛ ի հերթանուսաց ոչ ոք էր ընդ իս, այսինքն՝ յեղէ կարօտ օգնականի, չկոչեցի զոք զօրավիգն: Այն է զի Իսրայէլ միայն կոտորեաց զԵդոմ յետ դարձին:

Կոխեցի զնոսա սրտմտութեամբ իմով եւ ճմլեցի եւ իջուցի զարիւն նոցա յերկիր: Այն է, որ ասաց Աբդիու թէ. «Բարձրացիս եւ ի մէջ աստեղաց դիցես զբուն քո, եւ անտի իջուցից զքեզ» (Աբդիու 4), եւ թէ վասն է՞ր կոխեցէր, ասէ.

Զի հասեալ էր օրն հատուցման նոցա եւ ամ փրկութեան եկեալ հասեալ (ԿԳ 4): Այն է օր հատուցմանն, որ յԵդոմացոցն վրէժս առնոյր եւ նեղելոցն փրկութիւն գործէր: Եւ զի մի յորժամ սրտմտութիւն եւ բարկութիւն լսիցես Աստուծոյ ախտս ինչ անհանճարս կարծիցես Նմա, որպէս առ մեզ: Վասն այն ասէ. Ես խօսիմ զարդարութիւն եւ Օր հատուցման նոցա հասեալ է (ԿԳ 1-4). զի սրտմտութիւնն առ Աստուած արդար հատուցմունքն է: Այնու, որ կոտորէր զԵդոմացիսն եւ փրկէր զԻսրայէլ (Տե՛ս Ծճճ. ԻԷ 29, Գ Թագ. ԺԱ 15, Ա Մնաց, ԺԸ 11-13), ցուցանէ, թէ յերկուսին զօրաւոր է Աստուած ի պատժելն եւ ի բարէգործելն: Դարձեալ միտ դիցուք եւ այլ ասաց ի կարգին: Զի կրկին է մարգարէութիւնս, նախ յանմարմին զօրութիւնն եւ ի վերայ Իսրայէլի է օրինակաւ, իսկ ճշմարտութեամբ՝ ի մարդեղութիւնն Քրիստոսի կատարի, զի արիւնագոյն տեսանէր մարգարէն զՔրիստոս, իբր յաղթող ի պատերազմէ եկեալ: Որպէս եւ Ինքն Տէր մեր ասաց. Ոչ ոք կապէ զհզօրն, եթէ ոչ զկազմուած նորա հանէ ի նմանէ (տե՛ս Մատթ. ԺԲ 29, Մրկ. Գ 27): Եւ դարձեալ. «Բաջալերեցարուք, զի Ես յաղթեցի աշխարհի» (Յովհ. ԺԶ 33), եւ դարձեալ՝ «Գերեաց զգերութիւն առ ասար» (Մատթ. ԺԲ 29, Մրկ. Գ 27), եւ թէ՛ «Եհան ի բանտէ զկապեալսն», (ԽԲ 7) եւ թէ՛ «Զդրունս պղնձիս եւ զնիզս երկաթիս խորտակեաց». (ԽԵ 2) այսինքն՝ զմեղս եւ զմահ, եւ թէ՛ «Առ զէն եւ զասպար քո» (Սաղմ. ԼԴ 2), եւ թէ՛ «Ած գտար ընդ քո մէջ հզօր» (Սաղմ. ԽԴ 4): Եւ Սիմեոն ասէր. «Սա կա ի գլորումն եւ ի կանգնումն բազմաց եւ ի նշան հակասակութեան» (Ղուկ. Բ 34): Եւ այլ բազումք, որ ցուցանեն զյաղթութիւնն Քրիստոսի: Նոյնպէս եւ աստ այնպէս երեւի, թէ զբազումս կոտորեալ ելանէ յԵդովմայ:

Կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի Բոսորա: Բոսորն մերձ է Եդոմայ, որ նշանակէ զԲեդղազեմ, որ յԵդոմայեցւոց կողմանեն<sup>1</sup> կա, ուստի երեւեցաւ Աստուած մարմնով: Կարմրութիւն ձորձոց. որպէս նահա-

<sup>1</sup> Ե կողմեն:

պետն Յակոբ ասաց. «Հուսացէ ի գինի զպատմուճան իւրոյ եւ յարին խաղողոյ զճորձս իւր» (ԾԱՆԳ. ԽԹ՝ 11):

Գեղեցիկ պատմուճանաւ, վասն կրկին ասէ.

Նախ՝ զի մի գճուծ ինչ համարիցիս զնա, վասն ասելոյն թէ՛ Նուազ էր տեսիլ նորա քան զմարդկան (ԾԳ. 3), զի յաղքատ մօրէ ծնաւ եւ ի մսուր եղաւ եւ խոնարհ չըջեցաւ եւ չարչարեցաւ, վասն որոյ ասէ. գեղեցիկ էր պատմուճանաւ (ԿԳ. 1), որպէս եւ Դաւիթ ասէ. «Գեղեցիկ տեսանելեալ քան զամենայն որդոց» (Սաղմ. ԽԴ. 3):

Երկրորդ՝ զի այլ եւ այլ կերպարանօք երեւէր իւրաքանչիւր ումեք, զի ըստ չափոյ հաւատոցն չափէր եւ գերեւումն, զի այլազգ երեւէր հրէիցն եւ այլ՝ առաքելոցն, այլազգ՝ Կղէոպեանցն երեւեցաւ եւ այլազգ՝ դրօքն փակելովք: Որ եւ Մարիամու այլազգ յառաջագոյն եւ այլազգ՝ յետ յարութեանն երեւէր, զոր երբեմն «պարտիզպան» կոչէր եւ երբեմն «Րաբունի» կոչէր (տե՛ս Յովհ. Ի 15, 16), որպէս եւ Հայր նորա երբեմն ի բոց հրոյ երեւէր Դանիէլի եւ երբեմն՝ «ծեր» եւ «հինաւուրց» (Դան. Է 9, 13, 22): «Հուր» զպատժականն<sup>1</sup> նշանակէր եւ «ծերն»՝ զանսկիզբ բնութիւնն եւ ոչ թէ բնութիւնն ինչ փոխիւր. քաւ լիցի: Նոյնպէս եւ աստ ըստ պատշաճի տեղոյն փոխէր զկերպարանն ի կարմիր ձորձս եւ ի գեղեցիկ պատմուճան: Դարձեալ պատմուճանն Քրիստոսի եկեղեցի է, որպէս ասաց վերոյ. «Կենդանի եմ եւ ասէ Տէր» (Յովհ. ԺԴ. 19), զի «զձեզ զամենեսեան իբրեւ զհանդերձ զգեցայց»: Եւ զայս ոչ համարեցաւ բաւական այլ. «Ես հանդերձ ձեր եմ եւ դուք՝ իմ «որպէս ասացաւ». Յնճացէ անձն իմ ի Տէր, զի զգեցոց հանդերձ փրկութեան եւ պատմուճանն ուրախութեան» (ԿԱ. 10), զի որ. «Ի Քրիստոս մկրտեցաք զՔրիստոս զգեցաք» (Գաղ. Գ. 27), ասէ Պօղոս: Եւ զի՞նչ է հանդերձն. այն է, որ ասէ դարձեալ Պօղոս. «Մարմին եմք ի մարմնոյ նորա եւ ոսկեր յոսկերաց նորա» (Գաղ. Ե 30): Բուռն<sup>2</sup> զօրութեամբ, ոչ բռնութիւնն ինչ ասէ, այլ զզօրութիւնն եւ զուղղութիւնն իրացն ցուցանէ, զի թէ ոք զիրսն քննեսցէ բռնութեամբ են, բայց զօրութիւնն է նմա, որ ուղղութեամբ ի գլուխ եհան զգործն:

Հարց - Ես խօսիմ զարդարութիւնն եւ իրաւունս փրկութեան (ԿԳ. 1), եւ հարց մարգարէն թէ՛ Այս ո՞վ է:

<sup>1</sup> D զպատժականն:

<sup>2</sup> D բուռն է ասէ:

Պատասխան - Ոչ ասաց թէ Ո՞վ իցեմ, այլ թէ՛ Ես: Եսն դերանունն է, որպէս մարդն զընդհանուրն յայտնէ եւ Պետրոսն՝ զյատուկն, նոյնպէս ասելն Ես միոյ դիմաց է, այլ յատուկ զո՞վն ոչ ցուցանէ, վասն որոյ ասէ. Ես խօսիմ, զի ցուցցէ թէ էութիւն նորա առանց քննելոյ են, խօսիմ զարդարութիւն եւ զիրաւունս փրկութեան: Այսինքն՝ առնեմ արդար դատաստան, զի զկենդանիս ի մեղաց արդարս առնեմ եւ զՀոգիս ի տանջանաց փրկեմ եւ զթշնամին սատանայ իրաւամբք դատապարտեմ:

Ընդէր կարմիր եւ ձորձք քո իբրեւ հնձանահարի (ԿԳ 2): Գիտէք իսկ խորհրդոցն միջախումբք, զի միեւնոյն է արիւն եւ գինի: Այսինքն՝ զի արիւնն ջուր է կարմրացեալ ի լերդէն, եւ գինին ջուր է որակացեալ յորթոյ կամ միեւնոյն է գինին եւ արիւնն խորհրդական, զոր ետ մեզ Քրիստոս:

Հնձան հարի միայն: Արդարեւ միայն Աստուծոյ՝ վայել են այնպիսի գործք եւ ոչ մարդոյ կամ հրեշտակի, որպէս ասէ մարգարէս.

Ոչ պատգամաւոր ոք եւ ոչ հրեշտակ, այլ ինքնին Տէր փրկեացէ զմեզ (ԿԳ 9): Եւ այս վասն երկու պատճառի. նախ՝ զի ոչ ոք կարէր նորոգել զմեզ, բայց միայն որ Ստեղծն: Երկրորդ՝ զի մի դարձեալ՝ դիւլապաշտ եւ մարդապաշտ լիցուք վասն որոյ ինքնին Տէր մեր, որ արարն նա փրկեաց, եւ պաշտելովն զՆա ի լոյս աստուածգիտութեան ածաք:

Եւ ի հեթանոսաց ոչ ոք էր ընդ իս (ԿԳ 3ա): Ոչ ասէ թէ՛ ի՞նչ հրէից, այլ թէ՛ ի հեթանոսաց ոչ ոք էր: Այս է, զի Ինքն փրկիչն<sup>4</sup> մեր յազգէ Հրէիցն էր, ըստ այնմ գիտեմք, զի փրկութիւն ի հրէից է:

Սրտմտութեամբ իմով կոխեցի (ԿԳ 3բ): Այսինքն՝ զթշնամիսն՝ զսատանայ եւ զմահ: Դարձեալ այսու, որ ասացաւ եւ վերանալն Քրիստոսի յերկինս ակնարկէ մարգարէս, որպէս եւ զայլ ամենայն տնօրէնութիւնս նորա յայտնեաց Հոգին ի ձեռն մարգարէիցն, նոյնպէս եւ զայս:

<sup>1</sup> B Աստուծոյ միայն:

<sup>2</sup> B Դարձեալ զի մի:

<sup>3</sup> C չիթ ի:

<sup>4</sup> B Յիսուսն:

Իսկ այս ո՞վ է, որ դիմեալ գայ յԵդովմայ (ԿԳ 1): *Զի յերկիրնս Հանդերձեալ էր ելանել ի սեփական փառս իւր կրեալ զամենայն վասն մեր, հիացեալ երկնային զօրութիւնքն ասեն: Ո՞վ է Սա, որ դիմեալ գա յԵդովմայ, այսինքն՝ յերկրէ յերկիրնս ելանէ: Դարձեալ՝ Ո՞վ է Սա, որ զերկրային մարմինս յերկիրնս յանէ, զի Եդովմն երկիր թարգմանի, վասն զի ել յերկիրնս ոչ որպէս էջն, զի էջ անմարմին եւ ապա խառնեաց անշփոթաբար մարմին աստուածայնովն զօրութեամբ, վասն որոյ յելսն վերին ասէին անմարմինքն. Ո՞վ է Սա, զի ոչ ոք սոյնպէս էջ ի վերուստ: Ո՞վ է Սա, որ գայ. մեք այսպիսի ընդունել ոչ ուսաք, մարմին ոչ օդաւ վարի, մարդ օդազնաց ոչ լինի: Եւ թէ ոք ասիցէ. Ահա եւ թռչունք մարմին գոլով օդավար լինին: Ասեմ թէ եւ նոքա ոչ են մարդ, այլ եւ թեւօք թռչին եւ դարձեալ, թէ ասիցէ ոք ահա Ենովք եւ Եղիա, երկնագնացք եղեն: Ասեմ, թէ նոքա ոչ իւրոց զօրութեամբն, այլ հրեղէն կառօք, այսինքն՝ հրեշտակք տանէին, այլ եւ ոչ վերնագոյն երկնային զօրութեանցն<sup>1</sup>: Եւ տարակուսելի է իրն զի զառ ի ստորին ճանապարհս եւ զմարդեղութեան Հանգամանքս անհաս արար ի նոցանէ: Վասն այն ընդ ելանելն սքանչանային, թէ՛ Ո՞վ է Սա, որ դիմեալ գա յԵդովմայ:*

Հարց . Եթէ ոք ասիցէ, թէ. Ընդէ՞ր ոչ գիտէին նոքա, զի զաւետիս Կուսին ետ Գաբրիէլ եւ ի ծննդեանն բազմութիւնք երկնաւորաց իջեալ, եւ այլուր «Հրեշտակք մատեան եւ պաշտեցիմ զնա» եւ «հրեշտակք զօրացուցանէին», ասէ (տե՛ս Ղուկ. Ա 1, 13, Մատթ. Դ 11):

Պատասխան - Եւ Հրեշտակք ետուն զաւետիս յարութեանն, առ այս կրկին է լուծումն.

Նախ՝ զի որք սպասաւորէին ի տնօրէնութիւնն ի Հրեշտակաց եւ ի պետաց դասուն<sup>2</sup> էին, որք են վերջին քահանայապետութիւնք: Իսկ որք ի տեսանելն հիացան, նոքա չէին տեղեակք տնօրէնութեան նորա, այսինքն՝ իշխանութեանց դասուցն<sup>3</sup>, որք են միջին քահանայապետութիւնք, որպէս ասէ Դաւիթ<sup>4</sup> «Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր ի վեր» (Սաղմ. ԻԳ 7-9), ասէին զայս ներքինքն առ վերինքն: Իսկ նոքա հարցանէին. «Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց» (Սաղմ. ԻԳ 8)

<sup>1</sup> D զօրութեանն:

<sup>2</sup> B դասուցն:

<sup>3</sup> B դասքն:

<sup>4</sup> B մարգարէս *փիս*. Դաւիթ:

պատասխանէին. «Տէր զօրութեանց, ինքն թագաւոր փառաց» (Սաղմ. ԻԳ 8-10): Երկրորդ՝ զի հրեշտակք նախքան զգործն կամ ի սկիզբն գործոյն զկատարածն ոչ գիտէին, զի միայն Աստուծոյ է այս, այլ զոր ինչ յայտնէ Աստուած, զայն գիտեն: Արդ, հրեշտակք գիտէին զտնօրէնութիւնն, որոց սպասաւորեցին, այլ զլինելոցն ոչ գիտէին: Զի գիտէին զմարմին լինել Աստուծոյ Բանին, այլ թէ զմարմինն Իւր տա ի կերակուր՝ զայն ոչ գիտէին: Գիտէին զփրկութիւն հրէից, այլ զկոչումն հեթանոսաց ոչ գիտէին: Տեսին եւ զյարուութիւն այլ զվերանալն ոչ գիտէին, եւ զընդաջմէ Հօր նստելն, զվերագոյնն ամենայն երկնաւորացն զայն ոչ գիտէին, այլ զայս եւ զնմանք սոցա յեկեղեցոյ ուսան զբազմապատիկ իմաստութիւնն Աստուծոյ, որպէս ասէ Պօղոս յԵփեսացւոց (Եփես. Գ 20-21): Վասն որոյ զարմացեալ ասէին.

Ո՞վ է սա, որ դիմեալ զայ յԵդովմայ: Կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի Բոսորայ: Բոսորն մարմին թարգմանի: Կարմրութիւն ձորձոցն ի մարմնոյն է, ասէ, այսինքն է՝ երիւն, որ բխեաց ի կողից նորա, քանզի պահէ զկողն եւ զարիւնն առ ի յանդիմանութիւն հրէիցն, զի մի՛ փառօքն տեսանել ուրասցին, թէ զնա մեք խաչեցաք:

Գեղեցիկ պատմունանաւ, քանզի զմեր անարգութիւնս առ ընկալաւ եւ չարչարանօքն իւր ազատեաց զմեզ, այսինքն՝ յառաջին յանցանացն, տրտմութեամբն՝ զտրտմութիւնն, քրտամբն՝ զքիրտն երեսաց, փշեղէն պսակաւն՝ զփուշ անիծիցն, անարգութեամբ՝ թքովն, մերկութեամբն ոտիւքն ձեռօքն, լեզեաւն եւ զայլսն, վասն որոյ ասէ մարգարէն. Տեսաք մեք զնա եւ ոչ նոր տեսիլ եւ այլն (ԾԳ 2): Եւ զի այսմ ամենայնի յաղթեաց ելեալ յերկինս, եցոյց վերնոցն զԱստուածութիւնն առանց թշնամանաց այսինքն՝ զի ի չարչարելն մնաց առանց չարչարանաց եւ ի թշնամանելն՝ առանց թշնամանաց: Վասն այն ասէ.

Գեղեցիկ է պատմունանաւ բուն՝ զօրութեամբ (ԿԳ, 1), բռնութիւնն զօրութիւն թարգմանի, որ է հզօր զօրութեամբ ասեն: Արդ, այս ի վերին զօրութեանցն: Առ այս եւ Քրիստոս պատասխանէ եւ ասէ. Ես խօսիմ զարդարութիւն եւ իրաւունս փրկութեան (ԿԳ 1), կամ որպէս ոմանք սոյնպէս բաժանելով դնեն զկէտն թէ՛ հանդերձ զօրութեամբ Ես խօսիմ զարդարութիւն: Եւ ո՞ր է զօրութիւնն, ասես. Ի խաչն ելեալ փրկեաց զաշխարհս: Ահա զօրութիւնն հանդերձ արդարութեամբ, քանզի ի բազում ժամանակս էառ զմարդիկ եւ ծառայե-

ցոյց իւր բանսարկուն սատանայ, եկն, եհաս ճշմարիտ Հովիւն, ի բաց կորզեաց ի գայլոյն : Եւ էր այս<sup>1</sup> գործ արդարութեան, վասն որոյ ասէ. Հանդերձ զօրութեամբ. Ես խօսիմ զարդարութիւն (ԿԳ 1): Եւ տես զգործն ասէ, եւ զպատիւն լռէ, քանզի հարցեալ, թէ Ո՞վ է Սա, ոչ ասաց թէ՛ Ես եմ ձեր, այլ ի գործոյն կամի ցուցանել զինքն՝ խօսիմ, ասէ, զարդարութիւն: Եւ զայս ասացեալ լռեաց:

Հարց. Ընդէ՞ր են կարմիր ձորձք քո իբրեւ հնձանահարի (ԿԳ, 2):

Պատասխան. Իսկ Փրկիչն մեր որպէս յերկրի գմարդիկ ուսոյց, զիւր վասն մեր չարչարելն: Նոյնպէս ելեալ յերկինս, գերկնայինս ուսուցանէ, թէ՛ Հնձան հարի: Եւ արդարեւ, հնձանահար ախտից մերոց եւ չարչարանաց եւ զողկոյզն նոցա ճմլեաց, այսինքն՝ զսատանայ, ուստի էին ախտք մեր եւ չարչարանք: Եւ միոյն ասէ. հարի զհնձանն եւ կարի քաջ, զի այլ ո՞վ ոք վասն մեր չարչարեցաւ, «Միթէ՞ Պօղոս ի խաչ ելեալ իցէ վասն ձեր» (Ա Կորնթ. Ա 13), գրէ առաքեալն: Բայց զի միայն ասէ Հնձան հարի: Զգոյշ լեր, մի արտաքս հանէր ի փրկագործ տնօրէնութենէն զՀայր եւ զՀոգին, զի Հայր կամակից էր եւ Հոգին գործակից, թէպէտ<sup>2</sup> ոչ չարչարեցան, զի ոչ առին մարմին: Այլ եւ ոչ նա բնութեամբ Աստուածութեանն չարչարեցաւ, այլ ընկալաւ յաղագս մեր՝ տնօրէնութեամբ, յինքն զչարչարանս, այսինքն՝ զի միաւորութեամբն չարչարեցաւ եւ ոչ չարչարեցաւ, քանզի Աստուած էր, ըստ բնութեանն: Հնձան հարի միայն եւ ի հետանոսաց, որ է յագգաց ոչ ոք էր ընդ իս ոչ արդար եւ ոչ Հայրապետ<sup>3</sup>, ոչ մարգարէ եւ ոչ սուրբ ոք, ըստ այնմ «Բարեկամք իմ եւ մերձատորք հետի կային յինէն» (Սաղմ. ԼԷ 12), զի. «Ամենեքեան թողին զնա եւ փախեան, ասէ Աւետարանն» (Մատթ. ԻԶ 56): «Միայն յաղթեցի եւ պարգեւեմ՝ իմոցն զյաղթութիւն» (Ա Յովհ. Ե 4), այսինքն՝ մեղաց եւ մահու եւ թշնամոյն, ըստ այնմ. «Ետու ձեզ իշխանութիւն կոխել զօծս եւ զկարիճս» (Ղուկ. Ժ 19), եւ թէ. «Մի՛ երկնչիք յայնմանէ, որ զմարմին սպանանեն» (Ղուկ. ԺԲ 4), ապա յաւելու եւ զպատճառս կոխելոյ հնձանքն ասէ. Օր հատուցման եհաս ւոցա (ԿԳ 4): Երկայնամտեցի, ասէ, բանսարկուին, բազում ժամանակս անսացեալ բռնութեան նորա: Եւ զի եհաս օր Հատուցման այսքան մեղաց եւ

<sup>1</sup> D չիք այս:

<sup>2</sup> B թէպէտ եւ:

<sup>3</sup> B չիք եւ ոչ հայրապետ:

<sup>4</sup> B տամ փիս. պարգեւես:

ստացուածոց իմոց քաւիչ լինել կամեցայ ողորմեալ Աղամայ թշնամանողին զիս:

Եւ փրկեաց զնոսա բազուկ իմ, զի եհաս ժամանակ եւ զամենայն դեւս հաւաքեալ ի միասին, որպէս զողկոյզ եւ միայն զնոսա հնձան կոխեաց<sup>1</sup>, ապա, ազդումն ընկալեալ երկնաւոր զօրացն ի բարբառոյ Տեառն. պատասխանի. տան առ այս Տեառն եւ ասեն. Զողորմութիւնս Տեառն յիշեցի (ԿԳ 7), այսինքն՝ զի գիտեմք զինչ<sup>2</sup> ասաց ի ձեռն այլոց մարգարէիցն՝ զալ եւ յերկրի մարմնով երեւել եւ չարչարանօք զմարդիկ փրկել, որպէս եւ տեսանեմք դէմ յանդիման: Վասն այսորիկ զողորմութիւնս Տեառն յիշեմք:

- ԾԸ -

Հարց. ասէ մարգարէս, Տէր դատաւոր բարերար (ԿԳ 7):

Պատասխան. Արդ, տեսանեմք ոչ միայն բարիս, այլ եւ պատիժս չար, որպէս զգեհենն եւ զարտաքսեալն ի դրախտէն, զՋրհեղեղն եւ զայլսն: Զի մարդիկ երբեմն բարի եւ երբեմն չար առնեն, իսկ Աստուած միշտ զամենայն բարի առնէ եւ չար ոչ երբէք, եւ այն եւս, որ մեզ չար թուի, բարերարութիւն է, զի եւ գեհեան ոչ է չար, այլ՝ բարի վասն կրկին պատճառի. Նախ՝ զի մերժեալ որոշեաց զնա, զի մի՛ վնասեսցի երկիր եւ կենդանիք՝ ի նմանէ: Երկրորդ՝ զի յերկիւղէ նորա ոմանք զբարիս գործեն, այլ եւ դրախտէն. հանելն բարերարութիւն էր. Նախ՝ զի մի ուտելովն ի պտղոյն կենաց յարաժամ ի չարիս մնասցուք<sup>3</sup>: Երկրորդ՝ զի ապաշխարութեամբ վերստին զխոստացեալն ժառանգեսցեն: Նոյնպէս իմա եւ զայլ պատուհասն զմահն եւ զանէծս եւ զայլսն, զի փրկութիւն եղեւ մեզ<sup>4</sup> բարերար<sup>5</sup> պատուհասն, որպէս ասէ ոմն ի սրբոց հարցն մերոց: Այլ եւ հեղեղ ջուրցն եւ հուրն ի Սողոմ եւ Փարաւոնին եւ այլքն նմանապէս բարերարութիւն է կրկին յեղանակաւ: Նախ՝ զի կարճեսցի<sup>6</sup> չարիք նոցա, երկրորդ՝ զի այլոց օրինակ լիցին:

<sup>1</sup> B կոխեցի:

<sup>2</sup> D գքեզ *փիս*. զինչ:

<sup>3</sup> A մնացուք:

<sup>4</sup> D *չիք* մեզ:

<sup>5</sup> D բարերարից:

<sup>6</sup> B կարճեսցի *փիս*. կարճեսցի:



Յայտնի եղէ այնորիկ, որ զինէն ոչ հարցանէին, գտա այնոցիկ, որ զիսն ոչ խնդրէին (ԿԵ 1), Վասն Որդոյ է բանս յազգս հեթանոսաց, որպէս ասէ Պօղոս: Համարձակեցաւ Եսայի<sup>1</sup> եւ ոչ երկեալ ի հրէիցն ասելով զայս: Իսկ ի վերայ հրէիցն կամ զայն ասէ, որ սքանչելեօք յայտնեցաւ ի նոսա, կամ թէ այնոցիկ, որ ոչ հարցանէին, յայտնի եղէ՝ որչափ եւս առաւել՝ ձեզ, կամ թէ զերախտիքն ցուցանէ, թէ ոչ դուք խնդրեցէք զիս, այլ Ես ընտրեցի զձեզ, եւ Պօղոս կոչեցեալ եւ առաքեալ զինքենէ ասէր. «Եւ թէ յառաջ քան զիմելն աշխարհի ընտրեաց զմեզ» (Եփես Ա 4):

Զոր հանապազ ձգեցի զձեռն իմ առ ժողովորդն անհաւան եւ հակառակող: Այն է, որ ասաց Տէր մեր «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, բազում անգամ կամեցայ ժողովել զքեզ եւ ոչ կամեցարոք» (Ղուկ. ԺԳ 34): Դարձեալ զօրն տիւ ձգեաց զձեռն իւր<sup>2</sup> ի վերայ խաչին ի մէջ ապստամբ ժողովրդեանն: Դարձեալ յառաջագոյն բազում անգամ առաքեաց զմարդարէսն մեծամեծ նշանօք եւ ոչ հաւանեցան հակառակողքն, «այլ գոմանս սպանին եւ զայլս քարկոծեցին եւ զայլսն՝ այլապէս» (Մրկ. ԺԲ 7):

- ԾԹ -

Այսպէս ասէ Տէր. Զոր օրինակ, թէ գտանիցէ<sup>3</sup> ճիռ ի մէջ ողկուզաց, (ԿԵ 8) եւ ասիցէ այր ցընկեր իւր. Մի ապականէր զդա, զի օրհնութիւն Տեառն գոյ ի դմա (ԿԳ 8), զի ճիռ օրհնութեան օրինակ է զարդարսն ի մէջ ժողովրդոցն, իսկ Քրիստոս՝ ի մէջ արդարոցն, որ ծածկեալ էր եւ գայր յառաջինսն ի դարս արդարս: Զի որպէս վասն միոյ պտղոյն բոլոր ողկոյզն, նոյնպէս ի պատճառս արդարոց բոլոր ժողովորդն եւ ի պատճառս Քրիստոսի արդարքն մնային: Օրհնութիւն Տեառն գոյ ի դմա, այսինքն՝ արդարութիւն, սրբութիւն կամ փրկութիւն Տեառն:

Վասն որոյ ոչ կորուսից զամենեսեան (ԿԵ 8): Վասն նորա ասէ զամենեսեան փրկեմ, ըստ այնմ. Եթէ ոչ Տեառն զօրութեանց թողեալ էր մեզ զաւակ (Ա 1) եւ այլն:

Եւ ծառանգեացն ընտրեալքն իմ եւ ծառայքն իմ (ԿԵ 9) աստ զԵրուսաղէմ եւ անդ՝ զարքայութիւնն: Բայց երկու են սոքա, այսինքն՝

<sup>1</sup> C չիք Եսայի:

<sup>2</sup> A չիք Իւր:

<sup>3</sup> D երեսեցի փիս. գտանիցէ (որը համերաշխ է ընկալլալ թարգմանութեանը):

*ընտրեալն Աստուծոյ, ըստ այնմ՝ «Յառաջ քան զլինելն աշխարհի ընտրեաց» (Եփես. Ա, 4), իսկ ծառայելն մեզ եւ ապա լինի ժառանգութիւն:*

Այլ դուք, որ թողէք զիս եւ մոռացարուք, մատնեցից զձեզ ի սուր (ԿԵ 11), աստ՝ թշնամեաց եւ անդ՝ տանջանացն: Եւ զի՞նչ է պատճառն. այդ է, որ ասէ. Կոչեցի զձեզ մարգարէիքն եւ քարոզչօքն եւ ոչ լուարուք (ԿԵ 12), Խաւսեցայ դէմ յանդիման եւ ստունգանեցէք<sup>1</sup> (ԿԵ 12), այսինքն՝ խցէք զականջս: Եւ զոր ոչն կամէի՝ ընտրեցէք, այս է մեղքն՝ չառնելն զկամս Աստուծոյ, զի թէ բարի կարծէ՞ մարդ եւ զհետ իւր ընտրութեան կամացն երթայ՝ չար է առաջի Աստուծոյ: Եւ թէպէտ չար թուի քեզ եւ կամօքն Աստուծոյ լինի՝ բարի է այն որպէս պոռնկութիւնն Ովսէի եւ սպանութիւնն Եղիայի եւ Փենէ-հեսի<sup>3</sup> եւ դաւաճանելն զեգիպտացիսն:

Վասն այսորիկ. Որ ծառայեմ ինձ կերիցեմ զմարմին կենդանարար եւ դուք սովեսչիք (ԿԵ 13), եւ Նոքա արբեցեմ զդեղն կենաց եւ դուք ծարաւեսչիք եւ նոքա ուրախ լիցին ի դառնալն իւրեանց,<sup>4</sup> եւ դուք տրտմեսչիք ի մոլորութիւնն<sup>5</sup> ձեր, զի բարեաց ուրախութիւն ցնծութիւն է հոգեւոր, զի միշտ ցաւի հոգին ի խղճէ մտացն:

Զի թողջիք զանուն ձեր ի յագուրդ ընտրելոց<sup>6</sup> իմոց (ԿԵ 15), այսինքն՝ ի յատելութիւն, զի որպէս յագեալն արհամարհէ գիրն, նոյնպէս եւ յիշատակ մեղաւորացն անարգէ ի միտս արդարոցն, թէպէտ ազգակից են ըստ մարմնոյ:

Եւ ծառայիցն իմոց կոչեցի անուն նորա (ԿԵ 15): Յայտ է եկեղեցոյ, ըստ այնմ. «Ի վերայ այդր վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ 18), կամ Իսրայէլ Աստուծոյ, կամ Քրիստոնեայ, որ յԱնտիոք կոչեցաւ կամ կամք Աստուծոյ, որպէս ասաց մարգարէիւս Քեզ անուն կոչեցի կամք իմ (ԿԲ 4), այսինքն՝ առնելովն կամք Աստուծոյ:

<sup>1</sup> B ստունկանեցէք:

<sup>2</sup> A կարծէր:

<sup>3</sup> D Փենեհեսի:

<sup>4</sup> B չիք ծարաւեսչիք... իւրեանց:

<sup>5</sup> D մոլորութիւն:

<sup>6</sup> B ընտրելեաց:

Եղիցի երկինք նոր եւ երկիր նոր (4Ե 17). Նախ՝ Իսրայէլացոցն յետ դարձին նոր եղեւ երկինք ցողով եւ երկիր արմատօք:

Երկրորդ՝ Հաւատացելոցն նորագեցաւ երկիր: Նախ՝ կուսանօք եւ սրբովք, որ եղեւ ի սմա: Երկրորդ՝ զի ճշմարտութիւնն եզիտ եւ զմոլորութիւնն անարգեցաւ: Երրորդ՝ քարոզութեամբ մեղացն: Չորրորդ՝ զՍուրբ Հոգին ընկալաւ: Հինգերորդ՝ զմարմնոյ եւ արեանն սրբոյ ճաշակումն, իսկ երկինք նոր, այսինքն՝ ուրախութիւն երկնաւորացն, վասն դարձի սոցա, նա եւ՝ խոստումն հոգեւոր բարեացն: Երրորդ՝ լինելոց է այս ի կատարածին, որպէս ասէ Պետրոս<sup>1</sup> Կաթողիկէքն. «Եղիցին երկինք նոր եւ երկիր նոր» (Բ Պետ. Գ 13), այսինքն՝ զի. ազատեսցին ի ծառայութենէ ապականութեան (Հոմմ. Ը 21), ասէ Պօղոս, զի երկինք ի շարժմանէ դադարին եւ լուսաւորքն ոչ եւս նուազեսցին, իսկ երկիրս ի դարչ թանձրութեանց եւ յապականութեանց նորոգի: Չորրորդ՝ Նոր եղիցի երկիրն կենդանեաց ի բնակութիւն եւ երկինք նոր, զոր յափշտակեցաւ Պօղոս մինչեւ յերրորդ յերկինս\*:

Որ հարիւրամեանն մեռանցի մեղաւոր եւ անիծեալ կոչեսցի (4Ե 20)<sup>2</sup>: Կատարեցաւ այս ի ժողովուրդն յետ դարձին, զի ոչ էր ի նոսա տարածամ մահ, եւ ծեր, որ չէր լցեալ զժամանակս իւր, ոչ մեռանէր թէպէտ մեղաւոր էր, զի վասն մեղացն անիծեալ լինէր, այլ տարածամ ոչ մեռանէր: Եւ այսպէս երկայնակեացք եղեն. Նախ՝ զի ամենայն բարիքն յայն հարիւր ամն տուեալ լինի նոցա: Երկրորդ՝ զի թերեւս յորդորեսցին յառաքինութիւնս, յայնքան ժամանակս ընդ բարի մարդկան<sup>3</sup> լինելով, զի ոչ կամի Աստուած ի հարկէ եւ սաստիւ առնել պիտանիս այլ՝ կամաւ եւ յօժարութեամբ իւրոց: Երրորդ՝ զի մի ասիցեն, թէ ահաւոր է եւ ոչ կարեմք հաճոյանալ նմա: Վասն այնորիկ եւ զկէտ ժամանակին յայտ արար, զի ընդ երկար կենացն եւ զերկայնմտութիւնն իւրոց ցուցանէ նոցա:

Ըստ ատուրց փայտի կենաց եղիցին ատուրք ժողովրդեանն իմոյ (4Ե 22): Նախ՝ յորդորումն թէ իբրեւ զծառ երկայնակեաց լինելոց<sup>4</sup> են յետ

<sup>1</sup> D չիք Պետրոս:

\* Տե՛ս Անկանոն գիրք Առաքելականք, էջ 101-109:

<sup>2</sup> B լիցի:

<sup>3</sup> C մարդիկ:

<sup>4</sup> A լինելով:

**դարձին:** Դարձեալ փայտ կենաց փոխանակ այնր, որ ի դրախտին է խաչն Քրիստոսի, որպէս ասէ Մովսէս. «Տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ զփայտէ» (Թոնոց ԻԱ 9): Արդ, հաւատացեալքն իմ ըստ կենաց փայտին մշտնջենաւոր եւ անմահ մնասցեն իսկ ասելն ժողովրդեան իմոյ զմտերմութիւն եւ զսէրն ցուցանէ առ հաւատացեալս:

Գործք ձեռաց նորա հնասցին, (ԿԵ 22) այսինքն՝ մնասցեն: Զնոյն բանն երկրորդէ աստ, զաւակ օրհնեալ են յԱստուծոյ, զի հաւատոց եւ սրբութեան են որդիք:

Գայլք եւ գառիւք ի միասին ճարակեսցին (ԿԵ 25): Ոմանք Յուդայ եւ յԵփրեմ հանեն զբանս, որք յետ դարձին միաբանեցան, այլ ոչ յարմարի, զի անդ երկու իշխանութիւնքն երկու զազանի նմանութեամբ ցուցանին, իսկ աստ մինն գազան է, եւ մինն գառն, որ է առակ օրինակի, զի յափշտակողք եւ անմեղք, այսինքն՝ բռնաւորք եւ ռամիկք ի մի եկեղեցի ժողովեցան միոյ աւագանի ծնունդք, զնոյն Հոգի սրբութեան ընկալան եւ ի միասին զճաշակումն մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի:

Առիւծն իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ (ԿԵ 25բ) այսինքն՝ զազանաբարոյքն թողին զբարս իւրեանց եւ մտին ընդ վարդապետութեամբ առաքելոցն հեզոց:

Օձ գողոյն իբրեւ զհաց կերիցէ (ԿԵ 25գ), այսինքն՝ նենգաւորքն, զիւրն ինչ իւրոց բաւական համարեսցին:

Եւ մի մեղիցեմ ի լերինն սուրբ (ԿԵ 25դ), այսինքն՝ մի վնասեսցեն զոք յորդոցն նորն Երուսաղէմի, որ շինեցաւ ընդ ամենայն տիեզերս: Իսկ լեառն սուրբ անուանի եկեղեցի. նախ՝ վասն անառիկ ամրութեան, ըստ այնմ. «Դրունք դժոխոց զդս մի՛ յաղթահարեսցեն» (Մատթ. ԺԶ 18): Երկրորդ՝ վասն բարձրագոյն աւանդիցն, որ յեկեղեցի կատարի խորհուրդ պատարագին որդէգրութեանն Աստուծոյ, թողութեան մեղաց, աստուածախօս հրամանն եւ այլքն ամենայն մեծամեծք խորհուրդք, որ աւանդեալ են յեկեղեցի:

- Կ -

Այսպէս ասէ Տէր. Երկինք աթոռ իմ եմ եւ երկիրս պատուանդան ոտից իմոց, որպիսի՞ տուն շինեցէք ինձ եւ այլն (ԿԶ, 1): Պատասխանի՛ւ այնմ,

որ ասէին զսրբութիւնն շինեցին հարքն մեր եւ դու աւերեցեր: Արդ, ասէ, թէ զանբաւ բնութիւնս իմ զիա՞րդ կարիցէ տաճարդ ձեր ընդունել: Յայսմանէ երեւի կրկին ինչ. Նախ՝ անբաւութիւնն Աստուծոյ, որպէս ասացաւ. Ջոր երկինք եւ երկիր ոչ կարէին տանել, այլ Ինքն է տանոց ինքեան ըստ այնմ. «Հայր յիս եւ Ես ի Հայր» (Յովն. Ժ 38): Երկրորդ՝ տաճարդ ձեր ոչ կարէ տանել զիս, այլ փոքր սիրտ հեզոց եւ խոնարհաց, որ է եկեղեցի հեթանոսաց, ընդարձակ տեղի է շնորհի իմոյ: Եւ արդ, ի միտ առ, ով եղբայր, եւ հարց զհակառակ հրէայն, թէ ըստ ճառին որպէս մեկնեն զբանս զայս, երկինք աթոռ իմ եւ երկիրս պատուանդան ոտից իմոց, զի զամենայն բանս ըստ մարգարէիցն, ըստ գրոյն իմանան, վասն որոյ եւ հեռանան ի Քրիստոսէ: Արդ, որպէս իմանան մարմինն Աստուծոյ նստեալ ի յերկինս եւ երկեայն ոտիւք հասեալ ի յերկիր: Եւ մեք սոյնպէս լուաք յառաջնորդեն մերմէ<sup>1</sup>, թէ մեծ վարդապետն Վարդան այսու բանիւ յամօթ է արարեալ զոմն տրամաբան հրէայ ի Տփղիս<sup>2</sup> քաղաքի առաջի թագաւորին վրաց եւ մեծամեծաց նորա: Սոյնպէս եւ բանն որ ասէ. Գայր եւ գառինք ի միասին ճարակեցին, զոր անհնար է այսմ մարմնապէս<sup>3</sup> լինել, թէ պատսպարէին<sup>4</sup> ի տապանն Նոյի, այլ սա զլինելոցն ասէր<sup>5</sup>: Եւ կամ թէ այն՝ եղիցին երկինք նոր եւ երկիր նոր, այս մարմնապէս ոչ եղեւ ի դարձին նոցա: Եւ կամ այն, որ ասէր ցերուսաղէմ պատրաստեմ կարկեհան զքարինս քո եւ զհիմունս քո շափիղա եւ զաշտարակս քո յայսպիսի եւ զդրունս քո յականց վանեաց: Եւ այս ոչ եղեւ ըստ մարմնոյ: Եւ կամ այն, թէ՛ Գետ բխեցեն ի վերայ լեռանց եւ լերինք եւ բլուրք խոնարհեցին առաջի քո եւ ամենայն ձորք լցցին եւ այլն: Սոքա ոչ եղեն ըստ մարմնոյ: Եւ կամ այն. Ո՞ չափեաց գերկինս թզաւ եւ գերկիր քլաւ եւ զջոր ափով եւ այլն: Եւ սոքա ոչ են մարմնապէս: Եւ այլ բազումք նմանք սոցա, որպէս ասացաւ. «Ջայս ամենայն ձեռն իմ արար եւ իմ է ամենայն» (Գործք Է 50): Արուեստաւորն բազում իրօք յատկանայ. Նախ՝ զի այլոյ հրամանաւ առնէ, իսկ Աստուծո՛ւ: «Ջայս ամենայն ձեռն իմ արար», ասէ: Երկրորդ՝ նոքա վասն այլոց առնեն, իսկ աստ ասէ. Իմ է ամենայն, եւ Դաւիթ. «Նորա է ծով եւ նա արար զնա» (Սաղմ. ԴԴ 5): Երրորդ՝ նո-

<sup>1</sup> B Կախիկ մեծիմաստ վարդապետէն *փիս*. յառաջնորդեն մերմէ:

<sup>2</sup> B Տփղիստ:

<sup>3</sup> C ըստ մարմնոյ *փիս*. մարմնապէս:

<sup>4</sup> B թէպէտ եւ էին *փիս*. թէ պատսպարէին:

<sup>5</sup> B ասէ:

քա նիւթ խնդրեն, իսկ Աստուած յոչընչէ արար, որպէս ասէ.<sup>1</sup> «Ի սկզբանէ արար զերկին և զերկիր» (Ծննդ. Ա 1): Չորրորդ՝ նոքա վասն վարձու առնեն, իսկ Աստուած վասն առատ բարութեան Իւրոյ: Հինգերորդ՝ նոքա աշխատութեամբ գործեն, իսկ Աստուած ասաց եւ եղեն հրամայեաց եւ հաստատեցան: Վեցերորդ՝ նոքա կարօտեն ժամանակի, իսկ Աստուած ոչ է կարօտ, այլ ընդ կամելն գործն կատարի, ըստ այնմ. Զամենայն ինչ, զոր կամեցաւ եւ արար Տէր (ԽԶ 10):

Եւ Ես յո՞ հանգեայց, եթէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս եւ յայնոսիկ, որ դողան բանից իմոց (ԿԶ 2): Տե՛ս, զի սիրտք հեզոց եւ խոնարհաց բարձրագոյնք են, քան զերկինս եւ զերագոյնք քան զտաճարս եւ որ պատկառ կան բանից նորա, այսինքն՝ կատարեն զպատուէրս նորա, նոքա են բնակարան Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Օթեաւսն առ նմա արացոյք» (Յովն. ԺԴ 23): Եւ ո՞րք են, որ դողան ի բանից նորա, այսինքն՝ որք խոնարհ են հոգով եւ հեզ՝ բարուք եւ սուրբ են սրտիւք, յաղտոյ մեղաց, զի «նոքա զԱստուած տեսցեն» (Մատթ. Ե 8), ասէ:

Բայց անօրէնն եթէ մատուցանիցէ ինձ եզն պատարագ, այնպէս որպէս հարկանիցէ որ զկառափն մարդոյ (ԿԶ 3) եւ այլն: Չորս իրօք հաճեսցի պատարագն. Նախ՝ զի սուրբ իցէ մատուցողն, զի Աստուած նախ ի մատուցողն<sup>2</sup>, եւ ապա ի պատարագն հայի<sup>3</sup>, ըստ այնմ «Հայեցաւ Աստուած ի Հաբէլ եւ ի պատարագս նորա» (Ծննդ. Դ 4): Ապա թէ ո՞չ սրբեսցէ գանձն, լուիցէ զասացեալս աստ, եթէ՛ եզն եւ ոչխարն որպէս մարդոյ եւ շան սպանութիւն է եւ խոռնկն հայհոյութիւն, զի ոչ այլ ինչ այնպէս բարկացուցանէ զԱստուած, որպէս անարժանութեամբ պատարագն եւ այլուր ասէ. Ո՞ խնդրեաց զայդ ի ձեռաց ձերոց: Խուցկի ձեր պիղծ են եւ զոր է նաշիւն ձեր: Եւ յաւել զպատճառն, եւ զի ձեռք ձեր լի են արեամբ, ասէ, եւ Մաղաքէիլ<sup>4</sup> խօսէ<sup>5</sup>. «Հարից զապաւստ նոքա ընդդէմն ձեր» (Մատթ. Բ 3): Երկրորդ՝ պիտոյ է զի յիւրոց<sup>6</sup> արդար ստացուածոցն իցէ պատարագն, ըստ այնմ. «Զողջակէզս ողորպից մատուցից քեզ» (Սաղմ. ԿԵ 15) Պատուեա զՏէր ի Քրիստոս Աստուծոյ արդար

<sup>1</sup> Ը յոչ գոյից *փիւ*. յոչընչէ... աստ:

<sup>2</sup> Բ մատուցողն հաճի:

<sup>3</sup> Բ *չիք* հայի:

<sup>4</sup> Ը Մաղաքիայ:

<sup>5</sup> Բ աստ *փիւ*. խօսէ:

<sup>6</sup> Ը ի յիւրոց:

**վաստակոց** (Առակ. Գ 9) **եւ այլ**, «Ապա թէ ոչ գրկեալն ի ձէնջ աղաղակէ եւ բողոք հնձողացն եհաս յականջ Տեառն գորութեանց (Յակ. Ե 4): Երրորդ՝ զի յընտրելոցն իցէ պատարագն, ըստ այնմ. «Զողջակէզս ողողալիցս մատուցից քեզ» (Սաղմ. ԿԵ 15) **եւ թէ՛** «Յուլից եւ ի գառանց պարարտացն իցէ պատարագն քո, զի պարտ է զգեղեցիկսն մասնաւորել Աստուծոյ եւ զայն՝ առատ եւ զուարթ երեսօք, զի այնպէս առատ իցէ ի տալն որպէս թէ առնուցու: Եւ այն է սիրելի Աստուծոյ, ըստ այնմ. «ԳՏորս գուարթ առատս սիրէ Աստուած» (Առակ. ԻԲ 9) է, **ապա թէ ոչ որ** «Ծշտութեամբ սերմանէ, ճշտութեամբ եւ հնձեացէ» (Բ Կորնթ. Թ 6), **ասէ Պօղոս: Զորրորդ՝ զի ի փառս Աստուծոյ առնիցէ եւ ոչ ի ցոյցս մարդկան. Նախ՝ այն է, որ վասն գովութեան առնէ ոք որպէս ասէ Տէրն. «Զի փառաւորեցիս ի մարդկանէ» (Մատթ. 2 2): Երկրորդ՝ այն է, որ վասն փոխարինաց առնէ՝ կոչելով զմեծամեծս եւ զբարեկամս, որպէս ասէ Տէրն: Այլ որ աղքատացն առնէ եւ վասն հոգեւորին՝ այն է ի փառս Աստուծոյ:**

**Լուարոք զպատգամս Տեառն եւ որ դողալք ի բանից նորա (ԿԶ 5): Այն է է, որ ասէ Զեզ ասեմ, որ լսէքդ, զի նոցա լսելն բաւական է:**

**Խօսեցարոք եղբարք ընդ ատելիս ձեր եւ գարշեցուցիչս (ԿԶ 5): Այն է որ ասէ Տէրն: «Բարի արարէք ատելեաց ձերոց» (Մատթ. Ե 44) **եւ այլն, եւ Պօղոս, «Եթէ թշնամիս քո քաղցեալ իցէ հաց տոր նմա եւ թէ ծարաւի՝ ջոր եւ զայս արարեալ կայծակունն Հրոյ կուտեցես ի գլուխ նորա» (Հռոմ. ԺԲ, 20):****

**Զի անուն Տեառն փառաւորեցի, ըստ այնմ. «Տեցեն զգործս ձեր եւ փառաւորեցեն զՀայր ձեր, որ յերկինս» (Մատթ. Ե 16): Որպէս ընդ ծուլութեան մերոսմ ասէ. Անուն իմ վասն ձեր հայհոյեցի ի մէջ հեթանոսաց, ասէ Տէր (ԾԲ 5):**

**Զայն բարբառոյ խռովութեան ի քաղաքէ յորժամ պատեցին զնա թշնամիքն (տե՛ս Ա Մակար. ԺԱ 49): Զայն ի Տաճարէ, այն է, զոր ետուն բնակիչք քաղաքին, քանզի ի մեծ իմն յուսացեալ էին ի Տաճարն եւ զայլ բարէգործութեանց անփոյթ առնէին ասելով. «Տաճար Տեառն, Տաճարն Տեառն» (Երեմիա Է 4) **ասէ՝ անտի լինիցի սկիզբն աւերման: Եւ աստի յայտ է, զի ի ժամանակի նեղութեանն ոչ ուրեք է ապաստան լինել, այլ՝ յԱստուած եւ յոգոցն առաքինութիւն:****

**Ո՞վ<sup>1</sup> լուաւ, ո՞ ետես, այս զի ոչ եղեւ այնպիսի ինչ, եթէ երկնից ի միում**

<sup>1</sup> Ծ ո՞վ:

աւոր եւ ծնաւ ազգ մի ողջոյն (4,28), քանզի ի չորից կողմանց դառնան գերիքն եւ ծնեալ լինին ի միում աւուր, այսինքն՝ ի սուղ աւուրս լնու գթադաքն:

Զի երկնեաց Սիոն եւ ծնաւ զմանկունս իւր (4,28), այս է՝ յանկարծակի աւերն, լցաւ զօրօք՝ ժողովրդօք: Բայց, արդարեւ, ի վերայ նորոյ Սիոնի պատշաճի, որ ծնաւ միանգամայն զազգս ամենայն յորդիս Աստուծոյ:

Ահաւասիկ եւ դարձուցանեմ ի նոսա իբրեւ զգետ խաղաղութիւն եւ իբրեւ զհեղեղատ յորդեալ (4,2, 12): Զչնորհս պարգեւացն յառակէ ի գետ եւ ի հեղեղ վասն բազում պատճառաց. Նախ՝ զի որպէս գետն եւ հեղեղն յորդառատ հոսեն, նոյնպէս եւ<sup>1</sup> յորդառատ է շնորհքն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Որ ունի տացի եւ յաւելցի նմա» (Մատթ. ԻԵ 29): Երկրորդ՝ զի յանկարծակի հոսեն, նոյնպէս եւ շնորհքն Աստուծոյ յորժամ եւ կամի որպէս ի վերնատանն<sup>2</sup> յանկարծակի շարժեցաւ յորում նստէին եւ լցան ամենեքեան Հոգովն Սրբով (Գործք Բ 2-5): Երրորդ՝ զնոսա ոչ ոք կարէ արգելել եւ Պօղոս ասէ. «Աստուած է, որ արդարացուցանէ, իսկ արդ ո՞վ է, որ դատապարտ առնիցէ» (Հռոմ. Ը 33-34): Զորրորդ՝ զի եւ այլք տեսանեն, նոյնպէս եւ շնորհքն ոչ միայն որոց տացին, այլ եւ այլքն տեսանեն, ըստ այնմ. «Ոչ կարէ քաղաք թաքչել եւ կամ ճրագն՝ լոյս ամենեցուն, որ ի տունն իցեն» (Մատթ. Ե 14): Հինգերորդ՝ գետք եւ հեղեղք այլ ոչ դառնան յետս եւ Պօղոս ասէ<sup>3</sup>. «Անգեղջ եւ ի խոստումն Աստուծոյ» (Հռոմ. ԺԱ 29): Վեցերորդ՝ նոքա ի բարձրավանդիցն ի խոնարհս իջանեն եւ. «Տէր ամբարտավանից հակառակ կայ, տայ շնորհս խոնարհաց» (Եսայ. Դ 6). ասէ: Եւթներորդ՝ ի հեղեղէն եւ ի գետէն սակաւ ինչ առուս պեղէն, նոյնպէս եւ բազումք յարժանացելոցն շնորհացն աշխատութեամբ յինքեանս ձգեն, ըստ այնմ, որ ասէ առակաւ. «Ջրհոր խոր է խորհուրդ սրտի<sup>4</sup> առն եւ այլ իմաստուն քամեցէ զնա» (Առակ Ը 5): Նոյնպէս եւ ամենայն ազգ բարութիւն եւ խաղաղութիւն, զոր տայ Աստուած, ըստ այլմ<sup>5</sup> օրինակի<sup>6</sup> է, որպէս ասացաւ:

<sup>1</sup> D չիք եւ:

<sup>2</sup> D վերնատունն:

<sup>3</sup> C չիք ասէ:

<sup>4</sup> B սիրտ *փիս*. խորհուրդ սրտի:

<sup>5</sup> CD այնմ:

<sup>6</sup> C օրինակի այդմ:



Ահաւասիկ Տէր իբրեւ զհուր եկեացէ եւ կառք նորա իբրեւ զմրրիկ յոյժ (4,2 15). Մրրիկ եւ հուր *ասելով զերազ եւ զսաստիկ հրամանն Աստուծոյ յայտնէ, ըստ այնմ<sup>1</sup> որպէս ասէ Մաղաքիա*. «Օր Տեառն իբրեւ զհնոց բորբոքեալ է» (Մաղաք. Դ 1), *այսինքն՝ ասեղ օր կատարածի աշխարհի, որպէս եւ թէ՛* «Աստուած մեր հուր ծախիչ է» (Եբր. ԺԲ 29): *Զայս եւ Դաւիթ ասէ*. «Աստուած մեր յայտնապէս եկեացէ, հուր առաջի նորա բորբոքեացէ եւ շուրջ զնովս մրրիկ յոյժ» (Սաղմ. ԽԹ 3): **Եւ Տէրն**. «Որպէս փալլակն ասէ այնպէս եւ ղիցի գալուստն Որդոյ մարդոյ» (Մատթ. 27):

Զի ի հուր Տեառն դատեցի երկիր ամենայն (4,2 16). *Նախ՝ զթշնամեաց ակնարկէ, որով յետ դարձին<sup>2</sup> դատեցին զԵրուսաղէմ ի հուր առակելով<sup>3</sup> եւ ասպա զհանդերձելոյն ակնարկէ որպէս ասէ Պետրոս ի Կաթողիկէն<sup>4</sup>* «Երկինք եւ երկիր հրոյ գանձեալ պահին» (Բ Պետ. Գ 7): **Եւ Պողոս ասէ**. «Օրն ընտրեացէ, զի հրով յայտնելոց է» (Ա Կորնթ. Գ 13): **Եւ արդ, հրով Նախ՝ զպայծառութիւն սրբոցն նշանակէ, որք ունին զշինուածս գործոց. ոսկի արծաթ, ականս պատուականս, որք առաւել լուսաւորին:** *Երկրորդ՝ զպատիժ մեղաւորաց յայտ առնէ, որք ունին զշինուածս գործոցն, փայտ, խոտ, եղէգն, որք ղիւրավատնելիք են հրոյ, եւ այլ յատկութիւնք հրոյ գրեալ է այլ ուրեք:*

Որ ուտեն միս խոզեմի եւ զմուկն ի միասին սատակեցին նոքա (4,2 17), *զի սոքօք արհամարհեցեն զօրէնսն ի սոսա յանդգնէին Հրեայքն, կամ յորժամ ի Բաբելացոցն սպառեցան զայն յիշեցուցանէ, կամ զի յետ դարձին բազում անգամ չարչարեցան ի յունացն:*

Եւ եւ զխորհուրդս նոցա եւ զգործս նոցա գիտնմ (4,2 18): **Տես, զի ոչ միայն գործոց այլ եւ խորհրդոց առնէ մանրամասնաբար<sup>5</sup> քննութիւն կամ ժողովել զամենայն ազգս եւ զլեզուս, այսինքն՝ զհեթանոսն, որք կոտորին յաուրս Զօրաբաբելի:**

Եկեացեն եւ տեացեն զփառս իմ (4,2 18) *վասն փառացն, որ լինի Իսրայէլի ի գալստեան<sup>6</sup> Գոգա:*

<sup>1</sup> B այնմ, թէ՛ «Աստուած մեր հուր ծախիչ է»:

<sup>2</sup> D յետդարձցին:

<sup>3</sup> CD առ առակելով:

<sup>4</sup> CD Կաթողիկէն Պետրոս:

<sup>5</sup> CD մանրաբար:

<sup>6</sup> B փառացն Իսրայէլի, որ լինին ի Գոգա *փիս*. փառացն... Գոգա:

Եւ եդից ի վերայ նոցա նշան (4,2 18) *զարհուրանաց*: Եւ առաքեցից ի նոցանէ փրկեալս (4,2 19), *այսինքն՝ սակաւքն ի զօրացն Գոգա<sup>1</sup>, որք փրկեցան վասն սքանչելեաց. զի երթեալ պատմեսցեն յաղագս իւրոց ի Թարսիս եւ ի Բուր եւ ի Լուր, ի սոցանէ յօգնականութիւն եկին տանն Գոգա<sup>2</sup>*:

Եւ հետաւոր կղզիքն տեսանեն զփառս իմ յայն, զի երթեալ պատմեն զսքանչելիսն Աստուծոյ ի հեթանոս:

Պալարակապ երկվարօք, ոսկէզօծ սարօք եւ հովանոցաւք (4,2 20), *որպէս այժմ սուքուր\* բռնեն խանորաց. զփառս եւ զխնամս ցուցանէ նոցա յետ դարձին*:

Ի նոցանէ առից ինձ ի քահանայս եւ ի ղետացիս (4,2 21) *կամ որդիք ժողովրդեանն, որք գան եւ տասաներորդս բերեն քահանայիցն: Ղեւտացոցն կամ վասն հեթանոսացն ասէ. «Որք ածեն զնոսա, զի պատարագն իրեանց գան եւ նոքա ի տուն Տեսուն» (Ղեւտ. Է, 29-31):*

Ջոր օրինակ երկինք նոր եւ երկիր նոր (4,2 22): *Որպէս յանապատին յառաջին յելսն յերկնէ եւ յերկրէ սքանչելի պարգեւք՝ նոր կեանս շնորհեաց նոցա, զնոյն եւ յայսմ դարձի խոստանայ: Զի ի դառնալն ի Բաբելոնէ նոր եղեւ երկինքն, այսինքն՝ նոր փրկութիւն, որ երկնայնոյն կամօք կատարէր: Եւ նոր երկիր՝ զանազան խոստմունք, ըստ մարմնոյ, որ կատարեցան առ նոսա:*

Ամիս յամսոյ եւ շաբաթ ի շաբաթէ (4,2 23): *Զհանապազորդ տօնսն<sup>3</sup> ասէ, զորս<sup>4</sup> կատարէին, զի մինչ ի գերութեանն կային, ոչ կարէին կատարել, ըստ այնմ. «Զիս՞որդ օրհնեցուք զօրութիւնն յերկիր օտար» (Սաղմ. ԸԼ, 24):*

*Իսկ ասելն ամենայն մարմին զբազումս նշանակէ:*

Տեսցեն զոսկերս մարդկան առ իս յանցուցելոց (4,2 24ա) *յորժամ կատարեալ լինի տունն<sup>5</sup> Գոգա, գան որք ելանեն ընդ որդիսն Իսրա-*

<sup>1</sup> C Գօգա:

<sup>2</sup> C Գօգա:

\* Շուքլուր = պատիւ, փառք (պրս. արք. թրք. այստեղ՝ ամպիոպանի:

<sup>3</sup> CD տօնս:

<sup>4</sup> B գոր:

<sup>5</sup> C չիք տունն:

յէլի եւ ելանեն ի տեղիսն, որ անկանեն ի նմա եւ տեսանեն զոսկերս յանցուցելոց, այսինքն՝ որ անօրինեցան յիս:

Զի որդին անցա ոչ մեռանիցի եւ հուրն ոչ շիջուցի (ԿԶ 24բ), այսինքն՝ զի նշանակ եղեն նոքա, յայնժամ եւ ազգաց յազգս պատմի Հարուածք նոցա:

Եւ եղիցի ի տեսիլ ամենայն մտեղեաց (ԿԶ 24գ), այսինքն՝ ի քանոնս օրինակի ժողովրդեանն եւ ամենայն հեթանոսաց, իսկ այլք վասն ազգացն ասեն, որ Անտիոքաւ\* զօրաժողով եղեն ի վերայ նոցա: Դարձեալ զժողովուրդն, որ ոչ խափանի առակէ չորդն անմահ եւ ի հուրն անշէջ, ի տան ջանս նոցա: Բայց անօրէն հրէայքն զբանս զայս ասեն, թէ հանդերձ է լինել եւ յայն ապաստան լինին պատճառելով, թէ յե՞րբ ժողովեցաք մեք ի Թարշշոյ<sup>1</sup> եւ ի Սպանիոյ<sup>2</sup> եւ յայլոցն: Առ որս ասեմք, թէ պարտ է ձեզ յերկուց զմինն յանձին ունել<sup>3</sup>. կամ ասել թէ յետ դարձին այլ ոչ կատարէր օրէնքն յերուսաղէմ, որ է ամենեւիմբ սուտ, կամ ասել, թէ կատարէր օրէնքն, այլ սուտ է մարգարէութիւն, թէ ի շաբաթ ի շաբաթ<sup>4</sup> եկեսցէ ամենայն մարմին յԵրուսաղէմ երկիր պագանել, զի ոչ թուչուն է մարդն եթէ ի Թարշիշա եւ ի Սպանիոյ շաբաթ ի շաբաթ խստաբար<sup>5</sup> գալ անդ տօն կատարել, որ եւ ի Պաղեստինացն անկար է զայս առնել: Ապա յայտնի է, զի յետ դարձին ժողովեցան յամենայն աշխարհէ, եւ շինեցաւ Տաճարն, եւ կատարէր կարգեալ օրէնքն ի շաբաթուց եւ ի գլուխս ամսոց<sup>6</sup>: Եւ ճշմարիտ է մարգարէութիւնս, որ ընդ օրինաւորս խօսելով ասէ. Ելցեն եւ տեսցեն զոսկերս յանցաւորաց իմոց (Ռմմտ. ԼԸ 13), որք զշաբաթս եւ զամսագլուխս իմ ոչ պահեցին, իսկ տարակուսանք<sup>7</sup> է նոցա, թէ յե՞րբ ժողովեցաք ի Թարշշոյ<sup>8</sup> եւ ի

\* Նկատի ունի Սելևկյան տերութեան թագավոր Անտիոքոս Դ Եպիփանեսին (Գ. Ք. 175–164), որի քաղաքականութեան դեմ էր ուղղված Սակաքայեցիների ապստամբական շարժումը:

<sup>1</sup> D Թարշոյ:

<sup>2</sup> C յՍպանիա:

<sup>3</sup> D չիք յանձին ունել:

<sup>4</sup> B թէ եկեսցէ:

<sup>5</sup> B խտաբար:

<sup>6</sup> D չիք ամսոց:

<sup>7</sup> C տարեկանք, D տարակուսութեան փիւ տարակուսանք:

<sup>8</sup> D Թարշիա:

*Սպանիրոյ*<sup>1</sup>: Պատասխանեմք զայս եթէ զիրք ի մեծամեծս ընթերցան, զի գիտեն, թէ եւ փոքունքն ի մէջ մեծացն փակեալ են, ըստ այնմ թէ՛<sup>2</sup> «Արկ Կիրոս բարբառ՝ յամենայն թագաւորութիւնս» (Ա Եզր Բ 1): Յայտ է, թէ Սպանիրայ հանդերձ ամենայն քաղաքօք<sup>4</sup> կապեալ է յայսմ վայրի, նոյնպէս եւ այն, որ ասաց Դանիէլ<sup>5</sup> վասն Նաբուգոդոնոսորայ թէ՛՝ «Չամենայն տեղի, ուր բնակեալ են մարդիկ, ետ ի ձեռս քո» (Դանիէլ Դ 9): Եւ արդ, նայեաց, զի Նաբուգոդոնոսոր\* գերեաց զնոսա եւ Կիւրոս\*\* աշխարհակալ դարձոյց, որպէս եւ գրեալ է «վասն միոյն, թէ՛ ցրուեցան ընդ ամենայն տեղիս, եւ վասն միւսոյն, թէ՛ ժողովեցան յամենայն կողմանց» (Եզեկ. ԺԱ, 16-17): Եւ արդ, գիտելի է, զի կրկին խորհուրդ եւ զօրութիւն ունին բանք մարգարէիցն է, որ առ հրէիւքն կատարէր եւ է, որ առանձնապէս է հանդերձեալն, եւ է, որ զերկոսինն միով բանիւ բացայայտէ: Այն, որ միայն ի հրէայսն կատարէր, որպէս առակն է այգոյն, զոր խլեացն յԵգիպտոսէ եւ տնկեաց ի Պաղեստին, որ, փոխանակ առաքինութեանցն պտղոյ, եբեր զփուշ մեղացն, որոց բարկացեալ Տէրն հրամայեաց քակել ցանկ օրինացն՝ զթագաւորս, զմարգարէս, զխորհրդականս, եւ տալ զնոսա ի գերութիւն այլազգեացն, որպէս եղեւն իսկ: Եւ առանձնապէս. Ահա կոյսն յղասցի եւ ծնցի Որդի (Է 14), եւ Դաւիթ. «Ծակեցին զձեռս եւ իմ զոտս՝ ետունս ի կերակրոյ» (Սաղմ. ԻԱ, 18) եւ այլն: Իսկ որ զերկուցն եւ զերիցն<sup>8</sup> ունի զխորհուրդ այն է, թէ՛ Յաւուրս յետինս յալսնի լեառն (Բ 2), որ ի դարձի նոցա կատարեցաւ եւ ի մերումս փրկութեան, եւ կատարի տակաւին եւս մինչ ի հանդերձեալն, որք հաւատան ընդ<sup>9</sup> ըստ<sup>10</sup> ժամանակս ժամանակս յեկեալ փրկութիւն: Նոյնպէս եւ բանք մարգարէութեանս առնթեր կատարածիս թէպէտ զհրէիցն<sup>11</sup> զագատութիւն եցոյց, ըստ մարմնոյ եւ զսատակումն թշնամեաց նո-

<sup>1</sup> Բ թարգմանչայ եւ յՍպանիրոյ ի Սպանիրա:

<sup>2</sup> Ը որ ասէ *փիւ*. թէ:

<sup>3</sup> Ը *չիք* բարբառ:

<sup>4</sup> Ը քաղաքն:

<sup>5</sup> Բ դնել *փիւ*. Դանիէլ:

\* Նաբուգոդոնոսոր՝ Բաբելոնի թագավոր (Չ. Բ. 604–562):

\*\* Կյուրոս Բ Մեծ՝ Աքեմենյան տերութեան թագավոր (Չ. Բ. 550–529):

<sup>6</sup> Բ *չիք* թէ:

<sup>7</sup> Ը ի ձեռս *փիւ*. զձեռս եւ իմ զոտս:

<sup>8</sup> Բ *չիք* եւ զերիցն:

<sup>9</sup> Ը որ հետին *փիւ*. որք հաւատան:

<sup>10</sup> Ը ընդ *փիւ*. ըստ:

<sup>11</sup> Ը զհրէիցն եւ եցոյց:

ցա, սակայն եւ զմերս ցուցանէ, ըստ հոգւոյ<sup>1</sup> զփրկութիւն ի ձեռն, նոր Զօրաբարեւիւն<sup>2</sup> Քրիստոսի օծելոյ, ըստ անճառելոյ միաւորութեան Աստուածն Բանի եւ Իւրոյ մարդկութեան, որ արար դարձ մերոյս գերութեան ի սատանայէ եւ յամենայն ներհակաց նորա առ մեզ:

Եւ առաքեցից փրկեալս ի հրէից յազգս հեթանոսաց (4,2 19), *այսինքն՝ զառաքեալսն աւետաքարոզս փրկութեան հասարակաց: Ըստ Պօղոսի. «Փրկեաց զմեզ յիշխանութենէ խաւարի եւ ի ծառայութենէ հայրենատուր աւանդիցն»* (4ողոս. Ա 13): *Եւ թէ՛ «յերուսղէմէ մինչեւ ի Լիւրիկէա լցցի<sup>3</sup> զաւետարանն Քրիստոսի»* (Հռոմ. ԺԵ 19) որ եւ այլ աշակերտացն ասաց. «Գնացէք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս» (Մատթ. ԻԸ 19), որոց չէր լուեալ զանուն նորա եւ ոչ տեսեալ զփառս սքանչելի<sup>4</sup> գօրութեան նորա, որ եղեւ ի խաչելութեան նորա եւ յառաջ քան զխաչն յաղագս հրէիցն: Բայց եկեսցեն, այսինքն՝ ի ձեռն հաւատոցն: Եւ տեսցեն (4,2 18) *այսինքն՝ հաւատոցն աչօք «իբր առաջի<sup>5</sup> աչաց ի խաչելեալ զՔրիստոսս»* (Գաղ. Գ 1) որպէս եւ<sup>6</sup> գրէ առ Գաղատացիսն:

Եղի ի վերայ անցա նշան, այսինքն՝ զգրոշմն Խաչին եւ զպարգեւս հոգեւոր շնորհացն: Զի եկեսցեն ի գիտութիւն հանդերձելոյ կատարածին եւ արդար հատուցմանն, եթէ զինչ լինիցին ոսկերք անհաւատիցն եւ յանցաւորացն ի հասարակացն յարութեան, որոց անհրաժեշտ են տանջանքն եւ մշտնջենաւորք որպէս ասէ իսկ, *թէ՛ Որդին անցա ոչ մեռանի եւ հուրն ոչ շիջանի* (4,2 24), որ է կսկիծ, *թէ՛ «Երթիցեն անքա ի տանջանս յաիտենից, յորում լալ աչաց է<sup>7</sup> եւ կրճել ատամանցն, զոր պատրաստեալ է սատանայի եւ հրեշտակաց անորս»* (Մատթ. ԻԵ 46):

Եւ եղիցի ի տեսիլ ամենայն մտեղաց (4,2 24): *Այսինքն՝ առակ նշաւակի ամենեցուն, որք արեան եւ մարմնոյ վիճակեցան, զի ի նոյն աշխարհի գոլով եւ նոյն տառապանաց ի կենցաղումս կցորդեալք, ոմանք բարի ծառայք եւ հաւատարիմ սպասաւորք Տէ-*

<sup>1</sup> D չիք հոգւոյ:

<sup>2</sup> C գԲաբելոնին *փիս*. Զօրաբարեւիւն:

<sup>3</sup> B լցի:

<sup>4</sup> CD զսքանչելի:

<sup>5</sup> B առաջին:

<sup>6</sup> CD չիք եւ:

<sup>7</sup> CD չիք է:

րունի<sup>1</sup> պարգեւացն եւ փոխոյն գտանին, իսկ նոցա անմտաբար վատնեալ զամենայն կորուսանեն ընդ հասարակ ստացուածոցն եւ զանձինս անհնարին եւ աններելի տուժիւք, վասն որոյ յիրաւի ասէ մարգարէս թէ. «Եղիցի առակ նշաւակի ազգակցաց իւրոց» (Երեմիա Ը 2): Յորմէ զերծեսցուցէ զմեծ ողորմածն բնութեանս մերոյ Աստուած, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն<sup>2</sup>:

[Յիշատակարան յեղինակի գրոյս]

Արդ, ես՝ վերջինս ի սպասաւորաց բանին Գրիգոր քահանայ<sup>3</sup>, ժողովեցի զծաղկաքաղ մեկնութիւն սակաւուք մարգարէին Եսայեայ ի լուսաւոր բանից տեառն իմոյ եւ վարժապետին Յոհաննու Որոտնեցւոյ, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի անզրաւ կենսօք:

Արդ, պիտանութիւն սորա է ի բեմբասացութեանս<sup>4</sup> եւ ի քարոզս<sup>5</sup> բանի եւ ի կարս զրուցաց: Զի թէ իցէ ինչ ըստ<sup>6</sup> ձերում ախորժակացդ Տեառն շնորհօք<sup>7</sup>, իսկ զպակասն մերում տկարութեանս ներել աղաչեմ: Որ եւ մարդասիրեալ եղբայրական խնամօք կաթիլ մի ի ցողոյ աղոթից ձերոյ<sup>8</sup> իջցէ յոսկերս իմ, եւ լուսացէ զբազմաշարաւ ապականութիւնս հոգւոյ եւ մարմնոյ իմոյ եւ զձնողացն իմ, զներելիսն եւ զմահացունս, եւ ձեզ յիշողացդ եւ մեզ՝ յուսացողացս առ հասարակ վայելեսցի յոյս հանդերձեալ փառացն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր: Առ որս աղերսեմք, որք<sup>9</sup> ընդօրինակէք, գրեսջիք եւ զսակաւ յիշատակս մեր, զի եւ դուք գրեսջիք ի դպրութիւն կենացն. Ամէն:

<sup>1</sup> C տէրունական:

<sup>2</sup> D իւրոց: «Եւ եղիցի ի տեսիլ ամենայն մտեղեաց». տես, ո՛վ եղբայր զգուշութեամբ զբանս մարգարէիս, զի գմարդիկ մեղաւորք ի մարդկանէ արդարքն տեսանեն ի տանջանս, այլ ոչ հրեշտակք, այսպէս զդեւք ի տանջանս հրեշտակք տեսանեն եւ ոչ մարդիկ, զի ամենայն ոք զիր ազգակիցն տեսանէ եւ ոչ զօտարն: Եւ տես թէ որպէս մարգարէս զսկիզբն գրոցս սկսաւ ըստ Մովսէսի ի լինելութենէ յերկնի եւ յերկրի, որ է ստեղծուքն արարածոցս եւ զհատուցումն ըստ գործոց յայտնէ, թէ արդարքն նորոգին եւ մեղաւորքն տանջին ի հուրն անշեջ եւ ի յորդն անմահ *փիս*, իւրոց... ամէն:

<sup>3</sup> C *չիք* քահանայ:

<sup>4</sup> C բեմբասացութիւն:

<sup>5</sup> C քարոզ:

<sup>6</sup> C *չիք* ըստ:

<sup>7</sup> շնորհօքն:

<sup>8</sup> C ձեր:

<sup>9</sup> C որ:

## ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

|  |     |
|--|-----|
| Ներածություն .....   | 7   |
| Ծաղկաքաղ մեկնություն ի լուսաւոր բանից արդիւնական վարդապետի Յոհաննու Որոտնեցւոյ՝ հաւաքեալ աշխատասիրութեամբ Գրիգորի աշակերտի նորին շնորհալից վարդապետի ..... | 17  |
| Յիշատակարան լեղինակի գրոյս .....   | 214 |

---

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԳՐՔԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ - 15

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՅԻ  
(ԺՂ-ԺԵ ու.)

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՆՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

Աշխատասիրությամբ՝ Հակոբ Քյոսեյանի

Հրատարակչության տնօրեն՝ *Եզնիկ Արք. Պետրոսյան*  
Համակարգչային աշխատանքները՝ *Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի*  
*Հրատարակչական բաժնի*

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԲ. ԷԶՄԻԱԾԻՆ – 2008